Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

На правах рукопису

Кічера Надія Михайлівна

УДК 323.15(=161.2)(4)

РУСИНИ В ЕТНОПОЛІТИЦІ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

23.00.02 – **політичні інститути та процеси**

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник:
Лендьел Мирослава Олександрівна
доктор політичних наук, доцент

Чернівці – 2015

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень 3

Вступ 4

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади аналізу політичної суб'єктності етнічних спільнот у країнах Центральної та Південно-Східної Європи 14
1.1. Сучасні концепції функціонування етнічної сфери та моделі етнополітики 14
1.2. Методологія дослідження статусу русинів у постсоціалістичних країнах Європи 25
1.3. Категоріальний апарат дослідження русинства 31
1.4. Аналіз джерельної основи дисертаційної роботи 36

Розділ 2. Соціально-політичні та культурні передумови формування русинства у країнах Центральної та Південно-Східної Європи 61
2.1. Особливості розвитку русинства в Словаччині 61
2.2. Специфіка становлення русинської етнічності на Балканах 72
2.3. Фактори розвитку русинсько-лемківського руху в Польщі 81
2.4. Соціокультурні основи феномену русинства в Україні 89

Розділ 3. Особливості етнополітики країн Центральної та Південно-Східної Європи 103
3.1. Нормативно-правова база етнополітики країн Центральної та Південно-Східної Європи 104
3.2. Структура етнополітичного менеджменту країн Центральної та Південно-Східної Європи 120

Розділ 4. Русинська спільнота як суб'єкт сучасної етнополітики у країнах Центральної та Південно-Східної Європи 134
4.1. Русини та русини-українці в політичному процесі Словацької Республіки 135
4.2. Сербські русини: політичні, культурні й мовні проблеми та шляхи їх вирішення 153
4.3. Лемки, русини та українці в етнополітичному менеджменті Польщі 165
4.4. Русинство в Україні як виклик національній та регіональній політиці 175
4.5. Сучасні пріоритети та ймовірні напрямки майбутнього розвитку русинства в країнах Центральної та Південно-Східної Європи 191
Висновки 202
Додатки 211
Список використаних джерел 228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗУ – закон України

КПС – Комуністична партія Словаччини

КПСПСР – Культурно-просвітній союз південно-словенських Русинів

КСХС – Королівство Сербів, Хорватів та Словенців

НАН України – Національна Академія Наук України

НРРЗ – Народна рада русинів Закарпаття

НРРНМС – Національна рада русинської національної меншини Сербії

НРУНМС – Національна рада української національної меншини Сербії

ООН – Організація Об'єднаних націй

ОУП – Об'єднання українців Польщі

ПДГ – Піддуклянська демократична громада

ПДЛ – Партія демократичної лівиці

ПРП – Підкарпатська республіканська партія

РДГ-Схід – Регіональна демократична громада-Схід

РЄ – Рада Європи

РНПД – Руське народне просвітне товариство

РП – Республіка Польща

РС – Республіка Сербія

СНП – Словацька народна партія

СР – Словацька Республіка

СРУСР – Союз русинів-українців Словацької Республіки

СФРЮ – Соціалістична Федеративна Республіка Югославія

УПА – Українська повстанська армія

ЧСР – Чехословацька Республіка

ВСТУП

Актуальність теми. Адекватне забезпечення прав осіб, що належать до національних та етнічних меншин, є одним із пріоритетних питань функціонування будь-якої суверенної демократичної держави. У регіоні Центральної та Південно-Східної Європи дезінтеграція одних та формування нових держав, зміни у структурі політичних систем мали наслідком появу та ескалацію етнонаціональних конфліктів, наростання сепаратистських тенденцій. Розробка державної етнополітики, яка би пропонувала інструментарій вирішення етнонаціональних протиріч і сформувала сприятливі правові умови для національно-культурного і громадсько-політичного розвитку етносів та націй є необхідною передумовою для збереження соціальної стабільності у поліетнічних державах. Вирішення даного завдання лежить, у тому числі, в руслі політичної науки.

Актуальним у даному контексті виступає русинське питання. Русинська спільнота є однією з маловивчених тем у політичній науці, водночас становить собою значний практичний інтерес в сфері етнополітики. Русини проживають на території декількох європейських країн, зокрема Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини, України, Хорватії, Чехії. Згідно останніх переписів, які відбулись у цих країнах, найчисельнішою ця меншина є в Словаччині, Сербії та Україні. Досить складним є русинське питання у Польщі, де поряд із русинами, проживають представники української меншини, лемки, серед яких дослідники виділяють лемків, лемків-русинів та лемків-українців. Русинські діаспори проживають також на території Канади та США.

Найбільш важливим і дискусійним у русинській проблематиці є питання етнічної ідентифікації цієї етнічної групи. У низці країн, зокрема у Словаччині та Сербії, русини визнані національною меншиною, лемки у Польщі згідно законодавства є етнічною меншиною, у той час, як в Україні русини мають статус етнографічної групи та активно домагаються свого визнання як національної меншини або корінного народу. Подібна ситуація, у випадку її загострення, є небезпечною не тільки для політичної стабільності України, але й Європи,

враховуючи наявність сепаратистських настроїв серед окремих представників громади.

Поряд з Україною, високим рівнем не лише громадської, але й політичної активності відзначаються русинські громади в Сербії та Словаччині, а також лемки в Польщі. Вони мають власні організації, товариства, навіть політичні партії, зокрема у Сербії. Русини створили також власні наднаціональні установи, зокрема Світовий конгрес та Світову раду. Для русинської меншини важливим є набуття нею характеристик суб'єкта політики як єдиної спільноти, з метою збереження та розвитку власної самобутності в країнах проживання, захисту своїх прав, на що негативно впливає проблема політичного русинства, роздрібленість громади, активність її лідерів, які відстоюють різні позиції, насамперед, у питанні ідентифікації русинів та їх політико-правового статусу.

Таким чином, розглядаючи русинську проблематику та можливості впливу русинської меншини на етнополітику країн проживання, слід враховувати перш за все питання ідентифікації русинів, рівень їх самосвідомості, активність громади, вектори діяльності, наявність сформованої активної та впливової еліти, особливості етнонаціональних політик предметних країн. Отже, основними детермінантами порівняльного аналізу русинів у запропонованих країнах виступають, перш за все, проблеми етнічної ідентифікації, правового регулювання статусу цієї етнічної громади, рівня їх громадської активності. Актуальність роботи посилюється недостатнім ступенем наукового вивчення політичної складової життя русинської меншини у контексті порівняння країн, в яких вона є найбільш чисельною та активною, а також її місця в етнополітиці країн проживання. Процеси національно-державного будівництва у світі вимагають виваженої ефективної етнонаціональної політики на засадах гуманізму і толерантності. Важливим є виявлення фундаментальних засад та основоположних характеристик людського виміру етнонаціональної політики, що сприятиме зміцненню етнополітичної стабільності будь-якого суспільства.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової роботи кафедри політології і державного управління ДВНЗ

«Ужгородський національний університет» та узгоджується з комплексною темою кафедри: «Електоральні, політичні, культурні, етнонаціональні проблеми розвитку України та країн Центрально-Східної Європи» з проблеми «Трансформаційні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи».

Мета дослідження – визначення політичного та правового статусу русинської спільноти, її ролі та місця в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи.

Досягнення означеної мети дисертаційної роботи зумовлює необхідність розв'язання наступних дослідницьких **завдань**:

1) Розглянути основні теоретичні та методологічні засади дослідження сучасних етнічностей, сучасні наукові концепції, які можна застосувати для аналізу правового і політичного статусу русинів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи;

2) Визначити ступінь наукової розробки русинської проблематики, основні наукові підходи, які використовуються у дослідженні походження та сутності русинства, визначення взаємовпливів його політичної діяльності та пріоритетів державної етнополітики;

3) З'ясувати історичні, культурні та політичні передумови формування русинства як етнічного феномену, у тому числі фактори, які вплинули на процес політизації цієї етнічності у Словацькій Респбліці, Республіці Сербія, Польщі та в Україні;

4) Проаналізувати основні засади та пріоритети етнонаціональної політики у країнах, що досліджуються, включно їх відповідність міжнародним стандартам;

5) Визначити рівень громадської активності, політичної суб'єктності русинів у запропонованих країнах;

6) Окреслити можливі сценарії майбутнього розвитку русинства у регіоні Центральної та Південно-Східної Європи, а також ті фактори, які можуть сприяти чи перешкодити їх реалізації.

Об'єктом дослідження є русинська етнічність у державах Центральної та Південно-Східної Європи, зокрема Словацькій Республіці, Республіці Сербія, Республіці Польща та Україні наприкінці XX – на початку XXI століття.

Предметом дослідження є русини в етнополітиці країн Центральної та Південно-Східної Європи.

Робоча гіпотеза дослідження полягає в тому, що русини за умов набуття ознак суб'єкта політики могли б здійснювати конструктивний вплив на етнополітику держав проживання з метою захисту своїх прав. Значно сприяло б цьому об'єднання зусиль русинів з українською меншиною за кордоном. Вагомими інструментами впливу можуть виступати політичні організації, партії у тому числі єдині з українцями, сформована еліта, об'єднана навколо спільних ідей, представники у владних органах різних рівнів. В українських реаліях становище русинів значно відрізняється, у порівнянні з рештою досліджуваних країн, де вони визнані національною меншиною. В Україні русини офіційно є складовою українського народу, однією з його етнографічних груп, крім того етнонім «русин» розглядається як стара самоназва українців. Тому ситуація залежатиме від зміни статусу русинської спільноти, політики влади, характеру та напрямків активності самої громади.

Географічні межі дослідження визначаються територією країн, в яких компактно проживає чисельна група осіб, які визначають себе русинами: Словацька Республіка, Республіка Сербія, Республіка Польща, Україна. Зокрема у даному контексті слід сказати про територію історичного Закарпаття, яку протягом століть населяли русини. Йдеться про колишні верхньоугорські комітати, площа яких до 1919 року складала 15,6 тис. квадратних кілометрів, у порівнянні з сучасним Закарпаттям – 12,8 тисяч. Батьківщиною лемків, яких розглядаємо в контексті аналізу становища русинів Польщі є територія Лемківщини – землі по обидві сторони Карпат, які належать сучасним Польщі, Україні та Словаччині. Загалом території компактного проживання русинів – це Пряшівський та частково Кошицький краї в СР, Воєводина у Сербії, Закарпаття в Україні, та південні регіони Польщі, зокрема Дальношльонське, Малопольське та Любуське воєводства, де проживають лемки. Окреслені землі історично були периферійними територіями в рамках різних держав, що варто враховувати під час порівняльного аналізу

русинської спільноти в запропонованих країнах, проявів та характеру їх громадсько-політичної активності, враховуючи концепцію «центр – периферія».

Таким чином, можемо порівняти вплив процесів демократизації на статус русинів у різних країнах Центральної та Південно-Східної Європи. Відзначимо, що за різними оцінками Словаччину та Польщу можна віднести до країн, які, в цілому, завершили перехід до демократії, в тому числі інтегрувавшись до європейських структур. Сербія за експертними оцінками, зокрема згідно рейтингу Freedom House, є частково вільною країною, як і Україна. Останню, за цим же рейтингом, віднесено до перехідної категорії держав. Оскільки, ці країни поділяють із Україною деякі спільні характеристики історичного, соціально-політичного розвитку, то це можна використати при розробці сценаріїв розвитку русинства як суб'єкта політики і в Україні.

При розробці **методологічної основи** дослідження варто враховувати примордіалістські, інструменталістські та конструктивістські теорії етносів та націй, які дозволяють розглянути різні причини формування етносів та націй, ознаки, які повинні їх характеризувати, дають можливість відповідно до даних параметрів проаналізувати русинську спільноту. Доцільність використання даних теорій зумовлена необхідністю аналізу русинської спільноти з одного боку з позицій примордіалізму, враховуючи та аналізуючи її самобутність (культуру, традиції, звичаї, мову), в той же час, беручи до уваги політичне русинство та діяльність окремих русинських аткивістів, не можемо оминути увагою конструктивістські теорії етносів та націй. Для визначення політичного потенціалу русинської спільноти та можливостей її впливу на пріоритети етнополітики окреслених країн було застосовано концепції Л. Гумільова, зокрема тезу про етнос як певний феномен, який, піддаючись різноманітним впливам, може виникати, розвиватись і зникати. При цьому людина самостійно визначає свою приналежність до етносу, не зважаючи на можливість походження з іншої спільноти. Інша важлива інструментальна концепція належить Е. Сміту, який розробляє структуру етносу та формулює концепцію національного міфотворення. Аналізуючи русинську спільноту, варто також згадати концепцію І. Валерстайна, який досліджуючи питання ідентичності,

приходить до висновку, що народ є схематичним утворенням, параметри якого варіюють залежно від конкретного випадку. У дослідженні також враховані соціологічні теорії етносу, теорія політичної суб'єктності етносів та націй, концепт «політизованої етнічності» та концепція мультикультуралізму.

Аналіз не лише політико-правових, але й соціально-історичних, культурних аспектів русинського питання вимагає поєднання різноманітних методологічних підходів. *Принцип об'єктивності* сприяє уникненню впливу власних симпатій чи антипатій до даної проблематики. Відповідно до даного принципу будь-яке суспільне явище розглядаємо як багатогранне та суперечливе. Тому були враховані різні, у тому числі анатагоністичні погляди на русинську спільноту, від ідентифікації її етнографічною групою українського народу до окремої нації.

З позицій *онтологічного підходу* розглядаємо природу етнічності та етнос як історичне утворення. Важливими в рамках даного підходу є своєрідність ідентичності русинів, історично сформована культура, збереження давньої самоназви «русин», етнічні особливості русинів, зокрема традиції, звичаї, релігія, мова.

При дослідженні русинства не можемо обійтись без врахування *принципу історизму*, позаяк важливо з'ясувати генезу русинства, проаналізувати етапи формування русинства в сучасному його вигляді, встановити зв'язок між минулим, сьогоденням та майбутнім, відповідно сформувати можливі сценарії його розвитку. Застосування даного методу дає можливість осмислити передумови виникнення феномену «політичного русинства».

Інструментальними для дослідження русинської спільноти та сфери етнополітики є *методологія неоінституціоналізму*, а також такий міждисциплінарний підхід як *дискурс-аналіз*. За допомогою методології неоінституціоналізму можемо проаналізувати не лише зафіксовані у праві політичні інститути дотичні до русинства, але й особливості соціально-політичної діяльності зі сторони офіційної влади, власне русинів та третіх акторів впливу, як успадковані, так і новосформовані, на основі яких актори співробітничають з метою вироблення стратегії поведінки, прийняття певного роду рішень. Дискурс-аналіз виступає

важливим інструментом аналізу соціальної дійсності та соціокультурних передумов, мовлення чи тексту, що є важливим при аналізі не лише різнорідної літератури з русинської проблематики, але й громадсько-політичної активності русинів, заяв, виступів, звернень русинських активістів тощо.

Особливо важливим є використання *системного* та *порівняльного* методів. Доцільно розглядати русинство як своєрідну систему, яка не є ізольованою від суспільства чи держави проживання, має власні структурні елементи, зокрема, мову, культуру, громадське та політичне життя, що є важливими елементами нашого дослідження. Метою застосування *порівняльного методу* є виявлення загальних рис та специфічних особливостей досліджуваних явищ. Відповідно, важливим є порівняння русинів у предметних країнах та, частково, русинів з іншими етнічними спільнотами за критеріями офіційно наданого статусу, прав у питаннях мови, освіти, доступу до ЗМІ та органів влади, їх громадсько-політичної активності тощо.

З'ясувати суперечності, які існують в середовищі русинської громади, дозволить *діалектичний метод*, перш за все, це стосується питання ідентифікації, мови (враховуючи наявність ряду діалектів), декларованих і реальних пріоритетів урядової етнополітики досліджуваних країн, їх співставлення з соціальними, економічними та культурними реаліями життя цієї спільноти.

Аналіз змісту документів та змісту первинних джерел є одним з важливих *емпіричних методів акумуляції* даних, які можна використати для аналізу статусу русинів. Зокрема, мова йде не лише про нормативно-правові документи, акти та ряд інших дотичних джерел, але й різного роду активність русинів, починаючи від видавничої справи, закінчуючи політичною практикою.

Серед *емпіричних методів* був використаний метод *експертного опитування*, зокрема активістів русинських організацій та окремих дослідників русинської проблематики. Також питання стосовно ідентифікації русинів були виставлені на сторінці соціальної мережі «Фейсбук», де русини є особливо активними, з метою врахування думки широкого кола респондентів.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена відсутністю комплексного вивчення цієї проблеми, а також специфікою системного та

компаративного вивчення русинської громади в країнах їх проживання. Крім того, автором порушується питання розробки шляхів конструктивного діалогу русинської громади з владою окреслених країн з метою забезпечення їх прав та задоволення декламованих потреб. Основні положення, що визначають новизну:

«Вперше»:

– запропоновано власний методологічний комплекс дослідження русинської проблематики, що включає такі параметри як походження, фактор ідентифікації та самоідентифікації спільноти, соціальне становище в суспільстві, рівень політичної суб'єктності русинів у різних країнах Центральної та Південно-Східної Європи;

– з'ясовано, що найдоречнішим є визначення русинської громади як етнічності;

– визначено потенціал та можливості впливу русинської меншини на формування етнополітики країни проживання, особливо враховуючи їх різний офіційний статус у виокремлених країнах;

– з'ясовано вплив політичного русинізму на становище русинської меншини в окреслених державах, особливості їх ідентифікації та напрямки активності в громадському та політичному житті.

«Набули подальшого розвитку»:

– визначено соціально-культурні та політичні передумови формування сучасного соціально-економічного становища та політико-правового статусу русинської меншини у країнах Центральної та Південно-Східної Європи;

– з'ясовано політичні орієнтації та особливості ідентифікації русинів в історичній ретроспективі;

– з'ясовано комплекс етнокультурних особливостей русинської спільноти, що дає можливість класифікувати її як один з феноменів в етнополітології, перш за все мовні особливості, віросповідання, культурні традиції, а також особливості самоідентифікації;

– доведено, що важливим для кожної країни є підтримка та заохочення інтеграційного курсу розвитку національної меншини чи етнічної групи, у даному випадку перш за все русинської, для забезпечення стабільності та конструктивного

діалогу між державою та меншиною, а також необхідних умов співіснування титульного етносу та представників етнонаціональних груп в контексті політики мультикультуралізму.

«Вдосконалено»:

– вдосконалено наявні напрацювання у сфері дослідження русинів, зокрема й доцільності використання різних етнополітичних категорій для означення русинської громади;

– запропоновано декілька варіантів майбутнього розвитку русинської меншини в країнах Центральної та Південно-Східної Європи.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих результатів для подальшого вивчення етнонаціональних процесів, а також подальших теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблем забезпечення діалогу між владою та русинами в Україні. Представлені матеріали будуть також доречними при підготовці тематичних та спеціальних курсів («Етнополітика країн Центральної та Південно-Східної Європи», «Етнополітика України», «Регіональні та етнополітичні дослідження»), навчальних програм, підручників і посібників з етнополітології, сприятимуть вдосконаленню понятійно-категоріального апарату вітчизняної етнополітики. Практичне значення дослідження посилюється можливістю використання зібраних матеріалів та одержаних результатів органами влади різних рівнів у сфері реалізації та захисту прав національних та етнічних меншин.

Апробація результатів дисертації. На основі проведеного дисертаційного дослідження були здійснені доповіді на конференціях та круглих столах: міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (3 березня 2011 р., м. Чернівці), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформація суспільно-політичних процесів в Україні воєнного та післявоєнного періоду» (21-22 жовтня 2011 р., м. Мукачево), круглому столі «Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону: аналіз, оцінки» (21 грудня 2011 р., м. Ужгород),

міжнародній науково-практичній конференції «Регіональне та місцеве управління: український і зарубіжний досвід», (21 червня 2012 р., м. Ужгород), науковій конференції «Русини Закарпаття – хто ми?» (21 жовтня 2012 р., м. Ужгород), міжнародній науково-практичній конференції «Україна на шляху до розбудови національної держави: історична спадщина, суспільно-політична реальність та соціокультурна перспектива» (7 – 9 листопада 2012 р., м Ужгород), VI Міжнародній науковій конференції «Дні науки історичного факультету – 2013» (25 квітня 2013 р., м. Київ), Шостій Міжнародній науково-практичній конференції «Суспільство та етнополітика» – 2013 (1 квітня – 30 травня 2013 р., Росія), міжнародній конференції «Міжетнічна та міжконфесійна толерантність як чинник консолідації українського суспільства: досвід Закарпаття» (28 – 29 травня 2013 р., м. Ужгород), міжнародній конференції «Адміністративна реформа в Україні: уроки Центральної та Східної Європи» (3 – 4 жовтня 2013 р., м. Ужгород), міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми утвердження та перспективи розвитку української державності, нації та духовності: історія та сучасність» (14–15 листопада 2013 року, м. Ужгород), 68-ій підсумковій науковій конференції професорсько-викладацького складу ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (26-27 лютого 2014 року, м. Ужгород,).міжнародній науково-практичній конференції «Політичні кризи в державах та регіонах Європи: внутрішні передумови та зовнішні виклики у XX – на початку XXI століття» (16-17 жовтня 2014 року м. Ужгород,), XV міжнародній науково-практичній конференції «Державне та муніципальне управління: теорія, методологія, практика» (5 грудня 2014 року, Новосибірськ).

Структура та обсяг дисертації випливають з предмету дослідження. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису становить 256 сторінок (з них – 210 основного тексту). Список використаних джерел складається з 418 найменувань (29 сторінок). Додатки займають 17 сторінок тексту.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ ЕТНІЧНИХ СПІЛЬНОТ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1.1. Сучасні концепції функціонування етнічної сфери та моделі етнополітики

Вихідною засадою методології даної роботи залишається гносеологічне розуміння істини, зміст якої увесь час об'єктивно змінюється. Саме тому для дослідження складних сучасних соціально-політичних феноменів, до яких можна віднести русинство – через різні пояснення його походження, культурної, громадської та політичної орієнтації, етнополітичну унікальність для Європи, – необхідно визначити теоретико-методологічну основу, яка дозволить з'ясувати соціально-політичний статус русинської спільноти у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, його обумовленість та зворотній вплив на зміст етнічної політики. Безумовно, критичне ставлення до позитивізму, особливо після агностиків, не повинно перетворюватися в абсолютно довільне трактування джерел чи вибіркове їх застосування: за І. Кантом об'єктивно сприймати світ людина не здатна, натомість «...нам-бо доступні лише феномени...»[1] [101, с. 425]. Враховуючи ці міркування, вихідним методологічним імперативом дослідження обрано контекстуальний аналіз фактів, оскільки сутність феномену русинства можна з'ясувати у певному соціально-економічному, політичному та культурному контексті регіонів, де компактно проживає ця спільнота.

В етнополітології, незважаючи на велике розмаїття концепцій, які пояснюють походження, історичний розвиток, сучасне конструювання, логіку функціонування спільнот, об'єднаних за етнічною ознакою, можна виділити ті, які можуть

[1] Кант І. Рефлексії до критики чистого розуму / Іммануіл Кант / Пер. з нім. та лат. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2004. – 464 с. – С. 425.

слугувати теоретичною основою для дослідження такого сучасного культурного та соціально-політичного явища як русинство.

Насамперед, варто зосередити увагу на *теорії етногенезу* російського вченого Л. Гумільова. У його розумінні *етноси* – це складні групи, які утворюються та зникають, завдяки дії різних факторів. При цьому, вони є нерозривно пов'язаними з природним середовищем та особливостями ландшафту, де проживають[1] [51, с. 57]. Незважаючи на те, що етноси існують об'єктивно, їх важко визначити за зовнішніми ознаками. Навіть така характеристика як мова, не є визначальною, бо існують дво-, три-, чотири мовні етноси, а деякі народи користуються іншою мовою – наприклад, перуанці іспанською[2] [51, с. 61-63]. Саме Л. Гумільов був чи не першим дослідником, який висловив здогадку про етнос як певну ілюзію, відповідно до якої кожна людина відносить себе до того чи іншого етносу самостійно[3] [51, с. 73], і ця теза є інструментальною для дослідження русинства.

Необхідно брати до уваги також концепцію про *так зване «штучне творення націй»*. Щодо русинства рівень її обґрунтованості можна з'ясувати на основі аналізу історичної та сучасної емпірії, використовуючи принцип історизму та неоінституціоналізму, що буде зроблено в наступних розділах дисертації. У контексті теоретичних засад дослідження наголосимо лише на позиції дослідника лемківської історії та культури І. Красовського, який наводить, як приклад, листування лідерів нацистської Німеччини Гімлера та Гітлера, де вони вказують на потребу селекції українського народу шляхом його поділу. Якщо один із слов'янських народів поділити на окремі «нації»: русинів, карпаторосів, лемків, бойків, гуцулів, налаштувати їх один проти одного, вони самі себе винищать[4] [125, с. 21].

Серед західних концепцій нації варто проаналізувати *інструменталістську концепцію* Б. Андерсона та його попередника Г. Сетон-Вотсона, який наголошував

---

[1] Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с. – С. 57.
[2] Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с. – С. 61-63.
[3] Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с. – С. 73.
[4] Красовський І. Тільки з рідним народом... Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / Іван Красовський. – Львів : Редакційно-видавничий відділ обласного управління по пресі, 1992. – 41 с. – С. 21.

на неможливості вироблення «наукової дефініції» нації, хоча сам феномен існував та існує. Цей вчений вважав, що нації існують тоді, коли значне число людей у суспільстві вважають себе такими, що її формують, або ж поводять себе так, ніби її сформували, тобто володіють національною свідомістю. Водночас, не є можливим встановити мінімальний відсоток населення, який повинен ідентифікувати себе подібним чином для формування нації. Якщо ж група надзвичайно мала (близько одного відсотка населення), не веде активної пропаганди, не має дисциплінованої армії для підтримки, при потребі, національної ідеї шляхом насильства, то, скоріш за все, національно свідома еліта не матиме успіху у створенні нації і не зможе довгий час утримувати владу на основі лише суб'єктивної вигадки, міфу[1] [384]. Інструментальною є авторська класифікація факторів, на основі яких нації формувалися. Що стосується українців, то основою української національної свідомості була мова; під цей критерій підпадають також словаки[2] [384].

У контексті концепції «вигаданих націй», Б. Андерсон наголошував, що націоналізм сприяє творенню націй там, де їх не існує, й то не за гелнерівським розумінням винайдення як «штучної фабрикації», а саме на основі об'єктивних умов формування[3] [5, с. 26-30]. Автор пов'язує нації з перетвореннями у сфері універсальних культурних систем – мови, релігії, імперії тощо – та з глибокими змінами у сприйнятті світу. Таким чином, нація виступає як новий спосіб поєднання простору, часу та людської солідарності. Такий симбіоз є неможливим без уяви, яка забезпечує колективний зв'язок, створює культурно цілісні уявлені спільноти, що мають ціннісний характер, уніфікуючи розрізнені свідомості. Дуже важливим для Б. Андерсона є питання мови як об'єднуючої ланки, адже вона надає нації природності, обгрунтовує її витоки. Вчений наголошує на значній ролі саме для Європи національних мов, адже в Північній та Південній Америках мова

[1] Seton-Watson H. Nation and States: An Enquiry into the Origins and the Politics of Nationalism [Електронний ресурс] / Hugh.Seton-Watson. – Westview Press, Boulder, Colorado, 1977. – Режим доступу : http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/bosnia/readings/setonwatson1.html

[2] Seton-Watson H. Nation and States: An Enquiry into the Origins and the Politics of Nationalism [Електронний ресурс] / Hugh Seton-Watson. – Westview Press, Boulder, Colorado, 1977. – Режим доступу : http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/bosnia/readings/setonwatson1.html

[3] Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. — М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288с. – С. 26-30.

колонізаторів (англійська та іспанська) використовувалася без жодних національних протиріч[1] [5, с. 26-30].

Зважаючи на неоднорідність русинства, корисною для нашого дослідження є теорія англійського дослідника Е. Сміта про *структуру етносу*. Він виділяє три його складові: ядро, маргінальні прошарки і етнічні категорії. Представники етносу, які мають найвиший рівень самосвідомості та відчуття етнічної приналежності складають його *ядро*. Особи, які не можуть визначитися з етнічною приналежністю, формують його *маргінальний прошарок*, і, здебільшого, мають подвійну етнічну самосвідомість. І, нарешті, особи, що заперечують власне етнічне походження та вважають себе представниками іншого етносу складають так звані «*етнічні категорії».* Принципово важливо, що дослідник наполягає на «*деполітизації нації*», вказуючи, що її необхідно сприймати як культурний, фольклорний феномен[2] [257, с. 29], тобто виступає з критикою «нації-держави», котра не може стримувати культурні та економічні явища на певній території. І справді, сучасні міграційні процеси, комунікації, глобалізація, в цілому, не сприяють замкнутому існуванню нації-держави, послаблюють прив'язаність людей до певного локального місця. В сучасному глобалізованому світі, залежно від обставин, особа може довільно обирати етнічну спільноту. Водночас, незважаючи на глобалізацію, вчений говорить про життєздатність менших культурних спільнот[3] [257, с. 47].

Е. Сміт приходить до висновку, що інструменталістські та модерністські підходи передбачають маніпуляцію «мас» елітами, а тому не є демократичними за характером[4] [257, с. 50-64]. Модерні нації існують на основі «спільного міфу»: як приклад, наводяться США, де постійно формуються міфи для згуртування американців, зокрема щодо месіанства у поширенні ідеалів свободи та демократії у світі, віри в так звану «американську» мрію, що є найкращим інструментом для

[1] Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. — М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. — 288с. – С. 26-30.
[2] Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2006. – Київ, 2006. – 320 с. – С. 29.
[3] Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2006. – Київ, 2006. – 320 с. – С. 47.
[4] Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2006. – Київ, 2006. – 320 с. – С. 50-64.

об'єднання мультикультурного суспільства[1] [257, с. 70-71]. Наперед зауважимо, що концепцію міфотворення можна, певною мірою, застосувати і стосовно русинів, зокрема, зважаючи на постійні спроби окремих дослідників хронологічно зробити більш давньою історію русинів (як окремої спільноти), шукаючи їх витоки у племені білих хорватів[2] [267]. Не виключеною є можливість виникнення у майбутньому нових етнічних спільнот. Адже, відповідно до конструктивістської теорії В. Тішкова, сучасні інтерпретації етнічності відрізняються не внесенням додаткових ознак, а додаванням у їх перелік «*уявлення про ці ознаки*»[3] [267].

Для дослідження громадського та політичного статусу русинів варто використати *теорію І. Валерстайна*. Велику роль вчений приділяє ідентичності, яка вкорінена в історії і є своєрідним «фундаментом» кожної спільноти. З цієї точки зору, боротьба «за минуле» між згадуваними вище дослідниками русинства, є цілком зрозумілою, адже спільна історія є своєрідним способом конструювання народу. І. Валерстайн також вказував, що в умовах відсутності значних політичних змін *національна ідентичність* населення залишається надто мозаїчною; водночас, під час етнічних конфліктів ідентифікація, як правило, кристалізується за формулою «свій-чужий»[4] [15, с. 83]. Зокрема, русинство набуло чітких обрисів у соціалістичний період у країнах Центральної Європи (особливо в Словаччині, частково в Польщі) саме як наслідок протиставлення українству. Припускаємо, що ці тези І. Валерстайна лише частково можна застосувати до аналізу русинства, оскільки ідентифікація його преставників є достатньо різноманітною, а антитеза до титульних націй (угорців, словаків, поляків), здебільшого, є відсутньою.

І. Валерстайн детально з'ясував зміст поняття «народ», наводячи при цьому три терміни з ним пов'язані, а саме: «раса», «нація» «етнічна група», що є інструментальним для нашого дослідження у плані доцільності віднесення русинів до однієї із зазначених категорій. Раса вважається генетичною категорією й

---

[1] Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2006. – Київ, 2006. – 320 с. – С. 70-71.

[2] Тишков В. Политическая антропология. Курс лекций [Електронний ресурс] / Валерий Тишков. – Режим доступу : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html

[3] Тишков В. Политическая антропология. Курс лекций [Електронний ресурс] / Валерий Тишков. – Режим доступу : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html

[4] Балибар Э. Класс, раса, нация. Двусмысленные идентичности. – Пер. с фр. под. ред. О. Никифорова и П. Хицкого / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М. : Издательство «Логос», 2004. – 288 с. – С. 83.

співставляється з певною фізичною формою. Нація є соціально-політичною категорією, пов'язаною, тією чи іншою мірою, із реальними чи можливими кордонами держави. Етнічна група сприймається як культурна категорія, що існує завдяки відтворенню із покоління в покоління поведінкових матриць, які не є чітко зафіксованими в кордонах держави[1] [15, с. 92]. До прикладу, І. Валерстайн пояснює механізм конструювання народу на прикладі Південної Африки. Зокрема, наводиться випадок метисів, котрі утворилися через змішання місцевого африканського населення та європейців, тобто, насправді, є мулатами, однак до них належать й малайці – вихідці зі східної Індії[2] [15, с. 84]. У південноафриканській пресі у свій час розгорнулася полеміка через вживання терміну «так звані метиси», що викликало обурення метиської інтелігенції і сприяло більш чіткій ідентифікації. Згаданий вище дослідник так і не спромігся віднести дану етнічність ані до раси, ані до нації, ані до етнічної групи, вказуючи на її унікальність та феноменальність. Допускаємо, що подібні характеристики притаманні і русинству, незважаючи на різні історико-культурні умови розвитку регіонів Центральної і Південно-Східної Європи та Південної Африки.

Зауважимо, що І. Валерстайн із расами співставляє осьовий розподіл праці, з націями – економіку окремої держави, а з етнічними групами – домашні господарства[3] [15, с. 92-93], і ця типологізація є важливою під час аналізу соціально-економічного статусу русинської спільноти у різних країнах, представники якої є, насамперед, хорошими господарниками.

Релевантними до предмету дослідження, також є *соціологічні теорії етносу*. За Е. Гідденсом, етнічна приналежність є виключно соціальним явищем, в основі якого є культурні традиції певної групи, що відрізняє її від інших спільнот[4] [36, с. 221]. Соціолог вважає, що існує безліч ознак, що відрізняють одну етнічну групу від іншої, при цьому основними є мова, історія або походження (справжнє чи

[1] Балибар Э. Класс, раса, нация. Двусмысленные идентичности. – Пер. с фр. под. ред. О. Никифорова и П. Хицкого / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М. : Издательство «Логос», 2004. – 288 с. – С . 91.
[2] Балибар Э. Класс, раса, нация. Двусмысленные идентичности. – Пер. с фр. под. ред. О. Никифорова и П. Хицкого / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М. : Издательство «Логос», 2004. – 288 с. – С. 84.
[3] Балибар Э. Класс, раса, нация. Двусмысленные идентичности. – Пер. с фр. под. ред. О. Никифорова и П. Хицкого / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М. : Издательство «Логос», 2004. – 288 с. – С. 92-93.
[4] Гидденс Э. Социология / При участии К. Бердсолл: Пер. с англ. Изд. 2-е, полностью перераб. и доп. – М. : ЕдиториалУРСС, 2005. – 632 с. – С. 221.

уявне), релігія, одяг, прикраси. Вчений наголошує на факті відсутності будь-яких генетичних зв'язків із етнічністю, котра виникає виключно в процесі соціалізації. Тому Е. Гідденс наполягає на понятті «етнічна приналежність» у культурному розумінні, а не етнічному. Соціолог зупиняється також на понятті «*етнічна меншість*», яка, втім, не може сприйматися як кількісна характеристика. Ця категорія має змістовний індикатор, а саме несприятливе становище у порівнянні з більшістю, причому лояльність до власної групи, консолідація інтересів таких спільнот посилюється пропорційно до зростання дискримінації. На думку вченого, важливими показниками етнічної меншини є існування ендогамних шлюбів усередині спільноти, з метою збереження власної культури[1] [36, с. 221-222]. Тому важливо у контексті даної дисертації також проаналізувати, наскільки є присутнім тиск на етнічні спільноти як на меншини, а додатковим критерієм цього може слугувати ендогамність у осіб, котрі відносять себе до русинів.

При розгляді теоретичних засад аналізу русинства, не можна обійти увагою концепцію П.Р. Магочія, яка поєднує у собі елементи розробок Б. Андерсона, Е. Сміта та класичних примордіалістських теорій. На думку вченого, термін «*народність*» стосується групи людей, котрі поділяють певні особливості, наприклад, спільну територію проживання, спільні історичні або етнографічні традиції, єдину мову чи ряд споріднених діалектів. *Етнічна або етнографічна група* трактується подібно до народності, але така група осіб не вважає себе приналежною до більшого народу. Магочій відносить русинів до етнічної групи, водночас, вказуючи на проблему їх ідентифікації на американському континенті. За теорією дослідника, русини знаходяться на культурному етапі свого становлення[2] [149, с. 168-169].

Розроблене у вище наведених концепціях питання дихотомії «більшість-меншість» поставало ще у Стародавньому світі, зокрема у контексті аналізу

[1] Гидденс Э. Социология / При участии К. Бердсолл: Пер. с англ. Изд. 2-е, полностью перераб. и доп. – М. : ЕдиториалУРСС, 2005. – 632 с. – С. 221-222.

[2] Магочій П.Р. Створені чи перетворені в Америці? Народність і процес самовизначення серед карпаторусинських імігрантів і їхніх нащадків / Павло Роберт Магочій // Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном / Упорядник П. Р. Магочій. – Нью-Йорк, Колумбійський Університет, 1993. – С. 167-181. – С. 168-169.

інституту рабства, легітимності прав більшості, обґрунтування принципу рівності всіх вільних, незалежно від етнокультурної приналежності.

Національне право переважної більшості сучасних держав передбачає визначення статусу та системи захисту прав представників національних меншин та інших етнічних груп. Взаємовідносини між державою, національними меншинами та етнічними групами, а також політичні взаємовідносини між власне етнічними спільнотами складають предмет *етнополітики*. Формування такої галузі науки як етнополітика було об'єктивним процесом, зважаючи на відсутність у світі етнічно однорідних держав. Так склалося історично, що на життя народів у різні епохи впливала низка факторів, перш за все міграції, війни, територіальні перерозподіли, що сприяли формуванню сучасної етнонаціональної картини світу. Враховуючи цю обставину, необхідною була розробка мирних форм співіснування народів, етносів не лише у міжнародних відносинах, але й в межах окремих держав, і відповідне їх затвердження на нормативному рівні. До сфери етнополітики, за визначенням українського дослідника О. Антонюка, входять «система законодавчих, організаційних та ідеологічних заходів, що здійснюють держава, партії, громадські організації, спрямованих на задоволення потреб суб'єктів етнополітичного процесу, пов'язаних зі специфікою їх етнокультурного розвитку; регулювання міжнаціональних (міжетнічних) відносин; усунення чинників міжетнічної напруженості й міжетнічних конфліктів»[1] [11, с. 23-24].

Етнополітика, таким чином, охоплює усі, без винятку, сфери життєдіяльності етнічних спільнот: культурну, економічну, соціальну, духовну тощо. Залежно від мети, етнополітика може бути спрямована на досягнення національної консолідації, міжетнічної інтеграції, зближення націй, національне відособлення, відстоювання етнічної «чистоти», захист національного від впливу позаонаціонального, здобуття національного суверенітету, а за критерієм спрямованості – етнополітику можна ідентифікувати як демократичну, миротворчу, прогресивну, антидемократичну, тоталітарну, руйнівну, реакційну. Форми та

[1] Антонюк О.В. Основи етнополітики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Олег Віктрович Антонюк. – К. : МАУП, 2005. – 432 с. – С. 23-24.

методи здійснення етнополітики можуть варіювати від толерантності до насильства, а результати – від злагоди до етнічної війни.

Оскільки важливим для нашого дослідження є з'ясування моделей етнополітики, які застосовуються в країнах Центральної та Південно-Східної Європи, а також факторів їх формування, то варто навести їх класифікацію американським вченим Дж. Ротшильдом, який виділяє такі:

1) *вертикально-ієрархічну*, що характеризується існуванням у державі однієї домінуючої етнічної групи, яка посідає провідні позиції в політиці, економіці, культурі;

2) *паралельної етнічної сегментації*, за якою кожна етнічна група сегментована зсередини за економічними критеріями і має власну політичну еліту;

3) *перехрещеної сітки*, застосування якої означає, що на етнополітику суттєво впливає економічний фактор, і різні соціальні класи формуються з представників різних етнічних груп.

Серед європейських дослідників більш поширеним є виділення двох можливих моделей етнополітики:

1) *асиміляційної (інтеграційної)*;

2) *мультикультурної*[1] [287, с. 133].

Асиміляційна (інтеграційна) модель передбачає досягнення певного рівня гомогенності культури, а також максимально можливе формування однорідної культурної та етнічної єдності. Часто асиміляційну та інтеграційну моделі розглядають як дві різні. Асиміляційна (інтеграційна) модель несе в собі не тільки негативне забарвлення – в історичній ретроспективі вона була актуальною для більшості європейських країн.

Мультикультурна модель в етнополітиці грунтується на концепції нації-поліса і тому є спрямованою на формування єдиної політичної, при цьому багатоманітної, культурної, расової та етнічної спільноти в межах однієї держави[2] [122]. Саме таку модель етнополітики намагаються втілювати у практиці політико-

[1] Шабаев Ю.П. Этнополитология. Учеб. пособие / Ю.П. Шабаев, Садохин А.П. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2005. – 319 с. – С. 133.

[2] Коршук Р.М. Моделі етнополітики [Електронний ресурс] / Р.М. Коршук // Гілея. – 2010. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P12_doc.pdf

управлінського процесу більшість сучасних європейських країн, незважаючи на те, що деякі її положення піддаються критиці.

Важливими при розгляді моделей етнополітики є питання відносин між титульною нацією та національними (етнічними) меншинами. Дана проблематика є актуальною в сучасних етнодемографічних умовах, коли більшість держав є поліетнічними. Саме у поліетнічних державах актуальним є питання упередження та дискримінації у відносинах не тільки між державою та спільнотою, але і між самими спільнотами. Дискримінація – це реальна поведінка стосовно іншої групи, яка знаходить свій вияв у діях, що перешкоджають членам однієї групи скористатися з можливостей, які є доступними для інших[1] [39, с. 259]. Дискримінація, при цьому, впливає на рівень консолідації у середовищі пригнобленої меншини та сприяє етнічній відособленості. Політика інтеграції чи гомогенізації сприятиме виникненню напруги, а відтак – етнічних конфліктів, заворушень, наростання сепаратистських рухів. Крім того, погіршення становища тої чи іншої етноспільноти веде до актуалізації, а, у подальшому, до політизації етнічності, що має прояв у мобілізації спільноти з метою покращення свого становища та захисту своїх цінностей, своєї самобутності.

Ще одним важливим питанням етнополітики є економічна експлуатація периферійних та напівпериферійних територій[2] [104]. Територіальна нерівномірність впливає на розвиток відсталих, експлуатованих регіонів. Як наслідок, виникає невдоволення і, пізніше, протистояння цих регіонів щодо розвинутих територій. Прикладом є випадки етнічно політичної активності шотландців, валлійців, фламандців, бретонців, корсиканців, басків, каталонців. Подібними до згаданих є проблеми Косова, Сілезії, українського Закарпаття.

Також можна погодитися із твердженням Д. Шнаппера, що сучасна демократія зародилася у національній формі[3] [292]. Демократизаційні процеси в державі сприяють також і демократизації етнонаціональних відносин. Відповідно,

---

[1] Гіденс Е. Соціологія / Ентоні Гіденс. – К.: Основи, 1999. – 726 с. – С. 259.

[2] Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму [Електронний ресурс] / Георгій Касьянов. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/kasian/kas06.htm

[3] Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації [Електронний ресурс] / Пер. з французької Р. В. Мардера; Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. — Харків : Фоліо, 2007. – 223 с. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/schnapper/shn02.htm

гіпотетично, можемо стверджувати і про появу можливостей для етнічних суб'єктів щодо впливу на політику. Демократизація сприяє також налагодженню такого типу відносин між етносами, які були б комфортні і для титульного етносу, і для решти етнічних спільнот. Наділення етнічних суб'єктів однаковими політичними правами сприятиме також налагодженню та підтримці етнополітичної згоди в державі. Демократизація, однак, може призводити також до виникнення етнічних конфліктів, а демократичний режим, водночас, не є запорукою етнополітичної стабільності в країні, прикладом може слугувати шотландський національний рух[1] [241, с. 198]. Трансформаційні процеси, таким чином, можуть бути причиною як етнічної асиміляції і, водночас, етнічної консолідації. При цьому, етнонаціональна політика повинна адаптовуватись до викликів суспільства, реалій розвитку держави.

Етнополітичні процеси варто сприймати також як такі, на які впливає ряд зовнішніх факторів, адже суверенітет держави не є гарантом захисту від таких впливів. Мова йде не лише про міжнародні загальноприйняті стандарти, які держави як члени міжнародного співтовариства, повинні враховувати при формуванні власних політик, але й регіональні впливи, часто негативні, пов'язані, зокрема, з територіальними претензіями, які можуть сягати своїми коренями в історію країн: експансійні процеси, перерозподіли територій, переселення людей тощо. Неодноразово на цій обставині наголошується також і в академічних дослідженнях русинської проблематики, зокрема згадується зацікавленість у розгортанні русинського руху у політичній формі російської, угорської, словацької чи польської сторін[2] [9]. Крім того, поширення інформації про регіональні впливи чи, навіть, відкриті претензії може стати вдалим засобом маніпулювання громадською думкою жителів певної держави, зокрема з метою відвернення уваги від внутрішніх проблем.

Враховуючи особливості розвитку русинської спільноти у різних країнах, що будуть розкриті нижче, необхідним є використання різних теоретичних моделей

[1] Родик Г. Ю. Місце і роль національних меншин в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин / Г. Ю. Родик // Проблеми міжнародних відносин. – Вип. 2. – 2011. – С. 193-204. – С.198.

[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

для її аналізу. У наведених вище авторських концепціях можемо виокремити деякі окремі характеристики, які є адекватними до русинів. Дотримуємось припущення, що ознаки русинів як етнічної спільноти повністю не відповідають логіці жодної із аналізованих вище концептуальних конструкцій, хоча частково й описуються ними. Вартим уваги є також аналіз моделей етнополітики. Позаяк для будь-якої держави важливо виробити виважену та дієву модель політики стосовно меншин, яка оптимально враховує всі фактори – від конкретної етнокультурної ситуації в країні – до загальнодержавних інтересів.

1.2. Методологія дослідження статусу русинів у постсоціалістичних країнах Європи

Важливим досліджуваним аспектом русинської проблематики є визначення політико-правового статусу русинів (русинства) у країнах Центральної і Південно-Східної Європи, зауважимо, що, з теоретичної точки зору, він може варіювати від визначеної у нормативно-правовому полі досліджуваних країн, «*національної меншини*» до, так званого, «*етнополітичного феномену*».

Перш за все, слід зупинитися на понятті «*статус*», а також критеріях його визначення щодо русинської спільноти. Поняття «статус» походить з латини, у перекладі означає «становище»[1] [260, с. 195]. Таким чином, соціальний статус можемо трактувати як становище в суспільстві, зокрема, щодо інших груп чи індивідів. У політологічній літературі знаходимо визначення «статусу» як сукупності прав та обов'язків громадян, юридичної особи, державного органу, організації, яка характеризує їх правове становище. Відповідно до «Міжнародного пакту про громадянські і політичні права», всі народи мають право на самовизначення і, відповідно, вільно встановлювати свій політичний статус, забезпечувати економічний, соціальний і культурний розвиток[2] [180]. Статус

[1] Статус // Тлумачний словник іншомовних слів / Авт.-уклад. О.М. Сліпушко – К. : Школа, 2006. – 288 с. – С. 195.
[2] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

меншини, таким чином, визначаємо залежно від різних соціально-структурних позицій у суспільстві та політичних орієнтацій[1] [290, с. 90]. Маються на увазі ареал проживання, сфери діяльності її представників, рівень доходів, демографічні показники, суспільна активність, культурні характеристики, політична активність, наявність власних орагнізацій, дієвої еліти, політичних партій тощо.

Виходячи з цього, вважаємо, що предмет дослідження повинен аналізуватися за наступним сценарієм:

1) його загальнопринциповий устрій та передумови формування;

2) внутрішнє джерело саморозвитку;

3) система взаємозв'язків та взаємозалежностей з іншими феноменами навколишнього світу[2] [21, с. 117]. Саме цій логіці відповідає обрана методологічна конструкція дослідження статусу русинських спільнот та їх ролі у формуванні етнополітики у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, а саме – у Словаччині, Сербії, Польщі та Україні.

Для визначення статусу етнічної спільноти одним із найважливіших є *фактор ідентифікації*. Усі теорії – примордіалістська, інструменталістська чи конструктивістська – виділяють ряд критеріїв, за якими можна ідентифікувати ту чи іншу спільноту людей, і доцільним видається подальший аналіз русинів за такими ознаками: *історія, географічний ареал проживання, культура, мова, соціально-демографічні показники, взаємовідносини спільноти та держави.* Саме з цією метою залученим є арсенал наукових підходів та методів, запропонований у вступі. Необхідним є історичний аналіз формування та системне порівняння сучасного стану русинів у досліджуваних країнах по заданим параметрам. Враховуючи мозаїчність функціонування сучасної етнічної сфери, імовірність штучного творення етносів та націй, необхідним є використання неоінституційного підходу при дослідженні русинського питання.

---

[1] Шипка Н. Національні меншини як суб'єкти етнополітичних відносин у державотворчих процесах в Україні кінця XX ст. – початку XXI ст. / Наталія Шипка // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. Випуск 17, 2006. – С. 89-94. – С. 90.

[2] Варзар І. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с. – С. 117.

Саме поняття «*національна ідентичність*» у багатоскладових сучасних суспільствах відображає не лише суб'єктивне відбиття національної приналежності певної особи, але й включає визначення і зайняття певної позиції, захист чийогось місця і обов'язків у межах динамічної національної структури. Таким чином, можемо погодитися із твердженням канадського філософа Ч. Тейлора про те, що сучасна ідентичність має, принаймні частково, політичний характер[1] [380, с. 47], а, отже, етнічні спільноти можна розглядати, з точки зору, факторів їх суб'єктивізації у політиці та критеріїв, які визначають потенціал політичної суб'єктності. Важливим є також питання місця етнічних та національних меншин в етнополітиці країни проживання, тобто реалізовану державою політику стосовно представників меншин, розроблену нормативно-правову базу, рівень функціонування етнополітичного менеджменту. Мова йде про модель етнополітики тої чи іншої країни, про що йшлося раніше. Таким чином, національні та етнічні меншини виступають в якості як об'єктів, так і суб'єктів етнополітики.

Нерозробленим є питання суб'єктності русинської спільноти. Для набуття певної ваги у суспільно-політичній сфері русинам необхідно набути відповідних, хоча б первинних, рис суб'єкта політики, тобто повинна бути сформована єдина політична свідомість, проявлятися єдність у діяльності тощо. Загалом під суб'єктністю слід розуміти обсяг активності, зумовлений здатністю суб'єктів впливати на поведінку людей, підпорядковувати політичні дії виробленим цілям, спричиняти зміни у політичному стані, впливати на політичний процес. Політичну суб'єктність слід розуміти як здатність до самостійної поведінки, тобто до формулювання своїх інтересів, цілей, реалізацію власного вибору та виявлення власної волі[2] [54]. Суб'єктами політики можуть виступати окремі особи, організації чи суспільні групи. *До критеріїв, які характеризують суб'єкта політики*, у такому випадку відносять:

---

[1] Sadowski A. National Identity : the Process of the Construction of the National Identities on the Polish – Lithuanian – Belarusian Borderland / Andrzej Sadowski / Times; 2008, Vol. 1 Issue 1, P. 46-54, 9p. – P. 47. // SSN: 20290209 DOI: 10.3846/2029-0187.2008.1.46-54 Accession Number: 43638101 Database: Academic Search Complete.

[2] Денисова Г.С. Социальная субьектность этноса (концептуальный подход) [Електронний ресурс] / Г.С. Денисова. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского государственного педагогического университета, 1997. – Режим доступу : http://www.domknig.net/book-4195.html

1) *самосвідомість*, яка визначає власне становище у політичній діяльності, її інтереси та цілі;

2) *прагнення до соціальної активності* та реалізація її в політичній практиці;

3) *автономність* суб'єкта в політичних діях, їх стабільність, а не спонтанність та фрагментарність;

4) *структурованість* групи як суб'єкта політики[1] [54].

Однак політична суб'єктність не є невід'ємною складовою функціонування етнічної спільноти, залежить, перш за все, від об'єктивних умов, відповідно, притаманна не всім спільнотам. Значний вплив на процес політичної суб'єктивації спільноти мають соціальні умови, зокрема сфера діяльності, рівень життя, забезпечення соціальної сфери та політичний статус, рівень автохтонності, титульність етносу, відносини між титульною нацією та нацменшинами тощо.

Українська дослідниця Н. Шипка, досліджуючи політичне життя угорської національної меншини в Україні, визначає різні *рівні політичної суб'єктності національних меншин*, зокрема: *державотворення, соціумотворення, партієтворення (етнопартієтворення), ідеєтворення*[2] [291]. Ця класифікація може бути застосована для з'ясування рівня політичної згуртованості, активності і впливовості русинів у країнах, де вони визнані національною меншиною.

Застосовуючи теоретичну модель суб'єктів політики Габріеля Алмонда[3] [299, с. 58-59], частково можемо говорити про русинів, як суб'єктів політики, які спонукають турботою про реалізацію своїх місцевих інтересів і які не зовсім усвідомлюють наслідки власної політичної ролі. Даний підхід, однак, не зовсім підходить для русинів у всіх досліджуваних країн, позаяк словацькі русини, наприклад, намагаються активно захищати не лише власні, але й права інших національних меншин, в рамках існуючого законодавства, тоді як більшість русинів Сербії чи Польщі це більше культурний феномен. Крім того, не варто

---

[1] Денисова Г.С. Социальная субьектность этноса (концептуальный подход) [Електронний ресурс] / Г.С. Денисова. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского государственного педагогического университета, 1997. – Режим доступу : http://www.domknig.net/book-4195.html

[2] Шипка Н. Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики [Електронний ресурс] / Наталія Шипка // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Львів, 2007. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=policy&id=624&start=7

[3] Almond G. Comparative Politics / Gabriel Almond, G. Bingham Powell, Jr. – Boston : Longman,1966. – 348 p.

забувати про політичне русинство, як зумисний проект, на фоні якого здійснюється ряд спекуляцій і яке не підпадає під дану класифікацію, викликає ряд суперечностей серед дослідників.

Для визначення факторів, які впливають на рівень політичної суб'єктності доцільними є критерії формування національних меншин, сформовані Ф. Геккманом:

1) *походження (шляхи формування);*

2) *структурно-соціальне становище в суспільстві;*

3) *політичні орієнтації*[1] [19].

Власне політичні орієнтації та політичну активність меншин можна структурувати за критеріями:

1) *існування політичних партій;*

2) *представництво в органах публічної влади;*

3) *ініційовані громадсько-політичні акції*.

Важливим є системний аналіз та порівняння русинів за даними критеріями у всіх досліджуваних країнах. Іншим важливим критерієм для з'ясування статусу русинів, є позиція пересічних громадян, які ідентифікують себе русинами, однак, враховуючи, що їх політична активність має мінімальний вплив на зміст державної етнополітики, то мова йде, насамперед, про фактор *самоідентифікації*.

В етнополітологічній практиці виникають парадокси через зовнішню ідентифікацію[2] [208, с. 310]. Це пояснюється рівнем правової обізнаності населення, у даному випадку, ролі процедури самоідентифікації у процесі набуття національною меншиною правового статусу у державі. До певної міри, етнічна спільнота – це лише сума індивідів, кожний з яких відтворює ідентичність для самого себе. Водночас, громадяни мають різні уявлення про свою етнічну ідентичність, тому влучним є формулювання І. Варзара, що «людина етнічна»

[1] Бородінов В. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин [Електронний ресурс] / Валерій Бородінов // Віче. – 2011. – №18. – Режим доступу : http://www.viche.info/journal/2705/

[2] Пелін О.В. Процедури ідентифікації та самоідентифікації у визначенні правового статусу національних меншин / Олександр Володимирович Пелін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – 308-315. – С. 310.

«сидить у кожному з нас»[1] [21, с. 100], тобто кожна особа має власну, лише їй адекватну форму самоусвідомлення та суспільно-політичний «ідейний статус».

Водночас, у різних етносів та їх окремих представників ця форма свідомості постає у різних політико-психолого-культурологічних проявах[2] [21, с. 100], і визначення цих характеристик у русинів теж входить у предмет нашого дослідження. Мова йде, насамперед, про *світогляд людей, умови його формування (соціалізація та інтеріоризація), відповідно, ціннісні орієнтації, норми поведінки, культуру загалом.*

Досліджуючи перебіг та особливості процесу політичної суб'єктивізації, доречно розглянути ідеї формування нового «міфологічного» (спотворено-ілюзорного) рівня суспільної свідомості. За І. Варзаром – це «своєрідна, суперечлива реальність, яку необхідно ретельно вивчати»[3] [21, с. 101]. Продовжуючи думку Л. Гумпловича про певний порядок вступу етносів-народів у політику, український вчений виділяє декілька з них, це зокрема: 1) *міжордовська боротьба за первісні й елементарні умови існування;* 2) *війни різного характеру і призначення;* 3) *різноманітні процеси соціумо- і державотворення;* 4) *групо-партійні відносини;* 5) *лідерсько-популістські колізії «лідер – група» і «клас – партія»;* 6) *елітно-групові взаємини* («динамічні асоціації», «групи тиску» та ін.) тощо[4] [21, с. 101]. Головним у цій класифікації є припущення, що ці способи, самі по собі, є міфологічно спотвореними акціями «перетворення» світу і, відповідно, його спотвореного сприйняття в індивідуальному, груповому і масово-колективному інтелекті людей. Враховуючи дані припущення та теорію псевдоменшин, висновки залишаються подібними: процеси набуття групами політичної суб'єктності є спровокованими і керованими, але проходять не без участі самих членів групи з особливостями їх самоідентифікації, суб'єктивного усвідомлення, сформованих під впливом супровідних історичних, соціо-

[1] Варзар І. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с. – С. 100.
[2] Варзар І. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с. – С. 100.
[3] Варзар І. М. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с. – С. 101.
[4] Варзар І. М. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с. – С. 101.

культурних та інших факторів. Відповідно проблемні, навіть конфліктні, ситуації можуть виникати, перш за все, через порушення балансу суб'єктивно усвідомленого знання та загальної культури.

Таким чином, важливим питанням для етнічних спільнот в умовах поліетнічності залишається питання визначення їх соціального та політичного статусів, обумовленого зокрема і етнопополітикою країни проживання, відповідно можливість набуття ними характеристик суб'єкта політики для захисту власних прав, задоволення потреб та інтересів. Даний процес залежить не лише від самої групи, її консолідованості, рівня самосвідомості, але й від ряду об'єктивних факторів, зокрема і моделі державної етнополітики.

1.3. Категоріальний апарат дослідження русинства

Зважаючи на відмінності у використанні різних етнополітичних категорій згаданими вище теоретиками, а також враховуючи необхідність аналізу сфери етнополітики у досліджуваних країнах, варто більш ретельно проаналізувати ті із них, які є адекватними до завдань даної дисертаційної роботи *(див. Додаток А)*.

Одним із найбільш інструментальних понять є «*етнос» (*з грец. *«рід», «народ», «плем'я»)*, яке визначається як позачасова, позатериторіальна, позадержавна спільнота людей, об'єднана спільним походженням, культурою, мовою (але не завжди), історією (часто вигаданою), традиціями і звичаями, самосвідомістю та етнонімом[1] [102, с. 194]. Використання цього терміну для характеристики феномену русинства передбачає застосування історичного методу, зокрема визначення походження та генези явища в досліджуваних країнах.

Етнополітологічні словники як похідну від поняття етнос наводять категорію «*етнічна спільнота*», яка сприймається як культурне утворення, що склалося

[1] Картунов О.В. Етнос / О.В. Картунов // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. І перероб. – К. : Ґенеза, 2004. – 736 с. – С. 194.

історично і усвідомлює себе як окреме єдине ціле[1] [44, с. 239]. Визначальним чинником для функціонування етнічної спільноти є етнічна самосвідомість. При цьому, на думку В. Шейка та Ю. Богуцького, сучасні етнічні спільноти не завжди мають сталу картину світу, традиції, культурні цінності[2] [56]. Тому чітко визначити етнічну спільноту, відповідно до набору чітких ознак, є досить складним завданням. Водночас, вже згаданий Е. Сміт визначає шість головних атрибутів, які відрізняють етнічну спільноту від інших соціальних утворень, це зокрема групова власна назва, міф про спільних предків, спільна історична пам'ять, один або більше диференційних елементів спільної культури, зв'язок із конкретним «рідним краєм», почуття солідарності у значної частини населення[3] [258, с. 30].

Незважаючи на широке застосування в українській політичній науці, комплексу дисциплін, які вивчають етнічні феномени, категорій «*народ*», «*нація*»[4] [237, с. 396], погодимося і з російським вченим В. Тішковим, який пропонує, враховуючи соціально-політичні та культурні реалії сьогодення, використовувати поняття «*етнічна група*» як нейтральне, за критерієм статусності[5] [267]. Інший дослідник, Г. Касьянов, займаючись розробкою питань націй та націоналізму, наполягає на застосуванні терміну «*етнічність*» для позначення більшості сучасних спільнот, об'єднаних етнічними ознаками, як такому, що є найбільш всеохоплюючим[6] [103].

Зауважимо, що в англо-американській соціальній і культурній антропології термін «*етнос*» практично не вживається. Основними категоріями є саме «*етнічність*» та «*етнічна група*», до яких відносять, навіть, релігійні та етнорасові спільноти. Розглядаючи категорію «етнічності», основна увага приділяється

---

[1] Головатий М.Ф. Спільнота етнічна / М.Ф. Головатий // Малий етнополітологічний словник / За ред. О.В. Антонюк, В.І. Волобуєв, М.Ф. Головатий та ін. – К. : МАУП, 2005. – 288 с. – С. 239.

[2] Дмитренко С.П. Теоретико-методологічні аспекти осмислення етнічних спільнот як суб'єктів формування політичної культури [Електронний ресурс] / Степан Петрович Дмитренко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2012_2/52.pdf

[3] Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с. – С. 30.

[4] Римаренко Ю.І. Нація / Ю.І. Римаренко, О.В. Картунов // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. І перероб. – К.: Ґенеза, 2004. – 736 с. – С. 396.

[5] Тишков В. Политическая антропология. Курс лекций [Електронний ресурс] / Валерий Тишков. – Режим доступу : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html

[6] Касьянов Г. «Нація» і «націоналізм» : слова і терміни / Георгій Касьянов // Український історичний журнал. – 1999. - № 2. – С. 3-14.

особистісному сприйняттю цього феномену, тобто етнічній самоідентифікації[1] [266, с. 54]. Слід вказати, що цей термін набув наукового зміст у зв'язку з розвитком інструменталістських та конструктивістських теорій. Відповідно до «Словника расових та етнічних відносин», «*етнічність*»[2] [304, с. 119] – це група, яка володіє певним ступенем зв'язків і солідарності, складається з людей, які мають, принаймні латентно, уявлення про спільне походження та інтереси[3] [304, с. 119]. Етнічність у даному випадку є настільки реальною, наскільки цього хочуть члени групи. Тобто вона сприймається як культурний феномен, але, водночас, може бути також пояснена як своєрідна відповідь на матеріальні умови розвитку. Британська дослідниця Ф. Ентіяс говорить про етнічність як про ефективний інструмент для реалізації різних політичних проектів.

Загалом, зміст категорій «*етнічність*» та «*етнічна група*» можна охарактеризувати за допомогою таких положень:

1) етнічність – термін, що використовується для виділення різних груп;

2) етнічна група базується на спільності суб'єктивних уявлень її представників про єдине походження, інтереси та майбутнє (або їх комбінацій);

3) матеріальні обмеження є найсприятливішою умовою для підвищення рівня поширення почуття етнічності;

4) етнічна група не є «расою», хоча інколи групи з етнічною організацією розглядаються деякими дослідниками саме як ці макроспільноти;

5) у деяких випадках етнічність може використовуватись як політичний інструмент, в інших – як захисна стратегія;

6) етнічність може бути важливою лінією розколу в суспільстві, хоча вона безпосередньо і не пов'язана з класовими факторами[4] [304, с. 124].

---

[1] Тишков В.А. Этнополитология : политические функции этничности : Учебник для вузов // В.А. Тишков, Ю.П. Шабаев. – М. : Издательство Московского университета, 2011. – 376 с. – С. 54.

[2] Cashmore E. Dictionary of Race and Ethnic Relations. Fourth Edition [Електронний ресурс] / Ellis Cashmore. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2003. – 412 p. – P. 119. – Режим доступу : http://www.scribd.com/doc/67487149/Dictionary-of-Race-and-Ethnic-Relations

[3] Cashmore E. Dictionary of Race and Ethnic Relations. Fourth Edition [Електронний ресурс] / Ellis Cashmore. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2003. – 412 p. – P. 119. – Режим доступу : http://www.scribd.com/doc/67487149/Dictionary-of-Race-and-Ethnic-Relations

[4] Cashmore E. Dictionary of Race and Ethnic Relations. Fourth Edition [Електронний ресурс] / Ellis Cashmore. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2003. – 412 p. – P. 124. – Режим доступу : http://www.scribd.com/doc/67487149/ Dictionary-of-Race-and-Ethnic-Relations.

Переходячи до аналізу категорії «*етнічна меншина*», вкажемо на її визначення як самоусвідомлюваної групи жителів певної країни, яка є кількісно меншою від більшості громадян; членам якої притаманні спільність походження й етнокультурні характеристики, відмінні від домінуючої етнічної спільноти, непанівне становище в суспільстві, колективна воля до виживання і прагнення до рівності з більшістю населення.

У контексті даного дослідження важливе значення має і понятійне визначення «*національної меншини*», а також аналіз закріплених на законодавчому рівні процедур набуття цього статусу[1] [240, с. 231]. *Національну меншину* від етнічної відрізняє притаманність політичних характеристик, іншими словами, національна меншина – це етнічна меншина у поліетнічному суспільстві, яка знаходиться на третій стадії етнічного ренесансу, тобто стадії політизації, активної участі у політичному житті держави[2] [10, с. 188-189].

Зважаючи на класифікацію русинів в Україні як етнографічної групи, варто вказати, що під цим терміном розуміють частину етносу, етнічність, яка визначається своєрідними локальними особливостями традиційно-побутової культури, місцевого діалекту, локальними назвами, етнонімами, самоназвами, але, при цьому, визначальним для всієї групи є етнокультурна спільність з народом, до якого вона належить[3] [157]. Зауважимо, що більшість вітчизняних дослідників приходять до висновку, що русини є *етнографічною групою*, частиною українського етносу (Г. Скрипник[4] [294, с. 157-158], О. Майборода[5] [153], М. Панчук[6] [201, с. 116-123]) та інші.

---

[1] Рогач О.Я. Органи місцевого самоврядування в Україні : їх місце у процесі реалізації етнічних прав членів територіальних громад / Олександр Янович Рогач // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 227-234 – С. 231.

[2] Антонюк О.В. Етнічні (національні меншини) / Олег Вікторович // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – 736 с. – С. 188-189.

[3] Макарчук С.А. Етнографія України [Електронний ресурс] / С.А. Макарчук. – Львів : Світ, 2004. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part5/501.htm

[4] Щодо звернення голови Закарпатської обласної ради М.І. Андруся // Руснацький асвіт. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С. 157-158.

[5] Майборода О. Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань / Олександр Майборода // Український журнал. – 2009. – №1. – Режим доступу : http://ukrzurnal.eu/ukr.archive.html/441/

[6] Панчук М. Політичне русинство в Україні / Май Панчук // Політична думка. – 1995. – №2-3 (6). – С. 116-123.

Інструментальним для з'ясування статусу русинів може бути термін «*псевдоменшини*», запропонований дослідницею К. Черновою, які, за її визначенням, є «несправжніми, вигаданими й тимчасовими етносами, які виникають в період політичної кон'юктури, не несуть національних ідей і зникають зі зміною політичної ситуації; їх існування не підлягає ніякому науковому обгрунтуванню»[1] [285]. Наголошується, в тому числі, на ролі зовнішньополітичних факторів у формувані меншин: мова йде про спроби «ззовні» виокремити з сукупності окремого народу, нації, окремі етнічності та діяльності певних політичних кіл, які штучно провокують етнічний сепаратизм. Дослідниця наводить для ілюстрації своєї концепції два приклади з України: поліщуків, які намагалися виокремитись в етнічну групу, та сучасних русинів Закарпаття.

Для аналізу явища русинства у регіоні Центральної та Південно-Східної Європи, доречним є також використання поняття «*політизованої етнічності*». Як пише український дослідник О. Куць, це етнічна група, яка охоплена прагненням досягти певної політичної мети[2] [127, с. 15], і тому ініціює конфліктні ситуації, кидає виклик державній нації. Для політизованої етнічності є притаманними боротьба за зміну (збереження чи покращення) статусу, контроль над природними ресурсами, прагнення бути суб'єктом політики. Потрібно розуміти, що політизація може стосуватися не всіх представників, які належать до етнічної спільноти, а лише тих, що мають сформовану етнічну ідентичність та активну політичну позицію з цього приводу.

Однією з основних категорій, які використовуються у контексті дослідження, є «*етнічна еліта*» – частина етнічної групи, яка взяла на себе керівну роль, позаяк важливим є дослідження в русинському русі ролі лідерів русинських організацій, зокрема конгресів, світових та національних рад, національно-культурних товариств, представників органів влади, які ідентифікують себе русинами. Таким чином, «етнічна еліта» – це група людей, яка гуртує й мобілізує людей, закликає до суперництва з іншими групами або щодо національно-культурної чи

[1] Чернова К. Псевдоменшини [Електронний ресурс] / Катерина Чернова // Етнічний довідник : поняття та терміни. – Режим доступу : http://etno.uaweb.org/glossary/p.html
[2] Куць О.М. Етнополітологія / О.М. Куць. – Харків, 2005. – 280 с. – С. 15.

територіальної автономії, вільний чи привілейований доступ до можливостей та ресурсів суспільства[1] [127, с. 17].

Таким чином, суттєву проблему складає унікальність ідентифікації русинів у різних країнах та їх офіційного політико-правового статусу, тому доречним, у цьому контексті, є розгляд основних етнополітичних категорій, що використовуються для окреслення статусу русинської спільноти, з метою визначення найбільш обґрунтованої та релевантної. Аналізуючи зміст вище наведених понять, найбільш доречним видається вживання стосовно русинської спільноти категорії «етнічність» як найбільш загальної та всеохоплюючої. Однак, розглядаючи русинів виключно в Україні, погоджуємось з думкою більшості українських дослідників про ідентифікацію їх як етнографічної групи українського народу. Що стосується категорії етнічність, вона є найбільш доречною для визначення русинської спільноти у всіх країнах проживання, де вони з плином часу, під впливом подорожніх впливів та об'єктивних соціокультурних факторів проживання в тому чи іншому середовищі, сформували своєрідну регіональну ідентичність.

1.4. Аналіз джерельної основи дисертаційної роботи

Досягнення мети і завдань даного дослідження, а саме – визначення особливостей ідентифікації русинів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, їх політико-правового статусу, характеру громадсько-політичної активності, окреслення можливих варіантів майбутнього розвитку громади та шляхів її конструктивного діалогу з органами влади різного рівня, вимагає залучення широкого масиву емпіричного матеріалу.

Розпочинаючи аналіз праць вчених, які займаються русинською проблематикою, варто наголосити, що вона є актуальною не лише для України, але й для решти країн, на території яких ця етнічність є присутньою. Русинське

[1] Куць О.М. Етнополітологія / О.М. Куць. – Харків, 2005. – 280 с. – С. 17.

питання активно обговорюється на наукових форумах різного рівня, є об'єктом уваги в опублікованій різноманітній літературі: від наукової до публіцистичної чи політично заангажованої[1] [37, с. 22-26]. Для з'ясування стану наукової розробки зазначеної проблеми, необхідно застосувати класифікацію досліджень, в основі якої буде не лише країнознавчий підхід, але й критерій оцінки авторами проблематики феномену русинства, їх етноісторичне розуміння поняття «русин».

У *Словацькій Республіці* основними є дві концептуальні лінії, навколо яких об'єднуються дослідники: представники першої визнають окремішність русинів як етносу; другої – трактують русинство як етнонім українців, використовуючи, таким чином, узагальнюючу назву «русини-українці»[2] [38, с. 168-170]. Ці автори визнають, що внаслідок історичних метаморфоз частина українців маргіналізувалися, втрачаючи українську ідентичність. Дані концепції, без сумніву, є конфліктними між собою і такий стан наукового дискурсу у Словаччині не є унікальним.

Особлива увага в словацькій літературі (історичній, культурологічній, соціологічній, політологічній) приділяється проблемі самоідентифікації русинів, а також специфіці їх соціально-економічного, культурного та політичного існування, розв'язання «мовного питання» тощо. У центрі досліджень авторів СР, зокрема В. Бенча, С. Конєчного, М. Мушинки, А. Плішкової, Я. Тільняка, є вивчення життя «русинів»[3], у порівнянні з українцями, та, в меншій мірі, з іншими етнічними спільнотами.

Цікавий погляд на русинство в його історичній ретроспективі на теренах Словаччини подає М. Мушинка, який ідентифікує себе «русином-українцем». Етнонім «русин» він ототожнює з історичними жителями Київської, Галицької, Волинської Русі. Причому, як вважає вчений, аж до епохи Петра І мешканці Московії ідентифікували себе як «московити», «москалі», а не як «росіяни» і, тим більше, не «русини». У XIX ст. західноукраїнські русини перейняли етнонім

[1] Гичка Н. Оцінка феномену русинства у соціально-політичному та культурному житті країн ЦСЄ у сучасній літературі // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – Випуск 13. – Ужгород, 2009. – С. 22 – 26.

[2] Гичка Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – Випуск 14. – Ужгород, 2010. – С. 168 – 170.

[3] Русини – у розумінні окремий народ, зустрічається майже у всіх словацьких дослідників.

«українці», а українці, які залишилися у складі Австро-Угорщини, а згодом – Чехословаччини, – зберегли давню самоназву «русин». Відповідно до історичної логіки, у період соціалізму та з утворенням незалежної України усіх русинів на офіційному рівні почали ототожнювати з українцями. Водночас, у СР у 1999 році було визнано існування двох окремих етносів: українського та русинського[1] [348, с. 203-204]. М. Мушинка наголошує на специфіці самоідентифікації українців Словаччини як «русинів», а точніше «русинів-українців», водночас, на невизнанні представниками «русинської народності» такого права на цю ідентифікацію за українцями. Обгрунтовуючи власну позицію, вчений на основі аналізу фольклорних особливостей регіону, приходить до висновку, що мова «русинської народності» є наріччям, говіркою української мови, яка склалася історично[2] [348, с. 205-207].

Кардинально протилежні тези щодо характеру «русинської мови» висловлює словацька дослідниця А. Плішкова, розглядаючи її як самодостатню і незалежну від української мови. Автор першої докторської дисертації, написаної русинською мовою, розглядає русинів як окремішню етнічну групу[3] [211]. Більше того, А. Плішкова порушує питання «придушення» русинської культури та утиску русинської мови у Східній Словаччині. Перші позитивні кроки для культурного розвитку русинів, на думку вченої, були зроблені в часи комуністичного самвидаву та продовжились у постсоціалістичний період[4] [359, с. 219-227].

Таким чином, навіть, на основі аналізу праць лише двох дослідників – М. Мушинки та А. Плішкової, – стає зрозумілою глибина концептуальних розбіжностей у поглядах на феномен русинства словацьких авторів, яка, в цілому, відображає протистояння серед інтелігенції, відповідно до двох напрямків позиціонування русинської громади у СР – як «русинів-українців» та як, власне,

[1] Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáýomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientacií spoločnoho etnika / Mikulaš Mušinka / Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti: zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207. – S. 203-204.

[2] Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáýomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientacií spoločnoho etnika / Mikulaš Mušinka / Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti: zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207. – S. 205-207.

[3] Плішкова А. Пряшівська Русь [Електронний ресурс] / Анна Плішкова. – Режим доступу : http://old.unipo.sk/files/docs/u_studie/svk/ dokument_59_33. pdf.

[4] Plišková A. Jazyk a skolsnvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226.

«русинів». Інші словацькі автори, які досліджують титульну проблематику, теж дотримуються цього поділу, тому їх мотивація буде проаналізована вже лише побіжно.

Зокрема, серед науковців, які досліджують питання статусу української та русинської національних меншин у Словаччині слід відзначити професора Ю. Бачу, який сформулював позицію, що окрема «русинська» національна меншина існує у СР виключно на основі суб'єктивних заяв про себе, бо за всіма об'єктивними ознаками (походженням, мовою, релігією, історією, культурою, звичками та традиціями, менталітетом, місцем проживання) належить до української національної меншини, що визнав також директор Інституту словацької мови, академік Я. Доруля[1] [18].

На початку 1990-х років розвідку про історичні коріння русинства оприлюднив також Д. Ковач. Автор відносить українців до національної меншини, як такої, що володіє власною державою, а русинів – до етнічної, оскільки вони не мають «материнської держави», є розпорошеними на території різних країн, використовують багато мікромов та діалектів[2] [333, с. 9-19].

Проблему ідентичності русинів порушив також Л. Гараксим, який наголошує, що «русинська народність» в історичній ретроспективі часто ідентифікувала себе або, принаймні, була більш лояльною до російського народу, водночас, будь-що «українське» викликало спротив. Цю тезу ілюструє культурно-національний розвиток спільноти у післявоєнний період: суцільна українізація та православізація викликала значне невдоволення представників «русинської народності». Автор стверджує, що саме на несприйнятті українського «примусу» й зміцнювалася русинська ідентичність[3] [328, с. 71-80].

Питання економічного статусу українців та русинів Східної Словаччини вивчає С. Конєчний. На його думку, північно-східний регіон Словаччини, де

[1] Бача Ю. Становище української національної меншини в Словаччині [Електронний ресурс] / Юрій Бача // Доповідь на Конференції Комісії Людських та Громадянських прав IX Світовий Конгрес Українців. – Київ. – 2008. – 20 серпня. – Режим доступу : http://www.ukrainianworldcongress.org/committees/KLHP/IXCongressUWC/Zvity/Bacha_Kyiv_20VIII08.pdf.

[2] Kovač D. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnutornov a zahraničnou politikou / Dušan Kovač // Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 9-19.

[3] Haraksim Ľ. Národnostná identita rusinov na Východnom Slovensku / Ľudovit Haraksim // Národnosti na Slovensku : zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 71-80.

компактно проживають українці та русини, є яскравим прикладом маргіналізації, а, відтак, це призводить до соціально-економічного регресу територій та громадян, які тут проживають[1] [331, с. 208-218]. С. Конєчний зробив висновок не лише про культурну, але й про господарську схожість русинів та українців, яка склалася історично[2] [331, с. 208-218]. Подібну позицію підтримує і В. Бенч, який наводить статистичні дані, що Східна Словаччина (Пряшівський та Кошицький краї) належить до найбільш відсталих у Європейському Союзі, що об'єктивно веде до дискримінації етнічних спільнот, які проживають в цьому ареалі[3] [300, с. 55].

Окремі автори, зокрема Я. Тільняк, розглядають русинське питання в контексті політичного життя Східної Словаччини загалом. Цей фахівець зупиняється більш детально на політичній структурі суспільства цього регіону, беручи за відправну точку для аналізу початок переходу до демократії. На його думку, ініціатива створення Піддуклянської демократичної громади (ПДГ) у 1995 році громадянами Східної Словаччини пов'язана насамперед з метою об'єднання багатоетнічного регіону для спрямування його громадсько-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку. Однак, на перешкоді успішному функціонуванню ПГД став саме поділ громади на русинську та українську.

Словацький дослідник А. Дулеба говорить про розгортання асиміляційних процесів, які мали місце у Східній Словаччині у першій половині XX століття, й привели до втрати русинсько-українською спільнотою політичної еліти[4] [318, с. 45]. Водночас, справджується і прогноз вченого щодо зростання кількості представників русинської громади, що демонструють дані переписів 1991, 2001, 2011 років. Автор робить висновок про потребу політичного представництва

---

[1] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218.

[2] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218.

[3] Benč V. Presovsky kraj – sučasný stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč // Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 54-79. – S. 55.

[4] Duľeba A. Potrebuju rusini politicku stranu? / Aleksander Duľeba // Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 44-49. – S. 45.

русинів у політичних та державних структурах, однак не впевнений, що асиміляція сприятиме цьому.

Республіка Сербія. Насамперед варто підкреслити, що у русинських та інших дослідників Сербії, які займаються вивченням русинського питання, відсутнім є громадсько-політичний радикалізм, оскільки майже всі вони дотримуються позиції про культурницькі особливості розвитку русинства. Поділ дослідників у Сербії, як і, наприклад, в Словаччині, можемо робити по питанню ідентифікації русинів.

Своєрідним лідером русинського руху в постсоціалістичній Югославії став Л. Медєші, який наголошував на необхідності культурного розвитку русинства на основі мультикультуралізму та професійності інтелігенції як еліти[1] [163, с. 16-17]. Інший сербський дослідник М. Силаді, представник русинської громади у Сербії, є прихильником точки зору, що самоназва «русин» означає окреме почуття національної ідентичності. У даному контексті він не проводить категоричну відмінність між етнічною групою, народом чи нацією, не стоїть на радикальних позиціях стосовно визначення статусу русинів, а вважає їх спільнотою, яку об'єднує єдина мова, почуття спільної приналежності, культура, традиції[2] [252].

Велику увагу становленню русинської мови, як літературного феномену, приділив М. Фейса, який ретроспективно пропонує виділити її основні історичні етапи становлення в Югославії у соціалістичний період[3] [279, с. 14-17; 279, с. 16-19]. Він займає чітку прорусинську позицію у питанні існування окремої літературної мови цієї етнічності. Культурний розвиток русинів Сербії відстоює Д. Папуга, який є одним з лідерів русинської інтелігенції Сербії та активним русинським діячем. Він очолює Світову раду русинів і більше сприяє громадському розвиткові, аніж науковому дослідженню громади[4] [204, с.2-4].

---

[1] Медєші Л. Култура не першим месце / Любомир Медєші // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 16-17.

[2] Силади М. Республика Подкарпатская Русь – страна (краина) русинов на юг от Карпат. Мнение русина из Сербии [Електронний ресурс] / Мирослав Силади. – Режим доступу : http://www.podkarpatrus.livejournal.com/2009/08/16.

[3] Фейса М. Тенденциї розвою нормованя руского язика войводянских руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №3. – С. 14-17.; Фейса М. Форми и методи українизациї руснацох/русинох у Сербиї и їх одраженє на статус руского язика / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №4. – С. 16-19.

[4] Папуга Д. Робота Рускей матки в 2008. року / Дюрі Папуга // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 2-4.

Одним із дослідників проблеми і, водночас, розробником русинської літературної мови є професор Новосадського університету Ю. Рамач. Вчений приходить до висновку, що народна мова русинів сформувалася на основі суміші церковнослов'янської, угорської та української мов, із значним домішком сербської мови. Він вказує на проблему використання русинської мови на практиці, адже її літературним варіантом не користується навіть інтелігенція[1] [229; 230; 232]. Роботи Я. Рамача носять об'єктивний характер, оскільки містять глибокий аналіз джерел, статистичних даних, відрізняючись відсутністю заідеологізованих висновків.

Переконливу антирусинську позицію займає професор Новосадського університету Ю. Тамаш, котрий наголошує на спільному походженні русинів та українців, звинувачуючи русинську інтелігенцію та вчених у наукових спекуляціях на основі «суб'єктивного перспективізму». Вчений не заперечує культурних особливостей русинів, однак застерігає від застосування тактики сепаратизму[2] [265, с. 104-112].

Дослідником етногенезу русинів у Сербії є В. Мельник, який наголошує на версії переселення русинів із території компактного проживання в Угорщині. Саме вони і їх говірка сформували етнічну основу сучасних сербських русинів. Важливу роль в самоідентифікації русинів відігравала греко-католицька віра, позаяк серби є православними, а хорвати – католиками[3] [165, с. 85-103].

Республіка Польща. Дослідженням лемківського питання на теренах сучасної Польщі займається ряд науковців, для яких Лемківщина, її історія, культура, звичаї, є пріоритетним напрямом наукових пошуків. Їх, як і словацьких та сербських дослідників, можна віднести до різних груп: одні у своїх напрацюваннях класифікують лемків як частину українського етносу, зі своєю регіональною

---

[1] Рамач Ю. Актуални проблеми войводянського варианта русинського язика (реферат на III. Міджінароднім конгресї русинського язика, Краков, 14 септембра 2007 р.) / Юнко Рамач // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2007. – №6. – С. 19-22; Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с.; Рамач Я. Руски дияспори на своїх крижних драгох по 1918. рок / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 75-84. – С. 76-77.

[2] Тамаш Ю. О «природних» и «штучних» язичних литературних и культурних традицийох и статусу русинскей традиції / Юліан Тамаш // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 104-112.

[3] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103.

ідентичністю, самобутністю та неповторністю, інші ж розглядають лемків як частину окремого русинського народу. Є також автори, що побіжно цікавляться лемківською проблематикою, висвітлюючи, наприклад, діяльність лемківських організацій, їх традиції або інші окремі аспекти життя громади.

Одним із перших дослідників історії та етнографії Лемківщини був польський дослідник О. Торонський, який описав давню історію, побут, звичаї та обряди лемків в історико-етнографічному нарисі «Русини-Лемки»[1] [269]. Вчений дотримується точки зору про приналежність лемків до українського народу. Він виводить походження предків лемків від племені білих хорватів, вважаючи русинів від Попраду і аж до східного кордону Київської Русі єдиним народом. Назва «білі хорвати» умовна, вживана у дослідницькому середовищі, у той час, як самі горяни називали себе «русами», «русинами».

Декілька праць з історії лемків належать лемківському історику, що переїхав до України І. Красовському. Вчений вважає, що Закарпаття розглядається у планах Росії як своєрідний геополітичний плацдарм на Заході, а ідею створення наприкінці XX ст. декількома сотнями людей в центрі Європи нової держави і народності – безглуздою. Інший польський дослідник – Я. Рігер – стверджує про появу етноніму «лемко» у другій половині XIX століття, а русинів-лемків відносить до етнографічної групи, що розмовляє на українському діалекті. На думку цього автора, питання етногенезу лемків є важливим, насамперед, лемківським та проукраїнським політикам[2] [375, с. 34]. Дослідженню етнографічних характеристик лемків присвячує свої роботи Р. Рейнфус, зокрема вивчаючи лемківську культуру, ареал якої займає обидві сторони Карпат[3] [372, с. 6]. При тім, автор вважає, що не існує жодних наукових доказів походження лемків від так званих «руських» (білих) хорват.

Вагомими у питанні походження лемків та русинів, їх етнічної приналежності є роботи Є. Міхни. Авторка здійснила ряд емпіричних досліджень,

---

[1] Торонський О. Русини-Лемки [Електронний ресурс] / Олексій Торонський // Додаток до «Лемківського календаря 2000». – Режим доступу : http://lemko.org/pdf/toronski.pdf

[2] Rieger J. A. The Lemkos (Rusyns) in Poland [Електронний ресурс] / Janusz A. Rieger // Polish Academy of Sciens, Institute of Slavistics, Warsaw. – Режим доступу : http://www.rusyn.org/images/8.%20Lemkos%20in%20Poland.pdf

[3] Reinfuss R. Śladami Łemkov / Roman Reinfuss. – Warszawa: Wydawnictwo PTKK «KRAJ», 1990. – 151 s. – S. 6.

зокрема опитування лідерів лемківських організацій, що дало можливість зробити висновки про наявність двох орієнтацій в середовищі лемківської народності: української та окремішньої[1] [340].

Дослідженням лемківського питання займається Б. Гальчак, який порівнює Україну для лемків з «притулком», подібним до Ізраїля для євреїв[2] [327, с. 126]. Автор наголошує на загрозливих асиміляційних процесах серед лемківського населення, що може призвести до втрати унікальної культури.

С. Дудра пише про існування серед населення Польщі лемківської народності, що має відмінну, від української чи польської, самосвідомість. Подібна ситуація склалася історично, особливо під впливом переселень та українізації лемків після Другої світової війни. Значний вплив на формування самосвідомості переселенців, як вважає автор, мала православна та греко-католицька церкви[3] [316, с. 78].

Цікаву концепцію розвитку лемків як окремого народу представляє О. Дуць-Файфер, роблячи наголос на протиставленні їх способу життя культурі і традиціям інших спільнот[4] [62, с. 22; 63, с. 9.]. Загалом, О. Дуць-Файфер є прихильницею культурного характеру лемківської унікальності, хоча і робить висновок про сучасний занепад лемківських звичаїв та цінностей[5] [64, с. 17-18]. Саме тому авторка вважає необхідним докласти практичних зусиль для поступового відродження неповторної лемківської культури. Спеціалістом з мовного питання, слідом за О. Дуць-Файфер, є Т. Квока, який, зокрема, сформував статистику вивчення русинської мови лемками у постсоціалістичній Польщі[6] [105, с. 6].

---

[1] Michna E. Łemkowie grupa etniczna czy narod. Spis treści / Ewa Michna. – Kraków: Nomos, 1995. – 147 c.

[2] Halczak B. Łemkowskie miejsce we wszechświecie. Refleksje o położeniu Łemkow na przełomie XX i XXI wieku / Bohdan Halczak // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa : Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Šmigel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 113-127. – S. 126.

[3] Dudra S. Stowarzyszenie Łemkow jako element tożsamości narodowej / Stefan Dudra // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Šmigel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 77-88. – S. 78

[4] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №3. – С. 22; Дуць-Файфер О. Материяльна культура як чинник самоідентифікациі етнічной лемків / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 1998. – №3 (18). – С. 8-17. – С. 9.

[5] Дуць-Файфер О. Одроджыння лемкывской культуры хвильова реакція чи перспективный процесс? / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 2000. – №4 (27). – С. 11-18. – С. 17-18.

[6] Квока Т. Сучасна практыка вчиння русинсько-лемківського языка в Польщи / Томаш Квока // Русинськый Світ. – 2006. – Март. – С. 6-8. – С. 6.

Відновленню політичних прав лемків присвятив свої роботи П. Стефановскі. Дослідник говорить про наявність у лемків двох батьківщин – Польщі та Лемківщини, – однак наголошує на порушенні прав лемків у РП, особливо на початку 1990-х років, коли лемки неодноразово надсилали петиції до влади з приводу повернення прав та майна відібраних після 1946 року (операція «Вісла»). Автор вживає стосовно лемків етнонім «русини-лемки», причому наголошує на чисельності лемків всередині 1990-х років на рівні 300-350 тис. осіб[1] [392, с. 43-44], що, насправді, не відповідає даним офіційної статистики.

М. Місьяк, яка розкрила лемківську проблематику для французьких читачів та зацікавлених у етнополітичній проблематиці дослідників, представляє лемків як невеликий східнослов'янський народ, який традиційно проживає у польських Карпатах, і відрізняється від поляків, словаків та українців мовою, релігією та культурою[2] [345]. Авторка вважає, що лемки сформували нову етнічну ідентичність, і прагнуть бути визнані нацією.

Інший дослідник історії Лемківщини – І. Лємкін – навпаки, стверджує про штучне насадження лемкам назви «українець», аналізуючи спроби змінити їх політичну орієнтацію у XX ст., яка до того часу була «звернена до Європи»[3] [131, с. 26]. При цьому, автор робить висновок про приналежність лемків до «великого русского народа»[4] [131, с. 41], посилаючись на тези польських та радянських дослідників, які доводили, що колискою Русі було Прикарпаття (Лемківщина), а не Київ[5] [131, с. 223].

Дослідженням русинського питання займаються не лише у країнах проживання даної спільноти. Доступними є також *англомовні, франкомовні, італомовні студії* проблематики русинства. Значний доробок з русинської проблематики має у своєму науковому активі канадський дослідник П.Р. Магочій.

---

[1] Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46. – С. 43-44.
[2] Misiak M. La traduction des réalités inconnues du lemkovien en français [Електронний ресурс] / M. Misiak. – Режим доступу : http://lemko.org/magura/scholar/misiak.html
[3] Лемкин И.Ф. История Лемковины / И.Ф. Лемкин. – Юнкерс Н.Й., Излание Лемко-Союза в США и Канади, 1969. – 384 с. – С. 26.
[4] Лемкин И.Ф. История Лемковины / И.Ф. Лемкин. – Юнкерс Н.Й., Излание Лемко-Союза в США и Канади, 1969. – 384 с. – С. 41.
[5] Лемкин И.Ф. История Лемковины / И.Ф. Лемкин. – Юнкерс Н.Й., Излание Лемко-Союза в США и Канади, 1969. – 384 с. – С. 223.

Він чітко розділяє на північно-американському терені українців та русинів, переносячи таку модель і на «Старий Світ»[1] [149]. Загалом, концепція П.Р. Магочія наполягає на культурному етапі становлення русинів. Науковець вважає карпаторусинів одним із багатьох бездержавних народів чи національностей Європи[2] [146, с. 17]. Не маючи власної державності, вони проживають у межах кількох країн, користуючись, щонайбільше, статусом національної меншини[3] [147, с. 5]. Відповідно до теоретичних підрахунків автора, русини нараховують 1,2 мільйона осіб[4] [151, с. 5].

Проблема русинства вивчається і англомовними авторами: П. Бестом[5] [301], Т. Гандлі[6] [329], Т. Кузьо[7] [334], Т. Петерсом[8] [358], Б. Позуном[9] [366]. Так, наприклад, американський дослідник Т. Петерс розглядає русинів, зокрема в США, як нащадків імігрантів етнічно розрізнених людей з регіону Карпат колишньої Австро-Угорської імперії, які не є впевненими, до якої етнічної групи належать. Т. Петерс наголошує на невирішеності проблеми етнічної ідентичності русинської спільноти. Американський дослідник Т. Гандлі говорить про русинів як про окрему етнічну групу, порівнює їх із басками в Іспанії, косоварами в Сербії та чеченцями в

---

[1] Магочій П. Р. Створені чи перетворені в Америці? Народність і процес самовизначення серед карпаторусинських імігрантів і їхніх нащадків / Павло Роберт Магочій // Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном / Упорядник П. Р. Магочій. – Нью-Йорк, Колумбійський Університет, 1993. – С. 167-181.

[2] Магочій П.Р. Народ нізвідки : Ілюстрована історія карпаторусинів / Павло Роберт Магочій / Пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко. – Ужгород : Видавництво В.Падяка, 2006. – 120 с. – С. 17.

[3] Магочій П.Р. Наша Отцюзнина : Історія карпатських русинув : Куртый напис діла русинських недільных шкул / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Выдавателство В.Падяка, 2005. – 52 с. – С. 5.

[4] Магочій П.Р. «Я русин был, єсмь и буду…» : Выступы на Світовых конгресах русинув / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Выдавателство В.Падяка, 2005. – 68 с. – С. 5.

[5] Best P.J. The Lemkos of Poland Articles and Essays / Paul J. Best, Jaroslaw Moklak. – New Haven – Cracow : by the Carpatho-Slavic Studies Group, 2000. – 255 p.

[6] Hundley T. Restive Rusyns Seek Independence from Ukraine [Електронний ресурс] / Tom Hundley // Chicago Tribune. Pittsburgh Post - Gazette. Pittsburgh, Pa.: Jun 10, 2001. p. A-5. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=73923029&Fmt= 3&clientId=45648& RQT=309&VName=PQD

[7] Kuzio T. The Rusyn Question in Ukraine : Sorting out fact from Fiction [Електронний ресурс] / Taras Kuzio // Canadian Review of Studies in Nationalism, XXXII (2005). – Режим доступу : http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-rusyns.pdf

[8] Peters T. Researching Carpatho-Rusyns [Електронний ресурс] / Tom Peters // FEEFHS (The Federation of East European Family History Societies). – Режим доступу : http://www.feefhs.org/links/carpatho/peters1.html

[9] Pozun B. Rusyn Review. Rusyns in Central and Eastern Europe [Електронний ресурс] / Brian Pozun // CER (Central Europe Review). – Vol. 3, No 16, 7 May 2001. – Режим доступу : http://www.ce-review.org/01/16/pozun16.html; Pozun B. Multy-ethnic Outpost [Електронний ресурс] / Brian Pozun // CER (Central Europe Review). – Vol. 2. – №40. – 20 November. – 2000. – Режим доступу : http://www.ce-review.org/00/40/pozun40.html

Росії[1] [329]. Розглядаючи русинську проблематику, Т. Гандлі висвітлює обидві точки зору – русинів та русинів-українців, що є важливим, враховуючи особливості читацької аудиторії, яка є географічно віддаленою від території проживання русинської громади. Ще одним дослідником русинської проблематики є англійський експерт українського походження Т. Кузьо, який обґрунтовує зміст та передумови формування прорусинської та проукраїнської позицій, розбіжності серед дослідників русинського питання[2] [334]. Воночас, Т. Кузьо підкреслює, що тези прорусинських авторів не можуть бути переконливими через упереджений аналіз джерел.

Американський вчений, що займається євразійською проблематикою – П. Бест, має у своєму науковому доробку праці, що стосуються лемків, яких він визначає як «національну групу», вважаючи третьою за чисельністю етнічною спільнотою Польщі у період після Другої світової війни[3] [302]. П. Бест здійснює комплексний аналіз історії та культури лемків як однієї із найбільших груп, що заселяє Південну Польщу[4] [302].

Розробкою русинського питання активно займаються також молдовські та російські дослідники, які в основному притримуються думки про окремішність «русинського» народу, або ж його більшу спорідненість з російським. Серед молдовських дослідників варто назвати С. Суляка, головного редактора журналу «Русин»[5] [263]. Згідно поглядів російського дослідника О. Неменського, русинство є своєрідним відродженням руської ідентичності на теренах, що є географічно відокремленими від Росії русинський рух виріс із русофільства XIX століття, є його

[1] Hundley T. Restive Rusyns Seek Independence from Ukraine [Електронний ресурс] / Tom Hundley // Chicago Tribune. Pittsburgh Post - Gazette. Pittsburgh, Pa.: Jun 10, 2001. p. A-5. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=73923029&Fmt= 3&clientId=45648& RQT=309&VName=PQD

[2] Kuzio T. The Rusyn Question in Ukraine : Sorting out fact from Fiction [Електронний ресурс] / Taras Kuzio // Canadian Review of Studies in Nationalism, XXXII (2005). – Режим доступу : http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-rusyns.pdf

[3] Best P.J. The Lemko-Rusniak Mountaineers and the National Question in People's Poland [Електронний ресурс] / Paul J. Best. – Режим доступу : http://www.lemko.org/lih/hilbilly.html

[4] Best P.J. The Lemkos of Poland Articles and Essays / Paul J. Best, Jaroslaw Moklak. – New Haven – Cracow : by the Carpatho-Slavic Studies Group, 2000. – 255 p.

[5] Суляк С.Г. Русины в истории : прошлое и настоящее / Сергей Георгиевич Суляк // Международный исторический журнал «Русин» [Кишинев]. – 2007. – № 4 (10). – С. 29-56.

прямим продовженням в сучасних умовах[1] [194]. Інший російський автор М. Дронов відносить «карпаторосів», що проживають на перетині кордонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії до окремого народу, який проявляє свою окремішність від українців у всіх сферах суспільного життя[2] [60].

Україна. В Україні вивчення проблеми русинства носить, насамперед, ідейно-політичний характер. Як і в решті досліджуваних країн, доцільною вважається класифікація українських досліджень русинства за критерієм етноісторичного розуміння даного феномену. Найбільш виразно виокремлюються два змістовні підходи до організації студій: розгляд русинів як окремого слов'янського народу та як складової українського народу, його етнографічної групи. Можливим є подальший, більш деталізований, поділ у межах пропонованої класифікації, зважаючи на домінування радикалізму чи поміркованості у поглядах самих авторів.

Слід також наголосити на наявності енциклопедичних матеріалів, виданих в Україні, які містять інформацію, дотичну русинській проблематиці[3] [158, с. 150]. Об'ємним та авторитетним джерелом є «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів»[4] [66], що вперше була опублікована англійською мовою у 2005 році. Ще одним енциклопедичним виданням з історії, культури, етнографії та географії історичного Закарпаття, зокрема русинів, є «Енциклопедія Підкарпатської Русі»[5] [214].

Повертаючись до вище окресленої класифікації, зауважимо, що до першої із двох вище згаданих груп дослідників можемо віднести І. Миговича, М. Макару, І. Попа, В. Фединишинця, П. Годьмаша та деяких інших. Закарпатські дослідники І.

---

[1] Неменский О.Б. Русинская брешь в проекте украинской нации. Фонд исторической перспективы [Електронний ресурс] / Олег Борисович Неменский. – Режим доступу : http://www.perspektivy.info/srez/etnos /rusinskaya_bresh_v_proekte_ukrainskoiy_nacii_2008-8-13-33-17.htm.

[2] Дронов М. Русины хотят быть русинами [Електронний ресурс] / Михаил Дронов. – Режим доступу : http://www. rusnak.info/rusini_1.htm

[3] Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К. : Генеза ; Довіра, 1996. – 942 с. – С. 695–698, 782–785; Етнічний довідник. Етнічні меншини в Україні / за ред. В. Б. Євтуха. – К. : Фенікс, 1996. – 172 с. – С. 115–116.; Закарпаття в Енциклопедії українознавства / Редакція, упорядкування та передмова Василя Маркуся. – Ужгород : Гражда, 2003. – 212 с. – С. 150.

[4] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред Павла Роберта Магочія. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с.

[5] Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / Иван Поп. – Ужгород : ПП «Повч Р.М.», 2006. – 412 с.

Мигович[1] [168, с. 20] та М. Макара[2] [154, с. 4] наголошують на тому, що русинство потрібно аналізувати як громадський рух, не ототожнюючи його виключно з діяльністю окремих русинських організацій, які вимушені вирішувати внутрішні ідеологічні та організаційні проблеми. Згадані фахівці розглядають автохтонних русинів, як таких, що вели свій родовід від карпатських ранньослов'янських та давньоруських предків[3] [168, с. 260], а пізніше постійно поповнювалися за рахунок мігрантів із інших східно- та західнослов'янських земель, привносячи нові мовні, традиційні елементи культури, побуту. У результаті політичних комбінацій між великими європейськими політичними акторами, русини виявився поділеним між сусідніми центральноєвропейськими державами[4] [154, с. 4].

Свій погляд на етнічне походження та сучасний правовий і політичний статус русинів пропонують П. і С. Годьмаші, які у 2003 році опублікували монографію «Підкарпатська Русь та Україна», вважаючи русинів найменшою слов'янською нацією, яка мала свою республіку – Підкарпатську Русь[5] [40, с. 533]. Згадані автори є прихильниками визнання Україною існування русинів як національної меншини та створення їх автономії у складі української держави. Автори «артикулюють» бажання русинів Польщі, Словаччини та Закарпаття підтримувати дружні відносини з «сильним російським братом»[6] [41, с. 539]. П. Годьмаш є також автором багаточисельних публіцистичних робіт, які стосуються русинської проблематики[7] [42, с. 3; 43, с. 4].

Історик-славіст І. Поп населення Закарпаття в усі історичні періоди ідентифікує як «русинське», а різні варіанти мов, якими воно користувалося,

---

[1] Мигович І.І. Закарпаття: на зламі епох : Статті. Виступи. Інтерв'ю / Іван Іванович Мигович. – Ужгород : Видавництво В.Падяка, 2008. – 384 с. – С. 20.

[2] Макара М. За готаром – и жупы, и цілі села… / Микола Макара // Подкарпатський русин. – 2009. – №32(45). – 3-17 септембра. – С.4.

[3] Мигович І.І. Закарпаття: на зламі епох : Статті. Виступи. Інтерв'ю / Іван Іванович Мигович. – Ужгород : Видавництво В.Падяка, 2008. – 384 с. – С. 260.

[4] Макара М. За готаром – и жупы, и цілі села … / Микола Макара // Подкарпатський русин. – 2009. – №32(45). – 3-17 септембра. – С.4.

[5] Годьмаш П.В. Історія республіки Підкарпатська Русь // Петро Годьмаш, Сергій Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с. – С. 533.

[6] Годьмаш П.В. Подкарпатская Русь и Украина / П.В.Годьмаш, С.П.Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2003. – 389 с. – С. 539.

[7] Годьмаш П. Проблема русинів – в руках третьої влади / Петро Годьмаш // Русинська газета. – 2002. – №3(017). – С. 3. ; Годьмаш П. Чому офіційний Київ боїться русинів? / Петро Годьмаш // Подкарпатська Русь. – 2001. – №8(10). – 11 вересня. – С. 4.

вважає окремою «русинською мовою». Найбільш негативно на стан етнічної орієнтації жителів Закарпаття вплинула «насильницька українізація»[1] [214, с. 48].

Русинський історіограф та письменник – В. Фединишинець – схиляється, з політико-правової точки зору, до державної самостійності «Підкарпатської Русі». Оптимальним варіантом міжнародно-правового статусу Закарпаття є статус «прозорої» землі-держави – своєрідної міні-держави у центрі Європи, що не входила б у жодні військові блоки[2] [277, с. 28].

Другу групу дослідників формують Ю. Балега, І. Буркут, С. Віднянський, О. Майборода, О. Мишанич, М. Панчук, М. Зан та ряд інших, які доводять факт невід'ємності русинів від українського народу. Русинська проблематика притаманна науковому доробку Ю. Балеги, який стверджував, що закарпатські русини є частиною українського народу, а русинська мова – діалект української мови[3] [14, с. 46]. Сучасне політичне русинство, на думку автора, паразитує на етнічному русинстві – старій самоназві всіх українців. Політичне русинство, яке було ініційоване і підживлюється певними організованими силами сусідніх держав, є спрямованим на від'єднання Закарпаття від України[4] [14, с. 3].

Заслуговує на увагу науковий доробок І. Буркута, який акцентує увагу на особливостях етнонаціональної орієнтації, етнокультурної самосвідомості населення Галичини, Буковини і Закарпаття у XIX – XX століттях, їх спільних та відмінних рисах, сучасному становищі русинів не лише в Україні, але й в деяких зарубіжних країнах[5] [20]. Автор говорить про два напрямки в середовищі русинства: політичний та культурний.

Розробкою проблематики русинства займається історик С. Віднянський, який розглядає русинів-українців як автохтонне населення Закарпаття, найзахіднішої частини українських земель, проблема самовизначення якого обумовлювалася входженням цієї території до складу різноманітних політичних утворень, що,

---

[1] Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / Иван Поп. – Ужгород : Издательство В.Падяка, 2001. – 431 с. – С. 48
[2] Фединишинець В. Я русинська планета (Есей) / Володимир Фединишинець. – Ужгород, 1996. – 32 с. – С. 28.
[3] Балега Ю.І. Політичне русинство і будівництво української держави / Юрій Іванович Балега. – Ужгород : В-цтво «Гражда», 2003. – 196 с. – С. 46.
[4] Балега Ю.І. Політичне русинство і будівництво української держави / Юрій Іванович Балега. – Ужгород : В-цтво «Гражда», 2003. – 196 с. – С. 3.
[5] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с.

відповідно, вплинуло на подальший розвиток етнополітичної ситуації у краї[1] [27]. Інший дослідник, О. Майборода, розглядає русинів як своєрідну етнографічну групу, яка має суттєві мовні, лінгвістичні, культурні особливості щодо решти українського народу. Зміцнення української ідентичності населення Закарпаття не потрібно штучно форсувати, зокрема на рівні культури[2] [153].

Проблема політичного русинства детально розглядається у працях О. Мишанича[3] [172; 174; 178; 177]. Автор схиляється до тези про антиукраїнську суть політичного русинства, метою якого є відрив Закарпаття від України, штучне створення нового народу. У такий спосіб створюється загроза для існування української державності загалом, яка може бути подрібнена завдяки політичному русинізму[4] [172].

Етнополітолог М. Панчук теж є прибічником позиції про русинів як невід'ємну складову українського народу. Упродовж декількох століть українці використовували етнонім «русини», однак нерідко ці самоназви протиставлялися. Результати наукових дискусій з цього приводу часто використовувалися політичними силами різних країн та орієнтацій у вузько прагматичних цілях[5] [200].

Один із дослідників титульної проблематики М. Зан вивчає сутність різних культурницьких і громадсько-політичних тенденцій у середовищі русинства, не лише на Закарптті[6] [91], але й Словаччині та Румунії[7] [89; 91]. М. Зан подає власну

---

[1] Віднянський С. Проблема самовизначення і розв'язання питання про державну приналежність Закарпаття після першої світової війни [Електронний ресурс] / Степан Віднянський. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/JournALL/pro/16/1/20.pdf.

[2] Майборода О. Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань [Електронний ресурс] / Олександр Майборода // Український журнал. – 2009. – №1. – Режим доступу : http://www.ukrzurnal.eu /ukr.archive.html/441/.

[3] Мишанич О. Закарпатський політичний сепаратизм: міфи і дійсність / Олекса Мишанич // Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати. – Ужгород, 2002. – С. 12 – 24. ; Мишанич О. «Політичне русинство – сепаратизм у дії» // Літературна Україна. – 1999. – 13 травня – С. 3. ; Мишанич О. «Шлях політичного русинства на Закарпатті – дорога в нікуди» / Олекса Мишанич // Срібна земля – Фест. – 1999. – 27 травня. – С. 15. ; Мишанич О. Русини: політика, історія, культура. – Ужгород : Гражда, 2012 р. – 352 с.

[4] Мишанич О. Закарпатський політичний сепаратизм : міфи і дійсність / Олекса Мишанич. – Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати. – Ужгород, 2002. – С. 12 – 24.

[5] Панчук М. До питання політичного русинства [Електронний ресурс] / Май Панчук. – Режим доступу : http://www.viche.info/journal/1390 ; Панчук М. Політичне русинство в Україні / Май Панчук // Політична думка. – 1995. – №2-3. – С.116-123.

[6] Зан М.П. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989 – 1990 років (воля народу чи протистояння еліт?) / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С. 140-166.

[7] Зан М.П. Дослідження основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. XX ст. Через призму контент-аналізу обласної преси / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX століттях. – Ужгород : Два кольори, 2001. – С.211-234 ; Зан М.П. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989-1991 років (воля народу чи протистояння еліт?) / Михайло

класифікацію дослідників русинської проблематики. Він виділяє історико-політологічний або конструктивістський напрям, відповідно представлений історико-соціологічною, історико-правовою та радикально-публіцистичною течією і лінгвістико-етнологічний напрям, представлений лінгвістико-політологічною та етнологічною течіями[1] [91, с. 142].

Офіційні джерела. Загалом джерела, дослідження яких сприятиме з'ясуванню статусу русинів у постсоціалістичних країнах, можна розділити на кілька груп за змістовим наповненням та способами творення, зокрема:

1) *офіційні документи європейського та національного рівнів, що стосуються етнонаціональної та етнополітичної проблематики;*

2) *дані офіційної статистики;*

3) *постанови, рішення, інформація про діяльність національно-культурних товариств, громадських організацій, рухів, політичних структур русинського спрямуванння;*

4) *офіційні виступи, заяви русинів, а також посадових осіб з приводу русинства.*

Розглядаючи питання захисту прав національних меншин в Європі, слід, насамперед, звернути увагу на такі документи як Рамкова конвенція про захист національних меншин[2] [233] і Європейська хартія регіональних мов або мов меншин[3] [68]. Рамкова конвенція була прийнята Радою Європи 1 лютого 1995 року, з метою посилення єдності в Європі та належного захисту прав національних меншин, враховуючи необхідність збереження їх самобутності та забезпечення при цьому толерантності, терпимості між різними спільнотами за умов територіальної цілісності держав.

Водночас, Європейська хартія регіональних мов покликана забезпечити

Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.140-166.

[1] Зан М.П. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989-1991 років (воля народу чи протистояння еліт?) / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.140-166. – С. 142.

[2] Рамкова конвенція про захист національних меншин. Рада Європи, Страсбург, 1 лютого 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055

[3] Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014

захист та збереження історичних регіональних мов або мов меншин у Європі[1] [68].

Словацька Республіка. Зауважимо, що Рамкова конвенція про захист національних меншин (14 вересня 1995 року) стала одним із перших документів Ради Європи, який був ратифікований Словаччиною[2] [374]. Хартія регіональних мов або мов меншин була ратифікована СР ще у квітні 2001 року. Основні засади етнополітики визначаються Конституцією СР: захисту прав національних меншин та етнічних груп є присвяченою її четверта глава другої частини[3] [307]. Законодавство Словаччини забезпечує захист та розвиток основних прав та свобод громадян держави, що належать до національних меншин, оскільки їх рідні мови розглядаються як культурне багатство країни[4] [416]. Етнополітичну сферу в Словаччині регулюють також ряд галузевих законів та нормативно-правових актів. Важливим джерелом інформації є річні урядові звіти про стан розвитку суспільства та інших сфер СР, в яких окремо міститься інформація про етнополітичну ситуацію у словацькому соціумі та політикумі[5] [324].

Ще одним інформативним джерелом є дані офіційних переписів у СР[6] [400], які створюють можливість з'ясувати не лише динаміку чисельності русинської меншини у країні протягом тривалого проміжку часу, але й визначити рівень вживання русинської мови, поширення сповідуваної релігії, компактності проживання у регіонах тощо. На основі інформації з переписів можна сформувати уявлення про загальну демографічну ситуацію та етнополітичну картину в країні.

З вимогами та специфікою діяльності русинських організацій різного

---

[1] Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014

[2] Rezolucia ResCMN(2011)15 o implementacii Ramcoveho dohovoru na ochranu narodnostnych menšin Slovenskou republikou (prijata Vyborom ministrov 6. jula 2011 na 1118. zasadnuti zastupcov ministrov [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A4A31815102A1A24C125792D0048FB35_SK/$File/111018_Rezolucia_Vyboru_ministrov_o_implementacii_Ramcoveho_dohovoru.pdf

[3] Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovensko.com/docs/const/const2.htm

[4] Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf

[5] Global Report on Slovakia. Comprehensive Analyses from 1995 and Trends from 1996 / Edited by Martin Bútora and Péter Hunčík. – Bratislava : Sándor Marái Foundation, 1997. – 332 p.

[6] Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa okresov a obcí [Електронний ресурс] // Zdroj údajov: databáza ŠÚ SR z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001. – Режим доступу : www.rusin.sk/data/files/11.xls; Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

спрямування, зокрема з рішеннями національно-культурних товариств, громадських організацій, політичних структур щодо русинської проблематики, а також з офіційними виступами державних, політичних та громадських діячів з цього приводу можна ознайомитись на сайтах різних русинських організаційних структур: «Русинської оброди»[1] [379], «Русинів Словаччини»[2] [378], «Молодих русинів Словаччини»[3] [347], Академії русинської культури в Словацькій Республіці[4] [298], Округлого столу русинів Словаччини[5] [356]. Крім того, про важливі події життя русинської меншини в Словаччині інформує історико-культурний двотижневик «Інфо-Русин», культурно-християнський часопис «Русин», «Русинський літературний альманах», «Русинський народний календар», щорічник Пряшівського університету «Studium Carpato-Ruthenorum».

Республіка Сербія. Найважливішим міжнародним документом у сфері захисту прав національних меншин з ратифікованих РС є Рамкова Конвенція про захист прав національних меншин, моніторинг виконання пунктів якої веде Рада Європи та Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. До основних національних нормативно-правових актів у даній сфері належать: Конституція республіки, цьому питанню присвячена її стаття 14[6] [276], Закон про культуру РС[7] [81], який був прийнятий у 2008 році, тобто у контексті зміни законодавчого поля держави після сецесії Косова, у якому вказується на ролі національних рад меншин у забезпеченні підтримки їх культури. У цей період був прийнятий і спеціалізований Закон про національні ради національних меншин[8] [83], який передбачає можливість створення власних рад для представників всіх меншин. Одним із ключових для нормативного забезпечення етнополітики РС став Закон про заборону дискримінації, який вступив у силу 1 січня 2010 року і вказує на

[1] Rusínska obroda na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusinskaobroda.sk/
[2] Rusíni Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusin.sk/
[3] Molodý Rusyný [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.molody.rusyny.org/
[4] Akadémia rusínskej kultúry na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusynacademy.sk/cms/a-1082;-1072;-1076;-1077;-1084;-1110;-1103;-akad%C3%A9mi-1072;-1040;cademy,1.html
[5] Округлый стіл русинів Словенська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/
[6] Устав Републике Србије [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.rs /upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf
[7] Закон о култури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.1533.html
[8] Закон о националним саветима националних мањина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

заборону дискримінації національних меншин, зокрема випадків національних, етнічних чи мовних утисків[1] [79].

Закон про місцеве самоврядування в Сербії був прийнятий у 2007 році. Він передбачає, що ключовим суб'єктом формування місцевої політики є громада з чисельністю не менше 10 тис. осіб[2] [82]. Зокрема, управління на півночі Сербії регламентується Законом про автономну одиницю Воєводина[3] [85]. Відповідно до Закону 2009 року, автономія опікується усіма регіональними питаннями, в тому числі освітніми та мовними.

Для з'ясування демографічної картини русинської меншини у РС, переліку територій її компактного проживання, показників вживання мови у побуті чи на офіційному рівні, сповідуваної релігії, сфери зайнятості тощо, є доцільним звернення до даних офіційних державних переписів[4] [215].

Результати діяльності русинських організацій у Сербії можна знайти на сторінках їх офіційних сайтів. Зокрема, текст національної стратегії діяльності русинів до 2020 року можна знайти на сайті Національної ради русинської національної меншини[5] [25]. Стратегія визначає історичні етапи розвитку русинської спільноти та її сучасний стан, враховуючи мовні, освітні, культурні проблеми, та окреслює стратегічні цілі. Постанови, рішення, звіти, звернення, виступи русинських активістів є акумульованими у тому числі на сайті Світової ради русинів[6] [411]. Інформативними є друковані засоби масової інформації в Сербії, зокрема тижневик «Руске слово».

Республіка Польща. У сфері захисту прав національних та етнічних меншин у Польщі можемо назвати наступні законодавці акти: це перш за все Конституція

---

[1] Закон о забрани дискриминације [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[2] Закон о локалној самоуправи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву од-14-фебруара-2007-.443.html

[3] Закон о утврЂивању надлежности автономне покрајине Воєводине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[4] Попис у Србији 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://popis2011.stat.rs/?page_id=1166; Попис у Србији 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2002/pdf/G20024001.pdf ; http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/

[5] Виславски Б. Одбор за науку Националного совиту рускей националней меншини. Национална стратегия руснацох у Сербиї / Богдан Виславски, Михайло Фейса, Мирослав Кевежди, Яков Кишюгас, Борис Варґа, Янко Рамач, Михайло Катона, Юлиян Тамаш [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.rusini.rs/sites/default/files/document/nacstrateg/novidoc/NacStrat_final.pdf

[6] World Congress of Rusyn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusynworldcongress.org/index1.php

Польщі[1] [332], яка гарантує свободу збереження та розвитку мови і культури меншин, зокрема, з метою тяглості їх традицій та звичаїв. У Законі про національні та етнічні меншини і про регіональну мову, який був прийнятий у 2005 році, чітко визначено поняття «національної» та «етнічної меншини», а також перелік спільнот, які належать до цих категорій[2] [403].

Існування таких норм пояснюється, в тому числі, прийняттям пакету міжнародних правових актів у сфері захисту прав національних меншин, зокрема Конвенції про захист прав людини та основних свобод, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Рамкової конвенції про захист прав національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин[3] [346], останні з яких були адаптовані без жодних змін[4] [405].

Як і у прикладах Словаччини та Сербії, достовірними даними стосовно чисельності, середовища компактного проживання меншини, вживання мови меншини, віросповідання, є дані загальнаціональних переписів населення Польщі[5] [409]. Багато інформації розміщено на сайті Центрального статистичного управління Польщі[6] [325].

Джерелом інформації, що стосується безпосередньої діяльності лемків у Польщі є також сайти Стоваришення лемків[7] [393] та Об'єднання лемків[8] [197]. Крім того, лемки мають друковані засоби інформації, які є не менш важливим джерелом інформації про їх громадсько-політичну діяльність. Це, перш за все,

---

[1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/ kon1.htm

[2] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

[3] Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Podstawowe prawa [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/portal/pl/61/38/Podstawowe_prawa.html

[4] Ustava z dnia 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji Europejskiej karty języ̨kow regionalnych lub mniejszościowych, sporzą̨dzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/427 u/$file/427 u.pdf

[5] Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840 12766 PLK HTML.htm; Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/8185_PLK_HTML.htm

[6] Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus

[7] Stowarzyszenia Łemków [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stowarzyszenielemkow.pl/new/index.php

[8] Об'єднання лемків – Zjednoczenie Łemków [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lemkounion.republika.pl/

«Лемківський річник», часопис «Бесіда», часопис «Ватра», «Лемківський календар», «Наша газета», «Загорода».

Україна. Що стосується Конституції України, то тут права національних меншин побіжно є зафіксованими у Розділі 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»[1] [119]. У Декларації прав національностей України, прийнятій у 1991 році, зокрема у статті 1, проголошено забезпечення всім народам та національним групам рівних політичних, економічних, соціальних та культурних прав[2] [53]. Доповненням Декларації є Закон України «Про національні меншини в Україні» (від 25 червня 1992 року), де подається (ст. 3) визначення поняття «національної меншини»[3] [87], однак, без фіксації понять «етнічна меншина», «етнографічна група», «корінний народ». У Законі України «Про засади державної мовної політики»[4] [86], що був прийнятий Верховною Радою України 3 липня 2012 року, були визначені перелік мов, які відносяться до регіональних, а також підстави набуття даного статусу. Україна також ратифікувала ряд міжнародно-правових актів, які стосуються меншин та їх колективних прав.

Одним із основних джерел даних для дослідження статусу русинської громади в Україні є офіційні статистичні дані, а також різноманітні альтернативні опитування. Мова йде, перш за все, про переписи населення, в яких можна прослідкувати динаміку чисельності русинської громади та географічний ареал проживання спільноти.

Документальна інформація є присутньою на сайтах русинських товариств в Україні, зокрема на сайті «Подкарпатського общества Кирила і Мефодія»[5] [212], Закарпатського обласного громадського об'єднання «Русинська родина»[6] [74]: дані про останні заходи, проведені русинською громадою, програми, статути,

---

[1] Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[2] Декларація прав національностей України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1771-12

[3] Закон України «Про національні меншини в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12

[4] Закон України «Про засади державної мовної політики в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17

[5] Подкарпатское общество имени Кирилла и Мефодия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.karpatorusyns.org

[6] Закарпатське обласне громадське об'єднання «Русинська родина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusyn.com.ua

звернення, резолюції русинів тощо. Закарпатські русини також мають, крім друкованого, власний інтернет-словник[1] [256]. Вони є активними учасниками соціальних мереж. Серед закарпатських ЗМІ відповідні матеріали містять газети «Підкарпатський русин», «Подкарпатская Русь», «Русинська родина», «Русинська газета», «Русинська бесіда», «Русинський прорив», «Подкарпаття – наш край», які останнім часом фінансуються періодично або взагалі не виходять друком.

Отже, розглядаючи стан дослідження русинської проблематики в різних країнах, цілком очевидною стає потреба залучення для досягнення завдань даної дисертації аналізу різнорідного масиву літератури. У розпорядженні дослідника, який вивчає русинську проблематику, є різноманітний набір джерел, зокрема нормативно-правові акти міжнародного та національного рівня, дані статистики, постанови, заяви, резолюції, звернення русинських організацій та офіційних посадових осіб з приводу етнічної проблематики, ЗМІ русинської меншини в кожній з цільових країн тощо. Подібні матеріали не лише формують основний інформаційний ресурс дисертації, але й складають важливий методологічний елемент дослідження статусу русинства у певній країні.

Таким чином, русинство є унікальним етнополітичним явищем у Європі, зважаючи хоча б на факт різної ідентифікації русинів у країнах проживання. Відповідно виникають певні складнощі з розробкою теоретико-методологічної основи для його дослідження. Тому при визначенні соціально-політичного статусу русинів у країнах Центральної і Південно-Східної Європи та можливостей зворотного впливу на етнополітику країн проживання, слід до певної міри абстрагуватись від проблем походження та етнонаціональної приналежності русинів. Зважаючи на сучасні тенденції світового розвитку, перш за все глобалізацію, справедливою є теза Е. Сміта про можливість людини довільно обирати свою приналежність до тієї чи іншої етнічної спільноти.

Аналізуючи проблематику статусу русинів, не зайвим буде розгляд концепцій етносів та націй, зважаючи на факт надання русинській спільноті статусу національної меншини чи етнографічної групи у різних країнах. У даному

[1] Словник русинської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://slovo.uz.ua/index.php

випадку слід окреслити критерії, які дослідники виокремлюють при класифікації етносів та націй і чітко проаналізувати русинську громаду в запропонованих країнах по кожному з них. Відповідно зможемо порівняти дані критерії з аналізом русинської меншини для наукового визначення та підтвердження її статусу. Аналіз концепцій різного наукового спрямування дозволяє чіткіше сформулювати проблему, з'ясувати можливість використання етнополітичної термінології, альтернативних точок зору, нових думок в галузі етнополітології. Складність ідентифікації русинів вимагає також характеристики ряду етнополітичних категорій. Жоден нормативно-правовий документ не може обійтись без визначення основ, яких він стосується, у випадку даного дослідження: сфери етнополітики і, відповідно, етнополітичних категорій. Тому, поряд з аналізом нормативно-правової бази етнополітики у кожній з досліджуваних держав, мусимо розглянути етнополітичну термінологію, не тільки у тому вигляді як вона подається у документах, але й загалом у науці. Аналіз наведених концепцій та категорій дає можливість стверджувати, що жодна з представлених теорій повністю не відповідає русинській проблематиці, хоча частково її описує. Русинська тематика піднімає ряд питань, що можуть стати предметом додаткових досліджень в галузі історії, соціології, етнополітології.

Зважаючи на неоднорідність феномену русинства та неоднозначність поглядів на дану проблематику у різних країнах та серед різних дослідників, важливим є вироблення відповідної методологічної моделі дослідження. Таким чином, вона включає дослідження за допомогою раніше вказаних методів та наукових підходів, походження русинства, шляхів його формування, сучасного становища громади в суспільстві, а саме громадсько-культурного та соціально-політичного аспектів (це і етнічний статус, соціальна ніша, мовна проблематика, громадсько-культурна діяльність, політичне представництво). Відповідно є підібраними теорії, концепції, категоріальний апарат та методологічні підходи що використовуються в ході дослідження. Для вироблення об'єктивних висновків важливим є врахування різних точок зору та аналіз всіх сторін досліджуваного питання.

Аналізуючи праці дослідників русинської проблематики у кожній із запропонованих країн, можна зробити висновок про існування двох концептуальних підходів, які різняться насамперед у питанні ідентифікації представників русинської громади. Гостра полеміка розгортається навколо питання походження русинів та їх статусу – фактичного або ж бажаного. Крім академічних досліджень, відзначаємо також наявність робіт, що не завжди відзначаються об'єктивністю та належним фактологічним обгрунтуванням. На особливу увагу заслуговують дослідження, що представляють русинство у нейтральному світлі, насамперед, як культурний феномен.

Розділ 2.
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РУСИНСТВА У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Ідеологи русинства використовують як основний метод обґрунтування окремішності цієї етнічності, а, отже, і політико-правового статусу, яким повинна користуватися спільнота, стратегію легітимізації за допомогою історичної ретроспективи. Застосовуючи історичний метод, можна з'ясувати не лише аргументи, які використовуються апологетами русинства, але й визначити об'єктивні обставини формування цього феномену, сприятливі чинники та перешкоди, які визначали його розвиток у часовому вимірі. Аналізуючи основні історичні етапи розвитку русинів, зокрема періодичні міграції, зміни державної приналежності територій проживання, процеси асиміляції, діяльність культурних та громадсько-політичних лідерів, можна з'ясувати чинники формування сучасного соціально-економічного і політичного статусу спільноти. Ця реконструкція сприятиме також розумінню технологій, які використовуються сучасними лідерами русинського руху, а також причин специфічної самосвідомості, яка є притаманною представникам громади цієї етнічності у кожній з предметних країн. Дотримуємося припущення, що історико-культурні фактори та новітні соціально-політичні реалії впливали на політичну поведінку представників русинства у минулому і продовжують визначати їх політичну суб'єктність на початку 2020-х років.

2.1. Особливості розвитку русинства в Словаччині

У Словацькій Республіці русини визнаються окремою народністю (національною меншиною), отримуючи державну підтримку на рівні з іншими національними меншинами. Водночас, як вже було вказано в першому розділі,

вчені цієї країни поділилися на дві групи: тих, які визнають цей статус русинства та прибічників їх розгляду як складової українського етносу. Для обгрунтування своїх поглядів, обидві сторони використовують зокрема історичні аргументи. Тому варто звернути увагу на визначення історичних умов формування феномену русинства, використовуючи базові принципи наукового пізнання та спеціальні методи. Варто підкреслити існування великого масиву літератури, від наукових праць до відвертої публіцистики, авторські висновки в якій, не є підтвердженими жодними історичними чи сучасними джерелами. Для того, щоб уникнути міфологічних нашарувань про витоки і сутність русинства у Словацькій Республіці, варто використовувати, насамперед, дослідження здійснені в академічному середовищі і такі, що пройшли наукову апробацію. Ключові питання з'ясування історичних коренів русинства варто розглянути в порівняльному аспекті аргументів, які наводяться представниками двох напрямків, відповідно до яких себе позиціонують словацькі русини.

Досліджуючи географічний ареал розселення русинів-українців Словаччини, можна зробити висновок, що історичними ареалами їх проживання є територія сучасних районів (слов. *okres*) Бардєйов, Гуменне, Межилаборці, Сніна, Стара Любовня, Стропков, Свидник та Пряшів, частина з яких входить до території так званого «історичного Закарпаття». Опираючись на різні факти, можемо говорити про деяку недостовірність офіційної статистики щодо чисельності русинів-українців, а також про довільне трактування словацькими носіями цієї етнічності власної історії[1] [322, с. 5]. Окрім того, певну заплутаність у русинський дискурс вносила радянська історіографія тезою про автохтонність малоруського (українського) населення даної території, виводячи походження білих хорватів не із середовища східних слов'ян, а з південних. Відповідно до цієї логіки, білі хорвати були русинізовані (українізовані) значно пізніше.

Зауважимо, що міф про білих хорватів став популярним при розгляді русинської проблематики певною мірою через те, що є необхідним для

[1] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s.

легітимізації їх етногенезу[1] [342, с. 62-63]. До його основних етапів належить XI-XII ст., коли з'являються перші руські поселення. На території сучасної Східної Словаччини русини-українці масово поселилися орієнтовно у XIV ст.[2] [389, с. 30]. У XIV ст. регіон був пов'язаний з іншими «руськими» землями, зокрема через подільського князя Федора Корятовича, який отримав так звану «Руську марку», територію, де проживали переважно русини. Тому деякі дослідники вбачають початок формування русинсько-української ідентичності саме у період правління цього діяча. У цей час також почав використовуватися етнонім «русини-волохи», причому, радше в соціально-правовому, аніж етнічно-територіальному розумінні[3] [322, с. 10].

Оскільки, Східна Словаччина, подібно до Закарпаття, довгий час входила до складу Королівства Угорщина, то перебуваючи в умовах складного етнокультурного простору, населення вищевказаних територій не могло не зазнавати впливу інших етнічних спільнот, а, отже, цілком можливим є формування етнокультурних особливостей русинів. Представники русинського напрямку також дотримуються ідеї, що русинське населення не мало регулярних контактів із українцями і слов'янами, що проживали з іншого боку Карпат[4] [342, с. 64].

Вчені роблять висновок, що ще з XV ст. і надалі єдиним чинником самоідентифікації русинів залишається так звана руська, греко-східна (православна) віра, завдяки якій на основі мовних, культурних, церковно-обрядових особливостей, місцеве слов'янське населення починало усвідомлювати свою інакшість[5] [322, с. 11]. Русинська модель віри не сприймає історію про Володимирове хрещення, а використовувала поширену легенду про християнську

[1] Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 62-63.
[2] Šoltes P. Asimilačne procesy na slovensko-rusinskom etnickom pomedzi pred nastupom narodných hnuti / Peter Šoltes // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 29-44. – С. 30.
[3] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s. – S. 10.
[4] Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 64.
[5] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s. – S. 11.

місію Кирила та Мефодія у Східній Словаччині[1] [342, с. 64]. Слід вказати, що у період розвинутого феодалізму суспільство не мало чітко структуризованої побудови, а тому русини-українці, які переселялися на територію Східної Словаччини, займали найнижчу соціальну нішу, що їх, власне, і об'єднувало, окрім віросповідання.

Події XVII – XVIII ст., зокрема релігійного характеру, значно вплинули на подальшу ідентифікацію населення Східної Словаччини. На думку П.Р. Магочія саме протестантські війни, які тривали у цей період проти Габсбургів, розділили русинів Східної Словаччини, які опинилися під впливом Австрії, та русинів Мукачівської єпархії, якими почали управляти семигородські князі, що дотримувалися протестантизму[2] [148, с. 13-14]. Таке твердження не зовсім відповідає дійсності, адже Мукачівська єпархія, аж до виокремлення Пряшівської, канонічно поширювалася й на територію Східної Словаччини, і спільним для обох ареалів був саме східний обряд, якого дотримувалися і греко-католики, і православні. Так зване «неруське» населення теж почало переймати «руську» віру у цей період, приймаючи самоназву «руснак», що ще більше ускладнило процес етнічної самоідентифікації місцевого слов'янського населення. Важливими подіями для подальшого самоусвідомлення русинів-українців Східної Словаччини, було створення Кошицького греко-католицького вікаріату та Пряшівської єпархії. З часом місто Пряшів стало церковним та культурним центром русинів Словаччини. У згаданий вище період починає здійснюватися і теоретичне обґрунтування ідентичності русинів.

На зламі XVIII-XIX ст. у регіоні починає формуватися світська інтелігенція. Сучасний словацький дослідник М. Гайдош, зокрема, виокремлює погляди Й. де Камеліса, М. Лучкая, О. Духновича, які визнавали єдність русинів-українців Угорщини з галицькими русинами та російськими малоросами, хоча з питання сутності поглядів цих просвітників і точаться дискусії серед істориків. Революція 1848-1849 років сприяла поглибленню самоідентифікації русинів як українців. Так,

[1] Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 64.
[2] Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с. – С. 13-14.

найбільш впливовий громадсько-політичний діяч Східної Словаччини XIX ст. А. Добрянський, хоча й виступав за загальнослов'янську єдність, насамперед, вболівав за єдність угорських русинів-українців з австрійськими[1] [322, с. 16-20]. Однак слід зазначити, що оцінка поглядів О. Духновича та А. Добрянського канадським вченим П.Р. Магочієм є протилежною сутності концепції русинів-українців, які він пояснює як такі, що тяжіли до розгляду русинів як окремого народу[2] [148, с. 24]. У середині XIX ст. на процес етногенезу русинів, що проживали на території історичного Закарпаття, вплинуло створення І. Раковським та О. Духновичем граматик, котрі собою являли суміш церковнослов'янської мови та місцевого діалекту (народної мови). Цей варіант мови був неприродним для місцевого населення, тому і не набув широкого розповсюдження.

Австро-угорська дуалістична угода, укладена в 1867 році, мала наслідком ускладнення умов для розвитку національної самосвідомості русинів. Угорська влада проводила політику тотальної «мадяризації», а вся громадська і політична діяльність, що була пов'язана із просуванням гасел слов'янської єдності, офіційно заборонялася. Водночас, така етнополітика мала наслідком інший процес: зростання у період перед Першою світовою війною лояльності місцевих русинів до словаків, які були слов'янами, на противагу угорцям, що сприяло їх словакізації. Утиски русинської інтелігенції мали насліком еміграцію її суттєвої частини, зокрема у Сполучені Штати Америки, а також тотальну мадяризацію греко-католицького духовенства[3] [148, с. 21-24; 322, с. 26].

Після Першої світової війни статус русинів-українців Східної Словаччини визначався перебуванням у складі Першої Чехословацької республіки, утвореної в 1918 році. У Чехословаччині, відповідно до законодавства, всім меншинам гарантувався державний захист і широкі культурні права. Проблема русинів-українців мала два аспекти: як проблема статусу більшості громадян

[1] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s. – S. 16-20.

[2] Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с. – С. 24.

[3] Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с. – С. 26.; Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov: Universum, 1999. – 157 s. – S. 21-24.

Підкарпатської Русі як адміністративно-територіальної одиниці та проблема прав меншості у Словаччині як іншої складової цієї держави.

Переважання демократичних елементів у владному режимі в Чехословаччині сприяло відкриттю шкіл з викладанням на мовах національних меншин. У Східній Словаччині русинський діалект був запроваджений у навчальний процес, насамперед, у греко-католицьких церковних школах. Перша державна початкова школа з україномовними класами навчання була утворена у м. Межилабірці у 1931 році. Єдиною подібною середньою школою була державна руська гімназія, яка діяла з 1936 року у Пряшеві. Тому окремі дослідники підкреслюють відсутність підтримки русинів-українців, в той же час пропагування русинської меншості заохочувалося, зокрема для зменшення впливу українства[1] [322, с. 26-31]. Існує й інша точка зору, яку підтримує, зокрема дослідник К. Шевченко, згідно якої офіційна Прага підтримувала саме українофільський напрям, що мало прояв, зокрема, у заохоченні імміграції українців з Галичини[2] [385, с. 42-45]. На противагу цьому твердженню, існує своєрідний русинський міф про обширні автономні права русинів 1919-1939 років, який обґрунтовується фактами, що в Чехословаччині існували русинські школи, культурні товариства, а, отже, упродовж цього періоду русини як етнічна спільнота користувалася найвищим політико-правовим статусом[3] [342, с. 65-66].

У міжвоєнний період ідеологію окремішності русинів як народу, на думку П. Громяка, відстоював і пропагував, в першу чергу, греко-католицький єпископ П. Гойдич[4] [50, с. 108-113]. У цілому, греко-католицька церква намагалася дистанціюватися від політичних процесів, однак у середовищі духовенства значна частина священників відстоювали ідею окремішності русинів, таким чином підігруючи зовнішній політиці Угорщини («угрофільство»). Знаковою ж є думка,

[1] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov: Universum, 1999. – 157 s. – S. 26-31.

[2] Ševčenko K. Kulturni a narodnostni politika Prahy v Podkarpatské Rusi v 1920 letech / K. Ševčenko // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 42-56. Ševčenko K. Kulturni a narodnostni politika Prahy v Podkarpatské Rusi v 1920 letech / K. Ševčenko // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 42-56. – С. 42-45.

[3] Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 65-66.

[4] Громяк П. «Не єм Рус, не єм Українець, єм Русин…» (Павел Петро Гойдіч, 17.7.1888 – 17.7.1960). Што єм спостеріг на беатіфікації Владыкы Павла Гойдіча, ЧСВВ / Петро Громяк // Русинськый народный календар на 2002 р. – С. 108-113.

висловлена періодичним прорусинським виданням «Подкарпатске гласи» («*Podkarpatské Hlasy*») міжвоєнного періоду: русини становлять пластичний матеріал, з якого може вийти чех, українець, росіянин чи мадяр[1] [250, с. 15].

Особливістю даного періоду було також те, що «русинське питання» стало об'єктом політичної діяльності в органах влади різного рівня аж до парламенту Чехословацької республіки, а еліта русинства, нарешті, набула статусу політичної, потрапивши до парламенту. В умовах передвоєнної кризи 1938 року депутати чехословацького парламенту від Пряшівського краю І. П'єщак та П. Жідовський вимагали автономію для русинів-українців Словаччини. Водночас, факт існування автономної Карпатської України на іншій частині «історичного Закарпаття» (жовтень 1938 – березень 1939 років), розглядався, здебільшого негативно, позаяк лідери русинів побоювалися розширення її території за рахунок Пряшівщини[2] [322, с. 32-33]. Зауважимо, що дослідники прорусинського напрямку взагалі уникають інтерпретацій, пов'язаних з автономією 1938 року та Карпатською Україною як незалежною державою українців[3] [148, с. 44], натомість наголошують на тому, що Східна Словаччина потрапила під юрисдикцію словацької політичної адміністрації, а тому русини зазнали значної асиміляції[4] [148, с. 40].

У період існування Словацької держави (14 березня 1939 року – 8 травня 1945 року) офіційні структури дистанціювалися всіма можливими засобами від підтримки русинського напрямку, зокрема, у зв'язку з окупацією Угорщиною Підкарпатської Русі, тобто сучасної території Закарпатської області України. Владою було застосовано різні схеми асиміляції. Така політика сприяла поширенню в середовищі русинів-українців комуністичних ідей.

Післявоєнний період представники обох дослідницьких орієнтацій щодо визначення етнолітичного статусу русинів оцінюють майже ідентично – як етап асиміляції, що відбувалася у формі словакізації і зачепила носіїв як русино-

[1] Свобода Д. Русини – пластичний матеріал, з якого може вийти чех, українець, росіянин чи мадяр / Д. Свобода // Український журнал. – 2008. – №12. – С. 14-15. – С. 15.
[2] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s. – S. 32-33.
[3] Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с. – С. 44.
[4] Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с. – С. 40.

української, так і русинської окремішньої ідентичності. До причин ефективності такої моделі етнополітики можна віднести ліквідацію греко-католицької церкви, постійну боротьбу з так званим «буржуазним націоналізмом», невдало проведену політику українізації у Східній Словаччині, соціально-економічну дискримінацію цієї етнічної спільноти. Проте деякі представники русинського напряму також відстоюють позицію, що русини-українці у період соціалізму отримували більшу підтримку аніж окремішні русини, і саме ця обставина стала причиною втрати їх ідентичності[1] [342, с. 66]. Подібно до перипетій післявоєнної «Акції Вісла» в Польщі, виселення українців здійснювалася і з теренів Чехословаччини (близько 12 тис. осіб), і про цей факт майже не згадується в літературі[2] [185, с. 37].

Серед дослідників ідентичності русинів Словаччини також побутує думка, що «русинська народність» в історичній ретроспективі часто ідентифікувала себе або, принаймні, була більш лояльною до російського народу, в той час як будь-що українське викликало спротив. Яскравим прикладом такої тенденції якраз і можна вважати політику чехословацького уряду після Другої світової війни. Суцільна українізація та православізація викликала значний спротив «русинської народності», що мало наслідком зміцнення русинської ідентичності[3] [328, с. 71-80].

Після «оксамитового розлучення» Чеської і Словацької Республік у 1993 році, асиміляційні процеси у середовищі русино-української та русинської етнічностей не припинилися. Це зумовлюється, в тому числі, водорозділом, який існує між цими спільнотами за культурно-освітнім та громадсько-політичним критеріями, а подекуди, навіть, конфронтацією інтелігенції обох напрямів. Деякі автори відстоюють думку, що об'єднання обох сторін дозволило б припинити асиміляційні процеси, які мають наслідком словакізацію і русинів, і русинів-українців[4] [322, с. 62].

---

[1] Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 66.

[2] Мушинка М. Паралельно з Віслою / Микола Мушинка // Загорода. Музейне товариство в Зиндранові. – 2000. – №3 (26). – С. 37-45. – С.37.

[3] Haraksim Ĺ. Národnostná identita rusinov na Východnom Slovensku / Ľudovit Haraksim / Národnosti na Slovensku : zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 71-80.

[4] Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov : Universum, 1999. – 157 s. – S. 62.

Загалом, за даними перепису ще 1991 року, майже 14 % населення Словаччини не були етнічними словаками[1] [324, с. 63]. Найбільш чисельною є угорська меншина, далі – роми та чехи. Наступні позиції обіймають русини та українці, які проживають переважно, у східній частині країни[2] [369]. Громадян, які ідентифікували себе русинами, нараховувалося на початку 1990-х років 17 200 осіб, українців – 13 300 осіб[3] [369]. Окрім безпосередньої етнічної ідентифікації, слід також відмітити, що 50 тис. респондентів вказали рідною мовою саме русинську, більше того, 213 тис. респондентів вказали греко-католицьку або православну як релігію, яку сповідують[4] [376].

Найбільш щільно русини проживають у північних та східних районах (слов. *okres*) Східної Словаччини, переважно прилеглих до кордонів України та Польщі. Так, «русинська народність»[5] найбільше поширена у районі Гуменне – майже 8 тис. осіб, Свидник – трохи більше 3,5 тис., Бардєйов – майже 2 тис. осіб, Стара Любовня – більше 1 тис., Пряшів – майже 1 тис. осіб. У всіх інших районах чисельність русинів є значно меншим за 1 тис. осіб, окрім району Кошіце, де цю етнічну ідентифікацію поділяють трохи більше 600 осіб[6] [323, с. 50]. Таким чином, можна стверджувати про компактне проживання представників русинської етнічності на території Словаччини.

Відповідно до даних наступного перепису, що проводився у 2001 році, число русинів досягло 24 201 осіб, з них – 87,39 % проживали в Пряшівському краї, тобто у Східній Словаччині. На його території нараховувалося аж п’ять міст, в яких

---

[1] Global Report on Slovakia. Comprehensive Analyses from 1995 and Trends from 1996 / Edited by Martin Bútora and Péter Hunčík. – Bratislava : Sándor Marái Foundation, 1997. – 332 p. – P. 63.

[2] Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

[3] Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

[4] Rothstein Robert A. The Language of Slovakia’s Rusyns [Електронний ресурс] / Robert A. Rothstein // Harvard Ukrainian Studies. Cambridge: Dec 1999. Vol. 23, Iss. 3/4, p. 185-187 (3 pp.). – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=983653621&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

[5] Русинська народність – офіційний термін, котрий найчастіше використовується у словацьких дослідників з даного питання. Синонім поняття «русин».

[6] Gajdoš M. Rusini a ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995) : vzber z dokuemntov I. / Marián Gajdoš, Stanislav Konečny. – Prešov : Universum, 2005. – 210 s. – S. 50.

проживало більше 1 тисячі представників русинської етнічності: Меджилабірцях – 2303, Гуменному – 1702, Свиднику – 1621, Сніні – 1245, Пряшеві – 1111[1] [400].

Відповідно до статистики 2001 року, особи, які ідентифікували себе із іншою етнічною спільнотою, а саме із русинами-українцями, проживають не так компактно як русини, але, все одно, з 10 814 осіб, які дотримувалися цієї орієнтації, 62,7 % проживали у Пряшівському краї[2] [331, с. 214]. Важливо відмітити, що русинську мову рідною у 2001 році визнали 54 907 осіб, а у 1991 році лише 49 099[3] [369]. Окрім того, русинськомовне населення у Східній Словаччині є здебільшого греко-католицького віросповідання: у м. Гуменне – 2 023 із 3278 осіб, Меджилаборцях – 2 072 із 3874, Пряшеві – 960 із 1 688, Сніні – 1 343 із 3 105 та Свиднику – 1 672 із 3 490 русинів[4] [350].

Порівняння даних двох переписів свідчить, що чисельність осіб русинської етнічної ідентифікації зросла з 17 200 до більш ніж 24 тис. осіб, а русинів-українців, у свою чергу, зменшилося – із 13 300 до 10 814 осіб. Згідно даних останнього перепису, що був проведений у 2011 році, чисельність русинів продовжує зростати, на противагу тенденції до зменшення чисельності осіб, які ідентифікують себе українцями. Так, станом на 2011 рік русинами назвали себе 33 482 особи, тоді як українцями тільки 7430[5] [351]. Найчисельнішою є русинська громада у Пряшівському та Кошицькому краях. При цьому русинську мову рідною визнали 55469 осіб, а українську – лише 5689 осіб[6] [352]. Найвищий відсоток вживання русинської мови притаманний Пряшівському краю – 5,6%[7] [381, с. 25]. У цьому контексті важливо визначити причини таких демографічних метаморфоз для

---

[1] Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa okresov a obcí // Zdroj údajov: databáza ŠÚ SR z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusin.sk/data/files/11.xls

[2] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 208-218. – S. 210-211 – S. 214.

[3] Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

[4] Obyvateľstvo s rusínskym materinským jazykom a s gréckokatolíckym, resp. Pravoslávny náboženským vyznaním v obciach Prešovského a Košického kraja // Zdroj údajov: databáza ŠÚ SR z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusin.sk/data/files/10.xls

[5] Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-101.pdf

[6] Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-11.pdf

[7] Sčitanie obzvatelov, domov a bytov 2011. Prezentácia prvých výsledkov [Електронний ресурс]. Bratislava, 29. február 2012. – 39 с. – с. 25 – Режим доступу : http://portal.statistics.sk/files/prezentacia-vybranych-vysledkov-sodb-2011.pdf

русинського та українського населення північно-східної Словаччини, що вочевидь багато в чому залежать від етнополітики Словацької держави, української політики щодо закордонної громади, «популярності» ідентичності. Русини таким чином стали третьою після угорців та ромів меншиною у Словаччині. Відповідно такі результати дають їм підстави для можливості висунення власного кандидата на посаду комісара у справах національних меншин та етнічних груп[1] [377].

Таким чином, незаперечним виглядає факт історичного формування двох основних етноідентифікаційних моделей на теренах Східної Словаччини, котрі існують на даний період часу – русинсько-української та русинської окремішньої. На цей етногенез значний вплив здійснили своєрідні історіографічні міфи, які сформувалися у середовищі обох напрямків. Як стверджує польська дослідниця Є. Міхна, історія русинів (як певний конгломерат інтерпретацій) намагається виглядати більш давньою, яскравішою, позитивною, аніж вона є насправді. З іншого боку, русини-українці наполягають на денаціоналізації українців протягом перебування у складі іноземних держав, а відтак, вважають, що русини – це частина українського народу. При цьому, частина дослідників, які навіть дотримуючись русинської орієнтації, не заперечують факту, що русини, з культурно-історичної точки зору, сформувалися саме з українців.

Таким чином, відповідно до даних переписів 1991, 2001 та 2011 років осіб, які розділяють русинську ідентичність є більше аніж українців, які інтенсивно піддаються асиміляції через сегментацію громади, міжетнічні шлюби, культурні настанови молоді, які бажають інтегруватися у ширше словацьке, у тому числі європейське, суспільство. Водночас, відбувається суттєве зростання носіїв русинства, незважаючи на несприятливу ситуацію із шкільництвом. Причиною такої тенденції можна вважати наявність подвійної ідентифікації «русин-українець», несприятливий імідж української держави тощо. Аналізуючи дані статистики за останні роки, варто відзначити два очевидні факти: 1) кількість русинів у Словаччині зростає з кожним переписом на декілька тисяч осіб, хоча це

[1] Rusíni navrhujú na post splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny PhDr. Michala Kalinaka , PhD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusinskaobroda.sk/?cat=12

відбувається не пропорційно порівняно з іншими показниками; 2) русини компактно і, навіть, пропорційно проживають поряд із українцями; водночас, на територіях, де відсутніми є українці, не проживають і русини. Таким чином, можемо говорити про існування сталої спільноти людей, котрі ідентифікують себе русинами, і їх чисельність упродовж постсоціалістичного періоду демонструє тенденцію до зростання. Водночас, представники цієї етнічності проживають на територіях, які можна вважати також ареалом розселення осіб української ідентичності. Це пояснюється зокрема історичними передумовами формування русинства у Словаччині.

2.2. Специфіка становлення русинської етнічності на Балканах

Етногенез балканських русинів відрізнявся від подібного процесу у середовищі інших русинських етнічностей. Русини, що проживають на території сучасної Сербії, сформувалися на основі переселенців, які були вихідцями з етнічних спільнот бойків, лемків, лишаків та гуцулів. Незважаючи на те, що до міграції ці селяни спілкувалися на різних діалектах, вже на Балканах більшість з них набула нових лінгвістичних особливостей, враховуючи місцеві та подорожні впливи. Так, Ю. Тамаш наголошує на єдиному кореневі походження русинів, руснаків, лемків, бойків та гуцулів, а саме, що ними є русини-українці, таким чином, звинувачуючи деяких інших авторів у наукових спекуляціях на основі методології «суб'єктивного перспективізму». Вчений робить висновок про існування лише культурних відмінностей між русинами та українцями[1] [265, с. 105-108]. На основі такого висновку формується також гіпотеза, що руснаки Югославії є найдавнішою діаспорою українців, котрі саме завдяки постійним контактам із русинами-українцями історичних Закарпаття та Галичини не втратили власну

[1] Тамаш Ю. О «природних» и «штучних» язичних литературних и културних традицийох и статусу русинскей традиції / Юліан Тамаш // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 104-112. – С. 105-108.

ідентичність[1] [230, с. 2]. Водночас, частина авторів дотримується позиції, що на Балкани найчастіше переселялися пословачені русини[2] [165, с. 88]. Продовжуючи цю дискусію, деякі вчені відносять пословачених русинів до лемків, роблячи досить парадоксальний висновок, що етнічними предками русинів на Балканах були русини-українці, проте мовними – словакізовані русини, говірка яких стала панівною. Таким чином, етногенез русинів, які проживають на території Західних Балкан є надзвичайно дискусійним питанням, як, власне, і русинів Словаччини, лемків Польщі.

Щодо самоідентифікації русинів на Балканах, то потрібно брати до увагу тезу Я. Рамача про унікальність ідентифікації балканських русинів, навіть у порівнянні з русинською спільнотою в інших регіонах: позаяк поселенців сприймали як русинів за етнічним походженням, а самоідентифікація здійснювалася за належністю до старої віри – греко-католицької та православної. Таким чином, русинська ідентичність і зберігалася переважно посередництвом духовної інтелігенції[3] [230, с. 30-32].

Більшість дослідників припускають переселення русинів до Бачки, а пізніше до Сриму і Славонії (теперішні території Сербії, Хорватії та Угорщини*)* із території історичного Закарпаття. Відомими є факти про міграцію селян на Бачко-сримську низовину із Пряшівщини, Земплинщини, Ужанщини та Мараморощини[4] [165, с. 85]. Найімовірніше, основною причиною переселення були важкі соціально-економічні умови проживання на батьківщині. Перше руське поселення, як свідчать історичні джерела, було засновано у 1751 році на місці сучасного Руського Керестура; також є відомими факти про переселення козаків у Банат після зруйнування Запорізької Січі[5] [183]. Пізніше карпатські русини переселилися

---

[1] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини / Янко Рамач. – Автореф. дис. док. іст. наук. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 2.

[2] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103. – С. 88.

[3] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 30-32.

[4] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103. – С. 85.

[5] Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2008. – №5. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/20258/18-Mushynka.pdf?sequence=1

також до Коцура, а відтак до інших міст[1] [230, с. 16]. Абсолютна більшість перших переселенців до Бачки – селяни. Відповідно до укладених контрактів переселятися до Бачки могли виключно русини греко-католицького віросповідання, які зберігали підпорядкування Мукачівському єпископові. Зауважимо, що у перші роки після переселення на Балкани селяни звільнялися від усіх податків і відробітків[2] [230, с. 17-18], що також стимулювало міграцію.

Переселення тривали з середини XVIII до середини XIX ст.[3] [165, с. 88-94; 276, с. 198-199]. Наприкінці XIX – на початку XX ст. русини з Бачки та Сриму почали переселятися у Славонію[4] [230, с. 40]. Цей факт підтверджують різні автори, вказуючи, що до моменту розпаду Австро-Угорської монархії й утворення Королівства сербів, хорватів та словенців у 1918 році (далі – КСХС) на Балкани переселилося близько 20 тис. русинів[5] [282, с. 198-199; 227, с. 76-77]. Відзначимо, що саме така чисельність русинів була притаманна етнічній структурі Бачки (Сербія) і всередині 1960-х років[6] [20, с. 208]. У Хорватії упродовж цього ж періоду проживало понад 7,5 тис. русинів та українців. У цілому, через два десятиліття – у 1980-х роках, – на території Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії (далі – СФРЮ) проживало майже 24 тис. осіб, які дотримувалися русинської ідентичності, та неповні 13 тис. українців[7] [20, с. 221, 231].

Варто підкреслити відсутність однорідної тенденції в етногенезі русинів,

---

[1]Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 16. За даними сучасного українського уряду діаспора з переселенців почала формуватися раніше. Вже в 1745 році з території сьогоднішньої України починається переселення слов'янських народів у Бачку, Срем і Славонію. Перші організовані доселення були в Кулу, Крстур (сьогодні Руський Крстур), Куцуру та інші місця в районі Бачки, а декілька років пізніше в районі Шіду і Срему. Див: Українсько-русинська громада Республіки Сербія. Історія становлення української громади в Сербії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm

[2] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 17-18.

[3] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103. – С. 88-94.; Харди Д. Историографија код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215. – С. 198-199.

[4] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 40.

[5] Харди Д. Историографија код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215. – С. 198-199; Рамач Я. Руски дияспори на своїх крижних драгох по 1918. рок / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 75-84. – С. 76-77.

[6] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 208.

[7] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 221, 231.

оскільки етнічні взаємовпливи, міграції відбувалися упродовж декількох століть. Мовна та культурна близькість між русинами та сербами і хорватами, не рідко мала наслідком укладення змішаних шлюбів, що особливо було поширеним явищем серед населення із низьким соціально-економічним статусом. Проте, незважаючи на ці взаємовпливи, культурно-мовної асиміляції, фактично, не відбулося, і русини зберегли власні традиції та звичаї. Надзвичайно важливу роль у самоідентифікації русинів, котрі були переважно греко-католиками, зіграла релігія, адже серби дотримувалися православного віросповідання, а хорвати – католицького[1] [165, с. 87]. Незважаючи навіть на випадки переходу русинів у православ'я під впливом сербів, саме греко-католицька віра стала визначальним чинником збереження самоідентифікації балканських русинів[2] [230, с. 40, 23-35], що є важливим порівняльним аспектом для русинів у всіх досліджуваних країнах.

Окремо слід охарактеризувати етнокультурну ситуацію, яка сформувалася навколо русинів Крижевацького князівства, що розташована на території сучасної Хорватії. Саме в цьому регіоні русини склали більшість у порівнянні із хорватами[3] [216, с. 24]. Однак, у XIX ст. проугорськи налаштоване греко-католицьке священство почало вимагати приєднання русинів Крижевацького князівства до Мукачівської єпархії, що гіпотетично могло пришвидшити мадяризацію[4] [232, с. 77-78]. Незважаючи на ці вимоги, Крижевацька єпархія зберегла свій незалежний статус, докладала всіх зусиль для утримання пастви. Водночас, всупереч настроям частини греко-католицького духовенства, русини Хорватії, зокрема після революції 1848-1849 років, розвивали особисті, культурні та організаційні контакти з русинами Галичини, в тому числі шляхом отримання часописів, створення осередків «Просвіти» на взірець західноукраїнських територій. У такий культурницький спосіб відбувався перехід до україноφільства як етноідеології, а, отже, вибору відповідної ідентичності.

---

[1] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103 – С. 87.

[2] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 40, 23-35.

[3] Попович М. З історії Бачського Керестура і Коцура / М. Попович // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №4. – С. 24-25. – С. 24.

[4] Рамач Я. Руски дияспори на своїх крижних драгох по 1918. рок / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Новий Сад, 1990-1991. – С. 75-84. – С. 77-78.

Таким чином, надзвичайно важливим, з евристичної точки зору, є пошук відповіді на питання про роль контактів крижевацьких русинів з галицькими в етногенезі перших, зокрема вибору саме української етнічної моделі. Адже, на противагу цим твердженням, прорусинські дослідники наголошують на спробах у XIX столітті влади Угорщини визнати русинів, що проживали на території підпорядкованої їй Хорватії, як окремого народу, який не є пов'язаним із галицькими українцями. Водночас, Російська імперія, у цей період, дотримуючись політики панславізму, пропагувала тезу про балканських русинів як частину великоросійського народу[1] [232, с. 79]. Тобто етнічність русинів Балкан розглядалася у трояких концептуальних вимірах: як окремого етносу, як частини українського чи російського народу.

Зауважимо, що найбільший вплив на формування ідентичності балканських русинів здійснила, перш за все, творча діяльність «будителя» усіх русинів О. Духновича[2] [231, с. 23-35]. Його твори поширилася серед бачванських руснаків посередництвом П. Кузьмяка[3] [283, с. 70]. Також серед балканських русинів поширеними були часопис «Зоря Галицька» та «Вісник для русинів Авсрійської держави», де періодично друкувався канонік О. Духнович[4] [283, с. 65]. При тім, не варто й переоцінювати роль цього діяча у процесах етнічного відродження русинів Бачки, Сриму та Славонії, позаяк використання П. Кузмяком підручників О. Духновича чи, тим більше, гімну «Я русин…» все-ще не є доведеним[5] [129, с. 60]. Водночас підтвердженими є факти поширення серед русинів Бачки «Букваря» (1850 рік), молитовників О. Духновича («Хліб душі» (1890, 1893 роки))[6] [283, с. 66].

Першими цілісними вимогами русинів Балкан етнокультурного характеру

---

[1] Рамач Я. Руски дияспори на своїх крижних драгох по 1918. рок / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Новий Сад, 1990-1991. – С. 75-84. – С. 79.

[2] Рамач Я. Олександер Духнович и будзенє националней свидомосци руснацох у Угорскей / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 23-35.

[3] Цап М. Діло Олександра Духновича у култури и литератури югославянских руснацох до 1918 року / Микола Цап // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 64-72. – С. 70.

[4] Цап М. Діло Олександра Духновича у култури и литератури югославянских руснацох до 1918 року / Микола Цап // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 64-72. – С. 65.

[5] Латяк Д. Александер Духнович и Югославски руснаки руснаци / Дюра Латяк // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 50-63. – С. 60.

[6] Цап М. Діло Олександра Духновича у култури и литератури югославянских руснацох до 1918 року / Микола Цап // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 64-72. – С. 66.

можна вважати звернення греко-католицьких священиків Бачки щодо створення сприятливих умов для культурного розвитку русинів в межах Крижевацької єпархії, зокрема щодо запровадження заборони призначати у парафії священників, які не володіють русинською та угорською мовами[1] [230, с. 33-34]. Визначальним чинником, що вплинув на таке рішення панотців були революційні настрої 1848 року. Ними було сформульовано п'ять вимог, згідно яких віце-архідеяконами у Бачці завжди мали бути руснаки, на парафії також призначалися руснаки[2] [33, с. 101]. Такими були перші прояви політичної діяльності русинів. У першій половині XX ст. визначну роль у відродженні русинського населення Балкан відіграли Г. Костельник та Ф. Лабош, котрі притримувалися концепції про українське походження русинів, проводячи цю тезу у своїй культурницькій діяльності[3] [282, с. 206-207].

З розпадом Австро-Угорської монархії у 1918 році русини Балкан, незважаючи на відносно автономний розвиток, не створили жодної національної програми розвитку, на що вплинули ряд факторів: відірваність від історичних територій і відсутність так званої «материнської держави», природна асиміляція та запровадження відповідної політики на державному рівні.

При тім, із утворенням Королівства Сербів, Хорватів і Словенців, балканські русини вперше отримали парламентське політичне представництво: до Народної скупщини обраний 21 депутат від русинів[4] [282, с. 205]. Велику роль у функціонуванні та розвитку русинського руху відіграло так зване «Руське народне просвітне товариство» («Руске народне просвитне дружство», далі РНПД), засноване 2 липня 1919 року у м. Новий Сад, котре займалося поширенням літератури духовного змісту на русинській мові, і до його складу переважно

[1] Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с. – С. 33-34.
[2] Гаврош О. Блукаючий народ. Роман-подорож у часі і просторі / Олександр Гаврош. – К. : Нора-Друк, 2012. – 312 с. – С. 101.
[3] Харди Д. Историография код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215. – С. 206-207.
[4] Харди Д. Историография код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215. – С. 205.

входила греко-католицька інтелігенція[1] [130, с. 128]. У 1933 році на противагу РНПД було створено Культурно-освітній союз південно-словенських Русинів» («Културно-просветни савез јужнословенских Русина, КПСЈР)», котрий мав проросійську орієнтацію з православним ухилом[2] [282, с. 208-209]. Це засвідчує про продовження існування у першій половині ХХ ст. різних етнокультурних і етнополітичних течій у середовищі русинського руху, які були антагоністичними між собою, незважаючи на сприятливі умови для розвитку в межах КСХС.

Міграційні процеси, які впливали на функціонування русинсько-української діаспори у Сербії відбувалися також після Другої світової війни, зокрема внаслідок розселення її представників на сербські території. Однак, за даними переписів, що проводилися після Другої світової війни неможливо визначити справжню кількість осіб, які ідентифікували себе як українці чи як русини, оскільки українська група була зазначена у питальниках під назвою «Русини, Рутени, Українці, Малоруси» і, окрім того, була поділена за релігійною ознакою. Лише під час перепису 1971 року українці могли однозначно зафіксувати свою етнічність (5643 тис. осіб)[3] [275].

Загалом у ХХ ст. відбулося ряд подій, що сприяли культурному розвиткові русинів, зокрема у 1923 році було створено граматику «руского язика» під авторством Г. Костельника. Проте дискусійним залишається питання про те, чи граматика Г. Костельника створювалася на основі визнання існування окремої русинської мови чи як діалекту української, адже деякі дослідники, в т. ч. русинські, підтримують саме останню позицію[4] [20, с. 199-200]. Скоріш за все, власна літературна мова руснаків створювалася від безвиході, з метою просвіти простих людей[5] [33, с. 96] і відповідно формувалася на основі місцевої говірки. Після Другої світової війни граматику намагався удосконалити Г. Надь. Водночас, інший лінгвіст М. Кочіш протягом 1965 – 1968 років опублікував три граматики,

[1] Латяк Д. Видавателна дїялносц руского народного просвітного дружства 1919-1941 / Дюра Латяк // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 126-133. – С. 128.
[2] Харди Д. Историография код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215. – С. 208-209.
[3] Українсько-русинська громада Республіки Сербія. Історія становлення української громади в Сербії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm.
[4] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 199-200.
[5] Гаврош О. Блукаючий народ. Роман-подорож у часі і просторі / Олександр Гаврош. – К. : Нора-Друк, 2012. – 312 с. – С. 96.

унормовані для шкільних потреб, які були перевидані у 1971 році. У 1974 році була опублікована у формі рукопису велика «Граматика руського язика»[1] [279, с. 14-15].

Позитивним фактором, який сприяв культурному розвитку русинів було заснування друкарні «Руске Слово» в Керестурі[2] [47, с. 11]. Після війни у цьому місті була відновлена русинська школа, а у 1975 році відкрито так звані «Вищі студії для русинів у СФРЮ»[3] [22, с. 18]. За іншими даними, школа була створена у 1970 році, а у 1981 році при Філософському факультеті університету в Новому Саді було відкрито Кафедру руської мови та літератури[4] [20, с. 209]. Водночас, у цей період українські школи не були забезпечені навіть підручниками.

Слід зауважити, що розгляд національного питання в Югославії у період соціалізму характеризувалося значною заполітизованістю. Зокрема, всередині 1970-х років з ініціативи русинів співпраця з українською спільнотою припинилася. У середовищі русинської етнічності, не зважаючи на спроби об'єднати меншини, перемогла позиція, що русини є окремим етнічним суб'єктом[5] [183]. Цьому сприяла і політика югославського уряду, спрямована на розділення української та русинської меншин[6] [164, с. 23].

Ці історичні метаморфози, зовнішні та внутрішні впливи привели до поступової втрати русинами Балкан української ідентичності, принаймні в чистому вигляді. Більше того, руснакам із Балкан залишаються чужими не лише самоназва «українець», але, як не парадоксально, «русин»[7] [165, с. 102-103]. Більш поширеним найменуванням для балканських русинів є слово «руснак». Це знову ж таки засвідчує своєрідну «самоідентифікаційну пластику», на котру впливає час, місце і люди. При переселенні на Балкани русини мали 16 діалектів власної мови, а

---

[1] Фейса М. Тенденциї розвою нормованя руского язика войводянских руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №3. – С. 14-17. – С. 14-15.
[2] Грабан В. Феномен Руского Керестура / В. Грабан // Загорода. – 1995. – Вересен. – №3 (6). – С. 10-12. – С. 11.
[3] Ведно през историю: руснаки на югу Панониї (выступ Любомира Медешия, члена координачного выбору Світового конгресу Русинів, на семінарі Ввєдно історійов у Свиднику 8.-9. мая 1992) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №2. – С. 16-20. – С. 18.
[4] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 209.
[5] Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – №5. – 2008. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/20258/18-Mushynka.pdf?sequence=1
[6] Медєші Л. Одгуки і резонанси: Перши Шветови конгрес о русинском язику / Любомир Медєші // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №2. – С. 23-25. – С. 23.
[7] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103. – С. 102-103.

на початок 1990-х років їх збереглося лише два – коцурський та керестурський[1] [165, с. 101-102]. Таким, чином для балканських русинів є притаманною внутрішня мовна диференціація, що свідчить про ряд мовних впливів, яким піддавались русини в процесі міграції на балканські землі. Тому у даному контексті цю спільноту не можна назвати єдиною.

Можемо погодитися із позицією Ю. Тамаша з приводу того, що сепаратизм русинів на Балканах у період 1989-1991 років був вигідний не русинам та українцям, а сусіднім національним державам, котрі створювалися в цей період[2] [265, с. 107], адже етнічною мозаїкою керувати легше. На початку 1990-х років русини в різних державах є радше поляками, угорцями, словаками чи сербами, так же як і русинами і українцями, адже неможливо не брати до уваги процесів асиміляції русинів з боку державотворчих націй[3] [265, с. 109-110].

Згідно останніх переписів найбільшими національними меншинами у Сербії є угорці, роми, боснійці. Порівнюючи переписи 2002 та 2011 років, можна спостерігати зміну переліку найчисельніших етнічних спільнот. Що стосується русинів, то згідно перепису населення 2002 року на території Сербії проживало 15 905 русинів. Переважна їх кількість у Сербії була сконцентрована у районах Руського Керестура та Коцура[4] [184, с. 134]. Однак, вже за даними перепису 2011 року, чисельність русинської громади знизилася до 14 246 осіб[5] [190]. Щодо кількості українців, то починаючи з 1971 року, коли ця спільнота вперше під час перепису була окремо ідентифікована, їх чисельність варіює в межах 5 тисяч осіб. Остання інформація засвідчує проживання у Сербії 4903 осіб українського етносу. Тенденція до скорочення чисельності спостерігається і серед інших етнічних груп, що пояснюється, насамперед, негативними демографічними тенденціями в країні в

[1] Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103. – С. 101-102.

[2] Тамаш Ю. О «природних» и «штучних» язичних литературних и културних традицийох и статусу русинскей традициї / Юліан Тамаш // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 104-112. – С. 107.

[3] Тамаш Ю. О «природних» и «штучних» язичних литературних и културних традицийох и статусу русинскей традициї / Юліан Тамаш // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 104-112. – С. 109-110.

[4] Мушинка М. Нам би такі умови! Довідник про русинів Сербії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2009. – №4-5. – С. 134-136. – С. 134.

[5] Национална припадност [Електронний ресурс]. – Београд, 2012. – 99 с. – С. 14. – Режим доступу : http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

цілому.

Отже, руснаків Югославії з позиції українського наративу можемо сприймати як маргіналізацію, денаціоналізацію, – проте зі сторони самих руснаків як формування справді особливих, самобутніх етнографічних ознак, внаслідок культурних взаємовпливів в межах окремого культурно-історичного регіону Балкан. В даних умовах русини не лише змогли зберегти свою «основу» – традиції, культурну самобутність, але і збагатили її на основі різних культурних взаємовпливів, взяти хоча б за приклад тутешню самоназву «руснаки». **А**налізуючи фактори формування русинської спільноти на Балканах загалом: складне економічне становище у регіоні Карпат, вимушені процеси міграції, зміну політичних режимів, політику асиміляції можемо систематизувати причини, що впливали на формування русинської меншини. Всі ці фактори зумовили появу специфічних рис у мові, якою користувалися і користуються представники етнічності, в культурі, побуті, менталітеті, самоназві тощо. Важливим етнополітичним фактором була цілеспрямована асиміляційна політика у державах проживання русинів, яка проводилася на офіційному рівні. Русини проживали переважно серед змішаного, за етнічною ознакою, населення. Відчутними були, крім сербського, угорський та словацький впливи на процес їх етногенезу. При цьому, русинська самобутність формувалася та підтримувалася завдяки релігії і церкві, що пояснювалося низьким рівнем освіченості русинів, а, отже, відсутністю суттєвого впливу світської інтелігенції.

2.3. Фактори розвитку русинсько-лемківського руху в Польщі

Розвиток русинства у Польщі зазнав значних метаморфоз, що сприяло виникненню різних напрямків у наукових студіях етнічної ідентичності населення Лемківщини, на території якої проживають представники русинства. Територія Лемківщини розташована по обидві сторони Карпат, простягається між річками

Сян та Уж на сході, Попрадом на заході[1] [131, с. 13]. Польський дослідник Я. Рігер визначає лемків-русинів як етнографічну групу, що проживає по обидві сторони Карпат, розмовляє на діалекті української мови, має специфічну долю[2] [375]. Автор презентує назву «лемки» як таку, що з другої половини XIX ст. використовується тільки в Польщі. При цьому, назва «русини» використовується в Словаччині та представниками старшого покоління у РП. Інший дослідник лемків І. Красовський вважає, що єдності русинів Карпат перешкоджала політика угорської та польської державностей, в рамках якої пропагувалося вживання самоназви «русини»[3] [125, с. 12], тоді як назва «українці» заборонялася. Таким чином, на фоні цього протистояння склалися сприятливі умови для поширення на Прикарпатті етноніму «лемки». На думку автора, даний термін походить від частки «лем» («лише, тільки»). Автори «Енциклопедії історії та культури карпатських русинів» вважають лемків найзахіднішою етнічною групою карпатських русинів[4] [61, с. 396]. Відповідно до статтей цього видання, на північних схилах Карпат етнонім «лемки» витіснив етнонім «русини». Можна, таким чином, говорити про імовірність ряду спекуляцій на даному грунті.

О. Дуць-Файфер також вважає, що етимологія терміну «лемко» пов'язана із вживанням у розмовній мові слова «лем», якого, для прикладу, в мові сусідньої етнічності (бойків) взагалі не існує. Пізніше термін «лемки» почав використовуватися як етнонім, в тому числі в науковій літературі[5] [62, с. 22]. Вперше назва «лемки» згадується в науковій літературі у 1820 році, і поступово цей етнонім стає загальновживаним[6] [66, с. 397].

Як вже підкреслювалося в першому розділі, існують два базові підходи до розуміння етногенезу лемків, причому в багатьох аспектах вони є

---

[1] Лемкин И.Ф. История Лемковины. В 5 частях / И.Ф. Лемкин. – Нью-Йорк : ЮНКЕРС, Издание Лемко-Союза в США и Канади, 1969. – 384 с. – С. 13.

[2] Rieger J.A. The Lemkos (Rusyns) in Poland [Електронний ресурс] / Janusz A. Rieger // Polish Academy of Sciens, Institute of Slavistics, Warsaw. – Режим доступу : http://www.rusyn.org/images/8.%20Lemkos%20in%20Poland.pdf

[3] Красовський І. Тільки з рідним народом... Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / Іван Красовський. – Львів : Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1992. – 41 с. – С. 12.

[4] Дуць-Файфер О. Лемки / Олена Дуць-файфер // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред П.Р. Магочія. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 396.

[5] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. – 1992. – №3. – С. 22.

[6] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред. Павла Роберта Магочія. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с.– С. 397.

взаємовиключними. Мова йде про теорію заселення руським населенням території сучасної Лемківщини ще у часи Київської Русі і, як противага, концепцію «волоської міграції» або «волоської колонізації»[1] [66, с. 97]. Відповідно до другої з них, починаючи з XIII ст., відбулася асиміляція такої етнічності як волохи русинським населенням, які, однак, почали засновувати нові поселення на так званому «волоському праві»[2] [62, с. 22].

Варто підкреслити, що більшість дослідників-лемків не підтримують вищевказану гіпотезу, вважаючи лемків нащадками слов'янського племені білих хорватів. Ці вчені критикують, перш за все, тезу про масовість міграції волохів, яка не є підтверджена архівними джерелами[3] [126, с. 25-26]. Більш популярною є теорія про походження лемків від білих хорватів[4] [59, с. 94-95]. Можемо стверджувати, що категорично заперечувати родовід русинів-лемків від племені білих хорватів не має підстав, але й підтвердити за допомогою переконливих джерел цей концепт є поки-що нереальним завданням. Саме тому спроби легітимізувати походження лемків-русинів має наслідком, насамперед, міфологізацію ранньої історії регіону. Зважаючи на відсутність відповідних джерел, дискусійним є також питання про можливість прийняття попередниками лемків хрещення східним обрядом від Кирила та Мефодія[5] [341, с. 263, 270; 131, с. 25]. Більшість дослідників наполягають саме на кирило-мефодіївській традиції поширення цієї релігії в регіоні Лемківщини[6] [145, с. 22], однак не спростованою є і версія про пізніше поширення християнства, зокрема під впливом Володимирового

---

[1] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред. Павла Роберта Магочія. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 97. Поселення пастухів з Балкан у районах східних та західних Карпат 13-15 ст. Більшість прибулих були румунського походження, однак серед них також були і русини. Протягом колозаційного процесу серед мігрантів діяло так зван волоське право волохів. Це право являло собою комбінацію норм німецького права, а також звичаї місцевих мешканців Карпат. За цим правом прибульці звільнялися від феодальних повинностей на період від 6 до 20 років.

[2] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. – 1992. – №4. – С. 22.

[3] Красовський І. Хто ми, лемки… Популярний нарис / І. Красовський, Д. Солинко. – Львів : Редакціно видавничий відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с. – С. 25-26.

[4] Дронов М. Лемки и Лемковщина. Страницы истории и культуры самой западной Руси / Михаил Дронов // Вестник Юго-Западной Руси. – 2006. – №. 1. – С. 92-105. – С. 94-95.

[5] Michna E. Pomiędzy Wschodem a Zachodem: Europa i europejskość w karpatorusińskim dyskursie narodowściowym / Ewa Michna. – Carpato-Rusins and their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi. – Fairfax, VA : Eastern Christian Publication, 2006. – P. 257-279. – P. 263,270; Лемкин И. История Лемковины / И. Лемкин. – В V частях. – Нью-Йорк: Юнкерс, 1969. – 384 с. – С. 25.

[6] Магочій П. Р. Лемківськы русины колись і тепер / Павло Роберт Магочій // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №3. – С. 22.

хрещення Русі[1] [269, с. 12-13].

Знаковою подією для етнокультурного розвитку регіону стало проголошення Берестейської унії, внаслідок якої утворилася уніатська церква (згодом – греко-католицька). Дослідники проблеми стверджують, що на Лемківщині існував значний спротив цьому союзу, який був легітимізований лише на початку XVIII ст.[2] [131, с. 88-89]. При тім, за умов унії було збереженим богослужіння в грецькому обряді, яке складало ідентифікаційну основу місцевих русинів[3] [145, с. 22], а отже і основні культурні цінності.

Водночас, частина лемківських дослідників наголошує на факті розвитку освіти у регіоні ще у період раннього модерну, що лягає у русло етнокультурної стратегії «задавнення» історії лемків, навіть, «унікальності» русинів Лемківщини у питанні раннього запровадження шкільництва для простого населення. У літературі зустрічаємо факт про заснування перших шкіл ще у XVII ст. Треба підкреслити, що мова йде про церковні школи, котрі в той час мали значне поширення в Речі Посполитій, зокрема і на території Лемківщини. Більше того, малоймовірно, що в церковних школах навчалися прості селяни-русини, бо освіта була платною, і її могли дозволити собі лише невелика кількість багатих селян[4] [30, с. 23]. Більш переконливою є теза про розвиток шкільництва у період після входження Лемківщини до складу Австрії після поділу Речі Посполитої у 1795 році, хоча воно і відбувалося на німецькомовній основі і лише у 1817 році набуло польського характеру[5] [293, с. 33]. Таким чином, стратегія «задавнення» початків освіти для населення русинської (лемківської) етнічності виглядає малоперспективною з наукової точки зору. Слід також відразу ж вказати, що у подальшому шкільна освіта виконувала функцію полонізації місцевого «руського населення», особливо в міжвоєнний період. Деякі дослідники, взагалі, вважають, що внаслідок

---

[1] Торонський О. Русини-лемки [Електронний ресурс] / Олексій Торонський // Додаток до «Лемківського календаря 2000». – 55 с. – С. 12-13. – Режим доступу : http://lemko.org/pdf/toronski.pdf

[2] Лемкин И. История Лемковины / И. Лемкин. – В V частях. – Нью-Йорк : Юнкерс, 1969. – 384 с. – С. 88-89.

[3] Магочій П. Р. Лемківськы русины колись і тепер / Павло Роберт Магочій // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №3. – С. 22.

[4] Воргач Я. Початкы шкільництва на Лемковині / Ярослав Воргач // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1998. – №3-4. – С. 23.

[5] Щерба Г. Розвиток освіти в північній Лемківщині XVIII-XX століть / Галина Щерба // Дукля – 1997. – №3. – С. 33-36. – С. 33.

культурного впливу полонізації русини-лемки сформували свою окремішню від русинів-українців ідентичність.

У період перебування у складі Австрії (1795-1918 роки), окрім ліквідації панщини (1848 рік) та скасування особистої залежності (1851 рік)[1] [131, с. 100], які були важливими соціально-економічними факторами для розвитку русинства, подіями, які вплинула на становлення етнічної самосвідомості лемків стали зустрічі з російськими військами в 1779, 1800 та 1805 роках. Водночас, не варто перебільшувати значення цих подій у процесі етногенезу, як це роблять деякі дослідники, дотримуючись концепції про русинів як про «гілку» великого російського народу[2] [59, с. 97].

Варто наголосити, що серед польських академічних дослідників переважають критики теорій, відповідно до яких лемки не мають нічого спільного з українським народом[3] [387, с. 245]. Причини унікальності лемків вбачаються у особливостях їх географічного розташування, що, зокрема, зумовлює різницю між ними та бойками й гуцулами. Зокрема, на останніх визначальний вплив мала Галичина, в той таки час, культурний поступ лемків визначався перебуванням у середовищі поляків та словаків[4] [131, с. 24].

Відомі дослідники питання про етногенез лемків, а саме І. Красовський та Д. Солинка, наголошують, що усі польські енциклопедії та деякі подібні російські видання уникають ототожнення лемків з «малоросами-українцями», при тім, у відомому словнику Б. Грінченка та ряді інших енциклопедичних видань, які були укладені вітчизняними вченими лемки однозначно сприймаються як етнографічна група українського народу[5] [126, с. 5-7]. Варто наголосити, що вчені різних етнополітичних орієнтацій замовчують історичні факти, які не лягають у русло їх концепцій: так, дослідники лемківського спрямування майже не наводять відомості про Східно-Лемківську Республіку 1918 року, населення якої приєдналося до

[1] Лемкин И. История Лемковины / И. Лемкин. – В V частях. – Нью-Йорк : Юнкерс, 1969. – 384 с. – С. 100.
[2] Дронов М. Лемки и Лемковщина. Страницы истории и культуры самой западной Руси / Михаил Дронов // Вестник Юго-Западной Руси. – 2006. – №. 1. – С. 92-105. – С. 97.
[3] Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich / M. Siwicki. – Warszawa : Tyrsa, 1992. – 317 s. – S. 245.
[4] Лемкин И. История Лемковины / И. Лемкин. – В V частях. – Нью-Йорк : Юнкерс, 1969. – 384 с. – С. 24.
[5] Красовський І. Хто ми, лемки… Популярний нарис / І.Красовський, Д. Солинко. – Львів : Редакціно видавничий відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с. – С. 5-7.

Західно-Української Народної Республіки, а більше наголошують на факті існування Західно-Лемківської Республіки із центром у м. Фльоринці, уряд якої наголошував на необхідності об'єднання «руських» земель під патронатом Росії[1] [123, с. 88-90]. А американський дослідник Б. Горбаль, взагалі, наполягає, що частина лемків у 1918 році намагалася проголосити незалежність, позаяк відчувала себе окремішнім народом[2] [45, с. 14-15].

Після входження території Лемківщини до складу Польщі, у середовищі лемків виникають дві протилежні політичні орієнтації, розвиток яких можна прослідкувати у матеріалах періодичних видань: москво-, русофільського – «Лемко» та українофільського – «Наш Лемко»[3] [62, с. 22]. Слід сказати, що результати проведеного репрезентативного опитування на Лемківщині та Пряшівщині засвідчували, що більшість жителів цих регіонів вказували на свою відмінність від українців та росіян, але чітко наголошували про приналежність до східних слов'ян[4] [62, с. 22].

Після Другої світової війни лемки чітко самоідентифікували свою інакшість саме щодо українців. Частково на таку позицію вплинула діяльність Української повстанської армії (далі – УПА), яку деякі автори вважають «терористичною» у діях щодо лемків[5] [372, с. 128-131]. На думку І. Лємкіна, загони УПА прийшли рятувати лемків від поляків, хоча реально це здійснювалося без участі самих лемків, котрі, дійсно, потерпали саме від польських збройних формувань[6] [131, с. 212]. Цю обставину підтверджують і спогади сучасників[7] [106, с. 48-54]. Водночас, дискусійним залишається питання про сприйняття поляками лемків у цей період (як окремого етносу чи як українців). Так, Р. Рейнфус на цій основі розробив окрему досить цілісну теорію провокації українським націоналізмом лемків Польщі.

---

[1] Красовський І. Визвольні змагання на Лемківщині у 1918-1919 рр. (до 80-річчя спроби державотворення) / Іван Красовський // Лемківський календар на 1998 р. – Львів, 1997. – С. 88-90.
[2] Горбаль Б. Кедь малы народы мають великы сны (Лемківська аплікація доктрыны самоідентіфікації, 1918-1921) / Богдан Горбаль // Русин. – 2004. – №3-6. – С. 14-15.
[3] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №3. – С. 22.
[4] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №3. – С. 22.
[5] Reinfuss R. Śladami Łemkov / Roman Reinfuss. – Warszawa : Wydawnictwo PTKK «KRAJ», 1990. – 151 s. – S. 128-131.
[6] Лемкин И. История Лемковины / И. Лемкин. – В V частях. – Нью-Йорк : Юнкерс, 1969. – 384 с. – С. 212.
[7] Кирпан І. Спогади про тяжкі післявоєнні роки та переселення Лемків на Україну / І. Кирпан // Загорода. – 1995. – Вересень. – №3 (6). – С. 48-54.

Водночас, теорія О. Дуць-Файфер, носить суперечливий характер. Вчена наполягає на самоназві «русини», а не «лемки», водночас, підтримує Р. Рейнфуса, котрий вказує на політичну ідентифікацію «лемка» на противагу «українцю». Також ця авторка вказує на схожі тенденції в еволюції самоідентифікаційних термінів «русин-лемко» та «русин-українець». Зокрема, ті русини, котрі ідентифікували себе з українським етносом, називалися лемківськими українцями, ті ж русини, які заперечували українськість, прийняли самоназву «лемки», яка спочатку виконувала роль назви з боку «чужинців»[1] [62, с. 22].

Соціологічні опитування, проведені Є. Міхною, свідчать про політичні метаморфози ХХ ст., які сприяли двоякій ідентифікації спільноти лемків. Особливо активно лемки почали ідентифікувати власну інакшість від українців після «Акції Вісла» (1947 рік) з метою уникнення виселення на територію Радянського Союзу, а також для уникнення конфліктів із польськими громадянами, які прибували для поселення на східні терени Польщі[2] [340, с. 51-52, 92-93]. Сукупність всіх вищенаведених факторів сприяли двоїстому характеру етнічності представників цієї спільноти: лемківсько-української або ж лемківсько-русинською, залежно від обставин. У випадку визнання себе українцями лемки набували статусу етнографічної групи українців, а, приймаючи лемківсько-русинську ідентичність, набували ознак етносу. Післявоєнні переселення були великою трагедією для лемків. Зокрема, причиною їх виселення у травні 1947 року із території Польщі до СРСР стала підтримка армії УПА[3] [270, с. 26-27]. Як стверджує І. Красовський, виселяли до СРСР переважно українців Лемківщини, а от лемків-русинів виселяли в північно-західні райони Польщі з метою асиміляції[4] [124, с. 14]. Найбільш трагічний період завершився для лемків у 1956 році, коли їм було дозволено самостійно вирішувати місце власного проживання[5] [315, с. 12]. У цьому контексті

[1] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №3. – С. 22.
[2] Michna E. Łemkowie grupa etniczna czy narod. Spis treści / Ewa Michna. – Kraków : Nomos, 1995. – 147 с. – С. 51-52, 92-93.
[3] Трагедія лемків. 50 років од Акції Вісла // Русин. – 1997. – №5-6. – С. 26-27.
[4] Красовський І. Лемки у світлі давньої і сучасної історії – їх національна приналежність / Іван Красовський // Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 3-5 травня 2008 року) / Упорядник М. В. Гнатюк. – Львів : УАД, 2008. – 258 с. – С. 14.
[5] Dudra S. Historia Łemkowska / Stefan Dudra // Загорода. – 1997.– №1. – С. 10-12. – С. 12.

слід відзначити, що вчені лемківської проблематики часто виділяють дві різні «батьківщини» лемків, котрі сформувалися в процесі історичного розвитку: так звану «локальну Вітчизну» – Лемківщину, – що розташована на півночі Карпат, та «велику», яка окреслюється територією так званої «Карпацкой Руси»[1] [62, с. 22].

Згідно останніх переписів найчисельнішими меншинами Польщі є сілезійська, кашубська та німецька. Наступною є українська меншина. Слід сказати, що під час проведення переписів у Польщі дозволялася ідентифікація респондентів як «українців», «русинів» і «лемків», що не узгоджується з теоретичної точки зору, із згаданими вище концептами про еволюцію «русинів» як самоназви – до етноніму «лемко», відповідно свідчить про можливі маніпуляції на цій основі як з боку дослідників, що дотримуються протилежних думок стосовно ідентифікації лемків, так і в сфері політики. Відповідно до офіційної статистики, у 2002 році українцями себе визнали 30 597 осіб, лемками – 5 863 осіб, причому, окремо, до русинської народності віднесли себе – 62 особи[2] [338]. Носії русинства зафіксовані у шести воєводствах; лемки проживають у всіх воєводствах, але найбільше сконцентровані у Дольношльонському – 3084, Малопольському – 1584 та Любуському – 791 особи. Українці найбільш щільно населяють Вармінсько-Мазурське воєводство – 12 009 осіб, Західно-Поморське – 3 943, Підкарпатське – 3 271, Поморське – 2987[3] [313], що вочевидь значною мірою зумовлено післявоєнними переселеннями. Необхідно зазначити, що лідери меншин не були задоволені методикою і технологіями проведення перепису у 2002 році, позаяк інтерв'юери, намагаючись зменшити чисельність «непольських» етнічних спільнот, вказували, насамперед, польську національність при заповненні анкет.

Унікальною для практики польської етнополітики і, взагалі, для країн Центрально-Східної Європи є методологія проведення перепису, що застосовувалася у 2011 році, оскільки вперше було дозволено вказувати на своєрідний комплекс національно-етнічної ідентичності. Для цього респонденти

---

[1] Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. – 1992. – №4. – С. 22.

[2] Ludność według narodowwości, Płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htmhttp://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

[3] Dowości oraz województw w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

могли скористатися спеціально розробленим словником етнонімів, щоб самостійно визначити свою ідентичність. Згідно даних 2011 року лемківська меншина стала більш чисельною, порівняно з попереднім переписом. Лемківську ідентичність, як першу, визнали 7 тисяч опитаних, як єдину – 5 тисяч. Загальне число осіб, які визнали своє лемківське походження складає 10 тис. осіб. Українцями себе назвали 51 тис. респондентів; 36 тис. осіб вказали українську ідентичність як першу, а як єдину – 25 тис. опитаних[1] [409, с. 18]. Варто підкреслити, що у переліку ідентичностей, які могли обрати громадяни РП під час перепису 2011 року, вже не фігурував етнонім «русин». Водночас, за оцінками деяких дослідників лемківська спільнота складає 30 тис. осіб, а українська – близько 280 тис., до останньої цифри відносять і 30 тис. лемків, які поділяють подвійну ідентичність[2] [113, с. 63].

Отже, існує декілька теорій походження русинів (лемків) в Польщі, відповідно до яких цей феномен має різну етнологічну сутність: починаючи від етнографічної групи українців, завершуючи окремою нацією. З'ясувати рівень їх об'єктивності досить складно, зокрема, беручи до уваги ідентифікаційні метаморфози, зокрема ті, що відбувися із лемками Польщі після Другої світової війни і, взагалі, суб'єктивний фактор, який є визначальним у питанні етнічної ідентифікації. Найбільш компромісною можна вважати теорію подвійної ідентичності Є. Міхни, відповідно до якої лемки є унікальними носіями подвійної ідентичності: як етнографічної групи українців і як окремого етносу. Ця особливість сформувалася на основі поєднання впливу об'єктивних історичних, соціо-культурних та політичних чинників.

2.4. Соціокультурні основи феномену русинства в Україні

Походження і політико-правовий статус русинства в Україні, як вже було визначено у Розділі 1, є актуальним питанням, з теоретичної і прикладної точок

[1] Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 [Електронний ресурс]. – Warszawa, marzec 2012 rok С. 18. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lu_nps2011_wyniki_nsp2011_22032012.pdf

[2] Ковальчик Я. Національні меншини в Польщі: регіональний аспект / Януш Ковальчик // Регіоналістика-Regionalistica. – Інформаційно-аналітичний журнал Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики. – 2011. – №1. – С. 62-65. – С. 63.

зору, і оцінки цього феномену є надзвичайно мозаїчними. Дискусійним вже є питання про походження русинської етнічності і, взагалі, слов'янського населення історичного Закарпаття, оскільки аналіз, як правило, здійснюється під впливом етнічних упереджень, стереотипів та історичних міфів. Тому варто здійснити аналіз передумов формування русинства в Україні в сучасному його вигляді, враховуючи проблему політичного русинства, оцінку зовнішніх обставин, що впливали на даний процес, згідно сформованої у методології схеми.

Важливим для з'ясування етнічних витоків жителів Закарпаття є зміст етноніму «русин», який почав використовуватися ще у період середньовіччя. Відомий закарпатський історик І. Кондратович вказував, що русини походили від одного великого племені, яке сформувалося на території, де тепер є розташованими міста Львів, Київ, Холм, Перемишль, Володимир-Волинський[1] [116, с.5]. Частина племені мігрувала в інші частини Європи, а решта сформувала у IX ст. державу «Русь», населення якої і почало називатися русинами. Етнонім «русин» був притаманний не лише жителям Закарпаття. Русинами себе ідентифікувало також населення решти українських земель, де даний етнонім поширювався в XI – XII століттях. Назви «руський», «русин» використовувались не лише на побутовому рівні, але й офіційно державами, до складу яких входили українські землі. Поступово паралельно починає вживатися також етнонім «українці», який поширюється на українських етнічних територіях, що ввійшли до складу Російської імперії[2] [20, с. 33].

Серед науковців немає єдиної думки стосовно того, коли русини прийшли на територію Закарпаття, історія якого дещо відрізняється від решти українських земель. Сучасний дослідник Й. Кобаль підтримує позицію, що ранньослов'янське населення історичного Закарпаття до приходу угорців може бути віднесене, з найбільшою вірогідністю, до західних і південних слов'ян[3] [112, с. 25]. Окремі дослідники підкреслюють, що культура племен Карпатських курганів є схожою до

[1] Кондратович о. І. Історія Подкарпатской Руси для народа / о. Іреней Михайлович Кондратович. – Ужгород : Книгопечатня акційного тов. «УНІО», 1924. – 120с. – С. 5
[2] Буркут І. Русинство: минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці: Прут, 2009.- 384 с. – С. 33.
[3] Кобаль Й. До питання про автохтонність слов'ян-руських на Закарпатті / Йосип Кобаль // Екзиль. – 1996. – №1. – С. 25.

культури східнослов'янських племен білих хорватів[1] [48, с. 20]. Водночас угорські науковці традиційно дотримуються концепції, що територія Закарпаття була незаселена до приходу угорських племен[2] [202, с. 36].

Дотримуючись принципу об'єктивності наголосимо, що перший етнонім, який використовувався для означення усіх східних слов'ян був етнонім «русин», «русь». Так, «русином», відповідно до історичних джерел, себе ідентифікували жителі Київської Русі[3] [253, с. 47]. Пізніше ця назва почала використовуватися для позначення жителів південної частини Русі, а згодом лише в етнонімі «малорос».

У процесі обґрунтування лідерами русинства окремішності цієї етнічності від українського етносу одним з історичних аргументів є теза про більш раннє, аніж на території Київської Русі, хрещення населення історичного Закарпаття св. Кирилом і Мефодієм у другій половині IX ст.[4] [193, с. 13]. Водночас, цей висновок провокує інтенсивні дискусії серед істориків[5] [147, с. 14]. Русини приділяють особливу увагу даному питанню, зокрема зважаючи на святкування у 2013 році двох важливих дат, зокрема 1150-річчя початку місії св. Кирила та Мефодія на теренах Закарпаття та 1025-річчя хрещення Русі (русинами було запропоновано святкувати ці дати на однаковому рівні – Н.К.).

Водночас, можна стверджувати, що русини зберегли свою етнокультурну самобутність саме завдяки східнохристиянській вірі, яка контрастувала з віросповіданнями інших жителів державних утворень, до складу яких вони входили. Після оформлення Угорської державності, територія Закарпаття була включена до її адміністративно-територіальної системи. Угорські королі знаходилися у тісних зв'язках з представниками руської династії Рюриковичів, і надавали своїм родичам і союзникам дарчі грамоти на земельні наділи. Прикладом подібної політики є прихід на територію Закарпаття подільських князів

---

[1] Гранчак І. Русини та русинство на Закарпатті // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 1 (у двох частинах). Частина перша. – Ужгород, 1999. – 254 с. – С. 20.

[2] Пап о. С. Історія Закарпаття / о. Степан Пап. У 3-х томах. – Том 1. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 560 с. – С.36.

[3] Сисак М. «Понятя Русь в Карпатах» / Мирон Сисак // Rusíni: otázky dejín a kultúry. – Пряшов: Русинська оброда, 1994. – С. 45-55. – С. 47.

[4] Наша русинська правда // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 1 (у двох частинах). Частина перша. – Ужгород, 1999. – 254 с. – С. 13.

[5] Магочій П.Р. Наша Отцюзнина: Історія карпатськых русинув: Куртый напис дыла русинськых неділных шкул / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Выд-во В. Падяка, 2005. – 52 с. – С. 14.

Корятовичів[1] [161, с. 39], діяльність яких у контексті титульної проблематики є важливою, оскільки, відповідно до припущень дослідників, з ними мігрувала велика кількість жителів з регіону українського Поділля[2] [202, с. 462-463].

У XVI ст. після поділу території Угорщини, західна частина Закарпаття опинилася під владою Габсбургів, а східна – Трансильванії[3] [66, с. 288]. Окрім того, упродовж наступного століття русини знаходилися у середовищі протистояння між католицизмом і протестантизмом[4] [203, с. 57]. Ужгородська унія 1646 року, фактично, стала єдиним можливим способом збереження східного обряду, а, отже, ідентичності слов'янського населення історичного Закарпаття[5] [207, с. 22].

З початку XVIII ст. і аж до 1918 року вся територія Угорського королівства, у тому числі й історичного Закарпаття, опинилася під владою Габсбургів. Початок XIX ст. відзначився національним відродженням та культурним піднесенням серед слов'янських народів, що жили під владою Австрійської імперії. Це стосується і русинів-українців Галичини, Буковини і Закарпаття. XIX століття відзначилось зміною самоназви українського народу загалом[6] [16]. Самоназва «русин» поступово витіснялася з українських територій, поки не залишилася лише на західних українських етнічних землях. Про штучність даного процесу свідчить те, що викорінення етноніму «русин» серед простого населення відбувалося повільніше, як на офіційному рівні. До середини XIX ст., особливо впродовж його другої половини для означення сучасних українців Австро-Угорщини продовжував вживатися термін «русини». Тривання «руськості» серед переважної більшості мешканців Галичини та Буковини продовжувалось і в другій половині XIX ст., коли гостро постало питання етнічної самоідентифікації місцевого населення[7] [57,

---

[1] «Мархія рутенорум» країна руських? // Екзиль. – 1996. – №1. – С. 37-40. – С. 39.
[2] Пап о. С. Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – В 3-х т. – Т. 1. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 560 с. – С. 462-463.
[3] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред. Павла Роберта Магочія. – Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 288.
[4] Пап о. С. Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – В 3-х т. – Т. 2. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. – 448 с. – С. 57.
[5] Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття / Атанасій Пекар. – В 2-х т. – Т. 1. – Рим – Львів : Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. – 232 с. – С. 22.
[6] Балушок В. Як русини стали українцями (трансформація української етнонімії в XIX – XX століттях) [Електронний ресурс] / Василь Балушок. – Режим доступу : http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2014/52.pdf
[7] Добржанський О.В. Російські консульства на західноукраїнських землях та українці Галичини і Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст. / Олександр Володимирович Добржанський // Пробл. історії України XIX – початку XX ст. – 2003. – Вип. 5. – С 112-122. – С. 113.

с. 113]. Вже з часу національно-культурного відродження, епохи романтизму, етнонім «українці» поширюється серед населення Галичини й Буковини. Розвиток етнографії, фольклористики, історії, літератури, знайомство з творами української літературної класики, перемоги народовецького напряму і особливо суспільно-політичної ролі постатей (Івана Франка, Володимира Гнатюка, Юрія Федьковича та інших) сприяли трансформації русинів в українців. Даний процес значно ускладнювався через державні та природні кордони між українськими землями. На Закарпатті через угорське адміністративне підпорядкування, мадяризацію, а відтак й переважання москвофільства, тривання «руськості» не припинялося до епохи Чехословаччини. Для прикладу, можливість заснування української «Просвіти» з'явилися на Підкарпатській Русі (Чехословаччина) лише в 1920 році, в той час як в Галичині вони діяли з 1868 року.

Угорська революція 1848-1849 років сприяла громадсько-політичній активізації закарпатського населення[1] [231, с. 23-35]. Цей процес також був пов'язаний із розвитком церкви та підвищенням рівня освіченості русинів. Зокрема, вчені пов'язують русинське національне відродження з москвофільським напрямом, який уособлювали О. Духновича та А. Добрянського, які відстоювали вимоги щодо самостійної організації церковного та культурно-освітнього життя русинів шляхом створення шкіл, видання книг, газет тощо. У 1848 році на Слов'янському з'їзді у Празі було ухвалено спільну резолюцію словаків та русинів Австрійського королівства (автор Й. М. Гурбан) про те, «щоб народ словацький та русинський в Угорщині ані в найменшому не був поневолюваний», щоб «словаки і русини все те дістали, що вони виставляють як вимоги свого племені»[2] [155, с. 13]. Діячі русинського національного відродження на чолі з А. Добрянським розробили кілька правових варіантів оформлення автономії краю, які не були реалізовані.

Серед тенденцій етнонаціонального розвитку Закарпаття у XIX ст. слід відзначити еміграцію значної кількості представників закарпатської інтелігенції в

[1] Рамач Я. Александер Духнович и будзенє национальней свидомосци руснацох у Угорскей / Янко Рамач // Studia Ruthenica 2. – Нови Сад, 1990 – 1991. – С. 23 – 35.
[2] Макара М. Карпатами поріднені. Нариси етнополітичної історії і сучасного стану українсько-словацьких взаємин / М. Макара, І. Мигович. – Ужгород : ВАТ «Патент», 1997. – 78 с. – С. 13.

Росію[1] [160, с. 10]. Цей крок пояснювався декількома обставинами: безперспективністю просвітницької діяльності в тодішніх політичних умовах, мовною близькістю русинів з іншими східнослов'янськими народами, а також продуманою політикою Російської імперії щодо залучення освічених осіб із сусідніх держав. Всі ці обставини, у поєднанні з асиміляційною політикою Австрійського королівства, а з 1867 року – Австро-Угорщини, – мали наслідком формування такої етнополітичної течії як москвофільство (інша вживана назва «русофільство»). Тим більше, що у другій половині XIX століття обмеження використання руської мови в школах було замінено повною її забороною. На зміну терміну «рутени» прийшов етнонім «греко-католицькі угорці».

Як бачимо, часті зміни державної приналежності мали негативний вплив на етнічний розвиток населення історичного Закарпаття, яке до того ж було позбавлене цілісного прошарку освіченої, зокрема світської, інтелігенції, яка змогла б визначати етнокультурні орієнтири, спрямовувати національно-культурний рух та сприяти етнічному відродженню. Як результат, навіть у період Першої світової війни в літературі Закарпаття домінувала церковнослов'янська мова, оскільки не був розроблений жодний варіант літературної[2] [46, с. 58].

Важливими подіями у житті закарпатських русинів у XX ст. було входження краю до Чехословаччини, проголошення Карпатської України, приєднання краю до Радянського Союзу. Після розпаду Австро-Угорщини перед закарпатцями постало питання про подальшу державну приналежність. Відповідно сформувалися три течії, які обґрунтовували бажаний варіант: до Угорщини, Чехословаччини чи до України. Прихильниками збереження єдності Угорщини була, насамперед, «змадяризована» частина інтелігенції та представники греко-католицького

[1] Маркусь В. Російська імперія і Закарпаття / Василь Маркусь / «Карпаторусинство»: історія і сучасність. Доповіді на І Конгресі Міжнародної асоціації україністів (27 серпня – 3 вересня 1990 р.) та І Конгресі Республіканської асоціації україністів (Київ 20 – 23 грудня 1990 р.) / Упоряд. та передм. О. Мишанич. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 64 с. – С. 10

[2] Горбань Т. Українці Закарпаття в роки Першої світової війни: етнополіичні аспекти / Тетяна Горбань // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут поліичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 55 – 67. – С. 58.

духовенства. Водночас, у листопаді 1918 року була створена Руська Народна Рада, пріоритетом якої було об'єднання з Україною[1] [156, с. 69].

Значну роль у подальшій долі Закарпаття зіграли геополітичні фактори, перш за все, закарпатські іммігранти в США, які просунули модель приєднання «Підкарпатської Русі» до спроектованої суверенної Чехословаччини. Необхідність реалізації саме такого варіанту чеська сторона на Паризькій мирній конференції обумовлювала, крім всього іншого, політичною невизначеністю більшої частини населення краю[2] [188, с. 106], і саме цей проект був реалізований на міжнародно-правовому рівні у результаті укладення договорів, які підсумували результати Першої світової війни, зокрема, розпад Австро-угорської імперії.

Зауважимо, що у період перебування Закарпаття у складі Першої Чехословацької Республіки (1918-1939 роки) ситуацію, з точки зору етнополітичного розвитку, можна охарактеризувати як неоднозначну. З одного боку, це був період національного відродження, пов'язаний із утворенням громадських організацій, розвитком видавничої справи та культурної інфраструктури, з іншого, періодом етнічного розколу соціуму на прихильників українофільського, москвофільського та русинського («тутешняцького») напрямів. Особливо гострими були релігійне та мовне питання, тому триваючі дискусії про етнічну приналежність та ідентифікацію закарпатських русинів стали предметом політичних спекуляцій у середовищі регіональних політичних партій, діяльність яких підсилювалася впливами сусідніх держав, зокрема Німеччини, Угорщини, Польщі[3] [75, с. 75].

Важливою віхою у житті карпатських русинів було проголошення Карпатської України (1938-1939 роки), у період існування якої було офіційно запроваджено на території регіону українську мову, що мало значний вплив на етнічне самоусвідомлення населення, хоча деякі русинські автори і вважають, що

[1] Макаренко Н. Міжнародні змагання за Закарпаття на початку XX ст.: моделі політичного та національного устрою / Наталія Макаренко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут поліичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 68-81. – С. 69

[2] Нариси історії Закарпаття. – В 3 т. – Т. 2 (1918 - 1945) / За ред. І. Гранчака, Е. Балагурі, І. Грицака, В. Ілько, І. Попа. – Ужгород : «Закарпаття», 1995. – 663 с. – С. 106.

[3] Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с. – С. 75.

відбувалося штучно, під впливом галицької інтелігенції[1] [66, с. 761]. Водночас, решта дослідників дотримуються позиції, дотичної до твердження О. Барана: «український напрям, який колись пропагував мовну і правописну фонетику, тепер перемінився в солідну політичну та державотворчу установу карпатського народу»[2] [17, с. 181].

У період угорської окупації (1939-1944 роки) «рутени» розглядалися, насамперед, у рамках офіційної етнополітики як об'єкт для асиміляції[3] [78, с. 61]. Угорська влада називала мову закарпатських українців «рутенською»; інколи для позначення місцевого варіанту нової «руської» літературної мови вживався штучно створений прикметник «русинський»[4] [78, с. 108]. Також термін «русин» використовувався угорськими службовцями одночасно з твердженням про підкарпатську «угроруську» національність. В. Маркусь та П. Чучка вказують, що метою етнополітики Угорщини було «поступове витворення з закарпатських русинів окремого особливого угроруського народу, а з місцевих народних говорів на базі якихось писемних традицій вироблення окремої угроруської літературної мови, яка не мала б нічого спільного з українською»[5] [78, с. 109]. Цьому сприяли також столичні, регіональні політики та місцева інтелігенція[6] [152, с. 256].

Період після Другої світової війни в історії Закарпаття також не позбавлений мозаїчності в трактуванні подій, що стосуються карпатських русинів. Процес входження Закарпаття до складу УРСР розпочався у 1944 році. У червні 1945 року між Чехословацькою Республікою та СРСР було підписано угоду про визнання

---

[1] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад. Павло Роберт Магочій, Іван Поп. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 761.
[2] Баран О. Карпатська Україна. Шлях до державности / Олександр Баран. – Вінніпег : У.В.А.Н., 2003. – 218 с. – С. 181.
[3] Закарпаття під Угорщиною. 1938 – 1944 / Упоряд. В. Маркусь та В. Худанич. – Ужгород : Карпати Гражда, 1999. – 232 с. – С. 61.
[4] Закарпаття під Угорщиною. 1938 – 1944 / Упоряд. В. Маркусь та В. Худанич. – Ужгород : Карпати Гражда, 1999. – 232 с. – С. 108.
[5] Закарпаття під Угорщиною. 1938 – 1944 / Упоряд. В. Маркусь та В. Худанич. – Ужгород : Карпати Гражда, 1999. – 232 с. – С. 109.
[6] Мазурок І.О. Правовий статус не титульних націй на Закарпатті у 1939 – 1944 рр. / Ігор Олегович Мазурок // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 255-264. – С. 256.

законності входження Закарпаття до складу УРСР, а вже у 1946 році тут було створено Закарпатську область[1] [273].

Термін «русин» поступово виходив з ужитку. Тимчасові паспорти, де зазначалася національність «русин», були замінені радянськими паспортами, у яких записувалась українська національність. Декілька факторів сприяли заміні етноніму «русин» на «українець» без суттєвих ускладнень. Перш за все, мова йде про фактор військового часу та неодноразову зміну державної належності Закарпаття. По-друге, у цей період почала створювалася мережа шкіл з українською мовою викладання (поряд вживалася також російська мова), а вже у 1945 році був відкритий Державний університет у м. Ужгород. Сучасні прорусинські автори, захоплюються цілком протилежною риторикою і наголошують на факті згортання русинської мови в усіх сферах і поширення, натомість, української та російської[2] [357, с. 58-60]. Водночас, радянське керівництво застосувало брутальний спосіб ліквідації греко-католицької церкви у 1949 році, яка, як відомо, була однією із основ русинської ідентичності[3] [386].

З'ясовуючи початок етапу політичної суб'єктивізації русинів у період демократизації, необхідно відзначити, що у всіх державах, на території яких вони компактно проживають, його можна датувати 1989-1990 роками. Існує багато концепцій щодо причин активізації русинства у цей період, які є радикально відмінними за змістовним спрямуванням. Одні автори розглядають активізацію русинів як форму протесту проти тривалого тоталітарного режиму, економічних проблем, неправильного вирішення національного питання в області у період соціалізму, адміністративного характеру українізації краю. Інші вважають так званих «неорусинів» сепаратистами, які намагаються відірвати Закарпаття від України. Існує версія, що русинський сепаратизм був інспірований ЦК КПРС, з метою ускладнення набуття незалежності Україною, зокрема для послаблення

[1] Указ Президії Верховної Ради УРСР Про утворення Закарпатської області в складі Української РСР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1947, N 5-6. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3%D0%B0-01

[2] Paďak V. Zníženie statusu rusinskeho jazyka na uroveňdialektu ukrajinčiny ako zaklad jazykovej politiky ZSSR na uzemi Podkarpatskej Rusi (Zakarpatska) / Valerij Pad'ak // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – С. 58-64. – С. 58-60.

[3] Shea J.J. Light From the East [Електронний ресурс] / John J. Shea // America ; 11/13/99, Vol. 181 Issue 15, p12, 3p, 1 color. – Режим доступу : www.americamagazine.org

українського національно-визвольного руху[1] [209]. Як зазначав М. Тиводар, «комуністи, втрачаючи владу та прагнучи попередити розпад Радянського Союзу, створювали контрольовані ними організації»[2] [32]. Подібну точку зору досліджує С. Адамович[3] [3; 2, с. 10-19; 1, с. 3-14]. Самі ж комуністи стверджували, що головною причиною виникнення масового русинського руху був процес капіталізації Закарпаття та масове захоплення ресурсів краю на початку 1990-х років без врахування інтересів місцевого населення[4] [170, с. 5].

Зазначимо, що зовнішній вплив на розвиток русинства чинила також Угорщина, де наприкінці 1990 року почали з'являтися статті, в яких доводилося, що слов'янське населення Закарпаття – це окрема «рутенська» чи «русинська» нація, яка не має нічого спільного з українським народом[5] [14, с. 187]. В угорській пресі кінця 1980-х років з'являється теза про те, що закарпатці – це «старі» русини, які протягом багатьох років жили спільно з угорцями, а українцями вони стали завдяки політиці Й. Сталіна[6] [142, с. 259]. Не слід виключати також чеський, словацький, російський фактори впливу**,** оскільки деякі політики з цих країн розглядали Закарпаття як важливий геостратегічний та геополітичний трофей.

Власне більшість русинських активістів у своїх документах, заявах, зверненнях заперечували антиукраїнськість русинського руху, вважаючи себе громадянами і патріотами України. Активізацію русинства його представники та, навіть, деякі опоненти наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років пов'язували,

---

[1] Піпаш В. Активізація сепаратизму на Закарпатті: Хто? Де? Коли? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-75318-Aktyvizatsiia-separatyzmu-na-Zakarpatti-KHto-De-Koly.

[2] Гаврош А. Михаил Тиводар : «Доказовать что Закарпатье – украинское по духу, нет необходимости» [Електронний ресурс] / Александр Гаврош // Дзеркало Недели**. –** 2002. – № 13 (388). – 6 **–** 12 апреля. – Режим доступу : http://www.zn.ua/3000/3150/34346.

[3] Адамович С. Роль комуністичної партії України в процесі становлення політичного русинства на Закарпатті [Електронний ресурс] / Сергій Адамович. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VPu/Ist/2009_16/adamovuch.pdf; Адамович С. Проблема автономії Закарпаття та політичне русинство у незалежній Україні / Сергій Адамович // Людина і політика : Український соціально-гуманітарний науковий журнал. – 2004. – N4. – С. 10-19; Адамович С. В. Проблема автономії Закарпаття в період незалежності України / С. В. Адамович // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. XII. – С. 3–14.

[4] Мигович І. Хто ми в Україні? / Іван Минович // Подкарпатський русин. – 2009. – №30(43). – 5-19 марта. – С. 5-6. – С. 5.

[5] Балега Ю. Політичне русинство, або фенцико-бродіївські привиди на Закарпатті / Юрій Балега. – Ужгород : Гражда, 2010. – 248 с. – С. 187.

[6] Ляшенко О. До питання про перспективи адміністративної реформи в Україні: досвід автономізації Криму та Закарпаття / Олексій Ляшенко // Наукові записки / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – 409 с. / Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – С. 253-265. – С. 259.

насамперед, з тенденціями етнокультурного і етнополітичного розвитку Закарпаття, насильницькими впливами на етнічні процеси в радянський період, нівелюванням народних традицій, звичаїв, релігії, неправильною інтерпретацією історії регіону, розкраданням його ресурсів, міграцією, неможливістю для закарпатців підтримувати контакти з родичами у сусідніх країнах[1] [225].

В Україні офіційно русинів класифікують як етнографічну групу українського народу**,** що, з одного боку, ускладнює питання їх політичного позиціонування, з іншого, визначає у переліку основних вимог, що оприлюднюються лідерами русинства, запит щодо надання статусу національної меншини, а, отже, розширення їх прав. При тім, просування цього запиту ускладнюється через відсутність в українському законодавстві чіткого визначення та диференціації категорій «національна меншина», подібно до «корінного народу», «етнографічної групи» чи «субетнічної групи», що не дозволяє також з'ясувати, чи потрапляють представники даної етнічності під захист Рамкової Конвенції[2] [49], про що йтиметься нижче.

Зауважимо, що відповідно до останнього перепису 2001 року в Україні проживають представники понад 130 етнонаціональних груп[3] [31], а на території Закарпатської області – представники понад 100. Найчисельнішими є угорська (12,1%), румунська (2,6%) та російська (2,5%) етнічні групи. При тім, напередодні цього перепису представники русинських товариств звернулися до офіційних структур з вимогою зміни методології проведення перепису, а до населення Закарпаття – із закликом записуватися представниками «русинської національності»[4] [254]. Як результат, згідно офіційних даних, русинами записалися трохи більше 10 тисяч осіб, що є незначним показником, порівняно з цифрами, які

---

[1] Про стан русинського руху в Закарпатській області / Закарпатська державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, від 13 березня 2001 р. – Особистий архів.

[2] Гриценко О.А. Державна політика щодо культурного розмаїття та етнічних меншин : порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів. Українські типології меншин [Електронний ресурс] / О.А. Гриценко, Н.К. Гончаренко, Є.А. М'яка // Українські культурні дослідження. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_12.php

[3] Всеукраїнський перепис населення 2001. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/

[4] Скільки нас, якими ми будемо? / Обласне общество Карпатських Русинов, Хустське РО Подкарпатських Русинов. – Особистий архів.

подають русинські активісти як справжню кількість представників цієї етнічності[1] [99]. На основі проведеного ними альтернативного перепису до русинів на Закарпатті відносять себе більше 100 тисяч осіб[2] [7].

Таким чином, поряд з негативними факторами у розвитку Закарпаття впродовж другої половини XX століття, зокрема тими, що виникли у контексті його приєднання до Радянського Союзу у складі Української Радянської Соціалістичної Республіки – масовими виселеннями, розправами з інакомисленням, забороною греко-католицької церкви, – місцеве населення отримало окремі культурно-освітні можливості. Українська ідентичність почала розглядатися як єдина дозволена етнічна ідентичність для громадян, які у більш ранні історичні періоди шукали своє місце серед етнонімів «русин», «рутен», «угрорус», «малорос», «карпаторос», «українець» та інші. Соціально-політичні трансформації, які розпочалися у Центральній і Східній Європі наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років істотно вплинули на етнополітичну сферу у середовищі республік тодішнього Радянського Союзу, незалежних держав, які утворилися після його розпаду у 1991 році. Крім реформування політичної системи, демократизація визначила зміну тенденцій етнополітичного розвитку, зокрема появу автономістських чи, навіть, сепаратистських проявів, які мали місце майже на всьому пострадянському просторі, в тому числі і в Україні. Вже ця обставина зумовила практичний інтерес до аналізу сутності феномену русинства, який став візуалізований на території Закарпатської області саме у цей період. Із проголошенням Україною незалежності, почалися спекуляції на русинському грунті не лише в новоствореній державі, але й зі сторони зацікавлених суб'єктів політики з-поза її меж, що не могло не позначитись на розвитку русинського руху в Україні загалом, що буде проаналізовано в наступному розділі роботи.

Аналіз історичної ретроспективи розвитку русинської громади у контексті розгляду кожної з предметних країн є важливим інструментом досягнення мети

[1] Інформація про реєстрацію національності «Русин»/«Русинка» при переписі населення 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svalyava-vlada.gov.ua/filelib/sou/%E2%84%96%20263%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf

[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Євгена Жупана від 23 серпня 2013 р. Особистий архів.

даної дисертації. Історія, за І. Валерстайном, є фундаментом, у якому вкорінена ідентичність, а також своєрідним способом конструювання народу. Відповідно, з'ясування історичних умов проживання русинів дає змогу простежити особливості формування русинської етнічності в країнах їх найбільш компактного розселення. Аналізуючи різні історичні етапи розвитку, є можливим визначити умови, які впливали на розвиток громади у той чи інший період, відповідно, виділити фактори, які сприяли формуванню етнічної ідентичності русинів. Середовище проживання, зміна державної приналежності, урядів та, відповідно, пріоритетів етнополітики були визначальними факторами формування етнополітичної свідомості та поведінки громадян. Як результат, були сформовані дві основні етноідентифікаційні моделі, яких дотримувалися представники русинської спільноти у складі країни проживання. Мова йде про ідентифікацію русинів як окремого самобутнього народу чи як, другий варіант, гілки українського народу, що під впливом історичних обставин «заблукала в часі та просторі», але зберегла пам'ять про свою батьківщину.

Своєрідною є ситуація в Польщі, де можемо спостерігати русинсько-лемківську ідентичність, що склалася внаслідок історичних метаморфоз. Важливу роль у формуванні етнополітичного статусу лемків відіграли асиміляційні процеси, в тому числі мадяризація, словакізація, полонізація тощо. Слід підкреслити також частково вимушене формування русинів (лемків) як етнографічної групи чи окремого етносу: мова йде про «сутички» з владою чи акції переселення, в умовах яких приховувалася етнічність, зокрема в період після Другої світової війни.

Вплив, перш за все, політичних факторів на ідентифікаційні процеси, можемо спостерігати і у випадку порівняння ситуації в середовищі русинських громад у Словаччині та Польщі, з одного боку, та Сербії, з іншого, де не спостерігається критична поляризація та чітко виражений антагонізм у відносинах із українцями-русинами. Це пояснюється, в тому числі, політикою лідерів соціалістичної Югославії, які намагалися уникати етнічних протистоянь, беручи до уваги її федеративну структуру, латентні конфліктні ситуації, які викникали у відносинах із сусідніми державами.

Різні соціально-економічні, культурні та політичні умови проживання русинів сприяли формуванню часто відмінних рис серед представників етнічності, і ця диференціація доповнювалася також природною асиміляцією. Одним із найбільш важливих факторів, що вплинув на процес етнічної ідентифікації та етнополітичний статус русинів, була відсутність власної держави і, загалом, стабільної української державницької традиції. Можемо гіпотетично допустити, що умови асиміляції в середовищі будь-якої єдиної державності допомогли б уникнути формування різновекторної ідентичності серед русинів, адже цей тиск сприяв би згуртуванню громади за принципом «свій-чужий». Свою роль відіграла і традиційна аполітичність русинів, для яких завжди пріоритетним був соціально-економічний статус.

РОЗДІЛ 3.
ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОПОЛІТИКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Світове співтовариство прийняло комплекс важливих міжнародно-правових документів, які захищають права національних меншин, корінних народів, етносів і повинні враховуватися у національній нормативно-правовій практиці. Ці норми стосуються захисту громадянських, політичних, соціальних, економічних, релігійних, культурних, освітніх, мовних та інших прав кожної особи-представника національної меншини; водночас, питання визначення статусу етнічних спільнот є справою конкретної держави. Наприклад, деякі центральноєвропейські країни надають своїм громадянам можливість вільно обирати етнічну ідентифікацію, і це стосується зокрема досліджуваних країн[1] [110, с. 83].

Відповідно до вже згадуваної Рамкової конвенції, прийнятої Радою Європи з метою захисту прав меншин та посилення єдності на континенті, особа самостійно вирішує питання своєї приналежності до тої чи іншої меншини; держава ж повинна забезпечувати рівні права та свободи всім громадянам, незалежно від їх національної ідентифікації, виключаючи будь-які форми дискримінації. Інший важливий міжнародний документ у сфері захисту прав меншин – Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, дає чітке визначення поняття «регіональні мови або мови меншин» – це мови, що «традиційно використовуються в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави; відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави; не включає діалекти офіційної мови (мов) держави, або мови мігрантів»[2] [68]. Питання набуття статусу регіональної мовою тої чи іншої меншини на національному рівні вирішує держава, в тому числі на

[1] Клайзнер А.М. Колізії, що виникають в результаті розбіжностей у кодифікації національностей різних держав / Анжеліка Матяшівна Клайзнер. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 82 – 93. – С. 83.

[2] Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014

основі діалогу з самою меншиною. Також важливе значення для представників національних та етнічних меншин у Європі мають Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Декларація про хартію народів та регіонів, Європейська хартія місцевого самоврядування, Лундські рекомендації про ефективну участь національних меншин у суспільно-політичному житті, Гаазькі рекомендації про права національних меншин у сфері освіти, Ословські рекомендації про мовні права національних меншин та ряд інших документів, що захищають індивідуальні та колективні права меншин.

3.1. Нормативно-правова база етнополітики країн Центральної та Південно-Східної Європи

Словаччина. Словацька Республіка, що здобула незалежність у 1993 році, належить до країн з відносно високим відсотком представників етнічних меншин. У контексті аналізу етнополітики країни важливим є роз'яснення змісту понять «народ», «народність» у розумінні словацьких дослідників. Найбільш поширеним підходом є ототожнення «народу» і «нації», і розуміння під цими категоріями спільнот із сталими господарськими, територіальними, політичними, мовними, культурними та релігійними зв'язками. «Народність» ототожнюється із громадянством, приналежністю до певної держави. Термін «народна» чи «національна меншина» сприймається як відповідник для ідентифікації громадян Словаччини, які не належать до словацького етносу.

Відповідно національними меншинами в СР є, наприклад, угорці, німці, русини чи українці, загалом 13 меншин. Щодо етносів, котрі не мають власної держави, та ті, які не визнаються окремим етнічним суб'єктом (наприклад: моравани у Словаччині та Чехії), то згідно з документами Ради Європи, на прикладі ромів, роз'яснено, що останні не можуть бути народними (національними) меншинами. При чому, при характеристиці подібної спільноти наголошується на

існуванні етнічних, культурних, мовних, релігійних особливостей та проживанні довгий період на території відповідної держави. Важливо відзначити, що у документах ООН використовується термін «меншина». У законодавчих документах Словацької Республіки застосовано категорію «народність»: мається на увазі приналежність до національної (народної) меншини чи етнічної групи. Однак, Словаччина не має закону про національні меншини, де було б чітко визначено поняття «національна меншина» та дано роз'яснення змісту даної категорії.

Основний перелік прав національних меншин та етнічних груп є зафіксованим в Конституції СР[1] [307]. Конституція забезпечує національним меншинам та етнічним групам право на розвиток власної культури, поширення та отримання інформації на їх рідній мові, спілкування на ній із владою, об'єднання в національні асоціації, створення та підтримку власних освітніх та культурних закладів[2] [307]. До основних нормативно-правових актів у даній сфері належать також ратифіковані державою Рамкова конвенція про захист прав національних меншин, Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин, Закон Народної Ради СР про використання мов національних меншин, деякі галузеві закони, зокрема Закон про Словацьке телебачення, Закон про Словацьке радіо та інші, про що вже частково згадувалося у Розділі 1. Згідно законодавства СР, громадянам, які належать до національних меншин або етнічних спільнот, гарантується їх всебічний розвиток, забезпечується право на розвиток своєї культурної спадщини, отримання та поширення інформації рідною мовою, утворення об'єднань, організацію навчальних та культурних закладів[3] [307]. Також представникам національних меншин надається право на навчання рідною мовою і користування нею в офіційному спілкуванні[4] [416]. Закономірно, що ще у 2000 році заступник Міністра з прав людини, меншин та регіонального розвитку СР, представник однієї з угорських партій П. Чакі виступив із заявою, у якій наголошував, що залучення

[1] Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovensko.com/docs/const/const2.htm
[2] Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovensko.com/docs/const/const2.htm
[3] Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovensko.com/docs/const/const2.htm
[4] Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín [Електронний ресурс]. – Режим доступу :: http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf

меншин у політичний процес є загальноприйнятою європейською практикою[1] [408].

Слід вказати, що влада СР свідомо обрала стратегію моніторингу з боку РЄ, розподіляючи, таким чином, відповідальність за зміст національної етнополітики. У 2009 році завершився третій моніторинговий цикл імплементації європейського законодавства у сфері захисту прав національних меншин у нормативне поле цієї країни. Саме в рамках виконання зобов'язань перед РЄ та враховуючи об'єктивну соціально-політичну потребу, у 1999 році був прийнятий Закон СР про використання мов національних меншин[2] [416] (із внесеними змінами та доповненнями у 2009 та 2011 роках), який враховує вимоги згаданої вище Рамкової конвенції, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Третій моніторинговий цикл РЄ щодо виконання Рамкової конвенції, здійснений у 2009 році, засвідчив позитивні зрушення у сфері фінансової підтримки культури меншин, антидискримінаційного законодавства, однак наголошено на необхідності покращень стосовно використання мов меншин та їх участі у процесах прийняття політичних рішень[3] [399]. Крім того, порушенням є дискримінаційні інциденти щодо окремих національних меншин, зокрема ромів[4] [399].

Правовий статус меншин у Словаччині зазнавав ряду змін. Ще у 1990 році, тобто у період перебування у складі єдиної чехословацької державності, владною коаліцією, до якої входила і «Угорська незалежна ініціатива», було прийнято Закон про державну мову, яким дозволялося офіційне вживання мов меншин на рівні з державною в тих регіонах, де спільноти мають чисельність не менше 20%[5] [312, с. 30], чим, до речі, залишилася невдоволена опозиція, а також словацькі партії

---

[1] Vystúpenie podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre ľudské a menšinove práva a rergionálny rozvoy Palá Csákyho [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sf skdokumentypublikacie88pa.

[2] Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf

[3] Tretia sprava o implementacii Ramcoveho dohovoru na ochranu narodnostnych menšin v Slovenskej republike. – Bratislava, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_3000400352FAB47BC125792D0049721D_SK/$File/111018_Tretia_%20sprava_o_implementacii_Ramcoveho_dohovoru.pdf

[4] Tretia sprava o implementacii Ramcoveho dohovoru na ochranu narodnostnych menšin v Slovenskej republike. – Bratislava, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_3000400352FAB47BC125792D0049721D_SK/$File/111018_Tretia_%20sprava_o_implementacii_Ramcoveho_dohovoru.pdf

[5] Dostál O. Vývoj právneho ramca národnostných menšín od roku 1993 – menšinová politika vlád Slovenskej republiky / O. Dostál // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 29-46. – S. 30.

націоналістичного спрямування, оскільки де-факто передбачалося запровадження національно-культурної автономії. Коаліцією для обґрунтування цього нормативного акту наводилися приклади із загальноєвропейської практики. Як результат політичних дискусій та на основі врахування рекомендацій РЄ, відповідно до внесених у вересні 2009 року змін до Закону про використання мов національних меншин, бар'єр був зменшений із 20 % до 15 %, при умові мінімального збереження вищевказаного відсотку протягом двох загальнонаціональних переписів[1] [416]. Згідно із Законом СР про використання мов національних меншин, мовами національних меншин, визнані болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська мови. Закон надає меншинам, що тривалий час проживають у певному регіоні та нараховують за результатами останніх двох переписів не менше 15% від населення цієї території, право на використання рідної мови у відносинах із органами публічної влади. Для полегшення та спрощення цього процесу були розроблені спеціалізовані словники, зокрема угорський, русинський та ромський[2] [353]. Незважаючи на ту обставину, що Хартія регіональних мов або мов меншин була ратифікована СР ще у квітні 2001 року, навіть через шість років – у 2007 році – РЄ констатувала незадовільне виконання деяких її положень, зокрема потребу вдосконалення законодавства щодо регіональних мов. Окремо відзначимо, що РЄ рекомендувала на законодавчому рівні закріпити вивчення русинської мови на всіх етапах навчального процесу[3] [354]. Окрім того, РЄ рекомендувала оприлюднювати телевізійні та інші види новин на мовах меншин[4] [355]. Звіти також засвідчували існування проблем із виконанням Хартії, особливо в місцях компактного проживання меншин. Дані офіційної статистики СР можуть бути використаними

[1] Zákon z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín (зі змінами 2009 та 2011 рр. – Авт.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf

[2] Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/

[3] Odporučanie RecChL(2007)1 Vyboru ministrov o uplatnovany Europskej charty regionalnych alebo menšinovych jazykov na Slovensku (prijatý Vyborom ministrov dta 21. februara 2007 počas zasadania Vyboru delegatov ministrov) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov

[4] Odporučanie RecChL(2009)6 Vyboru ministrov o uplatrovanju Europskej charty regionalnych alebo menšinovych jazykov v Slovenskej republike (prijatý Vyborom ministrov dta 18. novembra 2009 počas zasadania Vyboru delegatov ministrov) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov

для з'ясування рівня застосування Хартії мов, наприклад, у судочинстві[1] [367]. Статистика також дозволяє з'ясувати реальний стан із вивченням рідної мови національних меншин Словаччини.

8 грудня 2010 року Народною Радою СР було прийнято спеціальний Закон про надання субсидій урядом СР, у тому числі, для розвитку культури національних меншин[2] [413]. Державна допомога виділяється на збереження, вияв, розвиток, захист ідентичності та культурних цінностей національних меншин, сферу міжкультурного та міжнаціонального діалогу. Відповідно розроблена електронна система субсидій. Досліджувана русинська меншина впродовж останніх років традиційно займає третє місце по обсягу фінансування культурних потреб, після угорської та ромської меншин.

У 2005 році у Словаччині було прийнято Закон про політичні партії та рухи[3] [418], який також зачіпає інтереси національних та етнічних меншин. Прийняття даного закону стало причиною скорочення числа партій національних меншин через необхідність подання при перереєстрації партії відомостей про майно (резиденцію) та статутний орган партії, а також фінансова сторона, що стало проблемою для формальних партій. Ще одним важливим приводом стало збільшення числа підписів, необхідних для реєстрації партії – з тисячі до десяти тисяч, що унеможливило створення малочисельними меншинами власних політичних сил. Таким чином, власні партії та політичні рухи змогли мати лише найбільш чисельні меншини[4] [373, с. 58].

Сербія. У Сербії представлена модель спеціального правового статусу меншин, що включає ознаки національно-культурної автономії, позаяк країна є неоднаковою як в регіональному, так і в національному відношенні. Основні

---

[1] Prehlad rozhodnutj sudov Slovenskej republiky o žiadostiach vlastnikov konania o ustanovenie tlmounika v občianskopravnych a trestnopravnych konaniach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/sk/zahranicna politika/ludske prava-narodnostne mensiny a ochrana mensinovych jazykov

[2] Zákon č. 524 Z.z. z 8. decembra 2010 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Úradu vlády Slovenskej republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vlada.gov.sk/data/files/4309 zakon-524-2010.pdf

[3] Zakon zo 4. februára 2005. o politických stranách a politických hnutiach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3Fpoliticke-strany%26subor%3D31488&ei=97vqUYztFrCu4QT1y4GIAQ&usg=AFQjCNHZy3oj_lB9IyOPmWlv5ieDoPhDzA&sig2=tJ4MxBAScrs0w-C8m3fwFw

[4] Report on the status and rights of members of national minorities for 2012. – Government Office of the Slovak Republic, 2012. – 151 p. – P. 58.

колективні права національних меншин визначені Конституцією Республіки Сербія, а саме щодо заборони будь-якої дискримінації за ознакою національної приналежності[1] [306]. Конституція містить главу, що стосується захисту прав осіб, які належать до національних меншин (ст. 75 – 81). Конституція окреслює легальні рамки статусу національних меншин та містить дотичні міжнародні стандарти. У законодавстві також прописується заборона примусової асиміляції осіб, що належать до меншин. Фундаментальний закон, що стосується захисту прав меншин у Сербії був прийнятий у 2002 році – Закон про захист прав та свобод національних меншин[2] [344, с. 7]. Вони можуть брати участь у процесі прийняття рішень або ж самостійно вирішувати питання, що стосуються їх культурних потреб. З цією метою національні меншини з 2003 року мають право формувати власні національні ради для реалізації самоуправління у сфері культури, освіти, інформації, офіційного використання мови і писемності[3] [382]. Для створення національної ради необхідно зібрати три тисячі підписів громадян[4] [414]. Національні ради меншин є юридичними особами. Крім рад, законодавством передбачається створення також громадських парламентів, депутати яких збираються щомісяця для вирішення нагальних питань у галузі освіти, культури та інформації. Як втілення цих конституційних норм, у Сербії функціонує близько десяти національних рад меншин, які співпрацюють з органами державної влади. Крім цього, дотичні положення, наприклад, стосовно освіти, культури, мови, містяться також у відповідних галузевих законах Республіки Сербія.

Згідно Закону про культуру РС, меншинам дозволяється створювати національно-культурні товариства та інші структури для їх національного розвитку[5] [81]. Відповідно до Закону про національні ради національних меншин[6]

---

[1] Constitution of the Republic of Serbia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php

[2] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 7.

[3] Serbian Government. National minorities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.srbijan.gov.rs /pages/article.php.

[4] Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Službeni Glasnik Republike Srbije Br. 72/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zenta-senta.co.rs/doc/zonsnm_sr.pdf

[5] Закон о културни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.1533.html

[6] Закон о националним саветима националних мањина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[83], до компетенції рад входить опіка над культурними, мовними, освітніми та телекомунікаційними потребами меншин. Потреба лібералізувати етнополітику після демаршу Косова, зумовила прийняття доповнень до правил використання мов: зокрема, на рівні місцевого самоврядування мова національних меншин може вживатися на рівні з державною сербською[1] [80]. Одним із ключових для нормативного забезпечення етнополітики РС став Закон про заборону дискримінації, який вступив у силу 1 січня 2010 року і вказує на заборону дискримінації національних меншин, зокрема випадків національних, етнічних чи мовних утисків[2] [79].

Зауважимо, що відповідно до освітянського законодавства, дошкільне виховання здійснюється виключно на сербській мові, або на двомовній основі. Інша норма передбачає використання мови, яку підтримує понад 50% батьків[3] [84]. Водночас, принципи заснування дошкільних закладів є більш толерантними, оскільки регулювати це питання можуть автономії та місцеві громади, на які поділяється територія РС.

Закон про місцеве самоврядування в Сербії був прийнятий у 2007 році. Він передбачає, що ключовим суб'єктом формування місцевої політики є громада з чисельністю не менше 10 тис. осіб[4] [82]. Також у Сербії існує відсотковий бар'єр для національних меншин щодо використання власної мови як офіційної на рівні адміністративно-територіальних одиниць (10 %). Управління на півночі Сербії регламентується Законом про автономну одиницю Воєводина, котра складається із історичних областей Бачки, Банату і Сриму, саме в яких історично склалися досліджувані нами поселення русинів[5] [85]. Відповідно до Закону 2009 року, автономія опікується усіма регіональними питаннями, в тому числі освітніми та мовними.

---

[1] Закон о изменама и допунама службеној употреби језика и писама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[2] Закон о забрани дискриминације [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[3] Закон о предшколском васпитању и образовању [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

[4] Закон о локалној самоуправи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву од-14-фебруара-2007-.443.html

[5] Закон о утврЂивању надлежности автономне покрајине Воєводине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

Національні меншини Сербії можуть також вільно створювати власні політичні партії, що передбачено Законом про політичні партії (ст. 3)[1] [415]. Відповідно до закону, політичні партії національних меншин представляють інтереси меншин, а також захищають їх права у відповідності до Конституції та інших законодавчих актів держави. У законі про політичні партії Сербії чітко визначені статті, що стосуються політичних партій національних меншин. Законом передбачено зниження кількості підписів, необхідних для створення партії меншини до однієї тисячі, порівняно з рештою партій, які повинні набрати десять тисяч підписів. Однак, водночас, що стосується виборів до парламенту, то партії національних меншин повинні надати десять тисяч підписів за свій список[2] [344, с. 41].

Таким чином, можна говорити про ефективність функціонування системи захисту прав меншин у Сербії. Водночас, упродовж останніх років, спостерігається неузгодженість між політикою стосовно національних меншин та практикою. На думку окремих представників меншин, відбувається тенденція скорочення прав національних меншин, надання їм декларативного характеру, що частково можна пояснити хаотичністю сербської правової системи, неузгодженістю ряду законів з Конституцією країни. Прикладом може слугувати обмеження переліку прав національних меншин у автономному краї Воєводина, що призвело до внутрішньої політичної кризи у відносинах між Сербією та цим регіоном[3] [9]. Зокрема, рішенням Конституційного суду Сербії було зменшені права у сферах мови, освіти, науки, інформації щодо носіїв відмінної від сербської етнічності.

Як вже згадувалось у Розділі 1, Сербія ратифікувала Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин. Моніторинг виконання пунктів конвенції здійснюється на основі періодичних звітів по виконанню Рамкової Конвенції та висновків Консультативного комітету. У 2013 році був підготовлений третій звіт та направлений Генеральному Секретарю Ради Європи. Другий цикл моніторингу був

[1] Zakon o političkim strankama («Sl. Glasnik RS», br. 36/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_politickim_strankama.html

[2] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 41.

[3] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

здійснений у 2008 році, відповідно Консультативний комітет, враховуючи роботу з державними та недержавними організаціями прийняв другий висновок по виконанню Рамкової Конвенції[1] [407]. Позитивними зрушеннями у даній сфері є прийняття Конституції, яка містить главу про захист прав меншин, зміни у кримінальному законодавстві, зокрема що стосується питань недискримінації. Створено ряд інституцій, що займаються питаннями національних меншин. Залишаються проблеми у правовому полі, галузях освіти, ЗМІ меншин, про вирішення чи загострення яких робить висновок Консультативний комітет.

Формування вже згадуваних рад національних меншин є критерієм демократичності сербської етнонаціональної політики. Завдяки цій структурі, русинська меншина володіє офіційною організацією, яка представляє їх інтереси перед державою. Крім того, меншини на місцевому рівні мають свої громадські парламенти, які займаються питаннями освіти, культури та інформування громадян. Водночас, потрібно відзначити негативні тенденції у державній етнополітиці, яка поступово обмежує компетенцію національних рад.

Польща. Польща вважаться країною, яка напередодні вступу і у перші роки членства у ЄС, мала найкращу, з поміж інших центральноєвропейських країн, нормативно-правову базу у сфері захисту прав національних меншин. Про це свідчать моніторингові цикли, проведені РЄ стосовно виконання Рамкової конвенції про захист національних меншин. Стаття 35 Конституції РП стверджує свободу збереження та розвитку мови і культури меншин, зокрема, з метою тяглості їх традицій та звичаїв. Також національним і етнічним меншинам надається право на на участь у вирішенні питань, що стосуються збереження власної культурної ідентичності, створення освітніх та культурних закладів[2] [332]. Закон про національні та етнічні меншини і про регіональну мову[3] [403] спонукає державну владу сприяти захисту, збереженню та розвитку культурної самобутності меншин, реалізовувати принцип рівноправності осіб, незалежно від їх етнічного походження.

---

[1] Vlada Republike Srbije. Kancelarija za ljudska i manjinska prava [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/yu/dokumenta-l/konvencije/61-okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina

[2] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/ kon1.htm

[3] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

Польща, таким чином, належить до європейських країн, яка прагне впроваджувати модель мультикультуралізму як основу етнополітики, що, пояснюється приєднанням до правових норм, розроблених РЄ і релевантних принципів ЄС. Польща, таким чином, намагається забезпечити підтримку та збереження національної самобутності кожної меншини, водночас підтримуючи цілісність та безпеку держави. Національні та етнічні меншини в Польщі мають право вільно обирати та проявляти свою етнокультурну самобутність. У країні відсутні відкриті гострі етнічні конфлікти, однак, як і в будь-якому суспільстві, присутнім є упереджене ставлення та факти дискримінації в суспільстві в плані міжетнічного діалогу.

Принцип пріоритетності міжнародного права щодо національного діє у державі беззастережно, тому міжнародні хартії, конвенції, договори, ратифіковані РП, застосовуються безпосередньо в правовій практиці[1] [221, с. 119]. Польща отримала позитивну оцінку Дорадчого комітету Ради Європи, що проводить моніторинг виконання норм Рамкової конвенції на національному рівні. Це стосується, перш за все, прийняття Закону про національні та етнічні меншини та регіональні мови. Закон схвально прийняли також представники національних меншин. Комітет відмічає досить високий рівень захисту меншин, а відносини між національними та етнічними меншинам характеризує атмосфера взаємного розуміння та толерантності[2] [314, с. 2]. Однак, згідно висновків Комітету, слід все ж приділити більшу увагу збереженню діалогу між меншинами, меншинами і владою, особливо на локальному рівні.

Основними документами, що визначають права національних та етнічних меншин крім Конституції РП[3] [332], є Закон «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову»[4] [403]. У Конституції прописано право громадян, що

---

[1] Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні : Монографія / Кресіна І.О., Коваленко А.А., Лойко Л.І., Стойко О.М., Явір В.А., Вітман К.М., Кіссе А.І., Асланов С.А., Грицяк Д.І., Голденштейн К.О. / За ред. І.О. Кресіної. – К. : Логос, 2011. – 400 с. – С. 119.

[2] Druga Opinia Dotyczaca Polski, przyjeta w dniu 20 marca 2009 r. [Електронний ресурс]. – Strasburg, dnia 20 marca 2009 r. – 47 p. – P. 2. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_2nd_OP_Poland_pl.pdf

[3] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/ kon1.htm

[4] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

належать до меншин на розвиток мови, звичаїв, традиції та культури, створення освітніх та культурних установ, участь у прийнятті рішень, що безпосередньо їх стосуються[1] [332]. Згаданий вище профільний закон чітко визначає поняття «національної» та «етнічної меншини», а також перелік меншин, що належать до цих категорій. Згідно ст. 2 «національною меншиною» є група польських громадян, яка вцілому відповідає наступним критеріям: 1) є менш чисельною від населення Республіки Польща; 2) істотно відрізняється від решти громадян мовою, культурою або традиціями; 3) прагне зберегти свою мову, культуру або традиції; 4) має почуття своєї історичної національної спільноти та спрямована на її виявлення і захист; 5) її предки проживали на сучасній території Республіки Польща щонайменше 100 років; 6) ототожнюється з нацією, зорганізованою у своїй державі. Закон також чітко визначає перелік національних та етнічних меншин і, зауважимо, що відповідно до нього, українці визнані національною меншиною, а лемки, – які виступають об'єктом нашого дослідження, – етнічною меншиною[2] [403]. Загалом національними меншинами визнано дев'ять меншин, у той час, як етнічними меншинами – чотири (караїми, роми, татари, лемки). Закон РП Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову забезпечує досить широкий набір мовних прав для меншин, зокрема щодо вживання та написання власних імен та прізвищ. Загалом, особи які належать до меншини мають право вільно розмовляти власною мовою як в приватному, так і в публічному житті, поширювати інформацію рідною мовою, навчатися на рідній мові. Мову тої чи іншої меншини як допоміжну можна вживати лише в місцевостях, в яких число мешканців гміни, що належать до меншини є не менше ніж 20% загального числа мешканців і які були вписані до Офіційного реєстру місцевостей, в яких вживається допоміжна мова[3] [403]. Варто зазначити, що польське законодавство не давало можливості ні українській, ні лемківській меншинам використовувати

[1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/ kon1.htm

[2] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

[3] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/178/2958/Ustawa_o_mniejszosciach_narodowych_i_etnicznych_oraz_o_jezyku_regionalnym.html

власні мови як допоміжні та запроваджувати паралельні назви[1] [289, с. 721]. Це пояснюється тим, що українці та лемки проживають на території Польщі дисперсно, відповідно не становлять 20 % в жодній гміні. Ситуація дещо змінилася у 2012 році, коли декілька населених пунктів Лемківщини отримали двомовні таблички з назвами своїх сіл.

Національні меншини в Польщі мають право на створення власних політичних сил. Необхідною умовою є зібрання однієї тисячі підписів, крім того фінансування фонду партії повинно йти від осіб громадян Польщі, що протягом тривалого часу проживають на території Польщі[2] [404]. Національні меншини мають також привілеї під час виборів. У РП передбаченою є можливість застосування принципу виборчих переваг для національних меншин, зокрема зменшення процентного бар'єру для проходження у представницькі органи влади. Об'єднанням національних меншин для того щоб пройти в парламент не обов'язково набирати п'ять відсотків голосів на загальнодержавному рівні, що становить виборчий бар'єр, все залежить від розподілу голосів на місцях. Дана можливість активно використовується німецькою меншиною. Водночас, як показує практика, цей законодавчий шанс не використовується для створення ефективно діючих політичних сил, сформованих меншинами[3] [109, с. 64-68]. Також, як вже частково згадувалось, етнонаціональний фактор враховується у адміністративно-територіальному устрої Польщі.

Україна. Для аналізу сучасного статусу та політичної суб'єктності русинської громади в Україні, необхідно з'ясувати правові засади державної етнополітики Української держави. Як вже було вказано, етнокультурні та політичні права етнічних спільнот в Україні, крім ратифікованої Рамкової конвенції, забезпечують Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, а також згадувані вище національні правові акти, зокрема: «Декларація прав національностей України»,

---

[1] Швидюк С.М. Польське українське спеціальне законодавство щодо національних меншин : порівняльна характеристика [Електронний ресурс] / Сергій Мирославович Швидюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.Корецького НАН України. – 2005. – С. 717-723. – С. 721. – Режим доступу : http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/282/1/SSHPIUSZ2005.pdf

[2] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. Opracowano na podstawie: tj. Dz.U. 2011 Nr 155, poz. 924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/partiepol/partiepol.htm

[3] Кічера Н.М. Лемки в етнополітиці Польщі // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2014. – №1 (105) січень. – С. 64-68.

Закон України «Про національні меншини в Україні». Рамкова конвенція про захист прав національних меншин[1] [233] увійшла у правове поле України 9 грудня 1997 року і з цього часу РЄ проводить моніторинг її імплементації та практичного застосування. Іншим міжнародним нормативно-правовим актом, адаптованим до законодавства України, є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин[2] [68] (ратифікована Законом України від 15 травня 2003 року). 20 січня 2010 року Україною була ратифікована Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження[3] [115], яка є важливою для меншин та корінних народів, позаяк передбачає свободу форм культурного самовизначення, гідність та повагу до всіх культур. Відповідно до цих документів, всім народам, національним групам надаються рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права, що передбачає рівне політичне представництво, працевлаштування, соціальну підтримку, створення належних умов для розвитку всіх національних мов та культур, тобто збереження традиційного розселення, традицій, релігії, символіки, забезпечення права рівного користування рідними мовами у всіх сферах суспільного життя, створення власних організацій.

Згідно українського законодавства стосовно прав меншин, громадяни мають право вільно обирати та відновлювати національність[4] [87]. Виходячи з вище наведених фактів, вітчизняне законодавство у сфері забезпечення прав і свобод національних меншин відповідає міжнародним зобов'язанням України, але при цьому у дослідницькому середовищі піднімається питання про змістовну недосконаліть та неоднозначність трактування окремих положень нормативно-правових актів, що стосуються сфери регулювання і забезпечення прав і свобод громадян-представників етнонаціональних спільнот. Зокрема, мова йде про проблему визначення поняття «національна меншина» та відсутність правової

---

[1] Рамкова конвенція про захист прав національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055

[2] Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014

[3] Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_008

[4] Закон України «Про національні меншини в Україні». Закон від 25.06.1992 №2494-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12

процедури визнання чи надання цього статусу[1] [240, с. 231]. Доречним тут є приклад Польщі, де існує офіційно прописаний перелік національних та етнічних меншин, що знімає будь-які питання. Саме визначення правового статусу русинів є найбільш дискусійним питанням у їх відносинах з офіційними структурами. Крім того, у Конституції України, порівняно з основними законами інших цільових країн, відсутнім є окремий розділ, який би безпосередньо стосувався питання захисту прав національних меншин, однак вони побіжно є зафіксованими у Розділі 2 «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»[2] [119].

Як відомо, РЄ здійснює постійний моніторинг виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав національних меншин, у тому числі норм Рамкової конвенції про права національних меншин. Зокрема, після здійснення трьох моніторингових циклів, у березні 2012 року Консультативний комітет РЄ Європи наголосив на потребі вдосконалення законодавчої бази у сфері захисту прав національних меншин, відновлення функціонування спеціалізованого органу влади, ліквідація якого привела до звуження можливостей для представників етнічних спільнот впливати на зміст етнополітики. На думку європейських фахівців, потрібними є більш чіткі процедури надання фінансової підтримки культурної діяльності меншин, вирішення мовних та освітніх проблем[3] [297]. Занчним недоліком є відсутність єдиної державної етнонаціональної стратегії в Україні.

Теоретична основа політичної суб'єктості і вже здійснений аналіз статусу русинів як етнічної меншини в інших країнах Центральної та Південно-Східної Європи, вказує на важливість такого аспекту політичного статусу як політичне представництво меншин і функціонування етнічних партій. Для представників національних меншин важливим та актуальним є питання присутності їх

---

[1] Рогач О.Я. Органи місцевого самоврядування в Україні : їх місце у процесі реалізації етнічних прав членів територіальних громад / Олександр Янович Рогач // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 227-234. – С. 231.

[2] Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[3] Advisory committee on the framework convention for the protection on national minorities. Third opinion on Ukraine adopted on 22 march 2012 [Електронний ресурс]. – Strasbourg, 28 march 2013. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf

представників в органах влади: центральних і регіональних. Використовуючи цей механізм, спільноти отримують можливість більш ефективно представляти і захищати свої інтереси. Відзначимо, що у 1990-х роках доступною була статистика кількості представників різних етнічних груп у парламенті України[1] [23]. Однак, слід відмітити, що починаючи з ВР III скликання, офіційні дані про походження народних депутатів є відсутніми. Важливі державні посади в країні також займали та займають етнічні росіяни. Водночас, деякі ЗМІ пропонують неофіційні дані про національний склад ВР попереднього скликання: частка етнічних євреїв складає 43%, росіян – 34%, українців – лише 22%[2] [192].

Слід відзначити, що Закон України «Про політичні партії в Україні»[3] [88], на відміну від деяких європейських країн, не передбачає окремої процедури реєстрації етнічних партій: наприклад, зниження кількості необхідних підписів для їх створення; також, з формальної точки зору, не є дозволеним функціонування, регіональних політичних сил: ці структури повинні мати осередки у більшій кількості областей аніж регіони (регіон), де проживають представники етнічності, інтереси якої репрезентуються. Результати експертного аналізу доводять, що несприятливим для представництва меншин є і виборче законодавство України, оскільки, не враховуються, зокрема, місця їх компактного проживання, демографічні особливості окремих регіонів[4] [268, с. 10], через що модель етнополітики в Україні часто критикують як недемократичну.

Варто звернути також увагу на Закон України «Про засади державної мовної політики», прийнятий у 2012 р.[5] [86], процедура входження якого в правове поле України була складною, згідно висновків експертів, проводилась з порушеннями та мала неприємні наслідки для українського соціуму загалом. Різні інституції дають також негативні оцінки самому тексту закону, наводячи його невідповідності

---

[1] Верховна Рада України. Народні депутати України [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list

[2] Національний склад Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://101okrug.com.ua/archives/451

[3] Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14

[4] Тищенко Ю. Звіт за результатами експертного опитування «Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів [Електронний ресурс] / Юлія Тищенко. – К., 2013. – 11 с. – С. 10. – Режим доступу : http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party-national_minority2013.pdf

[5] Закон України «Про засади державної мовної політики в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17

Конституції країни. Закон визначає засади державної мовної політики в Україні та вводить нові поняття «регіональної мови», «регіональної мовної групи». Згідно закону регіональна мова – це мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави[1] [86]. Регіональними мовами в Україні, таким чином, визнаються російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька. При цьому відсоток носіїв регіональної мови на компактній території їх проживання повинен становити 10% і більше.

Таким чином, беручи до уваги лише останній приклад, фахівці, в тому числі міжнародні експерти, все більше звертають увагу на недосконалість українського законодавства, їх відповідності міжнародним правовим стандартам, зокрема у питанні двозначного трактування змісту. Існує низка суперечностей, які можуть стати приводом порушення міжетнічної злагоди в суспільстві, окрім відсутності законодавчого трактування категорій «національність», «національна меншина» чи «корінний народ» до їх ототожнення, що, відповідно, передбачає суб'єктивну можливість підвищення статусу окремої етногрупи в умовах відсутності чіткої нормативної процедури набуття статусу національної меншини[2] [28, с. 665].

Слід сказати, що Закон України «Про національні меншини в Україні», прийнятий у 1992 році, надавав громадянам право вільно вибирати або відновлювати свою національність, чим бажали скористатися також представники русинських товариств для «поновлення своєї національності»[3] [72, с. 6]. Закарпатська обласна рада на підставі згаданого закону прийняла рішення, яке дозволяло жителям області записати свою національність «русин». Водночас, такий крок не був підтриманий центральними органами влади. Слід зазначити, що

[1] Закон України «Про засади державної мовної політики в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17

[2] Вітман К. Русинське питання: спроби законодавчого врегулювання / Карл Вітман // Держава і право. – Випуск 50. – С. 660-665. – С. 665.

[3] Жупан Є. Русини – громадяни законопослушні і виступають за розбудову демократії. Проблеми сьогодення і шляхи консолідації в українське суспільство / Євген Жупан // Підкарпатський русин. – 2007. – № 2 (15). – 14 – 21 юній.– С. 6.

під час перепису 2001 року русини мали можливість самостійно ідентифікувати себе в рубриці «Інша національність». Однак, лідери русинства сприйняли такий підхід як несправедливий, оскільки у підсумку русини були віднесені до загального числа представників українського етносу.

Таким чином, вивчаючи етнополітичний статус русинів, потрібно дослідити зміст документів, які стосуються регулювання сфери питань, пов'язаних з меншинами, тобто офіційних, у тому числі нормативно-правових документів, цільових держав, а також ратифікованих ними міжнародних документів, що стосуються етнонаціональної та етнополітичної проблематики. Аналізуючи нормативно-правову базу різних держав, в тому числі укази, постанови, декларації компетентних урядових структур, листування влади та національних меншин, можемо порівняти рівень їх теоретичної підготовки та практичного підгрунтя.

3.2. Структура етнополітичного менеджменту країн Центральної та Південно-Східної Європи

Важливим елементом ефективного функціонування етнополітики держави є наявність системи інституцій захисту прав етнонаціональних меншин. Крім національних, функціонують різноманітні міжнародні інститути захисту прав меншин, зокрема в структурі ООН та Ради Європи.

Словаччина. Постійно діючим дорадчим органом центрального рівня у сфері етнополітики Словацької Республіки є Рада уряду СР із питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності (функціонувала під різними назвами)[1] [371; 303], до компетенції якої входить захист економічних, соціальних та культурних індивідуальних та колективних прав. У складі ради функціонують постійно діючі Комітет з прав національних меншин та етнічних груп, а також

[1] Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.radavladylp.gov.sk/ ; Boroňová L. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny (vznik, zloženie a činnosť) [Електронний ресурс] / Boroňová L. – Режим доступу : http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/44.pdf

Комітет щодо попередження та ліквідації расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм нетерпимості[1] [371]. Ця структура є також координаційним органом у сфері імплементації Європейської хартії регіональних мов та мов меншин. При Прем'єр-міністрові СР також є передбаченою посада урядового комісара у справах національних меншин[2] [390], який відповідає за збереження, розвиток та підтримку прав осіб, які належать до національних меншин, розробку системних заходів для покращення становища етнічних спільнот. Зауважимо, що проблема національних меншин та інших етнічних спільнот є предметом обговорення під час засідань різних комісій парламенту.

Окрім того, у різні періоди 1990-2010-х років у Словаччині функціонували різні політико-управлінські установи, до компетенції яких входили питання захисту прав представників груп різних етнічних спільнот. Так, після виборів 1998 року у структурі парламенту функціонував Комітет Народної Ради СР з прав людини та народностей. При уряді СР з 1999 року діяла секція з прав людини, національних меншин та регіонального розвитку[3] [312]. Дорадчі органи з прав меншин функціонують також при різних міністерствах. Так, при Міністерстві культури діє секція культур меншин, обов'язками якої є організаційна та фінансова підтримка розвитку різних етнічних спільнот, при Міністерстві шкільництва – Рада з шкільництва народностей[4] [370], до якої входять представники національних меншин.

Необхідно також зауважити, що конституційні права національних меншин у Словаччині захищають суди загальної юрисдикції, водночас, є також поширеною практика звернення до Конституційного суду.

До основних владних інститутів, що забезпечують участь представників національних меншин в управлінських справах, належить перш за все

---

[1] Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.radavladylp.gov.sk/

[2] Splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/

[3] Dostál O. Vývoj právneho ramca národnostných menšín od roku 1993 – menšinová politika vlád Slovenskej republiky / Ondrej Dostál // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 29-46. – S. 29-32

[4] Rada pre národnostné školstvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minedu.sk/rada-pre-narodnostne-skolstvo/

Уповноважений уряду СР зі справ національних меншин. До його обов'язків належить збереження, підтримка та розвиток прав представників меншин. У своїй роботі Уповноважений керується Статутом Уповноваженого влади СР зі справ національних меншин. Уповноважений має мандат члена Ради влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності, відповідно на нього поширюється дія Статуту Ради, водночас він виконує функції голови Комітету з питань національних меншин та етнічних груп. Для забезпечення діяльності уповноваженого створено апарат уповноваженого, який організаційно входить до структури Уряду СР. Членами апарату Уповноваженого зі справ національних меншин є обранці, що займаються питаннями окремих національних меншин.

У 2013 році апаратом уповноваженого було організовано зустріч з представниками всіх національних меншин з метою розробки напрямків подальшої співпраці, які стали предметом обговорення на засіданні Комітету з питань національних меншин та етнічних груп. Також сучасний стан національних меншин та перспективи їх розвитку стали предметом обговорення на організованій конференції під патронатом прем'єр-міністра СР, участь в якій взяли крім представників національних меншин, представники різних міністерств та дипломатичних місій в СР[1] [391, с. 13].

Апарат уповноваженого зі справ національних меншин виконує також функції секретаріату Комітету з питань національних меншин та етнічних груп. У 2013 році була створена робоча група з представників неурядових організацій у даній сфері та представників державного управління з метою співпраці для розробки стратегії, що стосується прав осіб, що належать до національних меншин та етнічних груп. У Кошицях та Братіславі з ініціативи інституту уповноваженого були організовані відповідні семінари для громадськості.

Однією з важливих сфер діяльності інституту уповноваженого є забезпечення ефективного функціонування системи розподілу дотацій на розвиток культури національних меншин. З цією метою, розробляється програма Культура

[1] Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín ya rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. – 67s. – S. 13.

національних меншин, яку схвалює уряд СР.

Рада влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності є постійно діючим, виборним, дорадчим, координаційним та консультативним органом уряду СР у сфері захисту основних прав та свобод людини, у тому числі політичних та цивільних, прав осіб, що належать до національних меншин та етнічних груп, економічних, соціальних та культурних прав, прав на захист середовища проживання та культурної спадщини, прав дітей, осіб з особливими потребами, забезпечення гендерної рівності[1] [391, с.14].

Рада влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності повинна також забезпечувати міжнародні зв'язки і права національних меншин в межах власної держави на основі виконання усіх ратифікованих міжнародних угод, протоколів, де СР є договірною стороною. Членом Ради влади СР є також уповноважений, котрий одночасно виконує функцію голови Комітету з питань національних меншин та етнічних груп.

Сталим виборним органом Ради влади СР з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності є Комітет з питань національних меншин та етнічних груп. Комітет відповідає за імплементацію Хартії регіональних мов та Рамкової конвенції про захист національних меншин. Комітет також виконує функції консультативного органу у справах участі представників національних меншин та етнічних груп у питаннях, що їх стосуються. У своїй компетенції Комітет забезпечує перш за все раді влади стимули для посилення підтримки, захисту, дотримання прав представників національних меншин та етнічних груп, підготовку звітів та оцінку рівня підтримки культури національних меншин, їх освіти, вживання мов меншин, які схвалює уряд СР. У Комітеті мають представництво 13 меншин – угорська, ромська, русинська, чеська, українська, німецька, польська, моравська, російська, болгарська, хорватська, єврейська та сербська[2] [391, с. 14].

---

[1] Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín ya rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. – 67s. – S.14.

[2] Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín ya rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. – 67s. – S. 14.

Сербія. Беручи до уваги етнічне розмаїття населення Сербії, Конституція передбачає, що правова система країни повинна базуватись на принципах ліберальної громадської демократії та мультикультуралізму. Успішна реалізація етнополітики країни опирається на ефективне функціонування профільних інститутів. Професійний та ефективне державне управління, судова система, незалежні органи (наприклад, омбудсмен, комісар з питань захисту рівності), муніципальні та місцеві органи мають значний вплив на якість захисту та реалізації прав національних меншин.

Характерною рисою більшості центральних установ державного управління (податкової адміністрації, митної служби, кадастру нерухомості, організації публічної влади тощо) є низька чутливість до прав меншин (наприклад, право на використання рідної мови)[1] [344, с. 31]. Тому є необхідість у спеціальних установах з питань захисту прав меншин. В даний час, інституційна рамки етнополітики Сербії включають Управління з прав людини та меншин, Раду у справах національних меншин, Крайовий секретаріат освіти, Адміністрацію національних громад, місцеві ради міжетнічних відносин та ради національних меншин.

Управління з прав людини та меншин є постійним органом уряду Сербії, що займається питаннями моніторингу та покращення в даній сфері. Раніше ці питання були в компетенції Міністерства з прав людини та меншин, а пізніше адміністрації з питань прав людини та меншин в рамках міністерства. Зміна інституційної структури не була наслідком стратегічного підходу гармонізувати інституційні рамки з проваджуваною етнополітикою. Ключ до успішної імплементації політики стосовно меншин – це створення довгострокової концепції державної влади, що стосується прав національних меншин. При цьому відповідати за захист прав людини та національних меншин повинно не одне окреме міністерство, а й інші міністерства та відомства.

Основним державним органом з питань розробки єтнополітики в Сербії є Рада з питань національних меншин. Діяльність ради регулюється Законом про

[1] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 31.

захист прав та свобод національних меншин[1] [344, с. 32]. Раду формує уряд з метою збереження, розвитку та захисту національної, етнічної, релігійної, мовної та культурної самобутності осіб, що належать до національних меншин та забезпечення їх прав. Членами ради є представники рад національних меншин. Відповідна рада була створена у 2004 році. Основне її завдання – забезпечення взаємозв'язку та гармонізація інтересів між урядом РС та лідерами національних меншин. В якості консультативного органу, Рада допомагає уряду у підготовці та здійсненні стратегічних рішень, що стосуються політики щодо меншин. Раду очолює прем'єр-міністр Республіки. До складу Ради входять релевантні міністри уряду та очільники всіх національних рад національних меншин. До компетенції Ради належать широкий набір повноважень стосовно реалізації прав меншин.

Захист прав меншин на рівні краю Воєводина забезпечують Крайовий секретаріат освіти та Адміністрація національних громад[2] [344, с. 33]. В межах секретаріату діє сектор для національних громад, до компетенції якого входить реалізація прав меншин, налагодження відносин з церквами та релігійними громадами, надання послуг перекладача у офіційному використанні мов меншин. Міжетнічний діалог на регіональному рівні забезпечують ради з питань міжнаціональних відносин, діяльність яких регламентується вже згадуваним Законом про місцеве самоврядування. Подібні ради створюються в багатонаціональних органах місцевого самоврядування. Вони відповідають за забезпечення національної рівності на регіональному рівні. Однак, в основному подібні ради існують лише формально.

Інституційні рамки політики Сербії стосовно меншин доповнюються національними радами національних меншин, через які національні меншини реалізують своє право на культурну автономію. Національні ради представляють національні меншини, беруть участь у прийнятті рішень, створенні інститутів та організацій в галузі культури, освіти, інформації, офіційного використання мови та писемності національної меншини. Відповідно до Закону про національні ради,

[1] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 32.
[2] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 33.

вони є інститутами, через які, представники національних меншин мають право на самоврядування у сфері культури, освіти, інформації, офіційного використання мови та писемності. Перший цикл мандату національних рад меншин закінчився у 2014 році[1] [344, с. 34], відповідно були проведені вибори до національних рад національних меншин. У практиці функціонування рад національних меншин існують окремі проблемні моменти. Зокрема, нечіткими є положення Закону про національні ради стосовно внутрішньої організації рад, недотримання положень Закону про національні ради та відповідних положень законів про освіту, культуру і т. д., недостатній рівень організації, обмежений технічний та фінансовий потенціал національних рад окремих національних меншин, особливо тих, які є менш чисельними, неналежне ведення документації про роботу рад, порушення процедури обрання рад.

Польща. Згідно польського законодавства, всі органи державної влади зобов'язані вживати адекватні заходи для підтримки і захисту прав меншин, збереження і розвитку мов меншин. У Польщі створено також ряд дорадчих органів, спеціальних інституцій, які зайняті у сфері забезпечення прав національних та етнічних меншин. Їх перелік та компетенція з початку 1990-х рр. часто змінювалися. Впродовж 1997 – 2001 років функціонувала Міжвідомча група у справах національних меншин, на зміну якій у 2002 році прийшла Група у справах національних меншин[2] [398].

Основною інституцією в структурі етнополітичного менеджменту є Департамент з питань релігії, національних і етнічних меншин[3] [361]. Головними функціями установи є розробка пропозицій державної політики стосовно національних меншин, етнічних груп та регіональних мов, підтримка контактів з організаціями меншин та допомога у реалізації їх потреб, робота по захисту прав осіб, що належать до меншин, етнічних груп, які розмовляють регіональною мовою.

---

[1] Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p. – P. 34.

[2] The protection of national and ethnic minorities in Poland [Електронний ресурс] // Ministry of the interior. – Режим доступу : https://www.msw.gov.pl/en/document/the-60th-anniversary-o/30,The-protection-of-national-and-ethnic-minorities-in-Poland.html

[3] Podstawowe prawa. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stowarzyszenielemkow.pl/new/modules/publisher/item.php?itemid=80

У складі департаменту діє група з питань культури національних та етнічних меншин, що займається, відповідно, питанням підтримки їх культурного надбання і пропаганди здійснюваних заходів

Інший дорадчий орган – Спільна комісія уряду і національних та етнічних меншин – займається розробкою і оцінкою нормативно-правових актів у сфері захисту прав меншин. Нагальними проблемними питаннями у сфері етнополітики займається Комісія з питань національних та етнічних меншин Сейму Польщі, яка з цією метою проводить постійний моніторинг.

Захист прав осіб, що належать до меншин входить також до компетенції Спеціального Уповноваженого із захисту громадських прав[1] [221, с. 119-120]. Справами національних меншин відають також Департамент громадських справ при Міністерстві внутрішніх справ, Міністерство освіти, праці і соціальної політики, Головне статистичне управління[2] [288]. Крім того, проводяться періодичні традиційні зустрічі представників національних та етнічних меншин з президентом Республіки, де вони безпосередньо можуть висловити список проблем меншини. Важливою є практика застосування у Польщі принципу виборчих переваг. Мова йде про зменшення процентного бар'єру для проходження в органи влади політичних сил національних меншин та зменшення кількості необхідних підписів при створенні політичних партій національних меншин. Крім того, етнонаціональний фактор враховується в адміністративно-територіальному устрої Польщі.

Згідно Закону Про національні і етнічні меншини та про регіональну мову, відповідальним органом за питання, порушені в законі є Департамент з питань релігії, національних та етнічних меншин[3] [403]. Він сприяє реалізації прав і потреб меншин шляхом проведення заходів в інтересах меншин та ініціювання програм, що стосуються збереження і розвитку самобутності меншин, їх культури і мов, гарантуючи всебічну громадянську інтеграцію представників меншин; забезпечує

[1] Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні : Монографія / Кресіна І.О., Коваленко А.А., Лойко Л.І., Стойко О.М., Явір В.А., Вітман К.М., Кіссе А.І., Асланов С.А., Грицяк Д.І., Голденштейн К.О. / За ред. І.О. Кресіної. – К. : Логос, 2011. – 400 с. – С. 119-120.

[2] Швидюк С.М. Інституційні процеси в етнонаціональній сфері Республіки Польща / Сергій Мирославович Швидюк // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Чернівці, 2006. – Режим доступу : http://referatu.com.ua/referats/7569/168102

[3] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

реалізацію принципу рівного поводження з особами, не залежно від їх етнічного походження. До його компетенції входить також підготовка аналізу та оцінки правового і соціального становища меншин, популяризація знань про меншини та їхні культури, ініціювання досліджень статусу меншин, у тому числі проявів дискримінації, методів і стратегій протидії дискримінації. Ще одним важливим завданням департаменту є вживання заходів для збереження і розвитку мов меншин.

Відповідальною особою у справах меншин на місцях є воєвода, що здійснює координацію на території провінції з метою забезпечення прав меншин та вживання відповідних заходів при їх порушенні. Його діяльність спрямована, в тому числі, на вирішення проблем меншин, забезпечення поваги до осіб, що використовують регіональну мову. З метою реалізації своїх обов'язків, воєвода співпрацює з територіальними органами самоврядування та громадськими організаціями, зокрема організаціями меншин. Воєвода може призначати комісара, відповідального за питання національних та етнічних меншин. Як показує практика, функціонування даного інституту є малоефективним.

Консультативно-дорадчим органом при прем'єр-міністрові Польщі є Спільна комісія уряду та національних і етнічних меншин. До її компетенції належить: оцінка з питань, що стосуються забезпечення прав і потреб меншин, артикуляція пропозицій в рамках заходів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і потреб меншин, сприяння розвитку культурної самобутності меншин та регіональних мов, подання законопроектів, що стосуються меншин, пропозицій стосовно правил розподілу бюджетних коштів для підтримки заходів, спрямованих на захист, збереження і розвиток культурної самобутності меншин та регіональних мов, протидія дискримінації щодо представників меншин.

З метою реалізації своїх обов'язків комісія може співпрацювати з органами державної влади, місцевого самоврядування, науковими установами, громадськими організаціями. До складу комісії входять представники органів державного управління та представники меншин.

Україна. Основними інститутами, які забезпечують захист прав осіб, що належать до національних меншин в Україні є, перш за все, Президент України,

Верховна Рада, Уповноважений з прав людини, Кабінет міністрів та відповідні галузеві міністерства, місцеві органи влади, суди і т. д.

Зауважимо, що в Україні з часу проголошення незалежності діяли та продовжують діяти спеціалізовані органи влади, до сфери компетенції яких входить здійснення етнополітичного менеджменту. До профільних інститутів належать Комітет ВР України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, Комітет з питань культури та духовності, Департамент у справах релігій та національностей, уповноважений з прав людини. У 2014 році була введена посада Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики[1] [213].

В Україні в різні періоди функціонували різні державні інститути у сфері забезпечення прав меншин, зокрема Комітет у справах національностей, Міністерство України у справах національностей та міграцій, Міністерство України у справах національностей, міграцій та культів, Державний комітет України у справах національностей та міграцій, Державний комітет України у справах національностей та релігій[2] [133, с. 281-283]. У 2010 році був ліквідований Державний комітет України у справах національностей та релігій, і відповідні функції з реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин, захисту прав національних меншин та релігії було покладено на Міністерство культури[3] [296]. Так само сумнівним, з точки зору ефективності етнополітики, можна вважати рішення про ліквідацію Ради з питань етнонаціональної політики[4] [272].

Комітет ВР України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин забезпечує додержання прав і свобод людини і громадянина. До його відання належить етнонаціональна політика держави,

---

[1] Положення про Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2014-%D0%BF

[2] Липчук О. Міжнародні та національні інститути захисту прав етнонаціональних меншин // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України : Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 34. (підсерія "Курасівські читання"). – 441с. – С. 274 – 286. – С. 281-283.

[3] Янукович оптимізував систему центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – 9 грудня. – Режим доступу : http://news.dt.ua/POLITICS/yanukovich_optimizuvav_sistemu_tsentralnih_organiv_vikonavchoyi_vladi-71068.html

[4] Указ Президента України №428/2006 від 22 травня 2006 року «Про Раду з питань етнонаціональної політики» [Елетронний ресурс] // Форум націй. – 2006. – №9/49. – Червень.– Режим доступу : http://forumn.kiev.ua/49-06-06/49-08-voxp1.html.

міжнаціональні відносини, забезпечення прав національних меншин та корінних народів. Комітет співпрацює з Радою Європи та Організацією з безпеки і співробітництва в Європі у сфері додержання прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин[1] [26]. Комітет організовує різноманітні слухання, круглі столи, візити у сфері забезпечення прав людини та національних меншин.

Відповідно до українського законодавства, Комітет з питань культури та духовності здійснює законопроектну роботу, контролює культурно-просвітницьку діяльність, мистецьку діяльність, забезпечує охорону історико-культурної спадщини, державну політику у сфері свободи совісті, розвитку та використання державної мови та мов національних меншин тощо[2] [114]. Комітет складається з підкомітетів, у тому числі підкомітету у сфері розвитку та використання державної мови та мов національних меншин в Україні.

Департамент у справах релігій та національностей є органом виконавчої влади в України і керується у своїй роботі законами України. Департамент здійснює експертно-аналітичну роботу та забезпечує зв'язки з релігійними організаціями, веде їх облік, сприяє міжнародній, соціальній, гуманітарній діяльності релігійних організацій, бере участь у реалізації етнонаціональної політики держави. До складу Департаменту входить також відділ національних меншин України та української діаспори та сектор мовної політики[3] [55]. Раніше ці функції виконував Держкомнацрелігій.

Важливою сферою компетенції Уповноваженого Верховної Ради України з питань прав людини є захист прав національних меншин. Уповноважений здійснює контроль за функціонуванням даної сфери. Його завдання полягає у забезпеченні для представників національних меншин основоположних принципів і норм

---

[1] Витяг з Додатоку до Постанови Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. Предметні відання Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article;jsessionid=7AD2D2EABB1FEC249D5FBAAF754AD1E9?art_id=45165&cat_id=44826

[2] Комітет Верховної Ради України з питань культури та духовності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article?art_id=50282&cat_id=44826

[3] Департамент у справах релігій та національностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/265586;jsessionid=D4487DB91C3A4FC251BBC40EFDDC90E8

міжнародного права, зокрема поваги до людської гідності, рівності прав та свобод, толерантності, недискримінації за національною ознакою[1] [259].

Посадовою особою, що забезпечує взаємодію Кабінету міністрів України з органами виконавчої влади та інститутами громадянського суспільства з метою забезпечення захисту прав національних меншин і корінних народів, збереження міжнаціональної єдності та злагоди в українському суспільстві є Урядовий уповноважений з питань етнонаціональної політики[2] [213]. Уповноважений вивчає стан міжнаціональних відносин в країні, стан державної етнонаціональної політики, розробляє пропозиції щодо вдосконалення державної етнополітики з питань захисту прав національних меншин та корінних народів, вживає заходів для запобігання міжнаціональним конфлікам, проявам дискримінації за расовими, етнічними чи релігійними ознаками, готує інформаційно-аналітичні матеріали з питань державної етнополітики, законопроекти у даній сфері, пропозиції щодо налагодження міжнародної співпраці у сфері забезпечення захисту прав та потреб національних меншин та корінних народів.

Таким чином, важливим елементом етнополітики будь-якої держави є її ефективне інституційне забезпечення. Відповідні органи та установи, що відповідають за забезпечення захисту прав та потреб меншин є необхідними в системі державної влади. До їх компетенції входить виконання не лише постійного моніторингу за дотриманням прав меншин, але й вивчення та оцінка етнополітичної ситуації, відповідно співпраця з дотичними інститутами та науковими установами з метою розробки рекомендацій для покращення етнополітичної ситуації в країні, з метою забезпечення міжетнічного діалогу та попередження міжетнічних конфліктів.

Практика показує важливість та необхідність існування належних конституційно-правових гарантій для представників національних, етнічних меншин та корінних народів. Їх відсутність чи невідповідність міжнародним стандартам, неефективне функціонування відповідальних органів державного

[1] Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2006. – 93 с. – С. 4.

[2] Положення про Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики від 4 червня 2014 р. № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2014-%D0%BF

управління у даній сфері несе в собі загрозу стабільності не лише для окремого суспільства, але й для цілого регіону. Під загрозою опиняється територіальна цілісність держави, існування окремих етносів, збереження їх самобутності. Для багатоетнічних держав важливим є забезпечення міжетнічної толерантності та міжетнічного діалогу в суспільстві, усунення проявів дискримінації за етнічними чи релігійними ознаками, забезпечення рівних прав для представників титульного етносу та меншин.

Аналіз нормативно-правової бази етнополітики досліджуваних країн, її інституційного забезпечення, дає можливість говорити про її ефективне функціонування та відповідність міжнародним стандартам. Однак, як показує практика, існує ряд проблемних моментів у етнополітиці кожної з держав. Так, наприклад, політика СР стосовно русинів може бути використана як позитивний аргумент на користь оцінки державної етнонаціональної політики як такої, що використовує елементи моделі мультикультуралізму, однак, аналізуючи викладений вища матеріал, можемо говорити також про присутність елементів інтеграційної, навіть, асиміляційної моделі етнополітики в Словаччині. Інституційно-правова система захисту прав меншин у Польщі, відповідає міжнародним стандартам у даній сфері і гарантує права меншин в галузі культури, освіти, мови тощо. Однак, законодавство Польщі далеко не ідеальне. Основні зауваження стосуються визначення понять, можливості надання тій чи іншій групі бажаного правового статусу, забезпечення належної системи освіти для дітей та підлітків, використання двомовних назв населених пунктів, де проживають меншини, представництво меншин на центральному рівні державного управління тощо. Крім того, у супільстві невикорененими є стереотипи, прояви ксенофобії та расизму. Невідповідність між декларованими принципами та етнополітичними реаліями спостеріаємо також у Сербії, де меншини скаржаться на неефективне функціонування автономії та скорочення прав представників національних та етнічних менши, неконституційність окремих норм або їх формальний характер. Що стосується України, то відсутність єдиної етнополітичної концепції держави, нестабільність функціонування владних структур, несистемність та

непослідовність проваджуваної етнополітики, негативно впливає етнополітичну ситуацію в країні загалом. Зокрема важливим є питання розробки концепції та стратегії етнополітики, які б визначали пріоритети держави щодо регулювання цієї чутливої соціально-політичної сфери. Нерозробленою залишається концепція державної етнополітики та ряд важливих законопроектів у даній сфері. Як наслідок маємо загострення міжетнічних конфліктів та протистояння між титульним етносом і представниками меншин. Тому основною орієнтацією держави у даній сфері повинна бути предметна та результативна діяльність з метою виявлення неефективних ланок функціонування системи, врегулюваня проблем та попередження можливих конфліктних ситуацій. Недосконаліть української етнополітики впливає не лише на внутрішньополітичну ситуацію в країні, але й на становище української громади за кордоном, про що мова йтиме нижче. Неефективність заходів по підтримці української діаспори, впливає на сегментацію громади, її асиміляцію.

РОЗДІЛ 4.
РУСИНСЬКА СПІЛЬНОТА ЯК СУБ'ЄКТ СУЧАСНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Процес демократизації, третя хвиля якої, відповідно до концепції С. Ганітнгтона, мала місце в останній чверті XX століття, об'єктивно впливає на зміну потреб та інтересів різних етнічних спільнот, особливості їх ідентичності, соціально-економічний, культурно-освітній та політико-правовий статус. Демократизація сприяє також процесам політичної суб'єктивізації меншин, розширює їх права та можливості, оскільки, гіпотетично, ці спільноти отримують ширший доступ до інститутів та процедур формування політики. Тому обгрунтованим є твердження відомого теоретика Ч. Тейлора про політичний характер сучасної ідентичності. Велику роль у формуванні її характеристик відіграють також глобалізаційні процеси.

У контексті розгляду питання про політичну суб'єктність русинів і переходячи до аналізу цього процесу у країнах, що складають предмет дослідження, необхідно вказати, що найбільш впливовими русинськими організаціями міжнародного виміру, які просувають, у тому числі, політичні вимоги русинів є Світовий конгрес та Світова рада русинів. Зауважимо, що перший Світовий конгрес русинів відбувся 23-24 березня 1991 року, і з цього часу ці засідання проводяться кожні два роки у різних країнах, де проживають представники цієї спільноти[1] [66, с. 298]. Потрібно наголосити, що у відозві, прийнятій під час першого конгресу було чітко артикульовано позицію про окремішність русинів як народу[2] [227, с. 13].

Незважаючи на визнання частиною держав Європи національності «русин» (у формі різних етнонімів), для середовища русинських громадсько-політичних діячів є притаманними постійні конфлікти організаційного, особистого характеру,

[1] Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад. Павло Роберт Магочій, Іван Поп. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 298.
[2] Проглашіня Підкарпатськых Русинів (Меморандум) // Русин. – 1991. – №3. – С. 13.

причини яких необхідно шукати в різних поглядах на бажаний політико-правовий статус русинів, методи збереження їх ідентичності, амбіціях деяких лідерів, конкуренції щодо доступу до фінансування.

Зокрема, показовим є конфлікт між керівниками різних русинських структур, що мав місце під час VIII Світового конгресу русинів (23-25 червня 2005 року), на який не прибули частина запрошених діячів із Угорщини, Словаччини, включно керівника Світової ради русинів Г. Гаттінгера[1]. У результаті цього протистояння головою конгресу обрали відомого дослідника русинства П.Р. Магочія[2] [140, с. 3]. Як вказує учасниця багатьох конгресів М. Лявинець, ці конфлікти, значною мірою, пояснюються закритістю функціонування міжнародних організацій від рядових активістів русинського руху, кулуарністю досягнутих домовленостей між керівниками національних структур щодо зайняття вищих посад[3] [141, с. 2]. Така внутрішня ситуація гіпотетично негативно впливає на потенціал русинства у сфері державної етнополітики країн проживання, що буде з'ясовано у наступних підрозділах дисертаційного дослідження.

4.1. Русини та русини-українці в політичному процесі Словацької Республіки

Узагальнюючи емпіричний матеріал про політичну активність та діяльність етнічних спільнот, які є представленими у структурі словацького суспільства, можна зробити висновок, що найвищим рівнем політичної суб'єктності володіють угорська та ромська спільноти. Впродовж останніх років помітно активізувалась також русинська меншина. Зокрема, політичне життя угорської меншини характеризується існуванням декількох політичних партій, часто конкуруючих між собою, значним представництвом у парламенті, прецедентами зайняття посад в уряді. Випадки

[1] Світова Рада Русинів (СРВ) – керівний орган, свого роду президія на Світових конгресах русинів.
[2] Лявинець М. Обєктивно Про VIII Світовый Конгрес Русинув / Мар'яна Лявинець // Русинськый Світ. – 2005. – Юлій. – С. 3.
[3] Лявинець М. Патова ситуація на VIII Світовому Конгресі Русинув / Мар'яна Лявинець // Русинськый Світ. – 2005. – Юлій. – С. 2-3. – С. 2.

представництва в урядових структурах, парламенті, не говорячи вже про місцеві органи влади, є притаманними політичній діяльності лідерів русинської та ромської спільнот.

До 2005 року загалом у Словаччині нараховувалось 28 партій, що об'єднували представників національних меншин. Після прийняття у 2005 році Закону про політичні партії та рухи[1] [418] залишилося тільки чотири партії національних меншин – угорців, ромів, чехів[2] [310, с. 153]. Причинами стали необхідність подання при перереєстрації партії відомостей про майно (резиденцію) та статутний орган партії, а також фінансова сторона, що стало проблемою для формальних партій. Ще одним важливим приводом стало збільшення числа підписів, необхідних для реєстрації партії – з тисячі до десяти тисяч, що унеможливило створення малочисельними меншинами власних політичних сил. Таким чином, найбільше партій та політичних рухів мають угорська та ромська меншини, тоді як, наприклад русини, представлені однією регіональною партією[3] [373, с. 58].

Переходячи до безпосереднього розгляду русинської проблематики, зауважимо, що русини в Словаччині, подібно до угорців, чехів чи українців, визнані окремою національною меншиною. Окремі дослідники критикують основні пріоритети етнополітики СР, оскільки її державні урядовці тільки на підставі суб'єктивних тверджень окремих осіб, які стверджують про окремішність русинів як окремої національної меншини чи, навіть, як четвертого східнослов'янського народу, визнали існування їх як «окремої» національної меншини. Водночас, у складі Комітету з прав національних меншин та етнічних груп є представники русинської та української громади[4] [394, с. 14-21]. Русинська меншина користується рівними правами з іншими меншинами, включно отримання державного

[1] Zakon zo 4. februára 2005. o politických stranách a politických hnutiach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3Fpoliticke-strany%26subor%3D31488&ei=97vqUYztFrCu4QT1y4GIAQ&usg=AFQjCNHZy3oj_lB9IyOPmWlv5ieDoPhDzA&sig2=tJ4MxBAScrs0w-C8m3fwFw

[2] Dostál O. Národnostné menšíny / Ondrej Dostál // Slovensko 2005. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2006. – S. 150-167. – S. 153.

[3] Report on the status and rights of members of national minorities for 2012. – Government Office of the Slovak Republic, 2012. – 151 p. – P. 58.

[4] Šujanová S. Problematika definície národnosných menšín / S. Šujanová, M. Slovaková, J. Šikuta // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 13-28. – S. 14-21.

фінансування для власних культурних програм і заходів[1] [348, с. 203-204]. Зауважимо, що саме на території Словаччини, у Меджилабірцях, у березні 1991 року, відбувся Перший Світовий конгрес русинів, котрий проголосив їх окремішність від українського народу[2] [226, с. 21]. У цьому контексті слід наголосити, що, незважаючи на обставину, що словацьке законодавство визнає за русинською спільнотою статус національної меншини, русинство, з теоретичної точки зору, має особливий етнічний статус, зважаючи на відсутність власної «материнської» держави[3] [333, с. 9-19]. Поряд з русинами, національною меншиною визнані також українці. Інституційно оформленим такий поділ став у 1990 році, коли були створені репрезентаційні організації меншин – Русинська оброда та Союз русинів-українців Словаччини[4] [108, с. 316-324]. Свій вплив на ці події мали демократичні зміни у Європі та трансформаційні процеси в Радянському Союзі, зокрема Україні. Словацька влада не перешкоджала активістам русинської та української меншин, адже дотримувалась принципу, що кожна людина може самостійно і вільно відносити себе до будь-якої національності. Однак, ні русинам, ні українцям, зважаючи на досить значну чисельність, не вдалось створити власних політичних партій. Водночас важливою особливістю функціонування русинської та української спільнот Словаччини є їх активне політичне життя, зокрема, використання платформ загальнонаціональних партій для захисту власних інтересів, а також для вирішення проблем у сфері освіти, культури, отримання більшого урядового фінансування тощо.

У період соціалізму русини та українці мали великий вплив у Комуністичній партії Чехословачини, а згодом у Комуністичній партії Словаччини (КПС), одним із пріоритетів якої був розвиток інфраструктури та індустріалізації північно-східних регіонів країни, тобто місця компактного проживання цих етнічних спільнот. Після падіння комуністичного режиму, частина інтелігенції Східної

[1] Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáťomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientacií spoločnoho etnika / Mikulaš Mušinka // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti: zostavil Stefan Šutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207. – S. 203-204.
[2] Проголошіння першого Світового конгресу Русинів // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 21.
[3] Kovač D. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnutornov a zahraničnou politikou / Dušan Kovač // Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 9-19.
[4] Кічера Н. Етноідентифікаційні моделі напрямків русинства в Словацькій Республіці в історичній ретроспективі // Сучасна українська політика. – Випуск 21. – К. : Український центр політичного менеджменту. – 2010. – С. 316 – 324.

Словаччини підтримала українську ідентичність, при цьому не заперечуючи етнонім «русин», що мало наслідком формування етноніму «русини-українці». Водночас, багато громадських діячів відкинули українську ідентичність і підтримали ідею про окремішність русинів як етносу, створивши організацію «Русинська оброда». Одразу було визначено основні програмні напрями діяльності організації, зокрема визнання русинів окремим етносом, кодифікація русинської мови та її запровадження у школах, створення відповідної мовної кафедри, відкриття редакцій періодичних і неперіодичних видань, радіо та телебачення, народно-просвітницька діяльність, інтеграція до Світового конгресу русинів, співпраця із одноплемінниками в інших країнах[1] [186, с. 56].

При тім, вже у 1990-х роках провід русинських організацій усвідомив, що для задоволення цих етнічних вимог потрібно мати канали впливу на формування етнополітики СР, а, отже, піклуватися зростанням ефективності політичної діяльності. Позаяк русини не сформували власну політичну партію чи політичний рух, то прагнули заручитися підтримкою загальнонаціональних політичних партій. На початку 1990-х років русинська та українська меншини великі надії покладали на партію «Співжиття», а згодом на Словацьку народну партію (СНП). Проте сподівання русинів та українців не виправдалися, позаяк «Співжиття» стало центром, насамперед, впливу угорської меншини, а СНП позиціонувала себе, насамперед, як осередок словацького націоналізму[2] [331, с. 215]. Тому критичним питанням для зростання політичної суб'єктності русинів упродовж всього постсоціалістичного періоду було і залишається створення автономної політичної сили, яка би була спроможною реалізувати етнічні вимоги русинів.

У 1990-х роках спробу виконувати функцію політичного представництва русинів здійснила Піддуклянська демократична громада (ПДГ), установчий з'їзд якої відбувся 27 травня 1995 року в Пряшеві. Виникнення цієї організації було пов'язаним із завданням об'єднання еліти цього мультиетнічного регіону для

[1] Мушинка М. Політичне русинство на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – №4-5. – 2009. – С. 47-58. – С. 56.
[2] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 208-218. – S. 215.

сприяння його соціально-економічному та культурному розвитку. Основою політичної діяльності ПДГ став пошук опори серед парламентських партій для просування і відстоювання власних інтересів. Наприклад, на з'їзді організації, який відбувся у 1998 році, наголошувалося на відсутності належної уваги з боку парламенту та уряду СР до проблем сходу країни. Активність цієї структури щодо пошуку союзників частково пояснювалося також тією обставиною, що станом на 1997 рік у Народній Раді СР русинів представляв лише один депутат[1] [309, с. 156].

Посилення антагонізму між русинською та українською громадами сприяло пошуку ПДГ інших шляхів вирішення проблем регіону. Так, 13 жовтня 2001 року відбувся її з'їзд, на якому вирішено трансформувати тоді ще громадську організацію в партію, котра поширювала б свою діяльність на територію сучасного Кошицького та Пряшівського країв і використовувала б назву «Регіональна демократична громада – Схід (РДГ-Схід)». Членами нового утворення стали нові громадські і політичні лідери, котрі, при тім, володіли потрібними навичками і амбіціями для виконання поставлених завдань. РДГ-Схід вдається отримувати досить велику кількість голосів під час виборів органів місцевого самоврядування, опираючись на регіональні організації, водночас, здійснюючи акції щодо відстоювання єдності русинів-українців[2] [300, с. 90-104].

Як стверджують деякі автори, сегментація українців та русинів на окремі спільноти, що є однією з причин асиміляції обох спільнот, не дає змогу забезпечити політичне представництво у парламенті, оскільки потенційний електорат є розділеним, гіпотетично, за ознакою політичних орієнтацій та, відповідно, симпатій[3] [181, с. 37]. Це яскраво підкреслює неефективність функціонування ПГД. До речі, дисперсне позиціонування двох спільнот є причиною окремішнього виділення на їх культурно-освітні потреби коштів із

[1] Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 1997. Súhrnna správa o stave spoločnosti / Editors by Grigorij Mesežnikov and Miroslav Kollár. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 1998. – S. 155-170. – S. 156.

[2] Benč V. Presovsky kraj – sučasný stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč / Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 54-79. – S. 90-104.

[3] Мітряєва С.І. Процеси асиміляції українців у країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) / С.І. Мітряєва, А.М. Клайзнер. – Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції «Законодавче забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародноправрвим нормам» від 23-24 травня 2006. – Ужгород, 2006. – 180 с. – С. 37.

бюжету і, як наслідок, обидві громади скаржаться на недостатню державну підтримку їх потреб. Позитивом для меншин Словаччини, у тому числі русинської, є наявність власного представника у Комітеті за національні меншини ради влади СР.

Однією з важливих ініціатив русинів є пропозиція запровадження етнічного самоврядування для національних меншин, у чому їх підтримує і угорська меншина[1] [388]. Як приклад русини наводять моделі функціонування самоврядування меншин в Сербії та Угорщині[2] [339]. Мова йде про створення інституцій, що могли б займатися фінансовим забезпеченням громадського життя меншини та представляти її перед органами місцевого самоврядування та центральними органами влади держави. Подібні пропозиції обговорюються в межах «Круглого столу русинів Словаччини», що є відкритою консультаційною платформою, метою діяльності якої, є об'єднання русинського руху в Словаччині[3] [356]. Координатором платформи є словацький науковець А. Дулєба. Платформа об'єднує представників русинських організацій та окремих осіб. Її діяльність спрямована на розвиток національної ідентичності, захист конституційних прав та поліпшення якості життя русинів у Словаччині. Однією з важливих сфер діяльності Круглого столу є об'єднання решти національних меншин Словаччини по питанню розробки і прийняття закону про національні меншини в Словаччині[4] [222], а також закону про фінансування меншин. Дані законопроекти повинні реалізувати право меншин брати участь у вирішенні питань, що їх стосуються. З такими ініціативами, русини звертаються до політичних партій та окремих політиків СР, з метою їх

---

[1] SMK chce presadit' modely menšinových samospráv [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.webnoviny.sk/slovensko/smk-chce-presadit-modely-mensinovych/698416-clanok.html#

[2] Medvid P. Tlačová správa : rusíni chcú zákon o národnostných menšinách. Privítali by aj menšinové samosprávy [Електронний ресурс] / Peter Medvid. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/2013/06/29/tlacova-sprava-rusini-chcu-zakon-o-narodnostnych-mensinach-privitali-by-aj-mensinove-samospravy/

[3] Okrúhly stôl Rusínov Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D1%8B%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB-okruhly-stol/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-zakladne-informacie/

[4] Пресова справа : Русины хотять їднати з дальшыма меншынами о народностнім законі. Okrúhly stôl Rusínov Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/2014/10/05/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%8B-%D1%85%D0%BE%D1%82%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D1%97%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B7/

включення до політичних програм останніх. Однак вони наголошують про неналежність Круглого столу до жодної з партій. Крім того, русини активно виступають за розвиток свого регіону, позаяк як вже згадувалось, вони компактно проживають на території Пряшівського краю. Водночас окремі русинські політики виступають за співпрацю з угорськими політичними партіями, зокрема входження за їх списками до словацького парламенту, з метою отримання ширших прав та допомоги з боку держави.

Стосовно русинського руху в СР ілюстративною є позиція М. Мушинки, який вважає, що суперечки між русинами (котрих презентує організація «Русинська оброда», очолювана В. Противняком) та русинами-українцями (яких представляє «Союз русинів-українців Словацької Республіки» на чолі з П. Соколом, що був заснованим ще у 1951 році як «Культурний союз українських трудящих» і перейменованим у 1990 р.)[1] [329] існують лише умовно, оскільки конфлікт розвивається серед лідерів цих структур та частини інтелігенції[2] [348, с. 203-204]. Подібною є ситуація і в межах платформи Круглий стіл русинів Словаччини, яку тривалий час ігнорувала Русинська оброда. Для об'єктивності слід вказати, що дослідники, які дотримуються української орієнтації, вважають, що серед пересічних громадян конфронтації не існує. При тім, русинські діячі часто звинувачують українську інтелігенцію з приводу створення штучного народу – «русинів-українців», – наполягаючи на відсутності спільних рис між представниками громад українців та русинів[3] [128, с. 6-7].

Більше того, ще у 1996 році за участю представника уряду СР був підписаний протокол між «Союзом русинів-українців Словаччини» та «Русинською обродою», в якому було визнано, що обидві спільноти складають єдину національну меншину

[1] Hundley T. Restive Rusyns Seek Independence from Ukraine [Електронний ресурс] / Tom Hundley // Chicago Tribune. Pittsburgh Post - Gazette. Pittsburgh, Pa. : Jun 10, 2001. p. A-5. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=73923029&Fmt= 3&clientId=45648& RQT=309&VName=PQD

[2] Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáýomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientacií spoločnoho etnika / Mikulaš Mušinka // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti: zostavil Stefan Šutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207. – S. 203-204.

[3] Ладіжіньскый Ш. Хто є штат? / Ш. Ладіжіньскый // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2002. – №2. – С. 6-7.

в контексті словацького етнічного ландшафту[1] [95]. Однак, цей компроміс був досягнений лише на папері, оскільки лідери русинства негативно оцінили позицію СРУСР щодо використання терміну «русини-українці».

На зв'язок між вимогами русинства та змістом етнополітики СР вплив мав економічний розвиток Східної Словаччини, який характеризується структурними проблемами, починаючи з 1990 років. До причин стагнації потрібно віднести низький рівень приватної ініціативи у середовищі громадян русинської та української ідентичностей, слабкий розвиток інфраструктури, високий рівень безробіття. Велика соціально-демографічна проблема полягає в існуванні тенденції до збільшення частки осіб непрацездатного віку у середовищі української та русинської спільнот. Наприклад, якщо у 1991 році особи непрацездатного віку загалом по території Словаччини становили 17,6 %, то серед русинів та українців їх було 34,8 % та 22,3 % відповідно. У 2001 році ці показники були такими: загалом по державі непрацюючих було 20,0 %, а русинів та українців – 38,2% та 27,0% відповідно[2] [331, с. 210-211].

Рівень безробіття серед спільнот, статус яких досліджується, на загальнонаціональному фоні виглядає інакше. Так, у 1991 році безробітні особи працездатного віку загалом по Словаччині становили – 4,1 %, а серед русинів та українців – 2,7% та 2,9% відповідно. У 2001 році показники мали наступний вигляд: загалом по державі непрацюючих нараховувалося 20,4 %, а русинів та українців – 17,1% та 18,4% відповідно[3] [331, с. 211]. За критерієм структури зайнятості більшість громадян СР зайняті у промисловості, енергетиці та шахтах – 22,4%. Значна частина русинів та українців теж працюють у промисловості (19 %), однак, як ілюструють вищенаведені дані, цей показник є нижчим аніж середній у державі. Водночас, вище представництво є притаманним русинам і українцям у

[1] Іван Лаба – член президії Центральної Ради Союзу русинів-українців Словаччини [Електронний ресурс] // Часопис Товариства Української культури Угорщини «Громада». – №2(100). – Березень-квітень. – 2009. – Режим доступу : http://www.hromada.hu/2009/nom_100/eku/laba.html

[2] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218. – S. 210-211.

[3] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218. – S. 211.

сферах охорони здоров'я, державних органів влади та різних соціальних служб. Суттєва частка русинів працює у трудомістких галузях виробничої сфери (6,06 %), сільському господарстві, лісництві та рибному господарстві (7,58%), а також на транспорті та у державних органах влади – 5,4% і 10,84% відповідно. Русини-українці представлені більше ніж у середньому по державі та більше аніж русини у деяких невиробничих галузях виробництва, зокрема у сфері обслуговування (10,67 %) та середній і вищій освіті (13,19 %)[1] [331, с. 213]. Так, русини є зайнятими у шкільництві на рівні 10,75%. У цілому, висновки фахівців щодо економічного розвитку ареалу проживання русинської спільноти є песимістичними: регіон Східної Словаччини (Пряшівський та Кошицький краї) належить до найбільш відсталих у Європейському Союзі[2] [300, с. 55].

Важливими питаннями для русинів є розвиток мови та національна освіта, які є сутнісними індикаторами їх асиміляції чи спротиву цьому процесу. Робота щодо створення окремого лінгвістичного стандарту русинської мови розпочалася у 1992 році на робочому семінарі у Бардіївських Купелях, під час якого були розроблені орфографічні, орфоепічні і граматичні норми, що лягли в основу русинської мови, процес кодифікації якої завершився у 1995 році[3] [376, с. 185-187]. Така поспішність, на думку А. Плішкової, лише зашкодила розвитку мови цієї спільноти, оскільки станом на 2008 рік, незважаючи на існування стандарту, населенням використовуються два діалекти – західноземплинський та східноземплинський, – які, до того ж, є відмінними від «живої» русинської мови у Польщі, Україні, Сербії[4] [210, с. 4]. З іншого боку, як зазначають фахівці, існування кількох мов чи діалектів, за версією інших авторів, є унікальною характеристикою

[1] Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218. – S. 210-211. – S. 213.

[2] Benč V. Presovsky kraj – sučasný stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč / Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 54-79. – S. 55.

[3] Rothstein R.A. The Language of Slovakia's Rusyns [Електронний ресурс] / Robert A Rothstein // Harvard Ukrainian Studies. Cambridge : Dec 1999. Vol. 23, Iss. 3/4, p. 185-187 (3 pp.). – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=983653621&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

[4] Плішкова А. К дакотрым проблемам кодіфікації і акцептації русинського языка на Словеньску / Анна Плішкова // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2008. – №5. – С. 4-6. – С. 4.

русинства[1] [295, с. 76].

Як вже було вказано, використання мов у СР регулюється профільним законом про мови, метою якого є виконання норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Зокрема, у Словаччині було запроваджено диференційований підхід до надання мовних прав етнічним спільнотам, залежно від їх чисельності та щільності проживання[2] [35, с. 128]. Слід нагадати, що відповідно до цього законодавчого акту, русинську та українську мову відносять до мов меншин[3] [326, с. 49], загалом їх 13.

Аналіз етнополітичної практики демонструє, що у серпні 1999 року урядом СР було прийнято рішення про визнання русинської мови регіональною у 68 територіальних громадах, зокрема схвалено відповідну фіксацію географічних назв[4] [406, с. 47-48]. Однак, навіть наприкінці 2010-х років на територіях, де русини складають більше аніж 20 % усього населення, їх мова не використовувалася на одному рівні з державною, що є порушенням їх прав, відповідно до взятих зобов'язань перед Радою Європи[5] [311, с. 208].

Багато русинських авторів вважають упередженим твердження, що русини підтримуються державою краще ніж українці, наводячи факти, що русинська мова вивчається лише в початкові та середній школі, водночас, українська – в початковій, середній, гімназіях та профільних навчальних закладах[6] [397, с. 78]. На початку 1990-х років діти батьків, які дотримуються русинської орієнтації, були змушені навчатися у словацькомовних або ж в україномовних школах, що на думку А. Плішкової, суперечило їх праву на отримання освіти рідною мовою. Лише у 1996 році було порушено питання про запровадження вивчення русинської мови та

---

[1] Ябур В. Некоторые черты русинских говоров Словакии / В. Ябур, А. Плішкова // Русин. Международный исторический журнал. – 2005. – №1. – Кишинев : Издательский дом «Татьяна», 2005. – С. 76-84. – С. 76.

[2] Гайніш Й. Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : досвід Словаччини / Йосип Йосипович Гайніш // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 127-133. – С. 128.

[3] Gyoricsek P. Analýza k implimentácii Eurôpskej regionálnych alebo menšinových jazykov / P. Gyoricsek // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 47-74. – S. 49.

[4] Uživanie języka mniejszości narodowych jako pomocniczego języka urzędowego wybrnych krajach europejskich: o Słowacja // Загорода. – 2004.– №1 (40). – С. 46-48. – С. 47-48.

[5] Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 2006. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2007. – S. 197-212. – S. 208.

[6] Szemet E. Pravá menšín vo vzdelávaní / E. Szemet, L.A. Szabô // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 75-83. – S. 78.

літератури в середній школі. У навчальному 1996/1997 році вивчення русинської мови здійснювалося у 4-х школах районів Меджилабірці та Свидник, однак це відбувалося, здебільшого, у формі факультативу[1] [359, с. 224-225]. При цьому, функціонувало 10 шкіл, де викладалася мова русинів-українців[2] [309, с. 160-161]. Русини наполягають на потребі функціонування принаймні 10-ти шкіл, де би вивчалася русинська мова та література, з різною кількістю годин, залежно від кількості населення представників цієї спільноти. За різними даними у 1997/98 навчальному році русинську мову та літературу викладали у 6-и школах[3] [309, с. 161]. Вже у 2006/2007 навчальному році русинську мову вивчали лише у 3-х школах, хоча представники русинського руху наполягалали на потребі утримувати мережу з 8-и шкіл[4] [395, с. 172]. Дані за 2008-2009 навчальний рік дозволяють встановити чисельність шкіл із викладанням на мовах національних меншин: українці мали 1 школу, 4 класи і загалом 59 учнів; русини ж володіли 2 школами, 4 класами та 66 учнями[5] [402]. Станом на 2011/2012 н.р. функціонувала одна початкова школа з русинською мовою навчання та одна школа першого ступеня, де використовуються паралельно словацька та русинська мови. Подібною є ситуація серед середніх шкіл. Важливим для русинської громади є проект вечірніх шкіл, ініціатором якого виступив Круглий стіл русинів Словаччини. Платформа наголошує на необхідності підтримки даної ініціативи владою Словаччини, що має для них першорядне значення. Слід відмітити, що число україномовних шкіл також скоротилось[6] [8]. Таким чином, можна стверджувати про тенденцію скорочення навчальних закладів, де вивчається русинська мова, незважаючи на дані перепису 2011 р. в Словаччині, який засвідчує зростання чисельності русинського населення, що свідчить, таким чином, про зростання русинської ідентичності насамперед

[1] Plišková. A. Jazyk a skolsnvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226. – S. 224-225.
[2] Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 1997. Súhrnna správa o stave spoločnosti. / Editors by Grigorij Mesežnikov and Miroslav Kollár. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 1998. – S. 155-170. – S. 160-161.
[3] Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 1997. Súhrnna správa o stave spoločnosti / Editors by Grigorij Mesežnikov and Miroslav Kollár. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 1998. – S. 155-170. – S. 161.
[4] Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2007. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2008. – S. 164-192. – S. 172.
[5] Udaje za školsky rok 2008/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_658AD4E0A4BF48EFC125792E0031F4BA_SK/$File/111019_priloha_4_skolske_udaje.pdf
[6] Анкета запитань та отриманих відповідей Петро Сокола від 28 травня 2013 р. Особистий архів.

серед дорослого населення. Найчисельнішою в русинській громаді є вікова категорія від 50 – до 65 років.

Зауважимо, що у 2008 році у СР було прийнято новий шкільний закон, у який вносилися доповнення у 2011 році[1] [417]. Відповідно до цього акту, зменшувалися повноваження шкільних органів самоврядування та шкільних рад. Однак, для представників етнічних, національних меншин найбільш болючим було питання про зрівняння кількості годин, виділених на вивчення словацької мови та літератури та рідної мови. Як результат, русинська мова вивчається лише як факультатив; відсутнім є матеріальне заохочення вчителів профільним міністерством (деякі інші спільноти таку підтримку отримують). Запровадження обов'язкових шкільних програм викликало невдоволення церкви та проводу національних меншин. Найбільш активними були політичні та громадські організації угорців, які наголошували на прискоренні асиміляційних процесів після введення цього закону. Водночас, відсутність окремих політичних структур русинів та українців обумовило їх пасивне сприйняття цих освітянських новацій[2] [396, с. 179].

Деякі автори, наприклад М. Гай, взагалі, вважають перспективи русинського шкільництва досить примарними, беручи до уваги словакізацію русинського молодого покоління, тому робиться також песимістичний висновок: «на народ, котрий не має молоді, чекають лише спогади…»[3] [321, с. 31-33]. Таку зневіру можна пояснити також пасивністю русинських організацій у формулюванні вимог до профільного міністерства, зокрема, через що освіта русинською мовою фінансово не підтримується державою[4] [321, с. 31]. Також існує проблема пошуку вчителів-«фанатиків», які би використовували новітні методики викладання,

[1] Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (245/2008 Z.z.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minedu.sk/data/ USERDATA/ Legislativa/ Zakony/ 245_2008%20-%20zakon%20-%20novela%20390_2011.pdf

[2] Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2008. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Inštitút pre Verejné otázky, 2009. – S. 176-210. – S. 179.

[3] Gaj M. Sučasny stav rusinskeho narodnostneho školstva a jeho perspektivy / Marek Gaj // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – C. 31-33. – C. 31-33.

[4] Gaj M. Sučasny stav rusinskeho narodnostneho školstva a jeho perspektivy / Marek Gaj // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – S. 31-33. – S. 31.

сприяли активізації місцевого населення, слугували прикладом для молодого покоління, спілкуючись виключно рідною мовою[1] [321, с. 32-33].

Щодо здобуття вищої освіти, то найбільше представників русинської спільноти навчається в трьох університетах: у Кошицькому університеті П.-Й. Шафарика, Пряшівському університеті та Кошицькому технічному університеті[2] [330, с. 103]. Так, наприклад, у 2008 році загальна чисельність студентів-представників русинської меншини складала всього 89 осіб, що, без сумніву, означає невтішну перспективу для розвитку русинської етнічної інтелігенції[3] []. Зазначимо, що у Пряшівському університеті функціонує кафедра української мови та літератури і, починаючи з 1999 року, діє відділення вивчення русинської мови та культури[4] [330, с. 88].

Значну роль у національно-культурному розвитку етнічних спільнот відіграють ЗМІ. Зазначимо, що кодифікована мова русинів використовується у друкованих та електронних засобах інформації: друкованих виданнях загальносуспільного змісту – «Русин», «Народні Новинки» та «ІнфоРусин»; релігійного характеру – «Благовісник» та «Артос»; в оформленні електронних сторінок, зокрема «Академії русинської культури в СР» та «РусинФоруму». Зазначимо, що ситуація є значно кращою аніж та, що склалася у середовищі української преси: у 2011 році через брак коштів було частково припинено фінансування української газети «Нове життя»[5] [255], через що русини-українці змушені були залучати власні ресурси.

Державна підтримка надається мовленню на рідній мові русинів та русинів-українців Словаччини, зокрема за сприяння Партії демократичної лівиці (далі

---

[1] Gaj M. Sučasny stav rusinskeho narodnostneho školstva a jeho perspektivy / Marek Gaj // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – S. 31-33. – S. 32-33.

[2] Hushegyi G. Národnosti a vysoké školstvo v SR / G. Hushegyi // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 84-108. – S. 103.

[3] Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2008. Súhrnna správa o stave spoločnosti.. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2009. – S. 176-210. – S. 191.

[4] Hushegyi G. Národnosti a vysoké školstvo v SR / G. Hushegyi // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 84-108. – S. 88.

[5] Словаччина позбулася єдиної української газети [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 18 липня. – 2011. – Режим доступу : http://news.dt.ua/SOCIETY/slovachchina_pozbulasya_ edinoyi_ ukrayinskoyi _gazeti-84632.html

ПДЛ) ця діяльність розпочалася у 1998 році[1] [94, с. 17]. Етнічна редакція словацького телебачення функціонувала в Пряшеві, з 2004 року – в Кошицях, і саме вона представляє аудиторії найбільш важливі фольклорні фестивалі та заходи національних меншин. У 2002 році русини отримали можливість трансляцій рідною мовою на загальнонаціональному каналі словацького телебачення[2] [335, с. 116]. У 2008 році русини здійснювали мовлення рідною мовою понад дві години, а русини-українці – майже чотири[3] [396, с. 192].

Урядова підтримка надається також Театру імені О. Духновича в м. Пряшів, вистави якого йдуть русинською та українською мовою, Музею українсько-русинської культури у Свиднику, напівпрофесійному фольклорному колективу русинів-українців «Пульс»[4] [335, с. 113-115]. Проте варто наголосити на деяких негативних аспектах державної етнополітики щодо згаданих культурних об'єктів. Так, музей у Свиднику був понижений у статусі з державної на регіональну установу. При тім, театр, який раніше був суто українським перетворився в русинсько-український[5] [110, с. 87].

Не зважаючи на те, що в основі розподілу державного фінансування знаходився об'єктивний критерій чисельності представників меншин, таку політику вважають несправедливою деякі представники русинського руху, як таку, що, стимулює асиміляцію етнічних спільнот, які не є такими чисельними та впливовими, з точки зору політичної суб'єктності, як, до прикладу, угорці. Так, у 2001 році угорська меншина отримала державну підтримку для видання 16

---

[1] Зозуляк А. Розвиток культуры Русинів на Словеньску по році 1989 / А. Зозуляк // Вседержавный Русинський Вісник. – 2003. – Май. – С. 17.

[2] Lamačkova A. Kultúra národnostných menšín na Slovenskej republike a jej právny, inštitucionány a finančný rámec / A. Lamačkova, K. Bezákova // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 109-123. – S. 116.

[3] Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2008. Súhrnna správa o stave spoločnosti.– Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2009. – S. 176-210. – S. 192.

[4] Lamačkova A. Kultúra národnostných menšín na Slovenskej republike a jej právny, inštitucionány a finančný rámec / Lamačkova A., Bezákova K. // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 109-123. – S. 113-115.

[5] Клайзнер А.М. Колізії, що виникають в результаті розбіжностей у кодифікації національностей різних держав / Анжеліка Матяшівна Клайзнер // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 82-93. – С. 87.

періодичних видань, а русинська – лише 2 одиниць[1] [335, с. 116]. У 2004 році угорська меншина мала видавничу підтримку для друку 20 назв періодичної преси і 10 неперіодичних видань, русини, відповідно, 3 і 5[2] [359, с. 226]. У 2013 році русини знову отримали фінансування лише для трьох періодичних видань[3] [391, с. 24].

Таким чином, публічне використання русинської мови відбувається в адміністративній, театральній, медійній, освітній, конфесійній та літературній сферах. Варто наголосити, що автори русинської орієнтації, зокрема А. Плішкова робить висновок, що вживання русинської мови на території Словаччини сприятиме збереженню русинської спільноти, на відміну від української мови, яка вважається не органічною для жителів сходу СР і тому менш перспективною[4] [359, с. 225].

Якщо порівнювати державну підтримку діяльності русинів та українців, то її обсяг залежав від внутрішніх пріоритетів етнополітики та унормованих у законодавстві критеріїв. Наприклад, у 1994 році русини отримали понад 6 млн. словацьких крон, що склало найбільшу суму за всю історію словацької незалежності[5] [117, с. 2]. Однак, русинські діячі критично ставилися до масштабу урядового фінансування протягом 1995-2001 років, оскільки упродовж згаданого періоду державні дотації для різних програм зменшилися майже на 10 млн. словацьких крон, водночас, зросла підтримка діяльності української меншини[6] [128, с. 7]. Проте уже після перепису 2001 року кон'юктура змінилася на користь русинів. Так, у 2007 році русини посідали третє місце за критерієм обсягу урядового фінансування, випередивши на дві позиції русинів-українців Словаччини, що пояснювалося зростанням чисельності прихильників цієї

[1] Lamačkova A. Kultúra národnostných menšín na Slovenskej republike a jej právny, inštitucionány a finančný rámec / A. Lamačkova, K. Bezákova // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 109-123. – S. 116.

[2] Plišková. A. Jazyk a skolsnvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226. – S. 226.

[3] Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín ya rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. – 67s. – S. 24.

[4] Plišková. A. Jazyk a skolsnvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226. – S. 225.

[5] Конєчні С. Русины і українці на Словенску і меншинова політика в роки трансформації / Станіслав Конєчні // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2005. – №4. – С. 2-3. – С. 2.

[6] Ладіжіньскый Ш. Хто є штат? / Ш. Ладіжіньскый // Русин. – 2002. – №2. – С. 6-7. – С. 7.

меншини[1] [395, с. 177]. Дана тенденція зберігається і надалі. Водночас, вдалою є характеристика словацького вченого С. Конечного: «ідеальної, справедливої політики щодо меншин не існує саме через те, що це є політика»[2] [117, с. 2].

Таким чином, підтримуючи, здебільшого за інерцією, у 1990-х роках українські організації, уряд лише сприяв подальшій мобілізації діяльності русинських лідерів та організацій, що мало наслідком зростання етнічної самосвідомості русинів, про що свідчать навіть дані державної статистики. Більше того, зросла громадська активність русинів-українці Словачини і не малу роль у цьому процесі зайняло бажання захистити свою окремішню етнічну ідентичність та незгода з визначенням як українців.

Окрім того, специфічну роль у просуванні русинської мови і русинства загалом зіграла греко-католицька церква. 19 вересня 1997 року греко-католицькі священики русинського походження спільно з «Русинською обродою» звернулися до Папи Іоана-Павла II з проханнями про відновлення Русинської Церкви свого права (*sui juris*), натомість створеної 1995 року Словацької Церкви (*Chiesa slovakka*), а також висвячення русинського єпископа[3] [251, с. 14-15]. У травні 2001 року у Рим був направлений лист із висловленим занепокоєнням щодо словакізації русинів східного обряду тобто греко-католиків, що де-факто свідчить про асиміляційні процеси в їх середовищі[4] [349, с. 80-81]. Можливо, саме тому у 2002 році єпископ Я. Гірка дозволив переклад Євангелія від святого Івана на русинську мову[5] [359, с. 220-222]. Питання про створення Русинської єпархії залишається невирішеним[6] [228, с. 475-476]. Переважна більшість русинів Словаччини греко-

[1] Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š. Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2007. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2008. – S. 164-192. – S. 177.

[2] Конєчні С. Русины і українці на Словенску і меншинова політика в роки трансформації / Станіслав Конєчні // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2005. – №4. – С. 2-3. – С. 2.

[3] Святійшому отцю Йанові Павлові II. папі римському. Ватикан / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod : Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 14-15.

[4] Najdôsojnejši Apoštolský Nuncius v Slovenskej republike J.E. Henryk J.Nowacki / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod: Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 80-81.

[5] Plišková A. Jazyk a skolstvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková / Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226. – S . 220-222.

[6] Просьба остаточного правового рішення становища грекокатолицькых Русинів в Русиньскій грецкокатолицкій Церькви свого права в Словеньскій республіці / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných

католики. Греко-католицькі священнослужителі також представлені в консультаційній платформі «Круглий стіл русинів Словаччини».

Зауважимо, що проблема русинства є предметом діалогу між Словаччиною та Україною на дипломатичному рівні. На початку 1990-х років СР намагалася уникати цього питання у двосторонніх стосунках як такого, що мав латентний конфліктний потенціал[1] [317, с. 71-72]. Однак, у 1995 році була створена Змішана українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти та культури, яка почергово засідає в обох країнах[2] [35, с. 131]. Цьому передувало підписання 29 червня 1993 року Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою, ратифікований парламентом 24 лютого 1994 року[3] [58]. На основі роботи комісії було прийнято ряд документів, що стосувалися задоволення культурно-освітніх та інформаційних потреб словацької меншини в Україні та української меншини у Словаччині, обмін досвідом у цих галузях. Одним із останніх проектів двостороннього співробітництва є створення Словацько-українського центру культур[4] [179], на базі якого планується проводити спільні культурні заходи, конференції, круглі столи тощо.

При тім політична суб'єктність русинів не є достатньою для ефективного впливу на етнополітику СР, беручи до уваги, зокрема відсутність власної політичної партії чи загальнонаціональної партії, яка би захищала та відстоювала інтереси русинської спільноти на державному рівні, хоча можемо говорити про певні успіхи у даному напрямку, зокрема зважаючи на створення у 2010 р. регіональної партії «Наш край», осередком якої є м. Пряшів і яка презентує в першу чергу інтереси національних меншин. Ініціаторами створення партії було

---

dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod : Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 475-476.

[1] Duleba A. Koniec sučasnej strednej Europy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozširenja NATO. Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Europy a alternatívy pre Slovensko / Aleksander Duľeba. – Doslov Juraj Alner. – Bratislava : IVO, 1998. – 167 s. – S. 71-72.

[2] Гайніш Й. Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : досвід Словаччини / Йосип Йосипович Гайніш // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 127-133. – С. 131.

[3] Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою (Договір ратифіковано Постановою ВР N 4022-XII (4022-12) від 24.02.94) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_150

[4] Міжнародна асоціація інституцій регіонального розвитку МАІРР. Словацько-український центр культур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iardi.org/current/slovatsko-ukrajinskyj-kulturnyj-tsentr

Здруження інтелігенції русинів Словаччини. Ідейним натхненником партії став представник русинської етнічності, словацький науковець А. Дулєба. Одним з пріоритетних завдань новоутвореної організації було налагодження конструктивного діалогу між русинами та українцями Словаччини у політичній площині, не зважаючи на їх протилежні погляди щодо подальшого етнічного розвитку. Партію очолювала пряшівчанка Люба Кральова, яку в жовтні 2012 р. змінив Мілан Мнягончак. За словами очільника, партія є центристською, але готова співпрацювати з будь-якими політичними партіями та організаціями задля блага Словаччини. Водночас керівництво домагатиметься від влади децентралзації на користь розвитку регіонів, а також створення осередків партії по всій країні. Знову ж таки, в контексті досліджуваної проблематики мусимо сказати, що партія не залучає до своїх лав представників всіх меншин[1] [8]. Зокрема, недоліком функціонування партії є включення до списку членів лише представників «Русинської оброди», тоді як доступ до членства у партії активістів «Союзу русинів-українців» є обмеженим, що звичайно зменшує число її симпатиків, потенційний електорат. Водночас говорить про деструктивний потенціал подібних організацій для суспільства. Діяльність русинських та русинсько-українських громадських діячів є помітною у громадському житті, незважаючи на пасивність пересічних громадян у захисті етнічних прав меншин. Мова йде про вже згадуваних В. Противняка, М. Мнягончака, А. Дулєбу, П. Сокола, П. Богдана. При тім, недостатньо використовується потенціал співпраці з українською громадою для посилення впливу на пріоритети словацької етнополітики стосовно національних меншин, зокрема розробки відповідної законодавчої бази.

Таким чином, русинська громада, яка є сконцентрованою на сході країни, в Кошицькому та Пряшівському краях, демонструє свою етнічну самобутність, зберігаючи власні культурні традиції, звичаї, посередництвом, в першу чергу, культурницьких заходів. Ще однією важливою основою для збереження ідентичності не лише русинів, але й українців у Словаччині залишається церква, однак дані щодо кількості вірників греко-католиків і православних дають

[1] Анкета запитань та отриманих відповідей Петро Сокола від 28 травня 2013 р. Особистий архів.

можливість також говорити про розвиток процесів асиміляції в середовищі русинської та української громад. Окрім того, русини спромоглися кодифікувати мову, використовуючи її в освітньому та культурному процесі. Таким чином, русинська проблема у Словаччині має характер, насамперед, протистояння між про-українськи налаштованою інтелігенцією та інтелігенцією про-русинської орієнтації. Можемо також говорити про певне зростання потенціалу русинської меншини як політичного суб'єкта в словацькій етнополітиці, зокрема в контексті даних останнього перепису, відповідно до яких русини стали третьою за чисельністю меншиною Словаччини. Водночас мова йде про зростання русинської самосвідомості в основному серед дорослого населення та осіб старшого віку, що складає основний масив русинської громади. Припускаємо, що значний вплив на подібні тенденції мають процеси інтеграції та глобалізація, які зачіпають перш за все молоде покоління. Водночас можемо говорити про привілейоване становище русинської меншини в Словаччині, зокрема зважаючи на надання їй статусу національної меншини, поряд з українцями, не зважаючи на відсутність власної материнської держави, ефективнішу підтримку з боку держави. Це можна пояснити як більшою чисельністю та активністю меншини, так і цілеспрямованою політикою держави. Загалом етнополітика СР спрямована, в першу чергу, на забезпечення власних національних інтересів з метою найбільш повної інтеграції меншин у словацьке суспільство.

4.2. Сербські русини: політичні, культурні й мовні проблеми та шляхи їх вирішення

Сучасна Сербія належить до групи європейських країн, які намагаються впроваджувати мультикультурну модель етнополітики. Можливо, саме тому етнополітичний статус балканських русинів за деякими параметрами є кращим аніж представників подібної ідентичності, що проживають в інших країнах. Становище меншин, безперечно, залежить також і від конкретних керівників

держави, про що йтиметься нижче.

Найактивнішими національними меншинами в Сербії, як і в решті досліджуваних країн, є угорці та роми, а також боснійці. Русини в Сербії були другою, після угорців, національною меншиною, яка обирала свою Національну Раду у листопаді 2003 року[1] [319, с. 22]. Як вже частково згадувалось раніше, не зважаючи на невелику чисельність, у порівнянні з подібними спільнотами в інших країнах Центральної Європи, русини Сербії ще у 1923 році отримали кодифіковану бачвансько-руську літературну мову, а у 1919 році, отримавши статус національної меншини, навіть у період соціалізму мали можливість підтримувати свою ідентичність у більш сприятливих умовах у порівнянні з русинами інших держав регіону[2] [278]. У адміністративно-територіальних одиницях, на територіях яких русини компактно проживали, вони користувалися специфічними правами, зокрема могли надавати своїм дітям освіту рідною мовою, починаючи від дошкільних і аж до вищих навчальних закладів. За межами цих регіонів русинську мову можна було вивчати у формі факультативу[3] [412, с. 1]. У м. Руський Керестур на даний час функціонує школа та гімназія з русинською мовою викладання, а в Ново-Садському університеті – кафедра русинської мови та літератури. Українська мова викладається лише як факультатив у середніх школах[4] [274]. Однак число русинських учнів Керестурської гімназії скорочується. Незначною є також чисельність учнів у русинських класах. Квота студентів-русинів у Новосадському університеті всього десять осіб, але і для цих випускників не вистачає фахової роботи.

Таким чином, цілком обґрунтованим є висновок П.Р. Магочія, що сучасне становище для розвитку русинства у Сербії пояснюється статусом, який був

[1] Ethnic minorities in Serbia. An Overview // OSCE, 2008. – 25 p. – P. 22.
[2] Фейса М. Актуални стан живота бачко-сримских руснацох [Електронний ресурс] / Михайло Фейса. – Режим доступу : www.rusynworldcongress.org/backo-srimski-rusnaci.htm
[3] Young C. Southam News Vojvodino - the province where multiculturalism works... Christopher Young // CanWest News. Don Mills, Ont. : Nov 28, 1988. p. 1. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=329030411&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD
[4] Українська громада в Сербії. Українсько-русинська громада Республіки Сербія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm

сформований ще у період соціалізму[1] [246, с. 7-8]. Водночас, починаючи з 1990-х років чисельність русинських шкіл почала зменшуватися, тому випускникам кафедри русинської мови, крім власне основної спеціальності, почали надавати й іншу, а саме «сербська мова та література»[2] [20, с. 232-233]. Враховуючи ці тенденції, професор Ю. Рамач, який у 2002 році закінчив так звану «велику» «Граматику руского язика», започатковану колись М. Кочішем[3] [279, с. 15], не дотримується оптимістичного погляду щодо розвитку русинської мови у Сербії. Іншою причиною такого песимізму є, в тому числі, вже згаданий вище обширний перелік русинських діалектів, яких на початку переселення з Карпат нараховувалося біля шістнадцяти.

Як вже було побіжно аналізовано, русинська мова сформувалася на основі суміші церковнослов'янської, угорської та української мов. Г. Костельник також першим висловив ідею щодо використання у цій «лінгві» радше сербських (в розумінні слов'янських) запозичень, ніж угорських[4] [229, с. 19-20]. Водночас, громадяни Сербії, які дотримуються української ідентичності, дотримуються позиції про штучне створення русинської мови в Сербії та її кодифікацію. Незважаючи на існування кодифікованої мови, у середовищі русинів цієї країни, існує значна різниця між теорією та практикою використання мови, бо в другому випадку більше використовується сербська мова, навіть, якщо мова йде про русинську інтелігенцію[5] [229, с. 20-22].

При тім, своєрідну «оптимістичну» позицію у мовному питанні представляє М. Фейса, професор Новосадського університету, який вважає помилкою спроби деяких своїх попередників-лінгвістів українізувати граматику, через що вона не

---

[1] Русины: новый ци оновленый народ (з выступу проф. Павла Роберта Магочия на першім Світовім конгресі Руинів в Меджилабірцях) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 2-8. – С. 7-8.
[2] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 232-233.
[3] Фейса М. Тенденції розвою нормованя руского язика войводянских руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №3. – С. 14-17. – С. 15.
[4] Рамач Ю. Актуални проблеми войводянського варианта русинського язика (реферат на ІІІ. Міджінароднім конгресї русинського язика, Краков, 14 септембра 2007 р.) / Юліан Рамач // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2007. – №6. – С. 19-22. – С. 19-20.
[5] Рамач Ю. Актуални проблеми войводянського варианта русинського язика (реферат на ІІІ. Міджінароднім конгресї русинського язика, Краков, 14 септембра 2007 р.) / Юліан Рамач // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2007. – №6. – С. 19-22. – С. 20-22.

відповідає розмовній практиці сербських русинів[1] [279, с. 14-16]. Таким чином, у Сербії русинська, так само як і українська мови вживаються на побутовому рівні та в офіційній освіті та діловодстві, але це робиться «у другому випадку більш орнаментально та формально»[2] [9].

Проте незважаючи на прикметну стабільність у розвитку русинства на Балканах, на початку 1990-х років відбувається організаційний розкол у його середовищі[3] [107, с. 124]. Н. Дудаш, дослідниця русинського спрямування, з глибокою стурбованістю говорить про поділ югославських руснаків на дві орієнтації. Вона пропонує сприймати русинство як культурний феномен і одночасно феномен у культурі, що виглядає досить претензійно. Адже у першому значенні мова йде про цікавість з боку інших народів до цієї етнічності, а в другому випадку – про розвиток русинства як цілісної культури або ж як моделі інтеграції різних русинських культур, що розвиваються у межах окремих регіонів історичного проживання. Цікаво, що Н. Дудаш, вважаючи великою спокусою створення власної держави для русинів, все-таки не відкидає такої можливості, причому, що особливо цікаво, вважає потрібним орієнтуватися на ту політичну одиницю, котра буде виділяти найбільше фінансових ресурсів у розвиток русинства[4] [247, с. 18-19], що вже означає штучне стимулювання розвитку цієї етнічності за допомогою зовнішніх впливів. Водночас, більшість представників русинської інтелігенції в Сербії підтримує концепцію приналежності русинів до єдиної української нації, при цьому наголошуючи на власній етнічній специфічності. Фактично, виняток становить частина політично заангажованих русинів, які протягом багатьох років підтримують окремий напрямок, вважаючи своїм пріоритетом, щоб він «не був українським»[5] [242].

---

[1] Фейса М. Тенденциї розвою нормованя руского язика войводянских руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №3. – С. 14-17. – С. 14-16.

[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

[3] Кичера Н. Русинское меньшинство в Сербии: этнополитический аспект // Общество и этнополитика: материалы Шестой Международной научно-практической Интернет-конференции, 1 мая – 1 июля 2013 г. / СибАГС; под научн. ред Л.В. Савинова. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2013. – 385 с. – С. 138-148. – С. 124.

[4] Руснацтво як культурний феномен (з выступу Наталії Дудашовой на ІІ Світовім конгресі Русинів) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 18-19.

[5] Рум'янцев О. Зміни в етно-національному усвідомленні діаспори : приклад українців (русинів) у Сербії [Електронний ресурс] / О. Рум'янцев // VII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Культурна

У цьому контексті важливо з'ясувати організаційну структуризацію русинства в Сербії. Починаючи з 28 грудня 1990 року, у Руському Керестурі діє «Руська матка» – русинська організація, покликана розвивати культурно-національну сферу життя русинів, – яку на початку першого постсоціалістичного десятиліття очолював етнолог Л. Медєші[1] [239, с. 18]. Після його виїзду до Канади, організацію очолив журналіст Д. Папуга[2] [20, с. 212]. На противагу «Руській матці», у травні 1990 році було створено «Союз русинів та українців Югославії», метою якого є об'єднання прибічників русинської та української орієнтацій. Така ситуація пояснюється, насамперед тим, що українці тривалий час не мали статусу окремої меншини, а вважалися складовою балканських русинів[3] [12]. Українці отримали власний орган самоврядування – Національну раду української національної меншини у Сербії – паралельно з русинами, в 2003 році[4] [261]. Поряд з цим, русини стверджували про навмисну цілеспрямовану урядову політику поділу цих національних меншин. Загалом же відносини між русинами та українцями у Сербії та закордоном до виникнення політичного русинізму були досить гармонійними[5] [9], відсутніми були політичні бар'єри, громади розділеними були лише кордонами. Відмінною є сьогоднішня ситуація, коли є русини, що бачать Українську державу виключно як асимілятора, українців, що подібним чином сприймають русинів і особливу групу русинської інтелігенції в середовищі Союзу русинів-українців, що намагаються гармонізувати ситуацію, сприймаючи русинів як регіональну національну ідентичність, особливо зважаючи на те, що всі вони є слов'янами. На сучасному етапі вони багато в чому також залежать від зовнішніх впливів, зокрема таких країн як США та Російська Федерація, а також

тарнсформація сучасного українського суспільства // Українські культурні дослідження. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_45.php

[1] Робота – залога на нашу будучносц (з выступу Любомира Медєши, Председы Руськой Маткы, Руски Керестур, Югославія) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 18.

[2] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 212.

[3] Атаманюк Ю. Мирослав Калинюк: сербські русини не визнають себе українцями [Електронний ресурс] / Ю. Атаманюк // Час і події. – 2009. – № 37. – 17 вересня. – Режим доступу : http://www.chasipodii.net/article/5519/?vsid=4f52bf70bc084b2b4d6ae520acdb621a

[4] Стецюк О. Урочисто відзначено день української національної меншини у Республіці Сербія [Електронний ресурс] / О. Стецюк // Рідне слова. – 2008. – №35. – 31 травня. – Режим доступу : http://www.ridneslovo.co.rs/rs35/3.html

[5] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

регіональних акторів впливу, на кшталт Угорщини, Словаччини та Польщі[1] [9]. Свою роль відіграє також українська дипломатія та політика стосовно закордонної громади України[2] [6], яку важко оцінити як ефективну у питаннях захисту інтересів діаспори та підтримки іміджу на міжнародній арені.

Русини в Сербії не організовані по лінії етнічної партії у повній мірі. Визначаючи форми політичної суб'єктивізації русинів, потрібно зауважити, що у 1990-х роках русини були членами переважно Соціалістичної партії Сербії, однак після обрання її керівництвом, зокрема С. Мілошевичем, курсу на створення «Великої Сербії», їх симпатії почали змінюватися. Початок збройного конфлікту між Хорватією і Сербією у червні 1991 року став справжньою трагедією для русинів та українців, які проживали у прикордонних територіях. Представники цих спільнот були вимушені переселятись вглиб обох країн, побоюючись «етнічних чисток»[3] [20, с. 234-238]. Тим більше, що на початковій стадії конфлікту русини теж сприймалися як так звана «меншинська бомба» у Європі, тобто потенційне джерело етнополітичних криз на Західних Балканах[4] [248, с. 23-24].

Водночас станом на початок 1990-х років Сербська держава створювала умови для етнічного мовлення для русинів на Новосадському телебаченні та радіо, надавала підтримку аматорському театру «Дядя», підтримувала різні фестивалі, насамперед, «Червену Ружу» в Руському Керестурі[5] [196, с. 19]. Також було створене сприятливе середовище для функціонування русинської редакції «Руське слово», очолюване письменником М. Шантою, видання однойменної газети, підтримки управління з питань підручників та культури русинів Воєводини[6] [281, с. 19]. Крім того, у Сербії публікуються молодіжна газета та дитячий журнал, літературно-культурний часопис «Шветлосц», редактором якого є ще один з

[1] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.
[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Богдана Віславскі від 3 червня 2012 р. Особистий електронний архів.
[3] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 234-238.
[4] Сабол Я. Меншинська «бомба» Європи / Ярослав Сабол // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №6. – С. 23-24.
[5] О культури югославянских руснацох (З выступу Гавриїла Колєсара, Руски Керестур, Югославія) // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 19.
[6] Фейса М. Форми и методи українизациї руснацох/русинох у Сербиї и їх одраженє на статус руского язика / Михайло Фейса // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №4. – С. 16-19. – С. 19.

руснацьких інтелектуалів Сербії М. Цап, та щорічник «Голос Союзу»[1] [274]. Слід відзначити, що програми українською мовою готуються лише у структурі русинської редакції, що свідчить про більшу активність русинської меншини в Сербії, відповідно її підтримку з боку держави. Мусимо згадати більш детально про видавництво «Руске слово», яке з часу заснування було маріонеткою влади. За часів С. Мілошевича редакцію очолювала русинська поетеса Н. Дудаш, що також була заступницею міністра культури Сербії, однак була змушена емігрувати до Америки після падіння режиму. У той час, оскільки М. Шанта був прихильником Демократичної партії З. Джінджіча, відповідно, він і надалі очолює редакцію[2] [33, с. 177-178]. Русини-українці таким чином виявились опозиціонерами, а полеміка між Союзом русинів-українців та Руською маткою триває і за Т. Николича.

Сербська держава також фінансувала два етнічні видавничі проекти, а саме «Русини / Руснаки / Ruthenians (1745-2005)» та «Правописний словник руского язика», які були опубліковані відповідно, у 2007 і 2008 роках[3] [280, с. 5]. Уряд Сербії також фінансово підтримує організацію свят русинів. Зокрема, 17 січня 2009 року вперше відбулося святкування річниці першої історичної згадки про русинів на Балканах (1751 рік) З цього часу цю дату офіційно визнано етнічним святом[4] [134, с. 6].

Більш сприятливі умови для розвитку культури та освіти русинів у цій країні, у порівнянні з іншими центральноєвропейськими державами, в тому числі пояснюються функціонуванням вже згаданих вище органів самоврядування національних меншин – рад та громадських парламентів, – які згідно прийнятого законодавства, мають досить широкі повноваження. Русинська мова офіційно використовується у п’яти муніципалітетах та на регіональному рівні[5] [319, с. 22].

Користуючись цими правовими можливостями, русини та українці Сербії

---

[1] Українська громада в Сербії. Українсько-русинська громада Республіки Сербія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm

[2] Гаврош О. Блукаючий народ. Роман-подорож у часі і просторі / Олександр Гаврош. – К. : Нора-Друк, 2012. – 312 с. – С. 177-178.

[3] Фейса М. Успишне представянє творчосци руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 5.

[4] Лисинова С. Народне свято русинів у Сербії / С. Лисинова // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 6-8. – С. 6.

[5] Ethnic minorities in Serbia. An Overview // OSCE, 2008. – 25 p. – P. 22.

сформували етнічні вищі координаційні органи – Національну раду русинської національної меншини[1] [191] та Національну раду української національної меншини[2] [238]. Слід сказати, що НРРНМ, НРУНМ та «Союз русинів-українців Сербії» часто співпрацюють, зокрема у сфері організації різноманітних заходів. Однак, слід відзначити, що координаційній орган русинів є більш активним аніж діяльність відповідної структури українців.

Національна рада русинської національної меншини є важливою для меншини у плані захисту та збереження їх статусу і основних прав. Національна рада захищає права русинів у питаннях культури, освіти, інформації, використання мови та писемності в галузі управління[3] [278]. Завдяки Національній раді русини мають можливість не тільки розвивати свою культуру, але й брати участь у політичному житті. Значну роль для русинської ідентифікації у Сербії відіграють молодіжні русинські організації, зокрема Неурядова організація молодих русинів та Форум молодих русинів. Перші позачергові вибори до Національної Ради русинів відбулися у 2005 році, тоді ж головою ради був обраний Славко Рац[4] [319, с. 22]. Вибори до рад проходять кожні чотири роки. Останні вибори 2010 і 2014 років показали зниження числа явки виборців[5] [235; 236]. Найбільше відсотків і відповідно місць у раді набирають такі русинські організації та політичні партії, як Разом за русинів та Руська ліга. За результатами останніх виборів збільшилося число представників у раді від русинської молоді. Своє представництво в останній раді мають такі молодіжні організації, як Молодь за майбутнє та Русинська молодь[6] [236].

Деякі русинські діячі вказують на сучасну аполітичність балканських русинів, що пояснюється низьким рівнем їх громадсько-політичної організованості

[1] Национални совит рускей националней меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru

[2] Рідне слово [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ridneslovo.co.rs/

[3] Фейса М. Актуални стан живота бачко-сримских руснацох [Електронний ресурс] / Михайло Фейса. – Режим доступу : www.rusynworldcongress.org/backo-srimski-rusnaci.htm

[4] Ethnic minorities in Serbia. An Overview // OSCE, 2008. – 25 p. – P. 22.

[5] Резултати виберанкох за треце зволанє НС, перших нєпоштредних, 2010. року [Електронний ресурс] // Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru/static/101 ; Результати виберанкох за штварте зволанє НС – октобер 2014 [Електронний ресурс] // Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru/static/482

[6] Результати виберанкох за штварте зволанє НС – октобер 2014 [Електронний ресурс] // Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru/static/482

та правовими складнощами у процесі утворення політичних партій. Зокрема, ще у 2004 році керівник Русинської національної ради Р. Русковскі висловлював невдоволення стосовно змісту прийнятого виборчого закону[1] [383, с. 1]. Як більш реалістичні можна розглядати можливості колективного входження такої структури як «Руської матки» до складу загальносербських політичних партій, котрі відстоюють рівноправність меншин, або ж координації її діяльності з іншими русинськими організаціями для досягнення політичних цілей[2] [249, с. 21-22].

Водночас, на відміну від ситуації у Словаччині та Польщі, русини мають власні регіональні політичні партії – Русинську демократичну партію і Руську лігу, – однак їх діяльність часто оцінюється як деструктивна[3] [6]. Ця спільнота є також представленою в органах самоврядування місцевих общин (Кули, Вербасу, Жаблю, Шиду), має прецеденти представництва у складі Скупщини (Парламенту) Воєводини від Демократичної партії та у Скупщині Республіки Сербія від Соціал-демократичної партії Воєводини та вже згаданої Демократичної партії (Л. Віславскі, О. Папуга, Д. Мученскі). Таким чином, на відміну від українців Сербії, а також русинів інших країн, представники цієї етнічності мають свої політичні організації, представників у владі й опозиції. Це пояснюється в тому числі і досить високою чисельністю русинів та їх компактним проживанням в регіонах Бачки та Сриму. Як бачимо, русини та українці більше симпатизують демократичним політичним силам. Водночас, русини володіють політичним представництвом, зокрема дотримуючись формального обов'язку меншин бути лояльними країні проживання[4] [9]. При цьому, як вважає Я Рамач, «справжні інтелектуали повинні думати своєю головою, а не головою влади»[5] [9], тобто він відкидає тезу про обов'язкову підтримку меншинами офіційної етнополітики. Однак, русини є громадськими активістами в основному локально не лише в Сербії, але й у решті

[1] Serbia's Ruthenians unhappy with changes to Law on Election of Deputies // BBC Monitoring European. – London : Feb 27, 2004. – P. 1. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=552260671&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

[2] Сабол Я. Руска матка – друштвена организация югославянских Руснацох / Ярослав Сабол // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №1. – С. 21-22.

[3] Анкета запитань та отриманих відповідей Богдана Віславскі від 3 червня 2012 р. Особистий електронний архів.

[4] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

[5] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

досліджуваних країн.

Необхідно відзначити, що деякі русинські інтелектуали висловлюють стурбованість з приводу масової українізації русинів упродовж останніх років. Так, М. Фейса звинувачував свого колегу Ю. Тамаша, котрий ще у 1990 році очолив Союз руснаків та українців Сербії, в тому, що останній намагається пропагувати русинів та українців як єдину спільноту, фальсифікуючи їх історичне минуле[1] [281, с. 71-73, с. 16-17]. Однак, незважаючи на цю тенденцію, кількість русинів у Сербії є незрівняно більшою аніж українців, тим більше, що їм надається більша державна підтримка, на що нарікають представники Національної Ради української національної меншини. Зокрема, М. Калинюк наголошує, що русини мають у своєму розпорядженні повний цикл етнічної освіти – від дитячих садків до університетської кафедри русинської мови, – крім того, їм більше аніж українцям сприяє Посольство України у Сербії[2] [12]. Причину цього лідери української спільноти вбачають в активній діяльності русинської громади ще у період існування соціалістичної Югославії, коли українцям не вистало однієї тисячі підписів для формального відокремлення від русинської етнічної спільноти[3] [184, с. 135].

Досить показовим для з'ясування тенденцій державної етнополітики щодо русинів Сербії є зміст звіту про діяльність керівника «Руської матки» Д. Папуги за 2008 рік, в якому він згадує про існування домовленостей із урядом про фінансування ювілейного X Світового конгресу русинів, котрий відбувся 7 червня 2009 року у Руському Керестурі. Принагідно варто відзначити також прецедент фінансування сербським урядом III Світового конгресу русинів, котрий відбувався у 1995 році у цьому ж місті[4] [20, с. 244]. Що стосується зібрання 2009 року, то його фінансування безпосередньо здійснювалося профільним міністерством і місцевим

[1] Фейса М. Форми и методи українизациї руснацох/русинох у Сербиї и їх одраженє на статус руского язика / Михайло Фейса // Русин. Международный исторический журнах. – Кишинев, 2009. – №3(17). – С. 71-78. – С. 71-73.; Фейса М. Форми и методи українизациї руснацох/русинох у Сербиї и їх одраженє на статус руского язика / Михайло Фейса // Русин. Културно-христіанськый часопис. – 2009. – №4. – С. 16-19. – С. 16-17.

[2] Атаманюк Ю. Мирослав Калинюк : сербські русини не визнають себе українцями [Електронний ресурс] / Ю. Атаманюк // Час і події. – 2009. – № 37. – 17 вересня. – Режим доступу : http://www.chasipodii.net /article/5519/?vsid=4f52bf70bc084b2b4d6ae520acdb621a

[3] Мушинка М. Нам би такі умови! Довідник про русинів Сербії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2009. – №4-5.– С. 134-136. – С. 135.

[4] Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с. – С. 244.

самоврядування Воєводини[1] [205, с. 204-205; 204, с. 2]. Крім того, державою систематично фінансуються русинські фестивалі, огляди, конференції, семінари, ярмарки, діяльність засобів масової інформації тощо.

Досить дивним, зважаючи на свободу розвитку русинів на Балканах, майже століття після угорського панування, виглядає факт початку відродження культури русинів у 1990-х роках, з наголосом на трьох напрямках: по-перше, мультикультурності, по-друге, професійності культурних діячів та результатів їх діяльності, по-третє, міжкультурних контактах русинів[2] [163, с. 17]. Все виглядає досить штучно, позаяк балканські руснаки, розвивали власну культуру від часів створення КСХС, про що же згадувалося, але так не досягли такого політичного успіху як хорвати чи словенці у створенні власної національної держави. Також історичні та сучасні дані свідчать про аполітичність переважної більшості русинського населення.

Потрібно підкреслити високий рівень активності сербських русинів, які поділяють думку про окремішність даного етносу, на міжнародному рівні. Зокрема мова йде про Світовий конгрес та Світову раду русинів, що є координаційними органами русинів у наднаціональному масштабі. Слід сказати, що Д. Папуга неодноразово ставав головою Світового конгресу русинів, очолював Світову раду русинів.

Поряд з цим, русини Сербії чітко усвідомлюють основні проблемні питання розвитку своєї громади. Це, перш за все, високий рівень незайнятості, виїзд за кордон, особливо до Канади, через суспільну нестабільність, низький рівень народжуваності, асиміляція, тобто, в основному, проблеми соціально-економічного статусу.

Таким чином, у Сербії можемо чітко простежувати процес формування руснацької меншини. Русини мають окремий географічний ареал проживання, що сформувався впродовж довгих років міграції та переселень. Ця спільнота зберегла

---

[1] Папуга Д. Руска матка. Руски Керестур у 2008 року / Дюра Папуга // Русин. Международный исторический журнах. – Кишинев. – 2008. – №3-4(13-14). – С. 204-211. – С. 204-205.; Папуга Д. Робота Рускей матки в 2008. року / Дюрі Папуга // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 2-4. – С. 2.

[2] Медєші Л. Култура не першим месце / Любомир Медєші // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 16-17. – С. 17.

у Сербії свою самобутню культуру, сформували та кодифікували власну мову, чому до певної міри посприяла територіальна відірваність. Русинська мова вивчається в навчальних закладах, чому сприяє наявність власних освітніх установ. Одним із засобів «виживання» та захисту від денаціоналізації русинів у Сербії стала віра та церква, не лише як один з факторів ідентифікації, але і як джерело освіти. Взагалі, віросповідання як чинник самовизначення та збереження самобутності відмічаємо практично у всіх країнах проживання русинів. Русини, не зважаючи на незначну кількість, є активною національною меншиною, переважно на регіональних рівнях політичного процесу, оскільки володіють окремими організаціями, товариствами, колективами, організовують літні школи, виставки, конференції, присвячені історії громади в Сербії. Русини до того ж мають свої партії та представників у владі, що є значним досягненням, порівняно з представниками цієї спільноти в інших країнах. Відмінною рисою русинів у Сербії, порівняно з іншими країнами, є їхня доволі активна співпраця з українською громадою в культурницькій сфері. Русини-українці у Сербії можуть бути активістами, водночас, русинських і українських організацій. Русини, таким чином, проводять активне громадське життя: крім вже згадуваного, вони також мають свої програми на радіо та телебаченні. Особливу роль відіграють русинські інтелектуали, що є своєрідною «золотою серединою» між русинами та українцями, засуджуючи так званих «політичних русинів». Що стосується державної етнополітики Сербії, то дослідники говорять про навмисний поділ русинів та українців. Метою Сербської держави у даному напрямку може бути формування вигідної для держави політики фінансування меншин, полегшення управління меншинами, а також намагання попередити автономістські тенденції в суспільстві, зважаючи, зокрема на компактне проживання русинів та українців в Сербії. Нормативно-правове підгрунтя захисту прав меншин у Сербії відповідає міжнародним стандартам, однак етнополітична практика свідчить про невідповідність ряду положень конституційним засадам, формальне, навіть орнаментальне існування ряду норм, прописаних у законодавстві.

4.3. Лемки, русини та українці в етнополітичному менеджменті Польщі

Переходячи безпосередньо до аналізу громадської активності та політичної суб'єктності лемків зауважимо, що визначальною подією стали процеси демократизації, започатковані у Польщі у 1989 році. У ЗМІ перші матеріали про історію та культуру лемків почали друкуватися на початку 1980 року, водночас, суперечливі та, навіть, трагічні сторінки їх етнонаціонального розвитку почали обговорюватися лише після падіння комуністичного режиму[1] [182, с. 27-29]. Один з дослідників лемківського питання політику Чехо-Словаччини і Польщі щодо визнання русинів національною меншиною І. Красовський сприймав як таку, що була обумовленою побоюваннями територіальних претензій з боку України[2] [125, с. 35].

Процеси демократизації суспільних і політичних відносин мали серед наслідків і організаційну роздробленість лемківського руху. Зокрема, З. Міхаласкі визначає кінець 1980-х років як період загострення питання етнонаціональної ідентичності лемків: як частини української нації чи «карпато-русинського» народу[3] [343]. Концептуальна дискусія з цього приводу мала наслідком формування конфліктів у середовищі лідері лемківського руху. Не дивно, що вже у 1994 році один із активістів лемків розмістив у пресі інтерв'ю з промовистою назвою «Два лемки, три організації»[4] [120, с. 12-13]. Зокрема, основними організаціями національно-культурного спрямування стали «Стоваришення лемків» (А. Копча, О. Дуць-Файфер, С. Хом'як, Д. Русинко) та «Об'єднання лемків» (С. Гладик, В. Хланта, Ю. Віховска). Розбіжності між цими структурами полягають, насамперед, у розумінні ідентичності лемків: «Стоваришення лемків» наполягає на окремішності цієї спільноти, в той же час як члени «Об'єднання

[1] Міхальська З. Вопрос лемків в польській пресі (1987-1993) / Зузанна Міхальська // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1997. – №5-6. – С. 27-29.
[2] Красовський І. Тільки з рідним народом. Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / Іван Красовський. – Львів : Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1992. – 41 с. – С .35.
[3] Mihalasky S.Y. Ethno-national Orientation Among Lemkos in Poland [Електронний ресурс] / Susyn Yvonne Mihalasky // International Council for Central and East European Studies, 1998. – Режим доступу : http://www.carpatho-rusyn.org/susyn/lemko2.htm
[4] Копорова К. Два лемки, три організації / Кветослава Копорова // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 12-13.

лемків» наполягають на єдності цієї громади з українським народом. Крім того, у Польщі діє «Об'єднання українців у Польщі» (далі – ОУП), однак, навіть, «Об'єднання лемків» не має на меті організаційне співробітництво з цією структурою. Можливо, це пояснюється тим, що, як засвідчує один з керівників «Об'єднання лемків» А. Копча, лемки дуже часто вважають оптимальною для себе саме подвійну ідентичність – «лемко-українець»[1] [132, с. 20]. Деякі дослідники русинства вважають, що існування лемківської ідентичності є обумовленим існуючим протиставленням «свій-чужий», враховуючи природно-географічний анклав проживання, особливості духовної та матеріальної культури[2] [63, с. 9].

Також члени «Об'єднання лемків» вважають, що спроби формування із етнічності лемків нового «штучного» народу може пришвидшити їх асиміляцію у середовищі етнічних поляків. Навпаки, представники «Стоваришення лемків» основну загрозу для збереження цієї спільноти вбачають в українізації. Крім того, деякі пересічні лемки схильні думати, що русинами себе вважають окремі їх етнічні «одногрупники» через нерозуміння своєї своєрідності, порівняно з українцями та негативний міжнародний імідж України. Так, один з керівників «Об'єднання лемків» С. Гладик ще у 2001 році наголошував на тому, що важливою причиною поширення русинства серед польських лемків є неефективна етнополітика України, зокрема неефективність заходів щодо підтримки діаспори за кордоном, відсутність уваги до лемківської групи взагалі[3] [111].

На початку 1990-х років прихильники ідентичності «русини-лемки» почали активно відроджувати етнічну культуру. Так, невелика група молодих письменників почала видавати поетичні твори лемківським діалектом, заснувала щорічний культурний фестиваль «Ватра» і, незважаючи на критику з боку лемків, що визнавали українську ідентичність, заснували часопис «Бесіда». Ця діяльність

---

[1] Лемківська трагедія (з выступу Андрія Копчі председы Сотоваришіня лемків, Лігниця, Польсько) // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 20.

[2] Дуць-Файфер О. Материяльна культура як чинник самоідентифікациі етнічной лемків / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 1998. – №3 (18). – С. 8-17. – С. 9.

[3] Кляшторна Н. П'ять запитань для лемка [Електронний ресурс] / Наталка Кляшторна // Незалежний освітньо-інформаційний ресурс «Гайдамака». – Режим доступу : http://haidamaka.org.ua/0028.html

стала основою для початку кодифікації власної мови[1] [246, с. 7].

Упродовж наступних років культурницький напрям лемківсько-русинського руху мав прояв у відродженні старих та заснуванні нових організацій, товариств, музеїв тощо. Зокрема, мова йде про шкільне товариство «Руська бурса» в м. Горлиці, завданням якого було визначено поширення освіти серед лемків; «Товариство Музея лемківськой культуры в Зиндрановій», що пропагує історію, етнографію та культуру русинів-лемків загалом. Починаючи з 1991 року, функціонує ансамбль пісні і танцю «Кычера» в м. Лігниця, а у 1995 році було створено «Співтовариство любителів лемківської культури» біля м. Гожув, завданням якого є організація фольклорних фестивалів, наприклад «Лемківських Ватр», діяльність ансамблю «Лемко Товер» тощо; тоді ж розпочало діяльність Співтовариство лемківської молоді «Чуга»[2] [121, с. 13].

Про успіхи лемків у збереженні власних традицій свідчать факти, що, починаючи з 1992 року, в лемківському музеї в Зиндрановій відбувається фольклорний фестиваль «Од Русаль до Яна», який, що важливо відзначити, сприймається лемками-русинами та лемками-українцями як спільний захід[3] [187, с. 41]. Більше того, 22 серпня 1998 року спільна рада музею надіслала узгоджену петицію до Польської Академії Наук з проханням створити на його основі Інститут досліджень історії та культури лемків та Лемківщини, що мало започаткувати академічні студії регіону[4] [362, с. 46-47]. Проте, як засвідчують документальні джерела, станом на 2011 рік обговорення потреби відкриття подібного державного закладу все ще знаходилося на стадії обговорення[5] [363]. Тим більше, що вже з 2000 року через брак коштів було припинене державне фінансування діяльності

[1] Русины: новый ци оновленый народ (з выступу проф. Павла Роберта Магочия на першім Світовім конгресі Руинів в Меджилабірцях) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №3. – С. 2-8. – С. 7.
[2] Копча А. Робота нашых організацій была дост богата / Андрій Копча // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №2. – С. 12-13. – С. 13.
[3] Мушинка М. Свято лемківських традицій / Микола Мушинка // Загорода. – 1995. – Груден. – №2-3. – С. 41-44. – С. 41.
[4] Polska Akademia Nauk. Warszawa. Wniosek o powlanie Oddziału PAN w Zyndranowej // Загорода. – 1998. – Груден. – №1 (16). – С. 46-47.
[5] Powołanie Instytutu Łemkowskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/2/9137/Powolanie_Instytutu_Lemkowskiego.html

цього музейного закладу[1] [308, с. 53].

Основною проблемою культурно-національного розвитку лемків, як і русинства загалом, є мовне питання. Як відомо, прихильники русинства використовують відмінні діалекти, які стають основою для вироблення окремих русинських мов у державах, де вони компактно проживають, зокрема у Словаччині, Сербії, Україні, Угорщині[2] [246, с. 7]. Спроби кодифікації лемківської мови розпочалися ще у 1989 році, зокрема з ініціативи «Стоваришення лемків». В основу граматики і словників лягли такі історичні праці як «Читанка» (1934 рік) та «Буквар» (1935 рік) М. Трохановського, і у 1999 році було створено першу сучасну лемківську граматику, авторами котрої стали Г. Фонтанський та М. Хомяк. Про завершення роботи над кодифікацією лемківської мови свідчить оприлюднення у 2005 році «Словника лемківсько-польського». На думку багатьох прихильників русинства, використання української мови було б штучним і мало б наслідком тільки пришвидшення асиміляції, оскільки ця мова не схожа на ту, яку використовують лемки у побуті. Ситуацію демонструє популярне на Лемківщині прислів'я: «Поки наші батьки вчилися б української, то ми вже давно би сполонізувалися»[3] [111].

Доповнюють картину етнічної структури населення Лемківщини дані офіційної мовної статистики. Наприклад, у 2002 році серед 22 698 респондентів, котрі визнають українську рідною мовою спілкування, 2643 особи вважали себе представниками польського етносу. Ця інформація демонструє тенденцію до асиміляції українців, хоча, зважаючи на середовище їх проживання, є досить закономірною. Зауважимо, що основа ідентичності українців Польщі знаходиться радше у конфесійній площині. Водночас, рідною визнали лемківську мову 5 627 опитаних, з них 561 – представники польської спільноти; лемками, при цьому, себе ідентифікували 5 863 осіб. Тобто у лемківському середовищі мовна стійкість є

[1] Decyzja Radu Towrzystwa Muzeainego w Zyndranowej dotyczaca dalszego funkcjonowannia Muzeum skansenu kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, gmina Dukla, Powiat Krosno // Загорода. – 2000. – Груден. – №3 (26). – С. 53.

[2] Русины: новый ци оновленый народ (з выступу проф. Павла Роберта Магочия на першім Світовім конгресі Руинів в Меджилабірцях) // Русин. – 1991. – №2. – С. 2-8. – С. 7.

[3] Кляшторна Н. П'ять запитань для лемка [Електронний ресурс] / Наталка Кляшторна // Незалежний освітньо-інформаційний ресурс «Гайдамака». – Режим доступу : http://haidamaka.org.ua/0028.html

більш виразною[1] [337].

Важливо підкреслити, що русини-лемки Лемківщини почали запроваджувати рідну мову у навчальний процес у школах з 1991/1992 навчального року. За офіційною статистикою, у 2005/2006 н.р. лемківську мову вивчали 295 учнів у 37 школах[2] [305]. У 2000 році Міністерство освіти РП організувало курси для лемківських вчителів, надавши їм кваліфікаційні свідоцтва для здійснення навчальної діяльності. У 2009/2010 н.р. лемківську мову вивчали вже лише у 35 школах, загальне число учнів складало 303 особи, у 2010/2011 н.р. число учнів скоротилось до 288 осіб[3] [401, с. 6]. Дана тенденція пояснюється тим, що батьки мало зацікавлені у тому, щоб діти вчили лемківську мову в школі, достатнім є її використання в побуті, а так це лише обтяжує їх пам'ять.

Тоді ж при Ягелонському університеті у Кракові було відкрито напрям російська філологія, в рамках якого вивчається і русинська мова, що вже засвідчує несприйняття органічного зв'язку з українством. Окремі предмети викладають автор згадуваної вище граматики Г. Фонтанський, також Я. Гензель, О. Дуць-Файфер, Т. Квока. У 2005/2006 навчальному році нараховувалися три академічні групи студентів Ягелонського університету, які вивчали русинську мову: загалом 25 осіб. Причому, більшість з них не були етнічними лемками[4] [105, с. 7].

Вирішення мовного питання для лемків відбувається на основі Закону РП «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову», що був схвалений у 2005 році. Оскільки відповідно до нього лемки визнані етнічною меншиною, то володіють досить широким набором мовних прав, зокрема щодо вживання та написання власних імен та прізвищ. Загалом, особи які належать до меншини мають право вільно розмовляти власною мовою як в приватному, так і в

---

[1] Ludność według języka używanego w kontaktach domowych i declaracji narodoweściowej w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htmhttp://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

[2] Charakterystyka mniejszosci narodowych i etnicznych w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#lemkowie

[3] Trzeci raport dotyczacy sytuacji mniejszosci narodowych I etnicznych oraz jezyka regionalnego w Rzeczipospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2011 r. – 46 s. – S. 6. – Режим доступу : https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/III-Raport-dotycz%C4%85cy-sytuacji-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-oraz-j%C4%99zyka-regionalnego.pdf

[4] Квока Т. Сучасна практыка вчиння русинсько-лемківського языка в Польщи / Томаш Квока // Русинськый Світ. – 2006. – Март. – С. 6-8. – С. 7.

публічному житті, поширювати інформацію рідною мовою, навчатися на рідній мові. Як вже згадувалось вище, допоміжну мову можна вживати лише в місцевостях, в яких число мешканців гміни, що належать до меншини, якої мова має вживатися як допоміжна, є не менше ніж 20% загального числа мешканців гміни і які були вписані до Офіційного реєстру місцевостей, в яких вживається допоміжна мова[1] [403].

Слід вказати, що навіть прорусинські науковці Польщі визнають певний регрес у розвитку лемківської культурної ідентичності, який розпочався у 2000-х роках, і був пов'язаним із суперечками всередині спільноти. Окрім того, початок демократизаційних процесів означав і зникнення подразників для відродження етнічності на основі протесту проти офіційної етнополітики, яка у період соціалізму мала багато ознак асиміляційної моделі[2] [64, с. 17-18].

Таким чином, постсоціалістичний період можна охарактеризувати, перш за все, як культурницький етап становлення лемківського руху, метою якого було, насамперед, поширення цієї ідентичності у середовищі лемківської спільноти. При цьому важко говорити про формування окремої національної ідентичності, зважаючи на ряд спільних рис в культурі русинів-лемків з русинами-українцями. Лемки Польщі ведуть активну роботу по збереженні культури та мови лемків, на відміну, наприклад від німців чи литовців, не можуть розраховувати на підтримку з-за кордону.

Для характеристики стану політичної суб'єктності лемків, слід відзначити їх чітке сприйняття факту існування двох Батьківщин: «великої» – Республіки Польщі, – та «малої» – Лемківщини. Визначальним для політичної діяльності лідерів руху було питання про повернення лемкам власності, яка була відібрана владою соціалістичної Польщі у 1949 році під час операції «Вісла»[3] [392, с. 43]. Існують неофіційні цифри про порушення майнових прав близько 75 тис. осіб

[1] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/178/2958/Ustawa_o_mniejszosciach_narodowych_i_etnicznych_oraz_o_jezyku_regionalnym.html

[2] Дуць-Файфер О. Одроджыння лемкывской культуры хвильова реакція чи перспективный процесс? / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 2000. – №4 (27). – С. 11-18. – С. 17-18.

[3] Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46. – С. 43.

лемківського походження[1] [392, с. 44]. Відновленням справедливості щодо лемків у цьому питанні почала займатися організація «Русинський демократичний круг лемків в Польщі «Господар». Так, у 2003 році П. Стефановскі, як голова цієї організації, подав до Страсбурзького суду з прав людини позов щодо діяльності парламенту РП, який порушує права етнічних меншин – лемків та бойків, – ігноруючи їх вимоги щодо визнання незаконності післявоєнних переселеннь представників цих спільнот. Цей громадський лідер настоював на необідності відшкодування польською державою нанесених збитків лемкам у сумі трьох мільярдів злотих, які згодом можна було б спрямувати на відродження культури[2] [320, с. 12-13].

Про поступки РП у даному питанні, зокрема під тиском лемківських організацій, свідчить повернення деяким сім'ям лісистих територій, з яких вони були виселені у період соціалізму[3] [262, с. 63-64]. Водночас, у тексті урядової постанови з цього приводу не використовується етнонім «лемки» чи будь-який інший, що де-факто означає не визнання незаконності післявоєнного рішення про депортацію цієї етнічності. Земля для лемків у Польщі, як і для русинів Сербії чи Словаччини відіграє протягом історії значну роль. Беручи до уваги лише назву лемківської організації «Господар», можемо говорити про переважання в лемківському середовищі людей, що з «діда-прадіда» звикли працювати на землі, не втручаючись у політику. Хоча саме лемки були й першими, хто активізувався у створенні нових громадських організацій для захисту свої інтересів у Польщі на початку 1990-х років. Акція «Вісла» продовжує займати помітне місце в житті лемків, які проводять ряд заходів, присвячених даній події.

Ще більш гострим в етнополітичних стосунках між польською державою та лемками було питання про їх правовий етнічний статус. Відповідно до Статті 2 Закону «Про національні та етнічні меншини та про регіональну мову»,

---

[1] Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46. – С. 44.

[2] Europejski tribunał praw człowieka w Strsburgu. Pismo wnioskodawcy. Nazwa dokumentu: ŁEMKO – proces otwarty – Dotyczy pokrzywdzonych mniejszosci etnicznych – Łemków i Bojków w Rzeczypospolitej Polskiej // Загорода. – 2003. – №1 (36). – С. 12-16. – С. 12-13.

[3] Суд над гмерлыма – закінчыня. Фрагмент дальших споминів – Адам Барна // Загорода. – 2004. – №2-4 (41-43). – С. 63-64.

національною меншиною є спільнота громадян, яка відповідає наступним критеріям: 1) є менш чисельна від громадян, які дотримуються польської ідентичності; 2) істотно відрізняється від решти громадян мовою, культурою або традиціями; 3) прагне зберегти свою мову, культуру або традиції; 4) має почуття своєї історичної національної спільності та її діяльність є спрямованою на виявлення і захист цієї ідентичності; 5) її предки проживали на сучасній території РП щонайменше століття; 6) ототожнюється з нацією, зорганізованою у своїй державі. Позаяк етнічність лемків не відповідали, в першу чергу, критерію існування «материнської держави», то, відповідно до законодавчих норм, їм було надано статус етнічної меншини[1] [403]. За свідченням Я. Ковальчика, етнічною меншиною визнаними були лише ті лемки, котрі не ідентифікували себе як частину української національної меншини[2] [113, с. 63]. Для української спільноти був визначений саме цей статус, зокрема враховуючи фактор існування держави Україна. О. Дуць-Файфер наголошу, що лемки прагнуть лише бути рівними серед рівних[3] [65, с. 12].

Водночас, можна зробити висновок, що лемки не можуть здійснювати активні політичні кампанії, оскільки не мають серед інструментів впливу на структури, що формують етнополітику, партію чи інший впливовий політичний інститут, який би репрезентував інтереси лемків. Вони мають двох представників у Спільній Комісії Уряду і національних і етнічних меншин (Ю. Старинський, Б. Гамбаль), постійно є учасниками традиційних зустрічей національних та етнічних меншин з президентом, де вони можуть висловити останньому список основних проблем меншини. Найбільший акцент лемки роблять на необхідності розвитку власної культури, популяризації мови, історії, залучення молоді до функціонування лемківських організацій, збільшення представництва лемків перед владними інституціями, покращення фінансування меншини. Лемки є активними учасниками

[1] Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

[2] Ковальчик Я. Національні меншини в Польщі: регіональний аспект / Януш Ковальчик // Регіоналістика-Regionalistica. – Інформаційно-аналітичний журнал Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики. – 2011. – №1. – С. 62-65. – С. 63.

[3] Дуць-Файфер О. Публична присутнист в Президентскым Палаци / Олена Дуць-Файфер // Бесіда. – 2012. – № 1(124). – С. 12-13. – С. 12.

міжнародних русинських організацій.

Лемки відзначаються відносно низьким рівнем політичної активності, відповідно не досить ефективною є політична діяльность лідерів про що свідчить факт, що лемки не не мали власного представництва у парламенті, не представляли своїх виборчих комітетів[1] [305]. На місцевих виборах 2010 року кандидати-лемки стартували зі списків загальнокрайових партій та локальних виборчих комітетів відповідно пройшли до повітових рад та муніципальних рад (рад гмін), один кандидат був вибраний на посаду війта гміни[2] [401, с. 6]. Мова йде про такі регіони Польщі як Дальношльонське, Підкарпатське та Малопольське воєводства, де чисельність лемків є найбільшою. При тім, ця спільнота має своїх представників у Комісії у справах національних та етнічних меншин, хоча це не є гарантованою запорукою отримання державної підтримки. Як, наприклад, засвідчує протокол засідання Комісії у 2010 році представник лемків О. Дуць-Файфер наполягала на наданні права на телевізійне мовлення для лемків в рамках державних квот, однак ця вимога була відхилена[3] [368]. Водночас, організації лемків, зокрема «Стоваришення лемків», отримують державне фінансування для друку лемківських періодичних видань: «Лемковського рочника», «Бесіди», користуються іншими правами, які передбачаються законодавством для етнічних меншин.

Таким чином, незважаючи на досягнуті успіхи упродовж постсоціалістичних десятиліть щодо відродження та розвитку лемківської культури, збереження мови, викликом для громадсько-політичної самоорганізації лемків є питання впливу на зміст державної етнополітики. Іншим проблемним питанням є сприйняття молодим поколінням лемківської ідентичності в умовах ширшого польського суспільства. Відповідно до висновків деяких авторів, які є прихильниками лемківської ідентичності, молодь з більшим ентузіазмом приймає загальнопольську

[1] Charakterystyka mniejszosci narodowych i etnicznych w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#lemkowie

[2] Trzeci raport dotyczacy sytuacji mniejszosci narodowych I etnicznych oraz jezyka regionalnego w Rzeczipospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2011 r. – 46 s. – S. 6. – Режим доступу : https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/III-Raport-dotycz%C4%85cy-sytuacji-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-oraz-j%C4%99zyka-regionalnego.pdf

[3] Protokol_XXIV_KWRiMNiE, Warszawa, 1 października 2010 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/313/4228/Komisja_Wspolna_Rzadu_i_Mniejszosci_Narodowych_i_Etnicznych.html

ментальність, ніж регіональну лемківську ідентичність[1] [392, с. 45].

Зважаючи на офіційні статистичні дані, які свідчать про скорочення числа тих, хто ідентифікує себе виключно як «лемко», можна зробити висновок про поширення у середовищі цієї спільноти польської ідентичності. Асиміляції сприяють, перш за все, сприйняття певних історичних подій, освіта у польськомовних школах та римо-католицька церква. Зокрема, ці процеси є інтенсивними в українській громаді, особливо серед молоді, яка денаціоналізується за мовною ознакою. Є підстави стверджувати про порівняно більшу активність лемківської молоді у плані збереження та підтримання власної самобутності.

Водночас, лемки не використовують для підвищення свого політичного статусу механізми виборів, що, ймовірно, пояснюється достатньо високим рівнем дисперсного проживання, а також відсутністю партії чи іншої політичної сили, яка би репрезентувала етнічні інтереси спільноти. Таким чином, лемки використають лише ті ресурси, які безпосередньо є передбаченими законодавчою основою етнополітики в РП. Одним із прецедентів правового захисту колективних майнових інтересів лемків є згаданий позов до Європейського суду з прав людини. Права української та лемківської меншин у Польщі артикулюють та відстоюють відповідно понадпартійні організації «Об'єднання лемків» та «Стоваришення лемків». Відзначається значна активність української меншини у плані входження до владних органів, зокрема центральних та особливо місцевих. Зокрема, слід згадати таких депутатів як В. Мокрий та М. Чех[2] [288], що проходили до польського Сейму на початку 1990-х років від партій меншин та загальнопольських партій. На подальших виборах українці вже не мали подібного успіху, хоча, подібно до лемків, проходили до місцевих органів влади, зокрема на півночі і заході країни, де проживають українці, лемки-українці та лемки-русини.

Отже, необхідно відзначити нестабільність лемківської ідентичності в Польщі. При тім, як демонструють дані офіційних переписів, лемківська спільнота характеризується мовною стійкістю. У постсоціалістичний період лемківський рух

[1] Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46. – С. 45.
[2] Швидюк С.М. Інституційні процеси в етнонаціональній сфері Республіки Польща [Електронний ресурс] _/ С. М. Швидюк // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Чернівці, 2006. – Режим доступу : http://librar.org.ua/load.php

був спрямований на культурний розвиток спільноти, хоча упродовж останнього десятиліття відповідні заходи вже не є дуже ефективними. Етнічність має у своєму розпорядженні організації, товариства, музеї, ансамблі, досвід проведення фестивалів, розвитку етнічної освіти, таким чином, сприяючи відродженню та збереженню традицій і звичаїв Лемківщини. Що стосується політичної суб'єктності лемків, то у Польщі слід враховувати, перш за все, особливу ситуацію з їх самоідентифікацією. Перші загальноукраїнські орагнізації не мали жодних успіхів у політичній діяльності: ситуація змінилася з початком процесів лібералізації та демократизації, відповідно поділом меншини та інституційним її представленням Об'єднанням українців Польщі, Об'єднанням лемків та Стоваришенням лемків. Виникло ряд проблем, що підсилювалися також малоефективною політикою України до своїх громадян у Польщі, це зокрема проблеми фінансування та довіри поляків до кандидатів-неполяків. Що стосується Польської держави, то етнонаціональна політика країни пройшла різні етапи в напрямку мультикультурної моделі задля задоволення прав та потреб всіх етнонаціональних спільнот, вносячи зміни до старих та приймаючи нові законодавчі акти під впливом міжнародного співтовариства та міжнародних законодавчих норм, зокрема Рамкової конвенції та Європейської хартії регіональних мов та мов меншин. Свідченням чого стало, перш за все прийняття Закону про національні та етнічні меншини та про регіональну мову.

4.4. Русинство в Україні як виклик національній та регіональній політиці

Як вже згадувалось вище, на території України проживають представники різних етносів та націй. Відповідно необхідною є ефективна етнополітика Української держави стосовно національних меншин та етнічних груп. Досить активною у політичному житті України, не лише у регіональному масштабі, але й на загальнонаціональному рівні намагається бути угорська меншина. Подібна ситуація, як вже згадувалось вище, спостерігається і в Словаччині та Сербії. Угорці

згідно даних перепису 2001 року є другою за чисельністю після українців етнічною громадою на Закарпатті, хоча їх частка скоротилась порівняно з показниками 1989 року[1] [223]. Вперше ця спільнота була представлена у ВР у 1994 році, коли її представник очолював постійну комісію з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин, ініціював створення міжфракційного депутатського об'єднання національних меншин. Угорська меншина має своїх представників також і у обласній та районних радах, а також розпоряджається етнічними політичними партіями. Своїми особливостями відзначається також Крим[2] [159]. Загалом, з часу проголошення незалежності в Україні було створено близько 20 етнічних партій. Як найбільш активні себе проявили Демократична партія угорців України, Політична партія «КМКС» – Партія угорців України, Російська партія Криму, Партія мусульман України[3] [139]. Здебільшого, ці актори політичного процесу є малочисельними та обмеженими географічно ареалом певного регіону. Крім того, їх діяльність носить дезінтеграційний характер, негативно впливаючи на стосунки між національними меншинами та титульним етносом.

Організаційне оформлення русинства в Україні, зокрема в Закарпатській області, відбулося в лютому 1990 року, коли було проведено установче зібрання національно-культурного «Общества карпатских русинов» («Товариство карпатських русинів»), на якому головою було обрано М. Томчанія[4] [142, с. 259]. Програмною тезою організації було твердження, що «русини є окремим народом і не є частиною ні російського, ні білоруського народів»[5] [224, с. 36]. Відразу ж були

[1] Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/

[2] Маліборський В. Деякі особливості релігійної ситуації в Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс] / В.А. Маліборський. – Режим доступу : www.ciet.org.ua/docs/sbornik/277-286_maliborsky.doc; Партія мусульман України [Електронний ресурс] // Державна реєстраційна служба України. – Режим доступу : http://www.drsu.gov.ua/show/308

[3] Луцишин Г.І. Діяльність етнополітичних партій: консолідація політичної нації чи загострення міжетнічних відносин [Електронний ресурс] / Г.І. Луцишин // Гілея. – 2011. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P8_doc.pdf

[4] Ляшенко О. До питання про перспективи адміністративної реформи в Україні: досвід автономізації Криму та Закарпаття / Олексій Ляшенко // Наукові записки / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – 409 с. / Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – С. 253-265. – С. 259.

[5] Про русинство // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – У 2 ч. – Ч. 1. – Ужгород, 1999. – 254 с. – С. 30-44. – С. 36.

сформовані первинні громадські осередки організації у п'ятьох районах області[1] [90, с. 275].

Завдання, що декларували члени «Товариства карпатських русинів» носили культурно-освітницький характер, однак невдовзі поширилися також на політичну сферу[2] [173, с. 29]. Проявом цієї тенденції стала «Декларація Товариства підкарпатських русинів про повергнення Закарпатській області статусу автономної республіки», розроблена адвокатом П. Годьмашем. Враховуючи сприятливе ставлення до «неорусинства» регіональних структур Комуністичної партії України, у жовтні 1991 року була створена комісія, яка займалася вивченням питання автономії, а після його розгляду Закарпатською обласною радою, воно було винесено на референдум у грудні 1991 року. Однак, через переформулювання змісту запитання («Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало, із закріпленням у Конституції, статус особливої самоврядної адміністративної території, як суб'єкта у складі незалежної України і не входило до будь-яких інших адміністративно-територіальних об'єднань?»), винесеного на референдум, русини сприйняли його критично. На референдумі позитивно за дане питання проголосувало 78 % громадян, однак цей «самоврядний» статус не був наданий[3] [143, с.221], що дає привід лідерам руху наголошувати на факті нехтування владою України вимог цієї спільноти.

Показовим є факт, що окремі русини пояснюють пітримку ними незалежності України виключно через сподівання, що в новій державі будуть створені більш сприятливі етнополітичні умови аніж у Радянському Союзі. Ці активісти заперечують політичний русинізм на Закарпатті, який ніби провокується регіональними впливами, зокрема російськими, пояснюючи це «сталінськими» стереотипами, а також виголошуючи тезу про «політичний характер» усіх народів і націй. Як негативний приклад дієвості вітчизняної етнополітики русини наводять

[1] Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу / Михайло Петрович Зан // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку / [голов. ред Г. Скрипник] ; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2013. – 750 с. – С. 275

[2] Мишанич О. «Карпаторусинство», його джерела та еволюція у ХХ ст / Олекса Мишанич. – Відродження, 1992. – 56 с. – С. 29.

[3] Ляшенко О. Русинський партикуляризм у сучасній Україні : витоки, ідеологія, прояв / Олексій Ляшенко // Наукові записки / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008 / Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 37. – С. 211-232. – С. 221.

розгляд у Києві звернення Закарпатської обласної ради від 6 березня 1992 р. про потребу прийняття закону про спеціальну адміністративну територію Закарпаття та визнання національності «русин»[1] [143, с.221]. Однак, Комітет з національних питань ВРУ у своїй відповіді вказав на відсутність підстав для надання спеціальних колективних прав представникам цієї спільноти, яка є етнографічною групою українського народу.

Один з активних представників русинського громадського руху – Є. Жупан – причину такої політичної позиції вбачає у діяльності крайніх націоналістичних політичних сил, які штучно обвинувачують русинів у сепаратизмі, екстремізмі, антиукраїнізмі, що сприяє формуванню відповідної оцінки їх політичної діяльності офіційними структурами. Водночас, як наголошують лідери русинства, стимулом для розгортання етнічного руху було бажання отримати статус для Закарпатської області, який би закріплював вищий рівень територіальної автономії, та задоволення колективних національно-культурних і політичних прав русинів. Мова йде, наприклад, про запити «Асоціації нерадикальних демократів» (створення «Підкарпатської республіки в рамках незалежної України»), різних груп русинської інтелігенції (формування «спеціальної самосправної адміністративної території[2]») [150, с. 6], висування вимог усіма русинськими структурами щодо визнання на офіційному рівні національності «русин».

Радикальне політичне крило русинства сформувало у 1993 році окремі структури, зокрема «Тимчасовий уряд Підкарпатської Русі», і ця подія знайшла відображення навіть в американських ЗМІ[3] [329]. Уряд виступив із зверненням до населення Закарпаття, що в разі невиконання вимоги щодо надання «самоврядного статусу», є підстави «проголосити республіку Підкарпатська Русь суверенною нейтральною Підкарпатською державою»[4] [176, с. 28].

---

[1] Ляшенко О. Русинський партикуляризм у сучасній Україні : витоки, ідеологія, прояв / Олексій Ляшенко // Наукові записки / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008 / Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 37. – С. 211-232. – С. 221.

[2] Магочій П.Р. Традиція автономії на Підкарпатській Руси (Закарпаттю) / Павло Роберт Магочій // Русин. – 2010. – №2. – С. 6.

[3] Hundley T. Restive Rusyns Seek Independence from Ukraine [Електронний ресурс] / Tom Hundley // Chicago Tribune. Pittsburgh Post - Gazette. Pittsburgh, Pa.:Jun 10, 2001. p. A-5. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=73923029&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

[4] Мишанич О. Політичне русинство і що за ним / Олекса Мишанич. – Ужгород : «Гражда», 1993. – 47 с. – С. 28.

Про спроби підвищити політичну суб'єктність русинства свідчить створення у 1992 році Підкарпатської республіканської партії (ПРП), серед основних програмних вимог якої теж було створення нейтральної республіки «Підкарпатська Русь», яка би володіла повною політичною та економічною незалежністю, а також визнання існування русинського народу[1] [200]. У 1995 році відбулося установче зібрання Християнсько-демократичної партії Закарпатської Автономної Республіки, яка орієнтувалась на структуризацію місцевої автономії за чехословацьким зразком[2] [40, с. 501]. У 2002 р. відбулася спроба створити ще одну русинську партію, але вже з іншими очільниками, що знову ж таки свідчить про сегментацію руху в краї. Мова йде про партію «Підкарпатська Русь України»[3] [40, с. 520]. У грудні 1998 року була створена Асоціація русинських товариств, метою діяльності якої було декларовано узгодження та координація дій щодо захисту соціально-економічних та культурних інтересів русинів в умовах «соціальної та екологічної катастрофи» у регіоні, включно розвитку самоврядування, відродження русинської культури[4] [271, с. 100].

Політичний провід русинів Закарпаття активно комунікує з органами влади різного рівня щодо зміни статусу русинів як етнічності, а також статусу краю як адміністративної одиниці[5] [42, с. 3]. Наприклад, у 1999 році громадські об'єднання русинів звернулися до владних структур у Києві з «Декларацією про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України», в якій наводяться факти та правові норми, що підтверджували би правомірність надання краю автономного статусу. Русини наводять як аргумент також факт входження до складу міжнародної Організації Непредставлених Народів, внесення їх до переліку

[1] Панчук М. До питання політичного русинства [Електронний ресурс] / Май Панчук // Віче. – 2009. – №7. – Режим доступу : http://www.viche.info/journal/1390/

[2] Годьмаш П. Історія республіки Підкарпатська Русь // Петро Годьмаш, Сергій Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с. – С. 501.

[3] Годьмаш П. Історія республіки Підкарпатська Русь // Петро Годьмаш, Сергій Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с. – С. 520.

[4] Угода про утворення Асоціації русинських товариств (АОТ) // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с. – С. 100.

[5] Годьмаш П. Проблема русинів – в руках третьої влади / Петро Годьмаш // Русинська газета. – 2002. – №3(017). – Август. – С.3.

непредставлених народів[1] [52, с. 106-108], що відбулося після надсилання відповідного запиту до Генеральної асамблеї ООН та отримання відповідної резолюції у 2001 році[2] [234, с. 75]. Це міжнародне визнання стало підставою для звернення до Конституційного Суду України із заявою про потребу офіційного відновлення та введення до державного реєстру національності «русин»[3] [118, с. 1]. Крім того, у 2000 році було створено «Товариство захисту прав корінного населення», яке наголошує саме на потребі надання русинам цього статусу, що означало б підвищення їх етнополітичних позицій.

Водночас, в рамках державної етнополітики в Україні не було вироблено чіткого підходу щодо реагування на запити русинів культурного і політичного характеру. Так, у 1999 році Державний комітет України у справах національностей та міграцій у відповідь на звернення до Прем'єр-міністра України керівників русинських організацій повідомив, що позиція держави щодо вирішення проблеми русинів полягає в розмежуванні її двох аспектів і необхідності здійснення заходів, адекватних природі кожного з них[4] [136, с.109]. Мова йде про етнокультурний та політичний аспекти, і саме щодо якнайповнішого задоволення запитів русинської спільноти в рамках першого була надана позитивна відповідь.

Водночас, Закарпатська обласна рада займає більш радикальну позицію щодо задоволення етнокультурних потреб представників русинів. Так, у 2002 році регіональний представницький орган, за підтримки Закарпатської обласної державної адміністрації, звернувся до ВРУ з клопотанням визнати русинів як окрему національність та їх право на вільне самовизначення. Це рішення використовувалось для обгрунтування вимог прискорити внесення на розгляд

---

[1] Декларація підкарпаторусиських організацій про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с. – С. 106-108.

[2] Резолюція для підкарпатських русинів // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 3. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2003. – 122 с. – С. 75.

[3] Конституційний суд України відмовився вирішувати питання русинів // Подкарпатська Русь. – 2001. – №8(10). – 11 вересня. – С. 1.

[4] Лист від Державного комітету України у справах національностей та міграцій до Русинського науково-освітнього товариства М. Макарі, Товариства карпатських русинів І. Туряниці, Товариства ім. О. Духновича Л. Філіпу, Товариства Кирила і Мефодія о. Д. Сидору, Асоціації русинських товариств М. Шарзі від 12.03.1999 р. №9-471/13 // Руснацький світ. – Т.2. – Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2001. – С. 109-110. – С. 109.

парламенту проекту постанови про визнання національності «русин»[1] [138, с. 166], які були відхилені через негативну позицію політичних сил, що не вбачали підстав для задоволення даного політичного запиту[2] [218, с. 126], зокрема не знайшовши належних обгрунтувань для виокремлення русинів в окрему національність[3] [220, с. 127].

Дана відповідь була заснована на позиції Державного комітету України у справах національностей та міграції (2003 рік) щодо відсутності політико-правових підстав для визнання русинів окремою від українців національністю. Крім того, у тому ж таки 2003 році директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України Г. Скрипник у відповіді на звернення голови Закарпатської обласної ради М.І. Андруся зробила висновок, що спроби видати русинів окремою від українців етнонаціональною спільнотою є певним політичним лукавством, яке створює сепаратистські загрози для територіальної цілісності України. Відповідно до результатів наукових досліджень, які проводились на території Закарпаття, ще у 1990-х роках, не лише українськими, але й російськими дослідниками, етнічна культура та мова русинів належать до локальних варіантів відповідних явищ української матеріальної та духовної культури[4] [294, с. 158]. Однак слід відмітити, що як було продемонстровано у Розділі 1, окремі російські дослідники все ж таки наголошують на факті окремішності русинського народу та його більшій спорідненості з росіянами, а не з українцями.

У 2006 році Державний комітет України у справах національностей та міграцій дав відповідь на чергове звернення Народної Ради Русинів Закарпаття, у

---

[1] Лист Голові Свалявського общества Подкарпатських русинов п. Сарканичу В.В. від в.о. начальника відділу у справах національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації В. Мандзюка // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С 166.

[2] Постанова Верховної Ради України «Про відхилення проекту постанови Верховної Ради України «Про визнання національності «русин» та внесення національності «русин» до переліку національностей, що проживають в Україні за даними перепису населення, проведеного в 2005 р.» // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С. 126.

[3] Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про відхилення проекту постанови Верховної Ради України «Про визнання національності «русин» та внесення національності «русин» до переліку національностей, що проживають в Україні за даними перепису населення, проведеного в 2005 р.» // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С. 127.

[4] Щодо звернення голови Закарпатської обласної ради М.І. Андруся // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С. 157-158. – С. 158.

якій містилися посилання на «План заходів із розв'язання проблем українців-русинів», прийнятий Кабінетом Міністрів ще у 1996 році[1] [135, с. 1], і який вважається першим прецедентом оприлюдненої офіційної позиції щодо статусу русинства. Метою «Плану» було, насамперед, попередження проведення референдумів представниками русинської спільноти щодо автономізації Закарпаття. Однак, зауважимо, що дія документу була обмежена 1996-1997 роками, на чому наголошували владні структури у подальших відповідях на запити русинських активістів, які надалі дотримуються переконання про подальшу пролонгацію філософії цього «Плану»[2] [71, с. 165].

Важливі політичні зміни в Україні, принаймні на рівні зміни складу владних еліт, призводять до активізації етнічності. Зокрема, під час президентської кампанії 2004 року три провідні русинські організації публічно підтримали кандидата у президенти В. Ющенка, вважаючи, що він сприятиме зміні пріоритетів державної етнополітики[3] [364]. Особливо імпонував русинам декларований проєвропейський курс цього політика, прагнення до членства у ЄС, у державах-членах якого важливим є пошук етнополітичного консенсусу. В. Ющенка підтримували Ужгородське та Великоберезнянське товариства карпатських русинів, Ужгородське відділення товариства ім. О. Духновича та Товариство русинської інтелігенції Закарпаття. У той час, Товариство Кирила і Мефодія, Сойм підкарпатських русинів, ораганізація «Підкарпатська Русь України», Обласне товариство ім. О. Духновича підтримували кандидата В. Януковича[4] [77, с. 584]. Як засвідчують дані офіційного листування, позиція влади, сформована за результатами виборів 2005 року, не змінилася, у порівнянні з попередниками: русини розглядалися як складова українського народу.

---

[1] Лист від Державного комітету України у справах національностей та міграцій до голови Народної Ради русинів Закарпаття п. Є.Жупану від 3.03.2006 р. №8-18-81 // Пудкарпатськый русин. – 2006. – № 3(6). – Марець. – С. 1.

[2] Жупан Є. Проблемні питання русинської спільноти в Україні / Євген Євгенович Жупан // Матеріали міжнародного круглого столу «Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону» від 21 грудня 2011 р. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 163-170. – С. 165.

[3] Pozun B. A minority in Waiting / Brian Pozun // Transitions Online; 12/26/2005, p1-1, 1p. – Accession Number 28551654. – Database: Academic Seurch Complete.

[4] Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008 р. – 682 с. – С. 584.

Знаковою організаційною подією для русинів краю було створення у 2005 році Народної Ради Русинів Закарпаття[1] [70, с. 5], що відбулося у контексті загальнонаціональних політичних змін. Об'єднує дана асоціація декілька русинських організацій, зокрема товариства «Карпатських русинов», «Подкарпатських русинов», «Товариство жінок-русинок», «Товариство молодих русинів», «Союз русинських писателю Закарпаття», Ужгородське «Товариство ім. О. Духновича», тобто структури, які займають поміркована культурницьку позицію, на відміну, від організацій, які входять до складу «Сойму підкарпатських русинів», що об'єднує політичних радикалів.

Водночас, фактором, який ускладнює функціонування русинської громади в Україні, є постійні конфлікти ідеологічного, тактичного і, найчастіше, організаційно-фінансового характеру серед їх лідерів. Так, у квітні 2008 р. була прийнята заява Форуму русинської громадськості краю про засудження діяльності відомого ідеолога русиства П.Р. Магочія, який «деструктивними діями не сприяє відродженню русинської національності та культури, а навпаки – дискредитує миролюбивість, законослухняність і толерантність русинського населення краю»[2] [93, с. 4]. Мова йде про підозру щодо сфабрикування ним акту усунення «Общества Карпатських русинів» зі складу Світового Конгресу русинів, блокування зв'язків та співпраці в сфері культури, мистецтва, літератури з іншими русинськими організаціями, спричинення конфронтаційних процесів в етнічних структурах.

Подібна тенденція набула розвитку у 2010 році, коли Народна Рада Русинів Закарпаття виступила із заявою, у якій звинуватила «Сойм» у присвоєнні права виступати від імені всіх русинів, приймати рішення, попередньо не обговорені у низових організаціях, створенні паралельних структур, призначення міністрів «незрозуміло ким вибраного уряду», прийнятті провокаційних звернень та заяв[3] [92, с. 2]. Це, на думку, поміркованого крила русинства, негативно позначається на діалозі русинів із владою, свідчить про них як про сепаратистів та екстремістів.

---

[1] Жупан Є. От конфронтації до конкретної роботи // Подкарпатський русин. – 2007. – №4(17). – 12-26 юлія. – С. 5.
[2] Заява форуму русинської громадськості краю, скликаного Координаційною радою // Подкарпатський русин. – 2008. – №18(31). – 12-26 апріля. – С. 4.
[3] Заява Президії Народної Ради Русинов Закарпаття // Подкарпатський русин. – 2010. – №40(53). – 10-24 юнія. – С. 2.

Наприкінці 2010-х років посилилася зовнішньополітична активність політичних лідерів русинів і, водночас, зовнішні впливи на етнополітичні процеси у Закарпатті. Звернення до найвищих органів державної влади з проханням надання русинам статусу національної меншини[1] [24] були оприлюднені Світовою Радою русинів, яка займає поміркована національно-культурницьку позицію. Водночас, під час першого «Європейського Конгресу Подкарпатських Русинів» (більш радикальний у порівнянні зі Світовим Конгресом та включає російських русинів), що відбувся у червні 2008 року, делегати звернулися до урядів, президентів та парламентів держав-членів ЄС, зокрема Чеської Республіки, а також Російської Федерації з проханням виступити гарантами державно-правового статусу Закарпаття (Підкарпатської Русі) та визнати відновлення статусу русинського народу як нації та суб'єкта міжнародного права[2] [166, с. 4]. Під час Другого Європейського Конгресу у 2008 році було проголошено відновлення русинської державності (від 22 листопада 1938 року) у статусі Республіки «Підкарпатська Русь»[3] [167, с. 4].

Заяви лідерів політично активного крила русинства щодо відновлення «русинської державності» стали приводом для відкриття кримінальної справи СБУ і засудження священика Православної церкви Московського патріархату, одного з лідерів руху о. Дмитра Сидора[4] [336]. Зауважимо, що з'ясовуючи зовнішньополітичні впливи на розгортання русинства частина фактів вказує на підтримку політичного руху на Закарпатті Росією. Так, М. Завадяк відверто зазначає, що «роль РФ у визнанні русинів українською владою важко переоцінити»[5] [73, с. 6]. У ЗМІ неодноразово піднімається зокрема питання фінансування Сойму російськими організаціями («Русский мир»).

---

[1] Вимога за ришованє статуса Карпатских Русинох у України зоз їх припознаваньом за окремну националну меншину // Анкета запитань та отриманих відповідей Дюрі Папуга від 29 серпня 2012 р. Особистий електронний архів.

[2] Меморандум Європейского Конгресса Подкарпатских Русинов // Подкарпатський русин. – 2008. – №21(34). – 14-28 юнія. – С. 4.

[3] Меморандум 2-го Європейського Конгресу Підкарпатських Русинів про прийняття Акту проголошення відновлення русинської державності (в статусі-кво від 22 листопада 1938 р.) // Подкарпатський русин. – 2008. – №26(39). – 13-27 новембра. – С. 4.

[4] Leaders of ethnic movement questioned in west Ukraine Anonymous [Електронний ресурс] // BBC Monitoring Former Soviet Union. London : Oct 31, 2008. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=1586639631&Fmt=3&clientId= 45648&RQT= 309&V Name=PQD.

[5] Завадяк М. Між п'ятьох держав / М. Завадяк // Подкарпатський русин. – 2011. – №45(58). – Децембер.– С. 5-6. – С. 6.

Повертаючись до питання про періодичну підтримку русинства регіональною владою Закарпаття, слід вказати, що у березні 2007 року національність «русин» за ініціативи фракції «Наша Україна», членом якої був один із лідерів національно-культурного крила русинства Є. Жупан, була визнана обласною радою. Це рішення обгрунтовувалося як символічне задоволення запитів цієї спільноти, а також як реакцію на згадану вище резолюцію ООН. За деякими експертними оцінками, за рішенням представницького органу Закарпаття, насправді, приховувалося бажання зарезервувати керівні посади в області для місцевої еліти, а також посилити контроль над ресурсам регіону[1] [189]. ВРУ не підтримала дане звернення, пояснюючи його як некоректне з правової та політичної точки зору[2] [98, с. 77]. Однак, вже у 2012 році з ініціативи народного депутата від КПУ О. Голуба була здійснена ще одна невдала спроба зафіксувати на законодавчому рівні національність «русин»[3] [100]. Як відомо, у моніторинговому звіті перед РЄ Україна визначила русинів як етнографічну групу українського народу, на яку не поширюються положення Рамкової конвенції про захист національних меншин.

Запит не був підтриманий спеціалізованим Державним комітетом і ВРУ, мотивація полягала у відсутності в Україні органу державної влади, до повноважень якого належить офіційне визнання національності та ведення відповідного реєстру. Що ж до методології проведення перепису населення України у 2001 році, то Державний комітет статистики, відповідно до звернення, «використовував переліки національностей та мов, підготовлені спеціально утвореною комісією Національної Академії наук України виключно для перепису, а не для офіційного визнання певної національності»[4] [137, с. 1]. Водночас, ВРУ наголосила, що Закарпатська обласна рада порушила норми Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» і, відповідно прийняття

[1] Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lemky.com/publication/198-nas-poki-rjatuye-te-shho-vid-zakarpattja-do.html.

[2] Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання русинів в Україні // Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. – Страсбург, 2009. – 99 с. – С. 77.

[3] Інформація щодо розгляду у Комітеті проекту Постанови Верховної Ради України «Про русинів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art_id=47023&cat_id=45376&search_param=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1

[4] Лист-відповідь Державного комітету України у справах національностей та міграцій Голові НРРЗ Є.Жупану №8-18-81 // Пудкарпатськый русин. – 2006. – №3(6). – Марець.– С. 1.

регіонального рішення щодо визнання національності «русин» є некоректним з політичної і правової точки зору[1] [98, с. 77].

Слід відзначити, що на території Закарпатської області можна виділити існування окремих районів, де національно-культурна та політична активність представників русинської етнічності є більш інтенсивною, аніж в інших адміністративно-територіальних одиницях, і здобувають, завдяки цій суб'єктності, підтримку від органів влади. Зокрема, мова йде про Свалявську, Воловецьку районні ради, які підтримали прохання національно-культурних товариств відновити на офіційному рівні національність «русинів»[2] [195, с. 4]. Зокрема, представницький орган Свалявського району прийняв рішення про «Про реєстрацію національності «Русин» / «Русинка» при переписі населення 2013 р.»[3] [99]. Категорично проти виступила Рахівська рада, що є досить показовим, зважаючи на факт проживання в даному регіоні значної кількості гуцульського населення, яке не виступає з подібними заявами. Крім того, саме у Свалявi у липні 2013 р. проводився XII Світовий конгрес русинів, на якому було прийнято рішення про подальше вживання заходів з метою визнання національності «русин» ВР України, представлення інтересів русинів у ЄС та міжнародних організаціях. Слід сказати, що саме у Свалявському районі проживає найбільша кількість русинів, що наочно демонструє карта *(Див. Додаток П)*[4] [244].

На сторінках своїх друкованих органів русини, зокрема Свалявського району, порушують також питання про надання їм статусу корінного народу[5] [264, с. 4-5]. З ініціативи уже згаданого свалявського «Товариства захисту прав корінного населення» у серпні 2009 року була проведена конференція, присвячена Міжнародному дню корінних народів, на якій було надіслано лист Генеральному

---

[1] Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання русинів в Україні // Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. – Страсбург, 2009. – 99 с. – С. 77.

[2] Ніна Карпачова: «Ігнорування русинської національності – дискримінація, яку не усунуто з 1945 року» // Подкарпатський русин. – 2007. – №4(7). – 12-26 юлія. – С. 4.

[3] Інформація про реєстрацію національності «Русин»/»Русинка» при переписі населення 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svalyava-vlada.gov.ua/filelib/sou/%E2%84%96%20263%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf

[4] Русини у Закарпатській області за переписом 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pollotenchegg.livejournal.com/22776.html

[5] Талабишка И. Самоопределение: украинский случай / Иван Талабишка // Подкарпатський русин. – 2010. – №40(53). – 10-24 юнія.– С. 4-5.

Секретарю ООН з проханням про проведення плебісциту щодо самовизначення русинів. Також було прийнято рішення порушити клопотання перед Комітетом по захисту прав людини, національних меншин та національних відносин ВР України про прийняття Закону «Про корінні народи України» на основі міжнародного права.

Важливим викликом для майбутнього розвитку русинства є питання кодифікації русинської мови в Україні, подібно, до прикладу Словаччини. Так, у 2007 році проходила лінгвістична конференція, яка мала на меті унормування єдиної підкарпаторусинської літературної мови[1] [4, с. 2]. У 2011 році заступник голови «Русинського науково-освітнього товариства» М. Завадяк та голова Свалявського «Товариства Підкарпатських Русинів» І. Кушнір звернулися до розробників законопроекту «Про засади державної мовної політики» із проханням внести до переліку регіональних мов або мов меншин русинську мову. Як відомо, відповідно до положень цього закону, русинська мова була внесена до переліку регіональних мов. При цьому, було визначено мінімальну чисельність носіїв регіональної мови на рівні 10 %[2] [86]. Виникає питання про коректність визняння русинської мови регіональною, враховуючи результати перепису 2001 року, згідно яких русинська громада на Закарпатті нараховує трохи більше десяти тисяч осіб, що аж ніяк не становить 10% населення громади. Слід відзначити, що у контексті виборчих кампаній 2010, 2012 років у русинських ЗМІ, зокрема у газеті «Подкарпатський русин» було зазначено, що русини сподіваються на підтримку своїх прагнень депутатами різних рівнів від Партії Регіонів, які, ніби-то, можуть сприяти жителям Закарпатській області також у федералізації України і, відповідно, надання їй автономного статусу[3] [286, с. 1].

Що ж стосується питання освіти, то, на відміну від решти предметних країн, на Закарпатті функціонують лише недільні русинські школи. У 2013 році було

[1] Алмашій М. Резолюція лінгвістичної конференції на тему: «Задача унормования русинського літературного языка на Подкарпаттю» / Михайло Алмашій // Подкарпатський русин. – 2007. – №12(25). – Новембер, 29 – децембер, 13. – С. 2.
[2]Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17
[3] Чи буде русинська мова визнана регіональною? // Подкарпатський русин. – 2011. – №45(58). – Децембер. – С. 1.

відзначено десятиріччя їх заснування[1] [245]. Зокрема, у 2007 – 2008 н.р. проводилась діяльність 40 недільних русинських шкіл, де навчалося більше 850 учнів[2] [97, с. 22], тоді як у 2012 – 2013 н.р. функціонували вже лише 23 недільні школи-класи із 446 учнями[3] [199, с. 27]. Позаяк державні кошти виділяються лише на організацію русинських фестивалів, то факт відсутності фінансування даних освітніх закладів є предметом надзвичайно негативної реакції з боку русинської громади. Фінансування здійснюється переважно на основі спонсорської допомоги, яка направлена не лише на організацію навчального процесу, але й позашкільної роботи.

Важливим фактором, що може вплинути на перспективи русинського руху, етнічну самоідентифікацію населення Закарпаття, є проблема «молоді», тобто збільшення чисельності її прихильників серед молодого покоління. Порівнюючи ситуацію в Україні та в інших досліджуваних країнах, бачимо значно більшу активність та залученість до громадсько-культурного життя молоді, які себе ідентифікують як русини чи лемки у Словаччині, Сербії, Польщі. Враховуючи цю обставину, культурницьке крило русинів, зокрема і НРРЗ, наголошує на необхідності відкриття кафедри русинської мови та літератури в Ужгородському національному університеті, групи підготовки вчителів русинської мови в Мукачівському виші, державного фінансування русинських шкіл, заходів, спрямованих на культурне відродження русинів тощо.

Русини мають у розпоряженні друковані ЗМІ, зокрема обласного і районного масштабів, газети «Підкарпатський русин», «Подкарпатская Русь», «Русинська родина», «Русинська газета», «Русинська бесіда», «Русинський прорив», «Подкарпаття – наш край», які здебільшого фінансуються самими русинами, тому більш менш стабільно виходить лише «Підкарпатський русин». Фінансування публікаційної діяльності з боку держави є нестабільним та незначним: наприклад, для фінансування русинського словника, розробленого Ю. Чорі, обласна влада

[1] Русинським народним школам – 10 років [Електронний ресурс] // Голос Карпат. – Режим доступу : http://goloskarpat.info/blog/anonsy/27110.html
[2] Інформаційний бюлетень №22. – Ужгород, 2011. – 65 с. – С. 22.
[3] Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти: нарис / Валерій Падяк. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2013. – 64 с. – С. 27.

Закарпаття не виділила кошти, не дивлячись на обіцянки[1] [7]. Літературний рух русинів є доволі слабким. Причину цього русини вбачають у відсутності державної підтримки для розвитку видавничої справи, журналістики, радіо, телебачення тощо. Держава частково виділяє русинам ресурси для теле- і радіомовлення: 34,6 год. телепрограм та 4,2 год. радіопередач на Закарпатському обласному радіо і телебаченні[2] [97, с. 25].

Аналіз національно-культурного та етнополітичного розвитку русинів в Україні дозволяє зробити висновок, що спалахи активності цього руху пов'язані із подіями загальнонаціонального масштабу: прийняттям Конституції України у 1996 році, переписом населення у 2001 році, святкуванням 200-річчя від дня народження О. Духновича 2003 році, обранням на посаду Президента України В. Ющенка, а у 2010 році представника Партії Регіонів В. Януковича, що є цілком логічним, зважаючи на постійне прагнення та сподівання русинів на визнання їх національною меншиною. Лідери руху підкреслюють, що держава, її владні структури надають навіть культурним запитам русинів несистематичну підтримку, зокрема фінансування періодичних видань, передач на телебаченні і радіо, фестивалів тощо.

Таким чином, представники русинської етнічності в Україні, що проживають майже стовідсотково на території Закарпатській області, є активними учасниками національно-культурного життя. Опускаючи політичну складову русинського питання в Україні, варто наголосити на цінності русинської культури загалом та важливості культурницької діяльності русинських організацій. Звичаї, традиції, розмовна мова, фольклор закарпатських сіл мають значну наукову цінність, їх збирання та збереження дозволяє підтримувати унікальні зразки усної народної творчості. Немалий внесок у збереження і розвиток культури русинської громади роблять національно-культурні товариства. За ініціативи русинських громадських організацій започатковано фестиваль русинської культури «Червена ружа», який кожного разу відвідують делегації та колективи з інших країн, де проживає

[1] Анкета запитань та отриманих відповідей Євгена Жупана від 23 серпня 2013 р. Особистий архів.
[2] Інформаційний бюлетень №22. – Ужгород, 2011. – 65 с. – С. 25.

русинська громада. Загалом в Україні нараховується 11 національно-культурних товариств *(див. Додаток Р)*, які багато уваги приділяють культурно-освітній діяльності. Вони намагаються активно поширювати історичні, літературні, фольклорні, етнографічні знання та культуру русинів. Для цього проводиться популяризація на сторінках періодичних видань, різноманітних науково-практичних конференціях, форумах, семінарах, вечорах тощо. Значна увага приділяється також освітній діяльності, зокрема видавництву підручних та методичних матеріалів, організації культурологічних та спортивних акцій для дітей. Одним з найважливіших питань для закарпатських русинів є кодифікація літературної мови, яке активно розробляється робочими лінгвістичними групами, зусиллями яких видаються граматики та словники.

Українська влада у офіційних документах підкреслює позитивне ставлення до діяльності громадських організацій національних меншин і етнографічних груп, в тому числі русинських, у сфері їх етнокультурного розвитку, але надання особливого статусу русинській етнічності, зокрема визнання їх національною меншиною, як таке, що містить в собі деструктивну політичну складову, розглядається негативно. Рішення владних структур у питанні русинства, до певної міри, можна кваліфікувати як помірковану форму етнополітичної поведінки[1] [158, с. 492]. Така позиція, насамперед, пояснюється відсутністю в Україні офіційної концепції етнополітики та, відповідно, належним чином обгрунтованого нормативно-правового визначення статусу русинів та інших етнонаціональних спільнот в Україні, що негативно позначається на етнополітичних реаліях в країні. Цьому сприяє також непослідовність та нескоординованість дій центральних органів державної влади та місцевого самоврядування. Ця ситуація різко контрастує з тією, що склалася в інших країнах проживання русинської громади, де русини визнані національною (Словаччина, Сербія) та етнічною (лемки в Польщі) меншиною. При цьому, експертні оцінки та міжнародне співтовариство підкреслюють притаманність недемократичних елементів правовій системі України у питаннях політичного представництва, створення політичних партій, участі

[1] Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Римаренко Ю.І. – К. : Генеза, 1996. – 942 с. – С. 492.

національних меншин у виборчих процесах.

З точки зору концепції політичної суб'єктності, русини в Україні не є повноцінними акторами етнополітики, не створивши окремі політичні структури і маючи в активі лише поодинокі прецеденти представництва в органах державної влади і місцевого самоврядування. З територіальної точки зору, найвищий рівень політичної активності особи, які вважають себе носіями русинської етнічності, проявляють у Свалявському, Мукачівському, Хустському районі та м. Ужгород. Це визначає потенційний вплив на зміст лише місцевих політичних рішень, що не є сутнісним фактором в умовах централізованої моделі етнополітики в Україні. Водночас, втручання інших країн у розгортання цього руху не сприяє конструктивному вирішенню навіть культурно-національних запитів русинів.

4.5. Сучасні пріоритети та ймовірні напрямки майбутнього розвитку русинства в країнах Центральної та Південно-Східної Європи

Низький рівень соціальної згуртованості та напруженість у міжетнічних відносинах є одними з основних соціально-політичних проблем сучасності, зокрема в Європі. Такий стан пояснюється, в тому числі, зміною кордонів у результаті світових воєн, досвідом перебування у складі різних державностей, що вплинуло на норми, цінності, традиції, стан суспільної свідомості, що є притаманними модерним соціумам, а також формування феномену «розірваних» етносів. Для дослідження етнічної самоідентифікації представників різних етнічностей можна використовувати інструментарій сучасних інформаційних технологій, зокрема, у проведенні ***опитування*** носіїв русинства.

Представники русинської етнічності, як вже було з'ясовано, проживають на території декількох центральноєвропейських держав та державах Південно-Східної Європи, а нащадки іммігрантів – у США та Канаді, хоча потік мігрантів-русинів на Американський континент не припиняється. Тому застосування можливостей мережі інтернет, зокрема соціальної мережі «Фейсбук» є одним із доступних, з

технологічної і ресурсної точок зору, методів опитування русинів[1] [171]. Такий підхід був застосований дисертанткою для визначення факторів етнічної самоідентифікації осіб, які є близькими до русинства. Зокрема, респондентам було поставлено питання «Що таке русинство?», відповіді на яке мали закритий характер і були сформульовані відповідно до існуючих в науковій літературі можливих підходів щодо пояснення досліджуваного феномену. Варіанти були наступними: 1) етнічна група українців; 2) культурний феномен; 3) окремий народ; 4) політичний проект; 5) українці[2] [243].

З одного боку, відповіді респондентів носили публічний характер, адже результати опитування є оприлюдненими у мережі Інтернет, тому їх можна сприймати як такі, що мають високий рівень вірогідності. З іншого боку публічність, найімовірніше вплинула на недостатньо високий рівень участі потенційних респондентів в опитуванні. Водночас, дотримуємося переконання, що особи, які зголосилися до опитування мають чіткі етноідентифікаційні орієнтації. Зауважимо, що серед респондентів є представники США, Республіки Польща, Словацької Республіки, Сербії, Чеської Республіки, Угорщини, України.

Загалом, протягом 2 квітня – 23 травня 2012 р. було опитано 64 респонденти, які відгукнулися на поставлене запитання. Мова, таким чином, йде про стихійну вибірку у даному опитуванні. Розподіл відповідей виглядає наступним чином: 1) «етнічна група українців» – 10; 2) «культурний феномен» – 3; 3) «окремий народ» – 47; 4) «політичний проект» – 1; 5) «українці» – 4 особи[3] [243]. За віковим критерієм понад 50 % респондентів становили молоді люди до 30 років, за соціальним статусом це були, переважно, студенти, аспіранти та представники наукової інтелігенції. Можемо підсумувати, що голосували ті люди, які обізнані з русинською проблематикою чи представляють дану спільноту, враховуючи значний відсоток закордонних респондентів. Однак результат опитування не можна вважати репрезентативними у достатньому обсязі, зокрема через обмежену кількість респондентів. Відзначимо, що найменш активними були громадянами

[1] Миронов Г. Русинський рух, інтернет та молодь [Електронний ресурс] / Григорій Миронов // Новини Закарпаття. – 2012. – 3 січня. – Режим доступу : http://transkarpatia.net/2012/01/03/rusinskiy-ruh-nternet-ta-molod.html
[2] Русини –...?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.facebook.com/questions/200789243368501/
[3] Русини -...?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.facebook.com/questions/200789243368501/

України, що, можливо, пояснюється чинниками «страху» та «нещирості» респондентів, оскільки рух є достатньо дискредитований та існує фактор історичної пам'яті[1] [96].

Враховуючи фактор низького рівня репрезентативності згаданого опитування, автором було застосовано також методику експертного опитування. Зокрема, вагомий матеріал було надано лідерами русинської спільноти в Сербії, меншу активність проявили обрані експерти Словаччини, України та Польщі. Запитання стосувалися не лише питання самоідентифікації, але й становища русинів у країні проживання, їх місця в етнополітиці держави, і відповіді на них були використані у розділах дисертації. Зокрема, було використано відповіді, надані представниками Союзу русинів-українців Сербії, зокрема з Б. Віславскі, Я. Рамачем, головою Національної ради русинської національної меншини Сербії С. Рац, Світової Ради Русинів – Д. Папугою, Союзу русинів-українців Словаччини – П. Соколом, П. Богданом, Стоваришення лемків – О. Дуць-Файфер, Народної Ради Русинів Закарпаття – Є. Жупаном.

Порівнюючи результати опитування *(див. Додаток С)*, навіть окремо наприклад, сербських респондентів, бачимо присутність проблеми ідентифікації та об'єктивне ставлення до русинського питання в середовищі сербських науковців. Можемо відмітити деякі проблеми у процесі опитування, зокрема стосовно налагодження контактів. Можливо сформульовані запитання анкети сприймались не зовсім коректно і викликали зворотню жорстку реакцію респондентів, або ж їх посилання на брак часу. Однак цього не відмічаємо серед академічних дослідників Сербії та представників русинсько-українських товариств. Русинів вони ідентифікують як «інтегральну частину, але як регіональну ідентичність, українського народу»[2] [9]. Звертаючись знову ж таки до питання ідентичності, слід сказати, що ідентифікація русинів йде не лише у двох варіантах – як окремий народ чи частина українського народу – але і як частина словацького, польського чи

[1] Іваць О. Похибки ідентифікації етнічних груп Закакрпаття : взаємини якості опитування та нещирості респондентів [Електронний ресурс] / Оксана Іваць. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/app/2009_37/app-37_Ivats_O_M_(345-354).pdf

[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

угорського народів, але ніде офіційно про це не пишеться. При цьому, як відмічають респонденти, до виникнення політичного русинізму, питання ідентифікації русинів не виступало настільки гостро. Русини мали між собою лише територіальні кордони (у якості перепон), комунікація ускладнювалася перш за все через об'єктивні причини – незнання, засоби комунікації тощо. Причиною такого роду поділів є перш за все політика урядів держав. Прикладом можемо взяти хоча б Сербію. Курс на поділ русинів та українців тут був взятий ще з 1953 року[1] [6]. Доречною у даному контексті є цитата «все, що гірше для національної меншості, краще для уряду»[2] [9].

Незважаючи на те, що брак ресурсів не дозволив провести польові дослідження серед представників русинської спільноти у всіх досліджуваних країнах, вже результати аналізу доступних даних демонструють, що вони, здебільшого, розглядають цю етнічність інакше, більш розмаїто і толерантно, аніж в рамках наукових дискусій. Так, відчувати себе «лемками» частину громадян Польщі спонукає, насамперед, нерозуміння частиною української громади своєрідності культури лемків, а також не дуже привабливий міжнародний імідж України та відсутність належного рівня інтересу держави до закордонних українців[3] [111]. Враховуючи ці фактори, можна стверджувати про посилення асиміляційних процесів у середовищі русинської спільноти: часто її представники надають перевагу ідентифікації себе угорцями, словаками чи поляками.

На прикладі ідентифікації русинів та українців у Словаччині можна з'ясувати розбіжності між офіційною статистикою та даними про чисельність громад, яку наводять окремі дослідники. Однією з причин є те, що русино-українське населення може ідентифікувати себе словаками при опитуванні чи переписі, при цьому в побуті, особливо в сільській місцевості, розмовляти русинською чи

[1] Анкета запитань та отриманих відповідей Богдана Віславскі від 3 червня 2012 р. Особистий електронний архів.
[2] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.
[3] Кляшторна Н. П'ять запитань для лемка [Електронний ресурс] / Наталка Кляшторна // Незалежний інформаційно-освітній ресурс «Гайдамака». – Режим доступу : http://haidamaka.org.ua/0028.html

українською мовами[1] [29], відповідно почувати себе русином чи українцем за походженням. Таким чином, можна стверджувати про асиміляційні процеси у середовищі русинської громади (подібно, до речі, до української) у суспільствах проживання.

Переходячи до формулювання ***сценаріїв розвитку русинства у середньо- і довгостроковій перспективах,*** зауважимо, що асиміляція є одним із можливих варіантів майбутнього русинської громади у цільових країнах, і цю думку поділяють ряд дослідників[2] [186, с. 56]. Сприяють цьому процеси укладання змішаних шлюбів, урбанізація, процеси еміграції та інтенсивного інформаційного обміну. На думку Ю. Тамаша критичною є межа в 5 тис. осіб представників спільноти, досягаючи якої спільнота поступово помирає.

Поміркованим можна вважати ***сценарій інтеграції,*** за якого русини, дотримуючись концепції політичної нації, отримають шанс збереження етнічних мовно-культурних особливостей. Критичним фактором є етноідентифікаційний вибір молоді, зокрема дітей громадян, які є носіями русинської етнічності. Адже саме на молоде покоління покладається місія збереження самобутності, культури, мови, літератури будь-якої спільноти, що є складним завданнях в умовах міграції, адаптації до «ширшого» суспільства, глобалізації. Як результат, скорочується кількість дітей у русинських класах, що негативно відзначається, перш за все, на рівні поширення мови. При тім, сучасні лідери русинства вважають, що метою їх діяльності є, щоб «молоді русини та українці знали і зберігали свої джерельні вартості, водночас, щоб знали потреби країни, в якій живуть»[3] [9].

Зважаючи на вже згадуваний факт більш стійкого збереження русинської самобутності у сільській місцевості, одним з подальших ***сценаріїв*** майбутнього для русинів може бути ***консервація*** чи, навіть, ***ізоляція*** на цьому рівні, що ймовірно призведе до витворення власного мікросвіту, із збереженням «дідівських» звичаїв,

[1] Воок Й. Становище національної меншини русинів-українців Словаччини та її співпраця з Україною [Електронний ресурс] / Йосиф Воок, Павло Богдан // Центр культур національних меншин Закарпаття. – Режим доступу : http://centerkultur.xtreemhost.com/?s=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8

[2] Мушинка М. Політичне русинство на сучасному етапі / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2009. – №4-5. – С. 47-58. – С. 56.

[3] Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

традицій, культури. До того ж, як демонструють побіжні висновки, зроблені у цьому розділі, русини є активними з громадської і політичної точок зору, насамперед, на локальному рівні містечок і сіл[1] [33, с. 272].

Наведені сценарії розвитку русинської меншини у досліджуваних країнах проживання, включно України, видаються цілком логічними. Крім того, у працях дослідників ми також знаходимо ***сценарій маргіналізації***, суть якого полягає в тому, що представники етнічності опускаються по соціальній ієрархії на самий «низ»[2] [169, с. 54].

Радикальним ***сценарієм***, який пропонується деякими лідерами русинства України, є набуття статусу ***автономії*** Закарпатською областю в складі України[3] [169, с. 54]. Очевидно, що русинський рух через закордонні впливи та сепаратистські тенденції, несе загрози для територіальної цілісності держави. Тим більше, що більшість західних дослідників відносить Україну до групи країн, де невирішеними залишаються етнічні конфлікти, точніше, проблеми, які їх зумолюють, а також регіональні суперечності, що мають, в тому числі, етнополітичний характер. Розглядаючи питання автономізації, не можемо оминути увагою можливість ***сепаратистських тенденцій***, появи різноманітних спекуляцій на даному грунті, адже сепаратизм активізується в специфічних умовах, пов'язаних з політичними та соціокультурними трансформаціями у суспільстві, зміною позицій влади (її послаблення чи посилення) тощо. Таким чином проходить демонстрація частиною населення свого невдоволення суспільно-політичними процесами в державі. Однак, не все так просто з етнічним сепаратизмом. На Закарпатті, навіть при умові, сприйняття русинів як потенційно окремої етнічної спільноти, існує прогнозована загроза дестабілізації в регіоні. Цей фактор часто посилюється ексклюзивістською політикою держави (чи принаймні існування такого іміджу) як виключно української за етнічною ознакою, а не як держави Україна з різними

[1] Гаврош О. Блукаючий народ. Роман-подорож у часі і просторі / Олександр Гаврош. – К.: Нора-Друк, 2012. – 312 с. – С. 272.

[2] Мигович І. Русини в Україні : статус, проблеми та перспективи (З доповіді на науковій конференції, присвяченій Міжнародному дню захисту прав корінних анродів світу, м. Свалява, 9 серпня 2008 року) / Іван Мигович // Віче. – 2009. – №7. – Квітень. – С. 50-54. – С. 54.

[3] Мигович І. Русини в Україні : статус, проблеми та перспективи (З доповіді на науковій конференції, присвяченій Міжнародному дню захисту прав корінних анродів світу, м. Свалява, 9 серпня 2008 року) / Іван Мигович // Віче. – 2009. – №7. – Квітень. – С. 50-54. – С. 54.

національностями. Прикладом, може слугувати аналітична записка, де в частині щодо русинства зазначено: «Русинський рух не має своєї героїчної історії боротьби за національні ідеали, а без цього дуже важко створити основу для нації, як цього прагнуть русинські вожді. Сьогодні він є лише хитрою комбінацією, грою на міжнародних інтересах (бо русинську карту прагнуть використати певні кола в сусідніх державах, насамперед в Росії). У нього нема плану на майбутнє, це лише намагання пристосуватися до певних ситуацій. Усе це й перетворює русинство на провокацію-спекуляцію звичайного антиукраїнського змісту, до чого українська держава мала б поставитися адекватно»[1] [219]. Частково з даним опусом можна погодитися, але виникає питання як «адекватно» можна поставитися до тих людей, навіть при умові існування лише кількох десятків осіб, котрі вважають себе окремим народом? З позицій збереження державної цілісності – звичайно заборонити. Однак варто уникати трагічних помилок політичної практики, аби не перетворити потенційну русинську етнічність у власне окремий русинський народ, про який деякі сучасні дослідники заявляють уже сьогодні. Тобто, існує недооцінка русинства, як виключно політичних ігор чи інтриг, що безумовно є фактом, проте не слід відкидати й інші загрози заради безпеки держави. Організаційний розбрат, який існує у середовищі національно-культурних товариств русинів в Україні, відсутність єдиної мети розвитку спільноти може створювати додаткову загрозу для цілісності етнічності, оскільки вона буде дискредитована з політичної точки зору.

Ця небезпека може посилюватися і тим, що за усіма міжнародними нормами перевага надається малим або зникаючим народам, що в умовах європейського простору, куди тепер уже напевно прямує держава, буде додатковою проблемою для України, особливо в частині збереження іміджу європейської і толерантної у міжетнічних відносинах держави.

Водночас, одним із позитивних ***сценаріїв*** для русинів в Україні може бути ***створення національно-культурної автономії***[2] [221, с. 377]. Подібне

[1] «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні». Аналітична записка [Електронний ресурс]. –.Режим доступу : http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=84.

[2] Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні : Монографія / Кресіна І.О., Коваленко А.А., Лойко Л.І., Стойко О.М., Явір В.А., Вітман К.М., Кіссе А.І., Асланов С.А., Грицяк Д.І., Голденштейн К.О. / За ред. І.О. Кресіної. – К. : Логос, 2011. – 400 с. – С. 377

етнополітичне рішення допомогло б, за припущеннями деяких авторів, уникнути поглиблення проявів сепаратизму в країні, зокрема маніпуляції русинським питанням закордонними акторами. Без сумніву, що ментальні зміни у етнічній свідомості жителів Закарпаття можуть привести до реалізації ***сценарію визнання русинами статусу складової українського етносу***[1] [125, с. 36]. Водночас, потрібно брати до уваги чинник етнічних орієнтацій автохтонного слов'янського населення Закарпаття і мігрантів з «великої України»[2] [96].

Посилення позицій русинської громади в суспільствах проживання можливе за умов її формування як ***суб'єкта політики***, згуртованої меншини, з цілісною самосвідомістю, спільними інтересами та цілями і, відповідно, з власними політичними організаціями та реальним впливом на зміст етнополітики з метою захисту своїх прав та збереження власної самобутності, забезпечення конструктивних відносини з державою проживання та іншими етнічними спільнотами. Русини не виключають можливості створення власних впливових політичних партій у майбутньому, хоча, враховуючи особливості законодавства, що регулює партійну діяльність, наприклад, в Україні, цей варіант не є дуже ймовірним[3] [7]. Тому більш перспективним є варіант здобуття (посилення) русинами політичного впливу на регіональному і загальнодержавному рівнях через залучення їх до створення багатоетнічних партій. Подібний варіант пропонує Ю. Бангура для фрагментованих багатополярних країн[4] [217, с. 15]. Зауважимо, що політичний розвиток етнічних спільнот, зокрема формування їх як суб'єкта політики, відображає стадії етногенезу етнічних спільнот і, в свою чергу дає можливість впливати на зміст етнополітики і етнічного менеджменту[5] [284].

---

[1] Красовський І. Тільки з рідним народом... / Іван Красовський. – Львів : Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1992. – 41 с. – С. 36.

[2] Іваць О. Похибки ідентифікації етнічних груп Закакрпаття : взаємини якості опитування та нещирості респондентів [Електронний ресурс] / Оксана Іваць. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/app/2009_37/app-37_Ivats_O_M_(345-354).pdf

[3] Анкета запитань та отриманих відповідей Євгена Жупана від 23 серпня 2013 р. Особистий архів.

[4] Поппер Т. Разделяй и управляй : усиление меншинств путем фрагментации / Т. Поппер // Государственное управление в переходных экономиках. – 2004. – Осень.– С. 12-15. – С. 15.

[5] Червеняк А. Оптимізація державного управління етнонаціональними процесами в умовах циклічного розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Андріана Червеняк, Олександр Пелін. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-34/doc/2/08.pdf

Характеризуючи ситуацію в центральноєвропейських країнах, словацький дослідник Ю. Подоба робить висновок, що процес етнічного розвитку русинської спільноти залежить від ставлення її представників до України як держави. ЇЇ позитивний імідж сприятиме переходу на позиції українства та зближення з українськими громадами в країнах проживання[1] [360, с. 279-287]. Окрім того, приклад багатьох мультиетнічних держав демонструє потребу для державної етнополітики не допустити зовнішні маніпуляції з власними меншинами, використання сценаріїв розв'язання проблеми, які були складені акторами з інших країн[2] [267].

Підсумовуючи вище охарактеризовані сценарії, зауважимо, що в етнополітиці бажаним є дотримання принципу «золотої середини». Саме він може забезпечити «оптимальне співвідношення між етнічною самобутністю, асиміляцією й інтеграцією у системі існуючих стосунків»[3] [69, с. 118], і вважаємо, що такий підхід можна застосувати і у русинському питанні.

Оскільки, поточний політико-правовий статус русинів є відмінним у країнах Центральної та Південно-Східної Європи, подібно до їх ідентифікації та позиціювання, доцільно розглядати різні сценарії розвитку русинського питання, що й було зроблено. Так, русини визнані національною меншиною у Сербії та Словаччині, тоді як лемки Польщі (мова не йде про українців) віднесені законодавством до етнічної меншини. В Україні русини визнані етнографічною групою чи субетносом.

Імовірними для русинів є сценарії інтеграції при збереженні регіональної самобутності та консервації – мова йде про значну часову перспективу та тенденцію урізання прав національних меншин. Можливим перш за все для України є сценарій формування національно-культурної автономії, визнання русинів корінним народом, враховуючи значний відсоток автохтонності серед місцевого закарпатського населення. Крім того, вірогідність сценарію автономізації

[1] Podoba J. Ethnic conflict in Slovakia / Juraj Podoba // International Journal on Minority and Group Rights 4. – Netherlands, 1997. – P. 279-287.
[2] Тишков В. Политическая антропология. Курс лекций [Електронний ресурс] / Валерий Тишков. – Режим доступу : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/n65_krah_id.html
[3] Євтух В. Якою має бути етнополітика Української держави? / Володимир Євтух // Віче. – 1992. – №8. – 112-116. – С. 118.

залежатиме від української влади, перш за все проваджуваної політики заборон, що посилює автономістські настрої серед русинів Закарпаття. Тому важливим є формування єдиної концепції етнополітики держави та інституційного її забезпечення. Малоймовірними для русинів видаються сценарії маргіналізації, стосовно конкретно України – це сценарій визнання їх національною меншиною, зважаючи на об'єктивні характеристики спільноти та владні побоювання загрози розколу в суспільстві, фактор сепаратизму, а також шлях єдності з українським народом, що не є популярним серед радикальних русинів. Поряд з цим, і науці, і політиці слід рахуватися з особливостями русинської проблематики та шукати шляхи гармонізації стосунків.

Підсумовуючи вищесказане, наголосимо, що у кожній з предметних країн, русини займають досить компактну територію проживання. Беручи до уваги цю обставину, дисертантом було використано концепції нерівномірного розвитку територій та економічної експлуатації периферійних чи напівпериферійних територій. У випадку русинства географічне розташування мало вплив на рівень добробуту русинської спільноти, економічну нішу, яку займають її представники, соціальний статус, який є домінуючим у структурі громади. Опосередковано, ці обставини впливали на процес формування самосвідомості населення. Важливим фактором і ідентифікації русинів і, подекуди, політичної активності у деяких країнах є церква, зокрема беручи до уваги, що у Словаччині та Польщі переважна більшість русинів були і залишаються греко-католики, у порівнянні з римо-католиками словаками і поляками та православними сербами. В Україні деякі священики православної церкви Московського патріархату використовують тезу про окремішність русинів як четвертого східнослов'янського народу як один з етапів обґрунтування органічного зв'язку з російським етносом, що є маловірогідним.

Особливістю, яка визначає, в тому числі, політичний статус русинської меншини, її об'єктність в етнополітиці та вплив на державну етнополітику можна назвати фактор мови. Специфікою України, у порівнянні з іншими цільовими країнами, потрібно вважати відсутність кодифікованої русинської мови. Русини

мають також етнічні освітні установи, однак статистика демонструє, що чисельність учнів у цих закладах постійного скорочується.

Таким чином, аналіз статусу русинської громади дає підстави зробити висновок, що у жодній із них вона не стала повноцінним суб'єктом політики. Слід вказати на проблему недосконалості законодавства в галузі етнополітики: незважаючи на те, що усі країни, принаймні формально, імплементують також міжнародні норми захисту прав меншин, етнополітиці кожної з них притаманні певні суперечності. Мова йде, наприклад, про відсутність етнополітичної концепції в Україні, закону про національні меншини у Словаччині, суперечливий характер норм сербського законодавства тощо.

Окрім того, на політичний потенціал спільноти впливає відсутність єдності в середовищі громади, насамперед серед її еліти та проблема політичного русинства, що негативно відзначається на ефективності діяльності спільноти у сфері захисту своїх прав. Русини, зважаючи також на недостатню чисельність, не мають власних політичних партій, за винятком окремих партій регіонального значення в Сербії, та спроб створити таку у Словаччині (мова йде про регіональну політичну партію «Наш край», ініційовану в тому числі русинами, що представляє інтереси Пряшівського краю та меншин). Допускаємо, що у випадку співробітництва з українською меншиною у країнах проживання організаційний потенціал спільноти міг би бути вищим, а процеси асиміляції менш інтенсивними. Водночас, загальний контекст лібералізації та демократизації країн досліджуваного регіону, а саме Центральної і Південно-Східної Європи, зумовив активізацію русинських лідерів та національно-культурних товариств щодо імплементації норм міжнародного права у сфері етнополітики та здобуття широких можливостей для розвитку національно-культурної сфери.

ВИСНОВКИ

Русинське питання як одна з етнополітичних проблем сучасності заслуговує на аналіз та дослідження, вже зважаючи на факт своєї неоднозначності, враховуючи перш за все ідентифікацію русинів в означених європейських країнах, а саме Словаччині, Сербії, Польщі та Україні. Важливими є також особливості становлення проблематики, зокрема впливи прихованих факторів на даний процес, у тому числі питання «політичного русинства», процес сегментації русинського руху, його причини. У досліджуваних країнах, зокрема Словаччині та Сербії, русини визнані національною меншиною, лемки у Польщі є етнічною меншиною. Проблемним є русинське питання в Україні, де русини офіційно визнані етнографічною групою українського народу, що не задовільняє активістів русинської громади, які прагнуть до визнання їх національною меншиною. Заслуговує на увагу також питання політичного русинства в Україні, яке є перешкодою повноцінного громадського функціонування для русинської меншини у решті країн проживання, що неодноразово підкреслюють дослідники русинської проблематики.

1. Класичні західні етнополітичні концепції майже не використовують для обґрунтування своїх теоретичних припущень категорію етнос, притаманну країнам Центральної і Південно-Східної Європи. Більш поширеним є поняття етнічності. Різнозначне вживання категорій вносить додаткові суперечності і в питання русинства. В ході аналізу русинської проблематики, доречним є розгляд основних концепцій етносів та націй, зважаючи на факт надання русинській спільноті статусу, який в різних країнах варіює від національної меншини до етнографічної групи. Відповідно можемо підкреслити ті характеристики, які є найбільш відповідними при дослідженні русинів, включаючи їх до методологічної конструкції нашого дослідження. У даному випадку ми чітко окреслили критерії, які дослідники виділяють при класифікації етносів та націй, зокрема спільну історію чи міф про походження, мову, територію, культуру, релігію. Відповідно за допомогою ряду методів та наукових підходів вдалось проаналізувати русинську

спільноту за наведними параметрами. Дані критерії аналізу русинської меншини використали також для наукового визначення її статусу. Це дало можливість чіткіше сформулювати проблему, з'ясувати доцільність використання етнополітичної термінології, альтернативних точок зору, нових думок в галузі етнополітології в контексті розгляду русинства як феномену. В результаті аналізу основних етнополітичних категорій, які є дотичними до русинства, з'ясовано доцільність їх використання. Згідно самоідентифікації русинської спільноти, перш за все її активістів, русинів можна визначити як регіональну етнічну групу, яка прагне до відновлення власних традицій та культури, етнічної самобутності, автономного статусу в межах національної держави. Але найдоцільнішим нам видається узагальнене вживання стосовно русинів категорії «етнічність». Погоджуємось, таким чином, із західною традицією, де етнічність визначається як окрема група людей, що володіють певним ступенем зв'язків і солідарності, мають, принаймні латентно, уявлення про спільне походження та інтереси. Відповідно реальність етнічності залежить перш за все від бажання людей, а також культурних та матеріальних умов, що склалися. Це обумовлено сформованими протягом століть регіональними особливостями русинів у кожній з досліджуваних країн, у той час, як в Україні розглядаємо русинів як етнографічну групу, автохтонну в регіоні проживання.

2. Існує цілий ряд різного роду матеріалів, які стосуються русинської проблематики. Мова йде не лише про академічні видання, але й публіцистичну літературу. При цьому авторство варіює від фахових етнологів, етнополітологів, істориків – до авторів з фанатичною зацікавленістю русинством. Даному питанню присвячено також ряд наукових конференцій, круглих столів тощо. Нами проаналізовано різноспектрову літературу, співставлено наявні матеріали з теоріями етносів та націй, відповідно зроблено висновки про доцільність застосування різних етнополітологічних категорій стосовно русинів, насамперед категорій, які б кваліфікували їх статус як меншини. Проблематичність даного питання видається знятою у Словаччині та Сербії, адже русини на законодавчому рівні визнані національною меншиною і вони не становлять собою джерело

конфлікту, а також Польщі, де лемки (за винятком тих, хто ідентифікує себе українцями) законодавчо визначені як етнічна меншина. Зовсім іншою є ситуація в Україні, де русини ведуть активний діалог з владою стосовно питання визнання їх національною меншиною, внесення окремим кодом до переписних листів як національності, навіть надання статусу автономії. Відповідно визначаємо радикальне та помірковане крило русинства в Закарпатті, і не лише в середовищі самого руху. Дослідників русинської проблематики також класифікуємо на декілька груп. Дана класифікація є подібною у кожній з визначених країн, автори поділяються на тих, хто розглядає русинів як складову українського народу та тих, які бачать русинів окремим східнослов'янським народом і у своїх дослідженнях намагаються обгрунтовувати саме цю позицію. Таким чином, дослідників класифікуємо відповідно до двох орієнтацій русинської громади та етноісторичного наповнення даного феномену. Можливими є також більш детальні класифікації. Дослідження русинської проблематики виходить за межі Центральної та Південно-Східної Європи, позаяк фігурує також в англомовних, італомовних, франкомовних та російськомовних студіях. Аналіз різного роду джерел, зокрема нормативно-правових актів, статистичних даних, декларацій, статутів, заяв, офіційного листування русинів дало змогу визначити рівень та характер активності русинів у кожній з предметних країн та їх реакцію на ті чи інші дії влади, проваджувану етнополітику в державі проживання.

3. Важливим для дослідження сучасного становища та статусу русинів є розгляд передумов їх становлення як меншини. Свій відбиток на цей процес наклали важкі соціальні умови проживання, вимушені міграції, насильницькі переселення, зміна правлячих режимів, з різною політикою стосовно меншин тощо. Наведені фактори, разом з природніми та цілеспрямованими процесами асиміляції значно вплинули на формування специфічних рис в мові, культурі, побуті, менталітеті русинів загалом. Також важливим виявився фактор відсутності власної незалежної батьківщини, стабільної державницької традиції в Україні. Русини жили серед змішаного населення, переважно були малоосвіченими, що не могло не позначитись на їх самосвідомості та зовнішніх ознаках спільноти. Єдиною

ідентифікаційною рисою русинів, яка продовжує зберігатись, є церква, адже переважна більшість русинів греко-католики. Відсутність єдиного централізованого державного впливу позначилась на різнорідності русинів в окремих країнах. Можемо порівнювати таким чином русинську меншину в Сербії та Словаччині, не говорячи вже про порівняння їх з русинами в Україні. Не виключаємо з поля зору проблему політичного русинства та його вплив на русинську громаду в досліджуваних державах, про негативний відбиток якого говорять академічні дослідники в різних країнах. Русини впродовж тривалого періоду ставали маріонеткою та об'єктом політичних спекуляцій, в процесі яких їх ідентичність, особливо окремішня підтримувалась, заперечувалась чи взагалі заборонялась.

4. У контексті здійснюваного дослідження доречним є розгляд моделей етнополітики. Для цього перш за все важливим є аналіз осоновних нормативно-правових актів, які стосуються сфери захисту та забезпечення прав національних меншин у кожній з предметних країн. Крім конституції, це також є галузеві закони, які не лише безпосередньо торкаються національних та етнічних меншин, але й нормативні акти, що стосуються прав людини, громадянина загалом, культурної, освітньої сфери, сфери інформації тощо. Важливим є також міжнародний доробок у сфері захисту прав осіб, що належать до меншин, тому було розглянуто також рівень відповідності національного законодавства досліджуваних країн міжнародній нормативно-правовій базі. Слід сказати, що Рада Європи здійснює постійний моніторинг національного законодавства, для з'ясування рівня його відповідності міжнародним нормам, особливо що стосується імплементації Рамкової конвенції про захист національних меншин. Найкращою з-поміж запропонованих країн у даному плані є ситуація в Польщі. Аналіз вказаних нормативних документів, а також конкретна діяльність влади Словаччини, Сербії, Польщі та України, дають можливість зробити висновок про конкретні етнополітичні концепції в цільових країнах. Беручи за основу найгрунтовнішу класифікацію моделей етнополітики, а саме поділ їх на асиміляційну, інтеграційну та мультикультурну, можемо говорити про поширення мультикультуралізму в

Європі, водночас окремі випадки обмеження прав меншин, свідчать про відсутність єдиного етнополітичного вектору в країнах, де політика мультикультуралізму переплітається з елементами інтеграційної та асиміляційної моделей, враховуючи як приклад, хоча б рівень дієвості принципу вживання рідної мови в офіційному спілкуванні. Багато в чому це залежить і від громади, але відповідальність за збереження та підтримання унікальності та самобутності меншин лежить також і на державі. Іншими негативними прикладами в етнополітиці країн є часте нехтування правом субсидіарності у різних сферах, обмеження інформаційних, освітніх прав тощо. Неоднократно підкреслювалося не лише етнополітологами, але і юристами, необхідність вироблення єдиної етнонаціональної концепції Українською державою, що визначала б основні пріоритети етнонаціональної політики країни.

Крім того, суперечливим є українське законодавство, яке в першу чергу повинно давати чітке окреслення характеристик груп, що можна віднести до національної, етнічної меншини, корінного народу тощо, що зніме зайві питання в цій сфері, знизить ризики етнополітичних конфліктів. Не зайвим є перелік етносів з визначеною статусною класифікацією, з метою уникнення суперечностей та невизначеності в ідентифікації та процесах політичної суб'єктивації меншин. Україна, як одна з європейських країн, повинна уточнити та конктетизувати власну нормативно-правову базу, опираючись на наукові пошуки спеціалістів у галузі історії, юриспруденції, етнології, етнополітології, лінгвістики тощо. Доречним буде врахування доробків не лише вітчизняних науковців, але й західних фахівців. Відповідні перетворення є доречними не лише з огляду на функціонування міжнародної нормативно-правової бази, але й умов поліетнічності країни, де спостерігаємо ряд невирішених та гострих етнополітичних питань, розгортання етнополітичних конфліктів.

Важливу роль у забезпеченні прав національних та етнічних меншин у будь-якій країні відіграють органани державної влади. Показовим є приклад Сербії, де національні меншини можуть мати свої національні ради при владі, а також регіональні парламенти. Національні ради презентують мовні, освітні, культурні та інформаційні потреби меншин. Хоча останнім часом мова йде про обмеження

даного права для меншин. Маємо ще один приклад різнопланової політики влади. Добре розробленою є практика захисту прав меншин у Словаччині та Польщі, де при владних органах створено ряд дорадчих інституцій, що займаються питаннями меншин. Етнонаціональна проблематика активно розробляється також різними науково-дослідними інститутами. У Польщі та Словаччині постійно функціонують владні ради з питань захисту прав людини, національних та етнічних меншин, компетенція яких визначається законодавчо. Однак у Словаччині нерозробленим залишається закон про національні меншини, що до певної міри ускладнює ситуацію з чітким визначенням змістового наповнення категорії «національна меншина». З ініціативою розробки та прийняття подібного закону активно виступає русинська меншина. Маємо ряд невирішених питань у сфері захисту прав меншин в Україні. В Україні функціонують ряд державних органів, що займаються захистом національних меншин, у тому числі на регіональному рівні. Однак можемо спостерігати часту зміну цих інституцій в останні роки, ліквідацію важливих інститутів, що негативно позначається на етнополітиці країни загалом.

5. В ході дослідження було з’ясовано, що однією з можливостей впливу меншини на етнополітику країни проживання є її становлення як суб’єкта політики, у даному випадку етнополітики та її політико-правовий статус у суспільстві. При цьому для безпосереднього впливу на етнополітичні процеси дана умова не є обов’язковою. Можемо взяти до прикладу Україну, де русинська громада об’єктивно не володіє, на нашу думку, базовими характеристиками суб’єкта політики, при цьому вплив її на етнополітичну картину в державі є помітним, хоча й мало ефективним. З часу активізації русинського руху, русинські активісти ведуть безперервний діалог не лише з українськими високопосадовцями, але й міжнародними інституціями, що займаються питаннями захисту прав людини та меншин, а також керманичами ряду європейських держав, перш за все сусідніх з Україною. Найпершою вимогою русинів є надання їм статусу національної меншини, як це зроблено приміром в сусідній Словаччині. Поряд з цим маємо ряд прихованих тенденцій у даному питанні. Наприклад у Словаччині русини є визнані національною меншиною через дієвість принципу самоідентифікації. Можемо

назвати ще декілька причин подібної політики словацької влади, зокрема не виключаємо особистої зацікавленості словацької влади в регіональній дестабілізації, що має свої корені в історії, цілеспрямована політика поділу меншини, що є вигідним для держави тощо. Ще одним можливим варіантом є визнання русинської меншини з демонстративною метою для міжнародного співтовариства та інших меншин, що проживають на території держави, у першу чергу угорців, які є однією з найактивніших меншин у країнах Європи. Варто відмітити, що саме в Словаччині русинська меншина в Європі, за даними переписів, є найбільш чисельною. При цьому, конфронтація між русинами та українцями тут помітніша, ніж скажімо в Сербії. В Словаччині бачимо русинів-українців та русинів, які ідентифікують себе автохтонним народом на території сучасної СР. Словацькі русини неодноразово підкреслюють своє прагнення діяти в напрямку реалізації власних прав у співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування. Одним з пріоритетних напрямків їх активності є також збереження своєї мови, культури, релігії для майбутніх поколінь.

Необхідно підкреслити, що русини мають не лише власні організації у країнах проживання, але й наднаціональні структури, зокрема світовий конгерс та світову раду. Окрему увагу слід звернути на лемків у Польщі та русинів в Україні. Дослідники виділяють декілька ідентифікацій лемків у Польщі. Це зокрема лемки, лемки-русини та лемки-українці. Крім того, у Польщі за даними попередніх переписів проживали також русини. Вже за останнім переписом 2011 року русинів у переписних листах не зустрічаємо. Офіційна чисельність лемків у Польщі варіює приблизно в однакових межах, при цьому вони не є настільки чисельною та активною меншиною аби мати власні політичні орагнізації. Лемки в країні, поряд з ромами, татарами та караїмами, згідно закону про національні та етнічні меншини, визнані етнічною меншиною, що вже є значним досягненням.

Кардинально відмінною від європейської картини є ситуація в Україні. В очікуванні перепису в державі, русини активізували свою діяльність з пропагування визнання русинів національною меншиною в Україні. Нещодавно саме в Україні проводився черговий Світовий конгрес русинів, який не обійшовся

без дискусійних обговорень, зауважень, у тому числі в середовищі самих закарпатських русинів. При цьому необхідно підкреслити ряд спекуляцій на даному грунті, зокрема і в українських владних колах, де русинів часто використовують як розмінну монету. Як показує аналізований період, значні, перш за все політичні події в державі, реанімують русинський рух. Звернення русинських активістів, як приклад, часто переплітаються з передвиборчими обіцянками політиків і закінчуються практично з однаковим результатом, принаймні що стосується перемовин на найвищому рівні.

6. Сценарії розвитку русинської проблематики залежатимуть, перш за все, від політики країн проживання, а також загальних глобалізаційних тенденцій у світі. Поступове урізання прав національних меншин є реальною тенденцією, яку підмічають представники меншинських груп, зокрема і в досліджуваних країнах. Візьмемо до прикладу хоча б Сербію, де йде скорочення чисельності не лише представників меншин, але населення загалом. Дослідники відмічають поступове скорочення прав меншин, зокрема у сфері самоврядування. Мова йде про обмеження функціонування національних рад меншин, про що вже згадувалося раніше, хоча дане питання, з огляду на проведені опитування, видається дискусійним.

Не виключенням є також Словаччина, де представники не лише русинської, але й української меншини скаржаться на урізання фінансування, обмеження у сфері освіти, зокрема скорочення чисельності навчальних закладів. Можемо говорити про можливі процеси асиміляції, інтеграції, маргіналізаці чи консервації русинів в окремих регіонах. Можливі сценарії майбутнього русинської громади залежать перш за все від молодого покоління. Факт самобутності та унікальності русинської та лемківської культур для світового культурного надбання є беззаперечним. Особливості їх збереження залежать від виховання дітей та молоді. Візьмемо до уваги хоча б інтеграційні процеси, розширення меж світових співтовариств, наддержавних утворень, у даному випадку перш за все ЄС, відповідно поступову, в тому числі культурну, транформацію в напрямку досягнення загальноєвропейських стандартів. Тому важливими є навіть

елементарні комплекси, що можуть виникати у представників меншин, подібних до русинів чи лемків, у порівнянні з поляками чи словаками, у плані збереження мови чи звичаїв. Мова йде перш за все про комфорт меншин в освітніх закладах, які є одними з найважливіших інститутів соціалізації після сім'ї. Розглядаючи русинську мову навіть як мікромову, дослідники говорять про поступове її зникнення. Про чітке майбутнє русинської громади у світі говорити важко, адже ще століття тому дослідники говорили про її зникнення, однак прогноз виявився хибним.

Для захисту своїх прав та реалізації потреб як меншини, крім культурно-освітньої діяльності будь-якої громади, важливою є також конструктивна політична активність. Важливим для русинської етнічності є розвиток та збереження власної культурної неповторності, за умови відсутності будь-якого натяку на сепаратистські тенденції чи створення конфліктного потенціалу для регіону проживання. Тому універсальним, на нашу думку, для русинської громади, є шлях гармонійної інтергації з суспільствами країн проживання із збереженням при цьому власної самобутності. Тому політичний русинізм має сенс лише тоді, коли збергігає регіональні, історично сформовані особливості, гармонійно з інтересами країни проживання, України та всього українського народу, не політичний, а культурний русинізм повинен бути конструктивним чинником зміцнення і регіональної русинської самобутності, і української соборності.

ДОДАТКИ

Додаток А

Етнічні форми існування людства

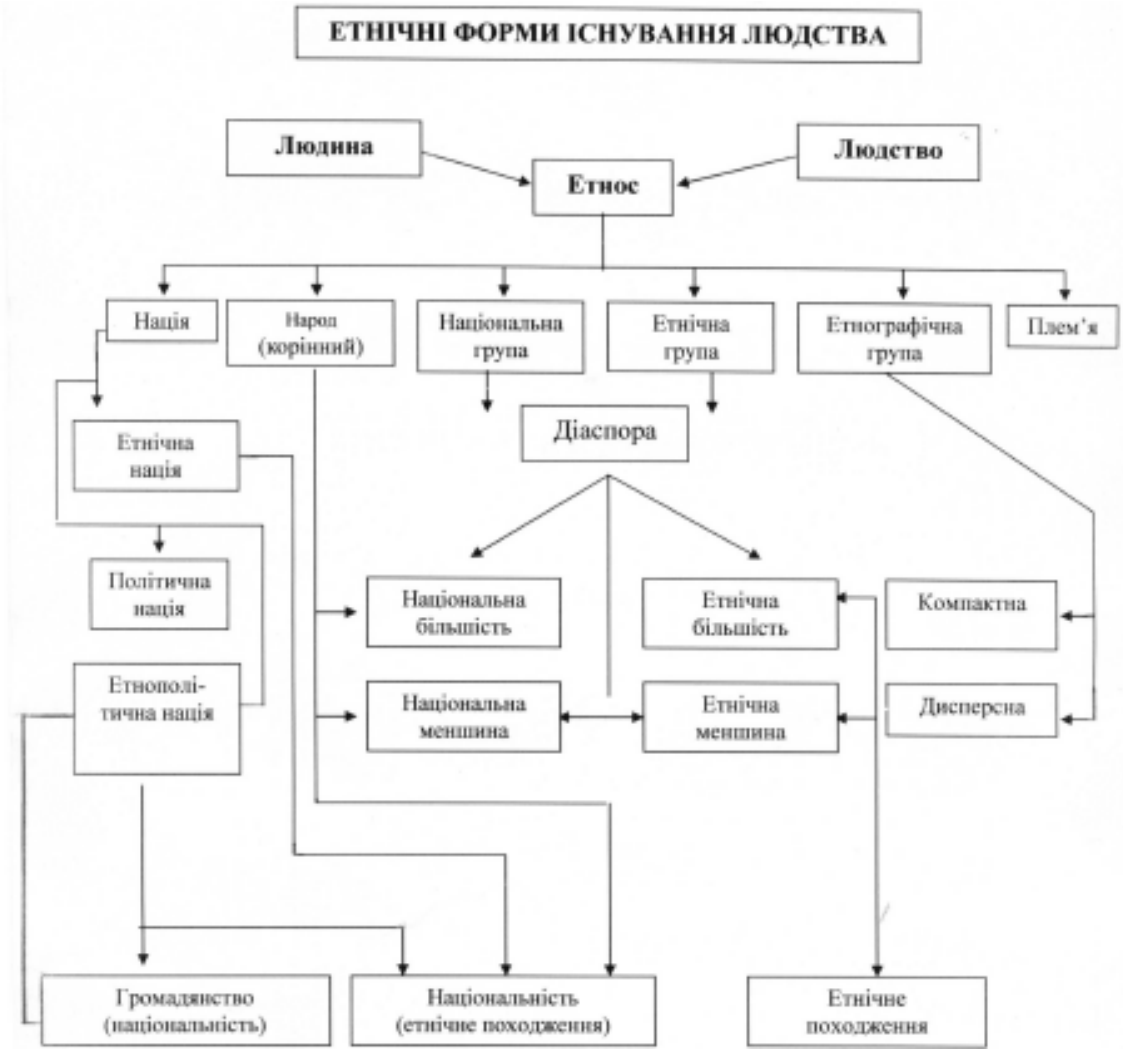

Джерело : Куць О.М. Етнополітологія / О.М. Куць. – Харків, 2005. – 280 с. – 24 с

Додаток Б

Питальник «Русини Словаччини»

1. «Русини та русини-українці» – ваша оцінка відносин та ідентифікації обидвох спільнот?

What are the problem issues of the *Rusyns and Rusyns-Ukrainians* identification ?

2. Становище русинів та українців у Словаччині?

What is the current status of *Rysyns and Ukrainians in Slovak Republic?*

3. Як Ви можете охарактеризувати відносини між Русинською Обродою та Союзом русинів-українців Словаччини?

How you can describe the relations between Rusynska Obroda and *SRUSR*?

4. Як Ви можете охарактеризувати відносини між русинами та українцями, словаками та русинами, словаками та українцями?

How you can describe the relations between *Rusyns and Ukrainians, Slovaks and Rusyns, Slovaks and Ukrainians?*

5. Як Ви оцінюєте рівень правового забезпечення статусу національної меншини (перш за все русинів та українців) у Словаччині?

How you can evaluate the legal base of the national minority status in SR?

6. Які Ви можете назвати проблеми у сфері правого забезпечення статусу національних меншин, перш за все русинів та українців?

What are main problems of *national minorities* legal status?

7. Найбільш актуальні аспекти політичного життя русинів та українців у Словаччині?

What are the hottest aspects of *Rusyns* and *Ukrainians* political life?

8. Чи мають русини політичні організації, представників у владі чи опозиції?

Do *Rusyns* and *Ukrainians* have political organizations, representatives in the governmental or opposition structures ? Please, name them.

9. Як Ви оцінюєте рівень забезпечення культурних потреб русинів та українців у Словаччині?

How do you evaluate the level of the culture development rights of *Rusyns* and *Ukrainians?*

10. Русинська та українська мова у Словаччині? Школа, ЗМІ, самоврядування тощо.

What is the level of *Rusyns* and *Ukrainian* language dissemination? Please, name the communities where schools are operating with this languages, media using this languages, local councils where members of *Rusyns* and *Ukrainian* communities are represented

11. Чи достатнім є рівень державного фінансування потреб русинів та українців у Словаччині?

Do you assess the level of state financing of *Rusyns* and *Ukrainians?*

12. Рівень активності русинської та української молоді у Словаччині?

What is the level of *Rusyns* and *Ukrainians* civic and political activity?

13. Ваша оцінка політичного русинізму в Україні.

How you can evaluate the development of the political movement of *Rysyns* in Ukraine?

14. Яким, на Вашу думку, є вплив русинської громади на формування етнополітики Словаччини?

What is the level of *Rusyns* community influence over the ethnic politics in SR?

Your data (name, surname, title, degree).

Додаток В

Питальник «Русини Сербії»

1. «Русини та русини-українці» – ваша оцінка відносин та ідентифікації обидвох спільнот?

What are the problem issues of the *Rusyns and Rusyns-Ukrainians* identification ?

2. Чому українці Сербії до 2000 р. були прикріплені до русинів? Офіційний статус обидвох спільнот та їх становище в суспільстві?

Why Ukrainian Serbia were attached to the Rusyns till 2000? What is the current status of *Rysyns and Ukrainians in Serbia?*

3. Як Ви можете охарактеризувати відносини між НРУНМ, НРРНМ та Союзом русинів-українців у Сербії?

How you can describe the relations between NCUNM, NCRNM, Union Rusyns-Ukrainians in Serbia?

4. Як Ви можете охарактеризувати відносини між русинами та українцями, сербами та русинами, сербами та українцями?

How you can describe the relations between *Rusyns and Ukrainians, Serbs and Rusyns, Serbs and Ukrainians?*

5. Як Ви оцінюєте рівень правового забезпечення статусу національної меншини (перш за все русинів та українців) у Сербії?

How you can evaluate the legal base of the national minority status in Serbia?

6. Які Ви можете назвати проблеми у сфері правого забезпечення статусу національних меншин, перш за все русинів та українців?

What are main problems of *national minorities* legal status?

7. Найбільш актуальні аспекти політичного життя русинів та українців у Сербії?

What are the hottest aspects of *Rusyns* and *Ukrainians* political life?

8. Чи мають русини політичні організації, представників у владі чи опозиції?

Do *Rusyns* and *Ukrainians* have political organizations, representatives in the governmental or opposition structures ? Please, name them.

9. Як Ви оцінюєте рівень забезпечення культурних потреб русинів та українців у Сербії?

How do you evaluate the level of the culture development rights of *Rusyns* and *Ukrainians?*

10. Русинська та українська мова у Сербії? Школа, ЗМІ, самоврядування тощо.

What is the level of *Rusyns* and *Ukrainian* language dissemination? Please, name the communities where schools are operating with this languages, media using this languages, local councils where members of *Rusyns* and *Ukrainian* communities are represented.

11. Чи достатнім є рівень державного фінансування потреб русинів та українців у Сербії?

Do you assess the level of state financing of *Rusyns* and *Ukrainians?*

12. Рівень активності русинської та української молоді у Сербії?

What is the level of *Rusyns* and *Ukrainians* civic and political activity?

13. Ваша оцінка політичного русинізму в Україні.

How you can evaluate the development of the political movement of *Rysyns* in Ukraine?

14. Яким, на Вашу думку, є вплив русинської громади на формування етнополітики Сербії?

What is the level of *Rusyns* community influence over the ethnic politics in Serbia?

Your data (name, surname, title, degree).

Додаток Г

Питальник «Лемки Польщі»

1. What are the problem issues of the *Lemkos, Rysyns, Ukrainians* identification ? Ідентифікація «русини», «лемки», «українці»: проблемні питання.

2. What is the current status of *Rysyns, Lemkos, Ukrainians* in Poland ? Статус лемків, русинів, українців у Польщі?

3. How you can describe the relations between *Lemko's Union* and *Lemko's Fraternity* in Poland ? Як Ви можете охарактеризувати відносини між Об'єднанням лемків та Стоваришенням лемків у Польщі?

4. How you can describe the relations between *Rysyns, Lemkos, Ukrainians in Poland?* Як Ви можете охарактеризувати відносини між поляками та лемками, поляками та українцями ?

5. How you can evaluate the legal base of the national minority status in Poland ? Як Ви оцінюєте рівень правового забезпечення статусу національної меншини у Польщі?

6. What are main problems of *Lemkos* legal status in Poland ? Які Ви можете назвати проблеми у сфері правого забезпечення статусу лемків у Польщі?

7. What are the hottest aspects of *Lemkos* and *Ukrainians* political life in Poland ? Найбільш актуальні аспекти політичного життя лемків та українців у Польщі?

8. Do *Lemkos* and *Ukrainians* have political organizations, representatives in the governmental or opposition structures ? Please, name them. Чи мають лемки, українці політичні організації, представників у владі чи опозиції? Будь-ласка, назвіть їх.

9. How do you evaluate the level of the culture development rights of *Lemkos* and *Ukrainians* in Poland & Як Ви оцінюєте рівень забезпечення культурних потреб лемків та українців у Польщі ?

10. What is the level of *Lemkos* and *Ukrainian* language dissemination in Poland ? Please, name the communities where schools are operating with this languages, media using this languages, local councils where members of *Lemkos* and *Ukrainian* communities are represented ?

Яким є рівень поширення лемківської та української мови у Польщі? Будь-ласка, назвіть громади, в школах яких ці мови викладаються, ЗМІ, що виходять на цих мовах, місцеві ради, в яких є представлені вихідці з громад лемків та українців ?

11. Do you assess the level of state financing of *Lemkos* and *Ukrainians* in Poland ?
    Чи достатнім є рівень державного фінансування потреб лемків та українців у Польщі?

12. What is the level of *Lemkos* and *Ukrainians* civic and political activity in Poland ?
    Яким є рівень громадянської та політичної активності лемківської та української молоді у Польщі?

13. How you can evaluate the development of the political movement of *Rysyns* in Ukraine ?
    Ваша оцінка політичного русинізму в Україні.

14. What is the level of *Lemkos* community influence over the ethnic politics in Poland ?
    Яким, на Вашу думку, є вплив лемківської громади на формування етнополітики Польщі?

Your data (name, surname, title, degree).

Додаток Д

Питальник «Русини України»

1. Русини та українці – Ваша оцінка відносин та ідентифікації обидвох спільнот?
2. Становище русинів в Україні.
3. Як Ви можете охарактеризувати відносини між русинськими організаціями на Закарпатті та за кордоном?
4. Як Ви оцінюєте рівень правового забезпечення статусу національної меншини в Україні (у тому числі русинів)?
5. Які Ви можете назвати проблеми у сфері правового забезпечення статусу національної меншини в Україні?
6. Найбільш актуальні аспекти політичного життя русинів в Україні?
7. Чи мають русини політичні організації (можливо блокуються з певними меншинами), представників у владі чи опозиції?
8. Як Ви оцінюєте рівень забезпечення культурних потреб русинів в Україні?
9. Русинська мова в Україні: школа, ЗМІ, самоврядування тощо?
10. Чи достатнім є рівень державного фінансування потреб русинів в Україні?
11. Рівень активності русинської молоді в Україні?
12. Ваша оцінка «політичного русинізму» в Україні?
13. Яким, на Вашу думку, є вплив русинської громади на формування етнополітики України?
14. Яким, на Вашу думку, є майбутнє русинської громади в Україні та світі?

Ваші дані (і'мя, прізвище, посада, звання)

Додаток Е

Населення Словаччини за національним складом

Населення (за постійним проживанням)	Словацька республіка					
	2011		2001		1991	
	Всього	%	Всього	%	Всього	%
	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0	5 274 335	100,0
Національність						
Словацька	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 328	85,7
Угорська	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8
Ромська	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4
Чеська	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0
Русинська	33 482	0,6	24 201	0,4	17 197	0,3
Українська	7 430	0,1	10 814	0,2	13 281	0,3
Німецька	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1
Польська	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1
Хорватська	1 022	0,0	890	0,0	x	x
Сербська	698	0,0	434	0,0	x	x
Російська	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0
Євреї	631	0,0	218	0,0	134	0,0
Моравська	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1
Болгарська	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0
Решта	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1
Невизначено	382 493	7,0	54 502	1,0	8 782	0,2

x – запис неможливий з логічних причин

Джерело : Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://portal.statistics.sk/files/tab-10.pdf

Додаток Є

Русинське населення Словацької Республіки по регіонам

№ зп	Регіон	Чисельність русинського населення	У %
1	Братіславський	880	0,1
2	Трнавський	104	0,0
3	Тренчанський	116	0,0
4	Нітрянський	103	0,0
5	Жілінський	182	0,0
6	Банськобистрицький	186	0,0
7	Пряшівський	28835	3,5
8	Кошицький	3076	0,4
9	Всього	33482	0,6

Джерело : Obyvateľstvo v Slovenskej republike a krajoch SR . Vybrané výsledky. Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 [Електронний ресурс]. – Bratislava, 2012. – 77 c. – S. 55. – Режим доступу : http://portal.statistics.sk/files/obyvatelstvo-slovenskej-republike-krajoch-sr.pdf

Додаток Ж

Українці та русини Сербії у переписних листах 1948 – 1981 рр.

№ зп		1948	1953	1961	1971	1981
1	**Республіка Сербія**	6527966	6979154	7642227	8446591	9313676
2	**Серби**	4823730	5152939	5704686	6016811	6182155
3	**Албанці**	532011	565513	699772	984761	1303034
4	**Боснійці**	-	-	-	-	-
5	**Болгари**	59472	60146	58494	53800	33455
6	**Буньєвці**	-	-	-	-	-
7	**Волохи**	93440	28047	1368	14724	25596
8	**Горанці**	-	-	-	-	-
9	**Югослави**	-	-	20079	123824	441941
10	**Угорці**	433701	441907	449587	430314	390468
11	**Македонці**	17917	27277	36288	42675	48986
12	**Мусульмани**	17315	81081	93467	154330	215166
13	**Німці**	41460	46228	14533	9086	5302
14	**Роми**	52181	58800	9826	49894	110959
15	**Румуни**	63130	59705	59505	57419	53693
16	**Росіяни**	13329	7829	6984	4746	2761
17	**Русини**	22667	23720	25658	20608	19757
18	**Словаки**	73140	75027	77837	76733	73207
19	**Словенці**	20998	20717	19957	15957	12006
20	**Українці**	-	-	-	5643	5520
21	**Хорвати**	169864	173246	196409	184913	149368
22	**Чорногорці**	74860	86061	104753	125260	147466
23	**Решта**	18751	68917	57420	29924	34931
24	**Не задекларували**	-	-	-	4486	7834
25	**Регіональна приналежність**	-	-	-	10409	6848
26	**Нез'ясовано**	-	1994	5604	30274	43223

Джерело : Национална припадност [Електронний ресурс]. – Београд, 2012. – 99 с. – С. 14. – Режим доступу : http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

Додаток З

Населення Сербії за національною приналежністю (1991 – 2011 рр.)

№ зп		1991	2002	2011
1	Республіка Сербія	7822795	7498001	7186862
2	Серби	6252405	6212838	5988150
3	Албанці	78281	61647	5809
4	Боснійці		136087	145278
5	Болгари	26698	20497	18543
6	Буньєвці	21434	20012	16706
7	Волохи	17804	40054	35330
8	Горанці		4581	7767
9	Югослави	320168	80721	23303
10	Угорці	343800	293299	253899
11	Македонці	45968	25847	22755
12	Мусульмани	180222	19503	22301
13	Німці	5172	3901	4064
14	Роми	94492	108193	147604
15	Румуни	42316	34576	29332
16	Росіяни	2473	2588	3247
17	Русини	18052	15905	14246
18	Словаки	66772	59021	52750
19	Словенці	8001	5104	4033
20	Українці	5042	5354	4903
21	Хорвати	97344	70602	57900
22	Чорногорці	118934	69049	38527
23	Решта	14800	13922	17558
24	Не задекларували	10718	107732	160346
25	Регіональна приналежність	4841	11485	30771
26	Нез'ясовано	47958	75483	81470

Джерело : Национална припадност [Електронний ресурс]. – Београд, 2012. – 99 с. – С. 14. – Режим доступу : http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

Додаток К

Русинське населення Сербії по регіонам

№ зп	Регіон	Чисельність русинського населення
1	Белградський регіон	245
2	Воєводина	13928
3	Шумадія та Західна Сербія	38
4	Південно та східносербські регіони	35
5	Всього	14246

Джерело : Национална припадност [Електронний ресурс]. – Београд, 2012. – 99 с. – С. 23. – Режим доступу : http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

Додаток Л

Населення Польщі за національним складом

Польща					
	2002	2011 (в тис.)			
Національність	Всього	Всього	Як перша ідентифікація	Як єдина ідентифікація	Як друга ідентифікація
Польська	36983720	37394	37310	36522	83
Сілезійська	173153	847	436	376	411
Кашубська	5062	233	18	16	215
Німецька	152897	148	74	45	73
Українська	30957	51	38	28	13
Білоруська	48737	47	36	30	10
Ромська	12855	17	13	10	4
Російська	6103	13	8	5	5
Американська	1541	12	1	1	11
Лемківська	5863	11	7	6	3
Англійська	800	10	2	1	9
Італійська	1367	9	2	1	7
Французька	1633	8	2	1	6
Литовська	5846	8	6	5	2
Єврейська	1133	8	2	2	5
В'єтнамська	1808	4	4	3	0
Іспанська	242	4	0	0	3
Голландська	540	4	1	1	3
Вірменська	1082	4	3	2	1
Грецька	1404	4	1	1	3
Чеська	831	3	1	1	2
Словацька	2001	3	2	2	1
Канадська	513	3	0	0	3
Болгарська	1112	2	1	1	1
Ірландська	77	2	0	0	2
Татарська	495	2	1	1	1
Шведська	258	2	0	0	2
Угорська	579	2	1	0	1
Австрійська	346	2	0	0	1
Австралійська	224	2	0	0	1
Китайська	212	2	1	1	0
Косовська	-	3	0	0	3
Русинська	62	-	-	-	-

Джерело : Raport z wyników Narodowy Spis Powszechny Ludności Mieszkań 2001 [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2012. – 106 s. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_raport_z_wynikow_NSP2011.pdf; Ludnośc według narodowości, płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

Додаток М

Населення України за національним складом

Національність	Всього	У відсотках	
		2001 р.	1989 р.
українці	37541,7	77,8	72,7
росіяни	8334,1	17,3	22,1
білоруси	275,8	0,6	0,9
молдавани	258,6	0,5	0,6
кримські татари	248,2	0,5	0,0
болгари	204,6	0,4	0,5
угорці	156,6	0,3	0,4
румуни	151,0	0,3	0,3
поляки	144,1	0,3	0,4
євреї	103,6	0,2	0,9
вірмени	99,9	0,2	0,1
греки	91,5	0,2	0,2
татари	73,3	0,2	0,2
цигани	47,6	0,1	0,1
азербайджанці	45,2	0,1	0,0
грузини	34,2	0,1	0,0
німці	33,3	0,1	0,1
гагаузи	31,9	0,1	0,1
інші національності	177,1	0,4	0,4

Джерело : Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/

Додаток Н

Населення Закарпатської області України за національним складом

Національність	Всього	У відсотках	
		2001 р.	1989 р.
українці	1010,1	80,5	78,4
угорці	151,5	12,1	12,5
румуни	32,1	2,6	2,4
росіяни	31,0	2,5	4,0
цигани	14,0	1,1	1,0
словаки	5,6	0,5	0,6
німці	3,5	0,3	0,3

До складу української національності включено етнографічну групу – русини, до яких по області себе віднесли – 10,1 тис. осіб.

Джерело : Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/

Додаток П

Русини у Закарпатській області за переписом 2001 року

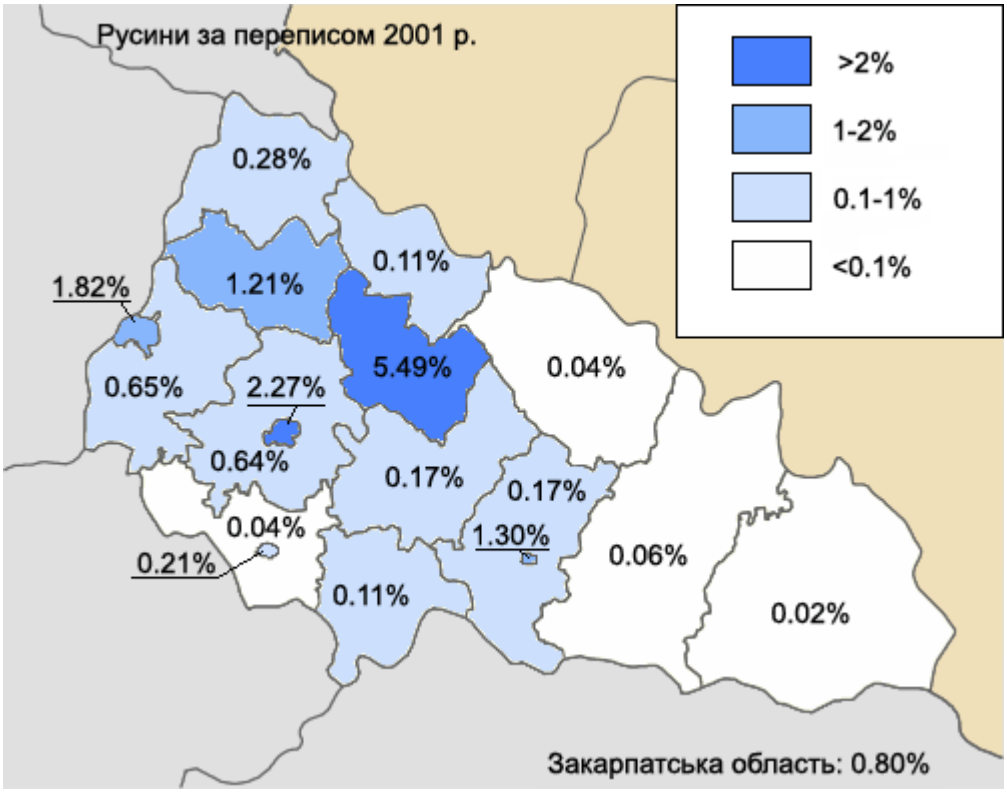

Джерело : Русини у Закарпатській області за переписом 2001 року. – Режим доступу : http://pollotenchegg.livejournal.com/22776.html

Додаток Р

Русинські національно-культурні товариства Закарпаття

Назва організації	ПІБ керівника
Общество Карпатских Русинов	Жупан Євген Євгенович
Русинське науково-освітнє товариство	Кривський Іван Юрійович
Закарпатське обласне «Общество покарпатських русинов»	Лецович Ладислав Васильович
Закарпатське обласне об'єднання громадян «Крайове товариство подкарпатських русинів»	Бобинець Микола Миколайович
Союз русинських письменників Закарпаття	Град Михайло Іванович
Закарпатське обласне науково-культурологічне товариство ім.О.Духновича	Продан Юрій Юрійович
Закарпатське обласне Підкарпаторусинське товариство ім. Кирила і Мефодія	Сидор Дмитро Дмитрович
Асоціація «Сойм підкарпатських русинів»	Сидор Дмитро Дмитрович
Обласна спілка громадських організацій «Народна рада русинов Закарпаття»	Жупан Євген Євгенович
Закарпатське обласне громадське об'єднання «Русинська Родина»	Лендєл Василь Васильович
Закарпатська обласна громадська організація «Народна Рада Подкарпатской Руси»	Староста Микола Євгенович

Додаток С

Порівняння статусу русинів за результатами експертного опитування
(русини/русини-українці станом на 2012 рік)

№ зп	Критерії	Словаччина	Сербія	Польща	Україна
1	Рівень правового забезпечення прав меншин	На високому рівні	«Декларативно добре»	На високому рівні	Недостатній
2	Ідентифікація русинів	Окремий народ/частина українського народу	Окремий народ/етнічна спільнота, діаспора українського народу	Окрема національна група/частина українського народу	Окремий народ/частина українського народу
3	Офіційний статус	Національна меншина	Національна меншина	Етнічна меншина	Етнографічна група
4	Відносини між русинами та русинами-українцями	До виникнення політичного русинізму добрі	До виникнення політичного русинізму добрі	Добрі	Добрі, за винятком окремих лідерів
5	Наявність політичних організацій та представників у владі	Наявні (крім власних політичних організацій)	Наявні	Наявні (крім власних політичних організацій)	Наявні (крім власних політичних організацій)
6	Рівень забезпечення культурних потреб русинів	Досить добрий	«Досить добрий, але могло б бути краще»	Досить добрий	Частковий
7	Вживання русинської мови	Вдома і офіційно	Вдома і офіційно	Вдома і офіційно	Вдома
8	Державне фінансування потреб русинської громади	Загалом добре	Могло б бути краще	Загалом добре	Мізерне
9	Рівень активності русинської молоді	Високий	Високий	Високий	Русинська молодь не дуже активна
10	Оцінка політичного русинства	Надумана проблема/ деструктивний вплив	Значить, не політичний, але культурний русинізм	Значить, не політичний, але культурний русинізм	«Вплив є, якщо стільки уваги»
11	Вплив громади на етнополітику країни	Більший на локальному рівні	На союзному рівні «скромний»,більше на локальному рівні	Слабкий	«Вплив є, якщо стільки уваги»

Додаток Т

Порівняння статусу русинів Словаччини, Сербії, Польщі, України

№ зп	Критерій	Словаччина	Сербія	Польща	Україна
1	Чисельність (згідно останніх переписів)	33482	14246	5000 (лемки)	10100
2	Офіційний статус	національна меншина	національна меншина	етнічна меншина	етнографічна група
3	Ступінь однорідності громади	неоднорідна	неоднорідна	неоднорідна	неоднорідна
4	Організації*	Русинська оброда/Союз русинів-українців СР	Руська матка/Союз русинів-українців Сербії	Стоваришення лемків/Об'єднання лемків	Народна рада русинів Закарпаття/Сойм підкарпатських русинів/Крайове товариство підкарпатських русинів
5	Наявність власних партій	відсутні (за винятком регіональної партії меншин «Наш край»)	наявні (регіональні політичні партії: Русинська демократична партія, Руська ліга)	відсутні	відсутні (спроби створення 1992 р., 1995 р., 2002 р.)
6	Мова (кодифікована/ некодифікована)	кодифікована	кодифікована	кодифікована, мова меншини (згідно Закону «Про національні та етнічні меншини, а також про регіональну мову»)	некодифікована (офіційно діалект української мови)
7	Віросповідання	греко-католики/православні	греко-католики/православні	греко-католики/ православні	греко-католики/православні
8	Освіта	ДНЗ, школи, групи у ВНЗ	ДНЗ, школи, групи у ВНЗ	класи (групи) у ДНЗ, школах, ВНЗ	недільні школи
9	Компактність проживання	компактне	компактне	компактне	компактне

* що презентують неоднорідність руху

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адамович С. В. Проблема автономії Закарпаття в період незалежності України / С. В. Адамович // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : зб. наук. ст. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – Вип. XII. – С. 3–14.

2. Адамович С. Проблема автономії Закарпаття та політичне русинство у незалежній Україні / Сергій Адамович // Людина і політика : Український соціально-гуманітарний науковий журнал. – 2004. – N4. – С. 10-19.

3. Адамович С. Роль комуністичної партії України в процесі становлення політичного русинства на Закарпатті [Електронний ресурс] / Сергій Адамович. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VPu/Ist/2009_16/adamovuch.pdf.

4. Алмашій М. Резолюція лінгвістичної конференції на тему: «Задача унормування русинського літературного языка на Подкарпаттю» / Михайло Алмашій // Подкарпатський русин. – 2007. – №12(25). – Новембер, 29 – децембер, 13. – С. 2.

5. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; Вступ. ст. С. Баньковской. – М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288 с.

6. Анкета запитань та отриманих відповідей Богдана Віславскі від 3 червня 2012 р. Особистий електронний архів.

7. Анкета запитань та отриманих відповідей Євгена Жупана від 23 серпня 2013 р. Особистий архів.

8. Анкета запитань та отриманих відповідей Петро Сокола від 28 травня 2013 р. Особистий архів.

9. Анкета запитань та отриманих відповідей Славко Раца, Янко Рамача від 10 вересня 2012 р. Особистий електронний архів.

10. Антонюк О.В. Етнічні (національні меншини) / Олег Вікторович Антонюк // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко / За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.

11. Антонюк О.В. Основи етнополітики : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Олег Віктрович Антонюк. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

12. Атаманюк Ю. Мирослав Калинюк: сербські русини не визнають себе українцями [Електронний ресурс] / Ю. Атаманюк // Час і події. – 2009. – № 37. – 17 вересня. – Режим доступу : http://www.chasipodii.net/article/5519/?vsid=4f52bf70bc084b2b4d6ae520acdb621a

13. Балега Ю. Політичне русинство, або фенцико-бродіївські привиди на Закарпатті / Юрій Балега. – Ужгород : Гражда, 2010. – 248 с.

14. Балега Ю.І. Політичне русинство і будівництво української держави / Юрій Іванович Балега. – Ужгород : В-цтво «Гражда», 2003. – 196 с.

15. Балибар Э. Класс, раса, нация. Двусмысленные идентичности. – Пер. с фр. под. ред. О. Никифорова и П. Хицкого / Э. Балибар, И. Валлерстайн. – М. : Издательство «Логос», 2004. – 288 с.

16. Балушок В. Як русини стали українцями (трансформація української етнонімії в XIX – XX століттях) [Електронний ресурс] / Василь Балушок. – Режим доступу : http://mue.etnolog.org.ua/zmist/2014/52.pdf

17. Баран О. Карпатська Україна. Шлях до державности / Олександр Баран. – Вінніпег : У.В.А.Н., 2003. – 218 с.

18. Бача Ю. Становище української національної меншини в Словаччині [Електронний ресурс] / Юрій Бача // Доповідь на Конференції Комісії Людських та Громадянських прав IX Світовий Конгрес Українців. – Київ. – 2008. – 20 серпня. – Режим доступу : http://www.ukrainianworldcongress.org/committees/KLHP/IXCongressUWC/Zvity/Bacha_Kyiv_20VIII08.pdf.

19. Бородінов В. Міжнародний досвід захисту прав національних меншин [Електронний ресурс] / Валерій Бородінов // Віче. – 2011. – №18. – Режим доступу : http://www.viche.info/journal/2705/

20. Буркут І. Русинство : минуле і сучасність / Ігор Буркут. – Чернівці : Прут, 2009. – 384 с.

21. Варзар І. Політична етнологія : пропедевт. курс : авт. підруч. / Іван Михайлович Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К. : ДП «Вид.дім «Персонал», 2011. – 354 с.

22. Ведно през историю: руснаки на югу Панониї (выступ Любомира Медешия, члена координачного выбору Світового конгресу Русинів, на семінарі Ввєдно історійов у Свиднику 8.-9. мая 1992) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №2. – С. 16-20.

23. Верховна Рада України. Народні депутати України [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list

24. Вимога за ришованє статуса Карпатских Русинох у України зоз їх припознаваньом за окремну националну меншину // Анкета запитань та отриманих відповідей Дюрі Папуга від 29 серпня 2012 р. Особистий електронний архів.

25. Вислявски Б. Одбор за науку Националного совиту рускей националней меншини. Национална стратегия руснацох у Сербиї / Боґдан Вислявски, Михайло Фейса, Мирослав Кевежди, Яков Кишюгас, Борис Варґа, Янко Рамач, Михайло Катона, Юлиян Тамаш [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.rusini.rs/sites/default/files/document/nacstrateg/novidoc/NacStrat_final.pdf

26. Витяг з Додатоку до Постанови Верховної Ради України від 4 грудня 2014 року № 22-VIII. Предметні відання Комітету з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article;jsessionid=7AD2D2EABB1FEC249D5FBAAF754AD1E9?art_id=45165&cat_id=44826

27. Віднянський С. Проблема самовизначення і розв'язання питання про державну приналежність Закарпаття після першої світової війни [Електронний ресурс] / Степан Віднянський. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/JournALL/pro/16/1/20.pdf.

28. Вітман К. Русинське питання: спроби законодавчого врегулювання / Карл Вітман // Держава і право. – Випуск 50. – С. 660-665.

29.Вook Й. Становище національної меншини русинів-українців Словаччини та її співпраця з Україною / Йосиф Вook, Павло Богдан // Центр культур національних меншин Закарпаття. – Режим доступу : http://centerkultur.xtreemhost.com/?s=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8

30.Воргач Я. Початкы шкільництва на Лемковині / Ярослав Воргач // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1998. – №3-4. – С. 23.

31.Всеукраїнський перепис населення 2001. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/

32.Гаврош А. Михаил Тиводар : «Доказывать, что Закарпатье – украинское по духу, нет необходимости» [Електронний ресурс] / Александр Гаврош // Зеркало недели. – 2002. – №13(388). – 6-12 апреля. – Режим доступу : http://www.zn.ua/3000/3150/34346.

33.Гаврош О. Блукаючий народ. Роман-подорож у часі і просторі / Олександр Гаврош. – К.: Нора-Друк, 2012. – 312 с.

34.Гаджега Ю. Два исторических вопроса (Старожили-ли карптороссы и о началах христіанской религіи на Подкарпатской Руси) / Юлій Гаджега. – Ужгородь : Типографія Юлія Фелдешія, 1928. – 46с.

35.Гайніш Й. Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : досвід Словаччини / Йосип Йосипович Гайніш // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 127-133.

36.Гидденс Э. Социология / При участии К. Бердсолл: Пер. с англ. Изд. 2-е, полностью перераб. и доп. – М. : ЕдиториалУРСС, 2005. – 632 с.

37.Гичка Н. Оцінка феномену русинства у соціально-політичному та культурному житті країн ЦСЄ у сучасній літературі // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – Випуск 13. – Ужгород, 2009. – С. 22 – 26.

38.Гичка Н. Русинство у Словацькій Республіці: точка зору словацьких авторів // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія. Соціологія. Філософія. – Випуск 14. – Ужгород, 2010. – С. 168 – 170.

39.Гіденс Е. Соціологія / Ентоні Гіденс. – К.: Основи, 1999. – 726 с.

40.Годьмаш П. Історія республіки Підкарпатська Русь // Петро Годьмаш, Сергій Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2008. – 560 с.

41.Годьмаш П.В. Подкарпатская Русь и Украина / П.В.Годьмаш, С.П.Годьмаш. – Ужгород : ВАТ «Патент», 2003. – 389 с.

42.Годьмаш П. Проблема русинів – в руках третьої влади / Петро Годьмаш // Русинська газета. – 2002. – №3(017). – С.3.

43.Годьмаш П. Чому офіційний Київ боїться русинів? / Петро Годьмаш // Подкарпатська Русь. – 2001. – №8(10). – 11 вересня. – С.4.

44.Головатий М.Ф. Спільнота етнічна / М.Ф. Головатий // Малий етнополітологічний словник / За ред. О.В. Антонюк, В.І. Волобуєв, М.Ф. Головатий та ін. – К. : МАУП, 2005. – 288 с.

45.Горбаль Б. Кедь малы народы мають великы сны (Лемківська аплікація доктрыны самоідентіфікації, 1918-1921) / Богдан Горбаль // Русин. – 2004. – №3-6. – С. 14-15.

46.Горбань Т. Українці Закарпаття в роки Першої світової війни: етнополіичні аспекти / Тетяна Горбань // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут поліичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 55-67.

47.Грабан В. Феномен Руского Керестура / В. Грабан // Загорода. – 1995. – Вересен. – №3 (6). – С. 10-12.

48.Гранчак І. Русини та русинство на Закарпатті // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 1 (у двох частинах). Частина перша. – Ужгород, 1999. – 254 с.

49.Гриценко О.А. Державна політика щодо культурного розмаїття та етнічних меншин : порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних підходів. Українські типології меншин [Електронний ресурс] / О.А. Гриценко, Н.К. Гончаренко, Є.А. М'яка // Українські культурні дослідження. – 2005. – Режим доступу : http://www.culturalstudies.in.ua/zv_2005_1_12.php

50.Громяк П. «Не єм Рус, не єм Українець, єм Русин…» (Павел Петро Гойдіч, 17.7.1888 – 17.7.1960). Што єм спостеріг на беатіфікації Владыкы Павла Гойдіча, ЧСВВ / Петро Громяк // Русинськый народный календар на 2002 р. – С. 108-113.

51.Гумилев Л. Этногенез и биосфера Земли / Лев Гумилев. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.

52.Декларація підкарпаторусисньких організацій про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с.

53.Декларація прав національностей України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1771-12

54.Денисова Г.С. Социальная субьектность этноса (концептуальный подход) [Електронний ресурс] / Г.С. Денисова. – Ростов-на-Дону : Издательство Ростовского государственного педагогического университета, 1997. – Режим доступу : http://www.domknig.net/book-4195.html

55.Департамент у справах релігій та національностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/265586;jsessionid=D4487DB91C3A4FC251BBC40EFDDC90E8

56.Дмитренко С.П. Теоретико-методологічні аспекти осмислення етнічних спільнот як суб'єктів формування політичної культури [Електронний ресурс] / Степан Петрович Дмитренко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2012_2/52.pdf

57. Добржанський О.В. Російські консульства на західноукраїнських землях та українці Галичини і Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст. /

Олександр Володимирович Добржанський // Пробл. історії України XIX – початку XX ст. – 2003. – Вип. 5. – С 112-122.

58.Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою (Договір ратифіковано Постановою ВР N 4022-XII (4022-12) від 24.02.94) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_150

59.Дронов М. Лемки и Лемковщина. Страницы истории и культуры самой западной Руси / Михаил Дронов // Вестник Юго-Западной Руси. – 2006. – №. 1. – С. 92-105.

60.Дронов М. Русины хотят быть русинами [Електронний ресурс] / Михаил Дронов. – Режим доступу : http://www. rusnak.info/rusini_1.htm

61.Дуць-Файфер О. Лемки / Олена Дуць-файфер // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред П.Р. Магочія. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с. – С. 396.

62.Дуць-Файфер О. Лемкы в Польщы / Олена Дуць-Файфер // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №3. – С. 22.

63.Дуць-Файфер О. Материяльна культура як чинник самоідентифікациі етнічной лемків / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 1998. – №3 (18). – С. 8-17.

64.Дуць-Файфер О. Одроджыння лемкывской культуры хвильова реакція чи перспективный процесс? / Олена Дуць-Файфер // Загорода. – 2000. – №4 (27). – С. 11-18.

65.Дуць-Файфер О. Публична присутнист в Президентскым Палаци / Олена Дуць-Файфер // Бесіда. – 2012. – № 1(124). – С. 12-13. – С. 12.

66.Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Заг. ред Павла Роберта Магочія. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2010. – 856 с.

67.Етнічні меншини в Україні // Етнічний довідник. За ред. В. Б. Євтуха. – К. : Фенікс, 1996. – 172 с. – С. 115–116.

68.Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Страсбург, 5 листопада 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_014

69.Євтух В. Якою має бути етнополітика Української держави? / Володимир Євтух // Віче. – 1992. – №8. – 112-116.

70.Жупан Є. От конфронтації до конкретної роботи // Подкарпатський русин. – 2007. – №4(17). – 12-26 юлія. – С. 5

71.Жупан Є. Проблемні питання русинської спільноти в Україні / Євген Євгенович Жупан // Матеріали міжнародного круглого столу «Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в умовах поліетнічного регіону» від 21 грудня 2011 р. – Ужгород : Ліра, 2012. – С. 163-170.

72.Жупан Є. Русини – громадяни законопослушні і виступають за розбудову демократії. Проблеми сьогодення і шляхи консолідації в українське суспільство / Євген Жупан // Підкарпатський русин. – 2007. – № 2 (15). – 14 – 21 юній.– С. 6.

73.Завадяк М. Між п’ятьох держав / М. Завадяк // Подкарпатський русин. – 2011. – №45(58). – Децембер.– С. 5-6.

74.Закарпатське обласне громадське об'єднання «Русинська родина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusyn.com.ua

75.Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [Редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; Відп. за вип. М. Токар]. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с. – С. 75.

76.Закарпаття в Енциклопедії українознавства / Редакція, упорядкування та передмова Василя Маркуся. – Ужгород : Гражда, 2003. – 212 с.

77.Закарпаття в етнополітичному вимірі. – К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2008 р. – 682 с.

78.Закарпаття під Угорщиною. 1938 – 1944 / Упоряд. В. Маркусь та В. Худанич. – Ужгород : Карпати Гражда, 1999. – 232 с.

79.Закон о забрани дискриминације [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

80.Закон о изменама и допунама службеној употреби језика и писама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

81.Закон о култури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.1533.html - С. 2

82.Закон о локалној самоуправи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-14-фебруара-2007 .443.html

83.Закон о националним саветима националних мањина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

84.Закон о предшколском васпитању и образовању [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

85.Закон о утврЂивању надлежности автономне покрајине Воєводине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.gov.rs/акти/донети-закони/у-сазиву-од-11-јуна-2008.html

86.Закон України «Про засади державної мовної політики в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5029-17

87.Закон України «Про національні меншини в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2494-12

88.Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14

89.Зан М.П. Дослідження основних аспектів етнічних процесів на Закарпатті в 90-ті рр. XX ст. Через призму контент-аналізу обласної преси / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. Випуск 10. Актуальні проблеми політичного та етнокультурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX століттях. – Ужгород : Два кольори, 2001. – С. 211-234.

90.Зан М.П. Етнічні процеси на Закарпатті в сучасну добу / Михайло Петрович Зан // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному

розвитку / [голов. ред Г. Скрипник]; НАН України, МАУ, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К., 2013. – 750 с.

91.Зан М.П. Етнополітична ситуація на Закарпатті 1989 – 1990 років (воля народу чи протистояння еліт?) / Михайло Петрович Зан // Carpatica – Карпатика. – Випуск 16. Політичні партії і вибори в Україні та країнах Центральної і Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С. 140-166.

92.Заява Президії Народної Ради Русинов Закарпаття // Подкарпатський русин. – 2010. – №40(53). – 10-24 юнія. – С. 2.

93.Заява форуму русинської громадськості краю, скликаного Координаційною радою // Подкарпатський русин. – 2008. – №18(31). – 12-26 апріля. – С. 4.

94.Зозуляк А. Розвиток культуры Русинів на Словеньску по році 1989 / А. Зозуляк // Вседержавный Русинськый Вісник. – 2003. – Май. – С. 17.

95.Іван Лаба – член президії Центральної Ради Союзу русинів-українців Словаччини [Електронний ресурс] // Часопис Товариства Української культури Угорщини «Громада». – №2(100). – Березень-квітень. – 2009. – Режим доступу : http://www.hromada.hu/2009/nom_100/eku/laba.html

96.Іваць О. Похибки ідентифікації етнічних груп Закакрпаття : взаємини якості опитування та нещирості респондентів [Електронний ресурс] / Оксана Іваць. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/app/2009_37/app-37_Ivats_O_M_(345-354).pdf

97.Інформаційний бюлетень №22. – Ужгород, 2011. – 65 с.

98.Інформаційно-аналітичні матеріали щодо питання русинів в Україні // Третя доповідь України про виконання Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин. – Страсбург, 2009. – 99 с.

99.Інформація щодо розгляду у Комітеті проекту Постанови Верховної Ради України «Про русинів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompravlud.rada.gov.ua/kompravlud/control/uk/publish/article?art_id=47023&cat_id=45376&search_param=%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1

100. Інформація про реєстрацію національності «Русин»/«Русинка» при переписі населення 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svalyava-vlada.gov.ua/filelib/sou/%E2%84%96%20263%20%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%A0%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8.pdf

101. Кант І. Рефлексії до критики чистого розуму / Іммануіл Кант / Пер. з нім. та лат. І. Бурковського. – Київ : Юніверс, 2004. – 464 с.

102. Картунов О.В. Етнос / О.В. Картунов // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. І перероб. – К. : Ґенеза, 2004. – 736 с. – С. 194.

103. Касьянов Г. «Нація» і «націоналізм» : слова і терміни / Георгій Касьянов // Український історичний журнал. – 1999. – № 2. – С. 3-14.

104. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму [Електронний ресурс] / Георгій Касьянов. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/kasian/kas06.htm

105. Квока Т. Сучасна практыка вчиння русинсько-лемківського языка в Польщи / Томаш Квока // Русинськый Світ. – 2006. – Март. – С. 6-8.

106. Кирпан І. Спогади про тяжкі післявоєнні роки та переселення Лемків на Україну / І. Кирпан // Загорода. – 1995. – Вересень. – №3 (6). – С. 48-54.

107. Кичера Н. Русинское меньшинство в Сербии: этнополитический аспект // Общество и этнополитика: материалы Шестой Международной научно-практической Интернет-конференции, 1 мая – 1 июля 2013 г. / СибАГС; под научн. ред Л.В. Савинова. – Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2013. – 385 с. – С. 138-148.

108. Кічера Н. Етноідентифікаційні моделі напрямків русинства в Словацькій Республіці в історичній ретроспективі // Сучасна українська політика. – Випуск 21. – К. : Український центр політичного менеджменту. – 2010. – С. 316 – 324.

109. Кічера Н.М. Лемки в етнополітиці Польщі // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах «Грані». – 2014. – №1 (105) січень. – С. 64-68.

110. Клайзнер А.М. Колізії, що виникають в результаті розбіжностей у кодифікації національностей різних держав / Анжеліка Матяшівна Клайзнер. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 82 – 93.

111. Кляшторна Н. П’ять запитань для лемка [Електронний ресурс] / Наталка Кляшторна // Незалежний освітньо-інформаційний ресурс «Гайдамака». – Режим доступу : http://haidamaka.org.ua/0028.html

112. Кобаль Й. До питання про автохтонність слов'ян-руських на Закарпатті / Йосип Кобаль // Екзиль. – 1996. – №1. – С. 25.

113. Ковальчик Я. Національні меншини в Польщі: регіональний аспект / Януш Ковальчик // Регіоналістика-Regionalistica. – Інформаційно-аналітичний журнал Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики. – 2011. – №1. – С. 62-65.

114. Комітет Верховної Ради України з питань культури та духовності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article?art_id=50282&cat_id=44826

115. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/952_008

116. Кондратович о. І. Історія Подкарпатской Руси для народа / о. Іреней Михайлович Кондратович. – Ужгород : Книгопечатня акційного тов. «УНІО», 1924. – 120 с.

117. Конєчні С. Русины і українці на Словенску і меншинова політика в роки трансформації / Станіслав Конєчні // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 2005. – №4. – С. 2-3.

118. Конституційний суд України відмовився вирішувати питання русинів // Подкарпатська Русь. – 2001. – №8(10). – 11 вересня. – С. 1.

119. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

120. Копорова К. Два лемки, три організації / Кветослава Копорова // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 12-13.

121. Копча А. Робота нашых організацій была дост богата / Андрій Копча // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №2. – С. 12-13.

122. Коршук Р.М. Моделі етнополітики [Електронний ресурс] / Р.М. Коршук // Гілея. – 2010. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_40/Gileya40/P12_doc.pdf

123. Красовський І. Визвольні змагання на Лемківщині у 1918-1919 рр. (до 80-річчя спроби державотворення) / Іван Красовський // Лемківський календар на 1998 р. – Львів, 1997. – С. 88-90.

124. Красовський І. Лемки у світлі давньої і сучасної історії – їх національна приналежність / Іван Красовський // Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 3-5 травня 2008 року) / Упорядник М. В. Гнатюк. – Львів : УАД, 2008. – 258 с.

125. Красовський І. Тільки з рідним народом. Про ситуацію в середовищі карпатських русинів / Іван Красовський. – Львів : Ред.-вид. відділ обласного управління по пресі, 1992. – 41 с.

126. Красовський І. Хто ми, лемки… Популярний нарис / І. Красовський, Д. Солинко. – Львів : Редакціно видавничий відділ обласного управління по пресі, 1991. – 48 с.

127. Куць О.М. Етнополітологія / О.М. Куць. – Харків, 2005. – 280 с.

128. Ладіжіньскый Ш. Хто є штат? / Ш. Ладіжіньскый // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2002. – №2. – С. 6-7.

129. Латяк Д. Александер Духнович и Югославски руснаки руснаци / Дюра Латяк // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 50-63.

130. Латяк Д. Видавателна дїялносц руского народного просвітного дружства 1919-1941 / Дюра Латяк // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 126-133.

131. Лемкин И.Ф. История Лемковины / И.Ф. Лемкин. – Нью-Йорк : Юнкерс, Излание Лемко-Союза в США и Канади, 1969. – 384 с.

132. Лемківська трагедія (з выступу Андрія Копчі председы Сотоваришіня лемків, Лігниця, Польсько) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 20.

133. Липчук О. Міжнародні та національні інститути захисту прав етнонаціональних меншин // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України: Збірник наукових праць. – К., 2007. – Вип. 34. (підсерія “Курасівські читання”). – 441с. – С. 274 – 286.

134. Лисинова С. Народне свято русинів у Сербії / С. Лисинова // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 6-8.

135. Лист від Державного комітету України у справах національностей та міграцій до голови Народної Ради русинів Закарпаття п. Є.Жупану від 3.03.2006 р. №8-18-81 // Пудкарпатськый русин. – 2006. – № 3(6). – Марець. – С. 1.

136. Лист від Державного комітету України у справах національностей та міграцій до Русинського науково-освітнього товариства М. Макарі, Товариства карпатських русинів І. Туряниці, Товариства ім. О. Духновича Л. Філіпу, Товариства Кирила і Мефодія о. Д. Сидору, Асоціації русинських товариств М. Шарзі від

12.03.1999 р. №9-471/13 // Руснацький світ. – Т.2. – Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2001. – С. 109-110.

137. Лист-відповідь Державного комітету України у справах національностей та міграцій Голові НРРЗ Є.Жупану №8-18-81 // Пудкарпатськый русин. – 2006. – №3(6). – Марець.– С. 1.

138. Лист Голові Свалявського общества Подкарпатських русинов п. Сарканичу В.В. від в.о. начальника відділу у справах національностей та релігій Закарпатської обласної державної адміністрації В. Мандзюка // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с.

139. Луцишин Г.І. Діяльність етнополітичних партій: консолідація політичної нації чи загострення міжетнічних відносин [Електронний ресурс] / Г.І. Луцишин // Гілея. – 2011. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P8_doc.pdf

140. Лявинець М. Обєктивно Про VIII Світовый Конгрес Русинув / Мар'яна Лявинець // Русинськый Світ. – 2005. – Юлій. – С. 3.

141. Лявинець М. Патова ситуація на VIII Світовому Конгресі Русинув / Мар'яна Лявинець // Русинськый Світ. – 2005. – Юлій. – С. 2-3.

142. Ляшенко О. До питання про перспективи адміністративної реформи в Україні: досвід автономізації Криму та Закарпаття / Олексій Ляшенко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – 409 с. – С. 253-265

143. Ляшенко О. Русинський партикуляризм у сучасній Україні : витоки, ідеологія, прояв / Олексій Ляшенко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 37. / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 211-232.

144. Магочій П.Р. Історія України / Павло Роберт Магочій. – К. : Критика, 2007. – 640 с.

145. Магочій П. Р. Лемківськы русины колись і тепер / Павло Роберт Магочій // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №3. – С. 22.

146. Магочій П.Р. Народ нізвідки : Ілюстрована історія карпаторусинів / Павло Роберт Магочій / Пер. з англ. С. Біленького, Н. Кушко. – Ужгород : Видавництво В.Падяка, 2006. – 120 с.

147. Магочій П.Р. Наша Отцюзнина : Історія карпатськых русинув : Куртый напис діла русинськых недільных шкул / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Выдавателство В. Падяка, 2005. – 52 с.

148. Магочій П.Р. Русины на Словенську. Історичний перегляд / Павло Роберт Магочій. – Пряшів : Русинська оброда, 1994. – 214 с.

149. Магочій П. Р. Створені чи перетворені в Америці? Народність і процес самовизначення серед карпаторусинських імігрантів і їхніх нащадків / Павло Роберт Магочій // Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном / Упорядник П. Р. Магочій. – Нью-Йорк, Колумбійський Університет, 1993. – С. 167-181.

150. Магочій П.Р. Традиція автономії на Підкарпатській Руси (Закарпаттю) / Павло Роберт Магочій // Русин. – 2010. – №2. – С. 6.

151. Магочій П.Р. «Я русин был, єсмь и буду…» : Выступы на Світовых конгресах русинув / Павло Роберт Магочій. – Ужгород : Выдавателство В.Падяка, 2005. – 68 с.

152. Мазурок І.О. Правовий статус не титульних націй на Закарпатті у 1939 – 1944 рр. / Ігор Олегович Мазурок // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 255-264.

153. Майборода О. Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань [Електронний ресурс] / Олександр Майборода // Український журнал. – 2009. – №1. – Режим доступу : http://www.ukrzurnal.eu /ukr.archive.html/441/.

154. Макара М. За готаром – и жупы, и цілі села… / Микола Макара // Подкарпатський русин. – 2009. – №32(45). – 3-17 септембра. – С.4.

155. Макара М. Карпатами поріднені. Нариси етнополітичної історії і сучасного стану українсько-словацьких взаємин / М. Макара, І. Мигович. – Ужгород : ВАТ «Патент», 1997. – 78 с. – С. 13.

156. Макаренко Н. Міжнародні змагання за Закарпаття на початку ХХ ст.: моделі політичного та національного устрою / Наталія Макаренко // Наукові записки. Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – К. : Інститут поліічних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – С. 68-81.

157. Макарчук С.А. Етнографія України [Електронний ресурс] / С.А. Макарчук. – Львів : Світ, 2004. – Режим доступу : http://www.ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/part5/501.htm

158. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К. : Генеза ; Довіра, 1996. – 942 с.

159. Маліборський В. Деякі особливості релігійної ситуації в Автономній Республіці Крим [Електронний ресурс] / В.А. Маліборський. – Режим доступу : www.ciet.org.ua/docs/sbornik/277-286_maliborsky.doc

160. Маркусь В. Російська імперія і Закарпаття / Василь Маркусь / «Карпаторусинство»: історія і сучасність. Доповіді на І Конгресі Міжнародної асоціації україністів (27 серпня – 3 вересня 1990 р.) та І Конгресі Республіканської асоціації україністів (Київ 20 – 23 грудня 1990 р.) / Упоряд. та передм. О. Мишанич. – К. : АТ «Обереги», 1994. – 64 с.

161. «Мархія рутенорум» країна руських? // Екзиль. – 1996. – №1. – С. 37-40.

162. Матвеев Г. Русинский вопрос в Чехословакии и Польше вмежвоенные годы / Г. Матвеев // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 93

163. Медєші Л. Культура не першим месце / Любомир Медєші // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 16-17.

164. Медєші Л. Одгуки і резонанси: Перши Шветови конгрес о русинском язику / Любомир Медєші // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №2. – С. 23-25.

165. Мельник В. Етногенез югославських русинів / Володимир Мельник // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 85-103.

166. Меморандум Європейского Конгресса Подкарпатских Русинов // Подкарпатський русин. – 2008. – №21(34). – 14-28 юнія. – С. 4.

167. Меморандум 2-го Європейського Конгресу Підкарпатських Русинів про прийняття Акту проголошення відновлення русинської державності (в статусі-кво від 22 листопада 1938 р.) // Подкарпатський русин. – 2008. – №26(39). – 13-27 новембра. – С. 4.

168. Мигович І.І. Закарпаття: на зламі епох : Статті. Виступи. Інтерв'ю / Іван Іванович Мигович. – Ужгород : Видавництво В.Падяка, 2008. – 384 с.

169. Мигович І. Русини в Україні : статус, проблеми та перспективи (З доповіді на науковій конференції, присвяченій Міжнародному дню захисту прав корінних анродів світу, м. Свалява, 9 серпня 2008 року) / Іван Мигович // Віче. – 2009. – №7. – Квітень. – С. 50-54.

170. Мигович І. Хто ми в Україні? / Іван Минович // Подкарпатський русин. – 2009. – №30(43). – 5-19 марта. – С. 5-6.

171. Миронов Г. Русинський рух, інтернет та молодь [Електронний ресурс] / Григорій Миронов // Новини Закарпаття. – 2012. – 3 січня. – Режим доступу : http://transkarpatia.net/2012/01/03/rusinskiy-ruh-nternet-ta-molod.html

172. Мишанич О. Закарпатський політичний сепаратизм: міфи і дійсність / Олекса Мишанич // Десять років демократії (1989 – 2000). Здобутки і втрати. – Ужгород, 2002. – С. 12 – 24.

173. Мишанич О. «Карпаторусинство» його еволюція та джерела у XX ст. / Олекса Мишанич. – Ужгород : «Відродження», 1992. – 56 с.

174. Мишанич О. Політичне русинство і що за ним / Олекса Мишанич. – Ужгород : «Гражда», 1993. – 47 с.

175. Мишанич О. Політичне русинство : історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського національного сепаратизму / Олекса Мишанич // Доповідь на IV Міжнародному конгресі україністів (м. Одеса, 26 – 29 серпня 1999). – К. : ТОВ «Вид-во «Обереги», 1999. – 48 с.

176. Мишанич О. «Політичне русинство – сепаратизм у дії» // Літературна Україна. – 1999. – 13 травня – С. 3.

177. Мишанич О. Русини: політика, історія, культура. – Ужгород : Гражда, 2012 р. – 352 с.

178. Мишанич О. «Шлях політичного русинства на Закарпатті – дорога в нікуди» / Олекса Мишанич // Срібна земля – Фест. – 1999. – 27 травня. – С. 15.

179. Міжнародна асоціація інституцій регіонального розвитку MAIPP. Словацько-український центр культур [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://iardi.org/current/slovatsko-ukrajinskyj-kulturnyj-tsentr

180. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

181. Мітряєва С.І. Процеси асиміляції українців у країнах Центральної та Східної Європи (Польща, Угорщина, Словаччина, Румунія) / С.І. Мітряєва, А.М. Клайзнер. – Матеріали міжнародної науковопрактичної конференції «Законодавче

забезпечення прав і свобод національних меншин в Україні та його відповідність міжнародноправрвим нормам» від 23-24 травня 2006. – Ужгород, 2006. – 180 с.

182. Міхальська З. Вопрос лемків в польській пресі (1987-1993) / Зузанна Міхальська // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1997. – №5-6. – С. 27-29.

183. Мушинка М. Найвизначніша праця про українських переселенців з Галичини в колишній Югославії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2008. – №5. – Режим доступу : http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/20258/18-Mushynka.pdf?sequence=1

184. Мушинка М. Нам би такі умови! Довідник про русинів Сербії [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – 2009. – №4-5. – С. 134-136.

185. Мушинка М. Паралельно з Віслою / Микола Мушинка // Загорода. Музейне товариство в Зиндранові. – 2000 – №3 (26). – С. 37-45.

186. Мушинка М. Політичне русинство на сучасному етапі [Електронний ресурс] / Микола Мушинка // Народна творчість та етнографія. – №4-5. – 2009. – С. 47-58.

187. Мушинка М. Свято лемківських традицій / Микола Мушинка // Загорода. – 1995. – Груден. – №2-3. – С. 41-44.

188. Нариси історії Закарпаття. – В 3 т. – Т. 2 (1918 - 1945) / За ред. І. Гранчака, Е. Балагурі, І. Грицака, В. Ілько, І. Попа. – Ужгород : «Закарпаття», 1995. – 663 с.

189. Нас поки рятує те, що від Закарпаття до Росії дуже велика відстань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lemky.com/publication/198-nas-poki-rjatuye-te-shho-vid-zakarpattja-do.html.

190. Национална припадност [Електронний ресурс]. – Београд, 2012. – 99 с. – С. 14. – Режим доступу : http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf

191. Национални совит рускей националней меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru

192. Національний склад Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://101okrug.com.ua/archives/451

193. Наша русинська правда // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 1 (у двох частинах). Частина перша. – Ужгород, 1999. – 254 с.

194. Неменский О.Б. Русинская брешь в проекте украинской нации. Фонд исторической перспективы [Електронний ресурс] / Олег Борисович Неменский. – Режим доступу : http://www.perspektivy.info/srez/etnos /rusinskaya_bresh_v_proekte_ukrainskoiy_nacii_2008-8-13-33-17.htm.

195. Ніна Карпачова: «Ігнорування русинської національності – дискримінація, яку не усунуто з 1945 року» // Подкарпатський русин. – 2007. – №4(7). – 12-26 юлія. – С. 4.

196. О культури югославянских руснацох (З выступу Гавриїла Колєсара, Руски Керестур, Югославія) // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 19.

197. Об'єднання лемків – Zjednoczenie Łemków [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lemkounion.republika.pl/

198. Округлый стіл русинів Словенська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/

199. Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти: нарис / Валерій Падяк. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2013. – 64 с.

200. Панчук М. До питання політичного русинства [Електронний ресурс] / Май Панчук. – Режим доступу : http://www.viche.info/journal/1390 ;

201. Панчук М. Політичне русинство в Україні / Май Панчук // Політична думка. – 1995. – №2-3. – С.116-123.

202. Пап о. С. Історія Закарпаття / о. Степан Пап. У 3-х томах. – Том 1. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. – 560 с.

203. Пап о. С. Історія Закарпаття / о. Степан Пап. – В 3-х т. – Т. 2. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. – 448 с.

204. Папуга Д. Робота Рускей матки в 2008. року / Дюрі Папуга // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 2-4.

205. Папуга Д. Руска матка. Руски Керестур у 2008 року / Дюра Папуга // Русин. Международный исторический журнах. – Кишинев. – 2008. – №3-4(13-14). – С. 204-211.

206. Партія мусульман України [Електронний ресурс] // Державна реєстраційна служба України. – Режим доступу : http://www.drsu.gov.ua/show/308

207. Пекар А. Нариси історії Церкви Закарпаття / Атанасій Пекар. – В 2-х т. – Т. 1. – Рим – Львів : Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1997. – 232 с.

208. Пелін О.В. Процедури ідентифікації та самоідентифікації у визначенні правового статусу національних меншин / Олександр Володимирович Пелін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – 308-315.

209. Піпаш В. Активізація сепаратизму на Закарпатті: Хто? Де? Коли? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-75318-Aktyvizatsiia-separatyzmu-na-Zakarpatti-KHto-De-Koly.

210. Плішкова А. К дакотрым проблемам кодіфікації і акцептації русинського языка на Словеньску / Анна Плішкова // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2008. – №5. – С. 4-6.

211. Плішкова А. Пряшівська Русь [Електронний ресурс] / Анна Плішкова. – Режим доступу : http://old.unipo.sk/files/docs/u_studie/svk/ dokument_59_33. pdf.

212. Подкарпатское общество имени Кирилла и Мефодия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.karpatorusyns.org

213. Положення про Урядового уповноваженого з питань етнонаціональної політики [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/164-2014-%D0%BF

214. Поп И. Энциклопедия Подкарпатской Руси / Иван Поп. – Ужгород : ПП «Повч Р.М.», 2006. – 412 с.

215. Попис у Србији 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://popis2011.stat.rs/?page_id=1166; Попис у Србији 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2002/pdf/G20024001.pdf ; http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/

216. Попович М. З історії Бачського Керестура і Коцура / М. Попович // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №4. – С. 24-25.

217. Поппер Т. Разделяй и управляй : усиление меншинств путем фрагментации / Т. Поппер // Государственное управление в переходных экономиках. – 2004. – Осень. – С. 12-15.

218. Постанова Верховної Ради України «Про відхилення проекту постанови Верховної Ради України «Про визнання національності «русин» та внесення національності «русин» до переліку національностей, що проживають в Україні за даними перепису населення, проведеного в 2005 р.» // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с.

219. «Потенціальні загрози регіонального сепаратизму в Україні». Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dontsov-nic.org.ua/index.php?m=content&d=view&cid=84.

220. Пояснювальна записка до проекту Постанови Верховної Ради України «Про відхилення проекту постанови Верховної Ради України «Про визнання національності «русин» та внесення національності «русин» до переліку національностей, що проживають в Україні за даними перепису населення, проведеного в 2005 р.» // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с.

221. Правові засади державної етнонаціональної політики в Україні : Монографія / Кресіна І.О., Коваленко А.А., Лойко Л.І., Стойко О.М., Явір В.А., Вітман К.М., Кіссе А.І., Асланов С.А., Грицяк Д.І., Голденштейн К.О. / За ред. І.О. Кресіної. – К. : Логос, 2011. – 400 с.

222. Пресова справа : Русины хотять їднати з дальшыма меншынами о народностнім законі. Okrúhly stôl Rusínov Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/2014/10/05/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D1%80%D1%83%D1%81%D0%B8%D0%BD%D1%8B-%D1%85%D0%BE%D1%82%D1%8F%D1%82%D1%8C-%D1%97%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B8-%D0%B7/

223. Про кількість та склад населення Закарпатської області за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/zakarpatia/

224. Про русинство // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – У 2 ч. – Ч. 1. – Ужгород, 1999. – 254 с. – С. 30-44.

225. Про стан русинського руху в Закарпатській області / Закарпатська державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, від 13 березня 2001 р. – Особистий архів.

226. Проголошіння першого Світового конгресу Русинів // Русин. Культурно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 21.

227. Проглашіня Підкарпатськых Русинів (Меморандум) // Русин. – 1991. – №3. – С. 13.

228. Просьба остаточного правового рішення становища грекокатолицькых Русинів в Русиньскій грецкокатолицкій Церькви свого права в Словеньскій республіці / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod: Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 475-476.

229. Рамач Ю. Актуални проблеми войводянського варианта русинського язика (реферат на ІІІ. Міджінароднім конгресї русинського язика, Краков, 14 септембра 2007 р.) / Юнко Рамач // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2007. – №6. – С. 19-22.

230. Рамач Я. Історія русинів Південної Угорщини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. іст. наук : 07.00.02 – всесвітня історія / Янко Рамач. – Ужгород, 1995. – 52 с.

231. Рамач Я. Олександер Духнович и будзенє националней свидомосци руснацох у Угорскей / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 23-35.

232. Рамач Я. Руски дияспори на своїх крижних драгох по 1918. рок / Янко Рамач // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 75-84.

233. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Рада Європи, Страсбург, 1 лютого 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_055

234. Резолюція для підкарпатських русинів // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 3. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2003. – 122 с. – С. 75.

235. Резултати виберанкох за треце зволанє НС, перших нєпоштредних, 2010. року [Електронний ресурс] // Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru/static/101

236. Результати виберанкох за штварте зволанє НС – октобер 2014 [Електронний ресурс] // Национални совит рускей националней меншини. – Режим доступу : http://www.rusini.rs/ru/static/482

237. Римаренко Ю.І. Нація / Ю.І. Римаренко, О.В. Картунов // Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-е вид., доп. І перероб. – К.: Ґенеза, 2004. – 736 с. – С. 396.

238. Рідне слово [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ridneslovo.co.rs/

239. Робота – залога на нашу будучносц (з выступу Любомира Медєши, Председы Руськой Маткы, Руски Керестур, Югославія) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 18.

240. Рогач О.Я. Органи місцевого самоврядування в Україні : їх місце у процесі реалізації етнічних прав членів територіальних громад / Олександр Янович Рогач // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання конституційно-правового статусу національних меншин : український та зарубіжний

досвід», від 17-18 травня 2007 р. / За ред. Ю.М. Бисаги. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 227-234.

241. Родик Г. Ю. Місце і роль національних меншин в умовах трансформації сучасної системи міжнародних відносин / Г. Ю. Родик // Проблеми міжнародних відносин. – Вип. 2. – 2011. – С. 193-204.

242. Рум'янцев О. Зміни в етно-національному усвідомленні діаспори : приклад українців (русинів) у Сербії [Електронний ресурс] / О. Рум'янцев // VII культурологічні читання пам'яті Володимира Подкопаєва. Культурна тарнсформація сучасного українського суспільства // Українські культурні дослідження. – Режим доступу : http://culturalstudies.in.ua/knigi_10_45.php

243. Русини –...?. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.facebook.com/questions/200789243368501/

244. Русини у Закарпатській області за переписом 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pollotenchegg.livejournal.com/22776.html

245. Русинським народним школам – 10 років [Електронний ресурс] // Голос Карпат. – Режим доступу : http://goloskarpat.info/blog/anonsy/27110.html

246. Русины: новый ци оновленый народ (з выступу проф. Павла Роберта Магочия на першім Світовім конгресі Руинів в Меджилабірцях) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1991. – №2. – С. 2-8.

247. Руснацтво як культурний феномен (з выступу Наталії Дудашовой на II Світовім конгресі Русинів) // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №3. – С. 18-19.

248. Сабол Я. Меншинська «бомба» Європи / Ярослав Сабол // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1994. – №6. – С. 23-24.

249. Сабол Я. Руска матка – друштвена организация югославянских Руснацох / Ярослав Сабол // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 1992. – №1. – С. 21-22.

250. Свобода Д. Русини – пластичний матеріал, з якого може вийти чех, українець, росіянин чи мадяр / Д. Свобода // Український журнал. – 2008. – №12. – С. 14-15.

251. Святійшому отцю Ёанові Павлові II. папі римському. Ватикан / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod: Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 14-15.

252. Силади М. Республика Подкарпатская Русь – страна (краина) русинов на юг от Карпат. Мнение русина из Сербии [Електронний ресурс] / Мирослав Силади. – Режим доступу : http://www.podkarpatrus.livejournal.com/2009/08/16.

253. Сисак М. «Понятя Русь в Карпатах» / Мирон Сисак // Rusíni: otázky dejín a kultúry. – Пряшов: Русинська оброда, 1994. – С. 45-55.

254. Скільки нас, якими ми будемо? / Обласне общество Карпатських Русинов, Хустське РО Подкарпатських Русинов. – Особистий архів.

255. Словаччина позбулася єдиної української газети [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 18 липня. – 2011. – Режим доступу : http://news.dt.ua/SOCIETY/slovachchina_pozbulasya_ edinoyi_ ukrayinskoyi _gazeti-84632.html

256. Словник русинської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://slovo.uz.ua/index.php

257. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Ентоні Сміт / Пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2006. – Київ, 2006. – 320 с. – С. 29.

258. Сміт Е. Національна ідентичність / Ентоні Сміт. – К. : Основи, 1994. – 224 с.

259. Стан дотримання та захист прав національних меншин в Україні. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2006. – 93 с.

260. Статус // Тлумачний словник іншомовних слів / Авт.-уклад. О.М. Сліпушко – К. : Школа, 2006. – 288 с. – С. 195.

261. Стецюк О. Урочисто відзначено день української національної меншини у Республіці Сербія [Електронний ресурс] / О. Стецюк // Рідне слова. – 2008. – №35. – 31 травня. – Режим доступу : http://www.ridneslovo.co.rs/rs35/3.html

262. Суд над гмерлыма – закінчыня. Фрагмент дальших споминів – Адам Барна // Загорода. – 2004. – №2-4 (41-43). – С. 63-64.

263. Суляк С.Г. Русины в истории : прошлое и настоящее / Сергей Георгиевич Суляк // Международный исторический журнал «Русин» [Кишинев]. – 2007. – № 4 (10). – С. 29-56.

264. Талабишка И. Самоопределение: украинский случай / Иван Талабишка // Подкарпатський русин. – 2010. – №40(53). – 10-24 юнія.– С. 4-5.

265. Тамаш Ю. О «природних» и «штучних» язичних литературних и културних традицийох и статусу русинскей традициї / Юліан Тамаш // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 104-112.

266. Тишков В.А. Этнополитология : политические функции этничности : Учебник для вузов // В.А. Тишков, Ю.П. Шабаев. – М. : Издательство Московского университета, 2011. – 376 с.

267. Тишков В. Политическая антропология. Курс лекций [Електронний ресурс] / Валерий Тишков. – Режим доступу : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/konstruiro.html

268. Тищенко Ю. Звіт за результатами експертного опитування «Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів [Електронний ресурс] / Юлія Тищенко. – К., 2013. – 11 с. – Режим доступу : http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party-national_minority2013.pdf

269. Торонський О. Русини-Лемки [Електронний ресурс] / Олексій Торонський // Додаток до «Лемківського календаря 2000». – Режим доступу : http://lemko.org/pdf/toronski.pdf

270. Трагедія лемків. 50 років од Акції Вісла // Русин. – 1997. – №5-6. – С. 26-27.

271. Угода про утворення Асоціації русинських товариств (АОТ) // Руснацький світ. науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2001. – 152 с.

272. Указ Президента України №428/2006 від 22 травня 2006 року «Про Раду з питань етнонаціональної політики» [Елетронний ресурс] // Форум націй. – 2006. – №9/49. – Червень.– Режим доступу : http://forumn.kiev.ua/49-06-06/49-08-voxp1.html.

273. Указ Президії Верховної Ради УРСР Про утворення Закарпатської області в складі Української РСР [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1947, N 5-6. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3%D0%B0-01

274. Українська громада в Сербії. Українсько-русинська громада Республіки Сербія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm

275. Українсько-русинська громада Республіки Сербія. Історія становлення української громади в Сербії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mfa.gov.ua/serbia/ua/publication/content/39906.htm

276. Устав Републике Србије [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.rs /upload/documents/Ustav_Srbije_pdf.pdf

277. Фединишинець В. Я русинська планета (Есей) / Володимир Фединишинець. – Ужгород, 1996. – 32с.

278. Фейса М. Актуални стан живота бачко-сримских руснацох [Електронний ресурс] / Михайло Фейса. – Режим доступу : www.rusynworldcongress.org/backo-srimski-rusnaci.htm

279. Фейса М. Тенденциї розвою нормованя руского язика войводянских руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №3. – С. 14-17.

280. Фейса М. Успишне представянє творчосци руснацох / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №1. – С. 5.

281. Фейса М. Форми и методи українизациї руснацох/русинох у Сербиї и їх одраженє на статус руского язика / Михайло Фейса // Русин. Културно-хрістіанськый часопис. – 2009. – №4. – С. 16-19.

282. Харди Д. Историографија код русина у Србији од доселења до 1941. године / Д. Харди // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 198-215.

283. Цап М. Діло Олександра Духновича у култури и литератури югославянских руснацох до 1918 року / Микола Цап // Studia Ruthenica. Александр Духнович и русинске питанє. – Т.2. – Нови Сад, 1990-1991. – С. 64-72.

284. Червеняк А. Оптимізація державного управління етнонаціональними процесами в умовах циклічного розвитку суспільства [Електронний ресурс] / Андріана Червеняк, Олександр Пелін. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2010/2010-34/doc/2/08.pdf

285. Чернова К. Псевдоменшини [Електронний ресурс] / Катерина Чернова // Етнічний довідник : поняття та терміни. – Режим доступу : http://etno.uaweb.org/glossary/p.html

286. Чи буде русинська мова визнана регіональною? // Подкарпатський русин. – 2011. – №45(58). – Децембер. – С. 1.

287. Шабаев Ю.П. Этнополитология. Учеб. пособие / Ю.П. Шабаев, Садохин А.П. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2005. – 319 с.

288. Швидюк С.М. Інституційні процеси в етнонаціональній сфері Республіки Польща / Сергій Мирославович Швидюк // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Чернівці, 2006. – Режим доступу : http://referatu.com.ua/referats/7569/168102

289. Швидюк С.М. Польське українське спеціальне законодавство щодо національних меншин : порівняльна характеристика [Електронний ресурс] / Сергій Мирославович Швидюк // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 30. – К.: Ін-т держави і права ім. В.Корецького НАН України. – 2005. – С. 717-723. – Режим доступу : http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/282/1/SSHPIUSZ2005.pdf

290. Шипка Н. Національні меншини як суб'єкти етнополітичних відносин у державотворчих процесах в Україні кінця XX ст. – початку XXI ст. / Наталія Шипка // Українська національна ідея : реалії та перспективи розвитку. Випуск 17, 2006. – С. 89-94.

291. Шипка Н. Угорська національна меншина в Україні як суб'єкт політики [Електронний ресурс] / Наталія Шипка // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Львів, 2007. – Режим доступу : http://librar.org.ua/sections_load.php?s=policy&id=624&start=7

292. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер. з французької Р. В. Мардера; Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. — Харків: Фоліо, 2007. – 223 с. – Режим доступу : http://litopys.org.ua/schnapper/shn02.htm

293. Щерба Г. Розвиток освіти в північній Лемківщині XVIII-XX століть / Галина Щерба // Дукля – 1997. – №3. – С. 33-36.

294. Щодо звернення голови Закарпатської обласної ради М.І. Андруся // Руснацький асвіт. Науково-популярний збірник. – Випуск 4. – Ужгород, 2008. – 246 с. – С. 157-158.

295. Ябур В. Некоторые черты русинских говоров Словакии / В. Ябур, А. Плішкова // Русин. Международный исторический журнал. – 2005. – №1. – Кишинев: Издательский дом «Татьяна», 2005. – С. 76-84.

296. Янукович оптимізував систему центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. Україна. – 2010. – 9 грудня. – Режим доступу : http://news.dt.ua/POLITICS/yanukovich_optimizuvav_sistemu_tsentralnih_organiv_vikonavchoyi_vladi-71068.html

297. Advisory committee on the framework convention for the protection on national minorities. Third opinion on Ukraine adopted on 22 march 2012 [Електронний ресурс]. – Strasbourg, 28 march 2013. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Ukraine_en.pdf

298. Akadémia rusínskej kultúry na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusynacademy.sk/cms/a-1082;-1072;-1076;-1077;-1084;-1110;-1103;-akad%C3%A9mi-1072;-1040;cademy,1.html

299. Almond G. Comparative Politics / Gabriel Almond, G. Bingham Powell, Jr. – Boston : Longman,1966. – 348 p.

300. Benč V. Presovsky kraj – sučasný stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč // Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 54-79.

301. Best P.J. The Lemko-Rusniak Mountaineers and the National Question in People's Poland [Електронний ресурс] / Paul J. Best. – Режим доступу : http://www.lemko.org/lih/hilbilly.html

302. Best P.J. The Lemkos of Poland Articles and Essays / Paul J. Best, Jaroslaw Moklak. – New Haven – Cracow : by the Carpatho-Slavic Studies Group, 2000. – 255 p.

303. Boroňová L. Rada vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny a etnické skupiny (vznik, zloženie a činnosť) [Електронний ресурс] / Boroňová L. – Режим доступу : http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec2/pdf_doc/44.pdf

304. Cashmore E. Dictionary of Race and Ethnic Relations. Fourth Edition [Електронний ресурс] / Ellis Cashmore. – London and New York : Taylor & Francis e-Library, 2003. – 412 p. – P. 119. – Режим доступу : http://www.scribd.com/doc/67487149/Dictionary-of-Race-and-Ethnic-Relations

305. Charakterystyka mniejszosci narodowych i etnicznych w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www2.mswia.gov.pl/portal.php?serwis=pl&dzial=61&id=37#lemkowie

306. Constitution of the Republic of Serbia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.srbija.gov.rs/cinjenice_ o_srbiji/ustav.php

307. Constitution of the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.slovensko.com/docs/const/const2.htm

308. Decyzja Radu Towrzystwa Muzeainego w Zyndranowej dotyczaca dalszego funkcjonowannia Muzeum skansenu kultury Łemkowskiej w Zyndranowej, gmina Dukla, Powiat Krosno // Загорода. – 2000. – Груден. – №3 (26). – С. 53.

309. Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 1997. Súhrnna správa o stave spoločnosti / Editors by Grigorij Mesežnikov and Miroslav Kollár. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 1998. – S. 155-170.

310. Dostál O. Národnostné menšíny / Ondrej Dostál // Slovensko 2005. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2006. – S. 150-167.

311. Dostál O. Národnosné menšiny / Ondrej Dostál // Slovensko 2006. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2007. – S. 197-212.

312. Dostál O. Vývoj právneho ramca národnostných menšín od roku 1993 – menšinová politika vlád Slovenskej republiky / O. Dostál // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 29-46.

313. Dowości oraz województw w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

314. Druga Opinia Dotyczaca Polski, przyjeta w dniu 20 marca 2009 r. [Електронний ресурс]. – Strasburg, dnia 20 marca 2009 r. – 47 p. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_fcnmdocs/PDF_2nd_OP_Poland_pl.pdf

315. Dudra S. Historia Łemkowska / Stefan Dudra // Загорода. – 1997.– №1. – С. 10-12.

316. Dudra S. Stowarzyszenie Łemkow jako element tożsamości narodowej / Stefan Dudra // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna

I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Šmigel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 77-88.

317. Duleba A. Koniec sučasnej strednej Europy? Ukrajina a Slovensko po prvej vlne rozširenja NATO. Geopolitické scenáre budúceho vývinu neintegrovanej strednej Europy a alternatívy pre Slovensko / Aleksander Duľeba. – Doslov Juraj Alner. – Bratislava : IVO, 1998. – 167 s.

318. Duľeba A. Potrebuju rusini politicku stranu? / Aleksander Duľeba // Rusini – historia, sučasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 44-49.

319. Ethnic minorities in Serbia. An Overview // OSCE, 2008. – 25 p.

320. Europejski tribunał praw człowieka w Strsburgu. Pismo wnioskodawcy. Nazwa dokumentu: ŁEMKO – proces otwarty – Dotyczy pokrzywdzonych mniejszosci etnicznych – Łemków i Bojków w Rzeczypospolitej Polskiej // Загорода. – 2003. – №1 (36). – С. 12-16.

321. Gaj M. Sučasny stav rusinskeho narodnostneho školstva a jeho perspektivy / Marek Gaj // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – С. 31-33.

322. Gajdoš M. Rusini/Ukrajinci v zrkadle polstoročia. Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945 / M. Gajdoš, S. Konečný, M. Mušinka – Prešov: Universum, 1999. – 157 s.

323. Gajdoš M. Rusini a ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995) : vzber z dokuemntov I. / Marián Gajdoš, Stanislav Konečny. – Prešov : Universum, 2005. – 210 s.

324. Global Report on Slovakia. Comprehensive Analyses from 1995 and Trends from 1996 / Edited by Martin Bútora and Péter Hunčík. – Bratislava : Sándor Marái Foundation, 1997. – 332 p.

325. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus

326. Gyoricsek P. Analýza k implimentácii Eurôpskej regionálnych alebo menšinových jazykov / P. Gyoricsek // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 47-74.

327. Halczak B. Łemkowskie miejsce we wszechświecie. Refleksje o położeniu Łemkow na przełomie XX i XXI wieku / Bohdan Halczak // Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, wspołczesność, kultura materialna I duchowa. – Tom IV. Cz. 1 / Redakcja naukowa: Stefan Dudra Bohdan Halczak Roman Drozd Iryna Betko Michal Šmigel'. – Słupsk - Zielona Gora, 2012. – 288 s. – S. 113-127.

328. Haraksim Ĺ. Národnostná identita rusinov na Východnom Slovensku / Ľudovit Haraksim // Národnosti na Slovensku : zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 71-80.

329. Hundley T. Restive Rusyns Seek Independence from Ukraine / Tom Hundley // Chicago Tribune. Pittsburgh Post - Gazette. Pittsburgh, Pa.: Jun 10, 2001. p. A-5. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=73923029&Fmt=3&clientId=45648& RQT=309&VName=PQD

330. Hushegyi G. Národnosti a vysoké školstvo v SR / G. Hushegyi // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 84-108.

331. Konečny S. Transformácia spoločnosti a niektore sociálno-ekonomicke problémy Rusinov a Ukraincov na Slovensku / Stanislav Konečny // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005. – S. 208-218.

332. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm

333. Kovač D. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnutornov a zahraničnou politikou / Dušan Kovač // Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovit Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 9-19.

334. Kuzio T. The Rusyn Question in Ukraine : Sorting out fact from Fiction [Електронний ресурс] / Taras Kuzio // Canadian Review of Studies in Nationalism, XXXII (2005). – Режим доступу : http://www.taraskuzio.net/Nation%20and%20State%20Building_files/national-rusyns.pdf

335. Lamačkova A. Kultúra národnostných menšín na Slovenskej republike a jej právny, inštitucionány a finančný rámec / A. Lamačkova, K. Bezákova // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 109-123.

336. Leaders of ethnic movement questioned in west Ukraine Anonymous [Електронний ресурс] // BBC Monitoring Former Soviet Union. London : Oct 31, 2008. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=1586639631&Fmt=3&clientId= 45648&RQT=309&V Name=PQD.

337. Ludność według języka używanego w kontaktach domowych i declaracji narodoweściowej w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htmhttp://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

338. Ludność według narodowwości, Płci oraz miejsca zamieszkania w 2002 roku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htmhttp://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm

339. Medvid P. Tlačová správa : rusíni chcú zákon o národnostných menšinách. Privítali by aj menšinové samosprávy [Електронний ресурс] / Peter Medvid. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/2013/06/29/tlacova-sprava-rusini-chcu-zakon-o-narodnostnych-mensinach-privitali-by-aj-mensinove-samospravy/

340. Michna E. Łemkowie grupa etniczna czy narod. Spis treści / Ewa Michna. – Kraków: Nomos, 1995. – 147 s.

341. Michna E. Pomiędzy Wschodem a Zachodem: Europa i europejskość w karpatorusińskim dyskursie narodowściowym / Ewa Michna. – Carpato-Rusins and their Neighbors. Essays in Honor of Paul Robert Magocsi. – Fairfax, VA : Eastern Christian Publication, 2006. – P. 257-279.

342. Michna E. Rola historii w legitymacji aspiracji narodovych grup pogranicza kulturowego. Casus Rusinow Karpatskich / Ewa Michna // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 57-67. – С. 62-63.

343. Mihalasky S.Y. Ethno-national Orientation Among Lemkos in Poland [Електронний ресурс] / Susyn Yvonne Mihalasky // International Council for Central and East European Studies, 1998. – Режим доступу : http://www.carpatho-rusyn.org/susyn/lemko2.htm

344. Minority Policy in Serbia – Fostering Integration. Analysis and Recommendations for Improving Minority Policy and Integration Process in the Republic of Serbia. – Belgrade, 2014. – 56 p.

345. Misiak M. La traduction des réalités inconnues du lemkovien en français [Електронний ресурс] / M. Misiak. – Режим доступу : http://lemko.org/magura/scholar/misiak.html

346. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Podstawowe prawa [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/portal/pl/61/38/Podstawowe_prawa.html

347. Molodý Rusyný [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.molody.rusyny.org/

348. Mušinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrjincov Slovenska : vzáýomne vzťahy a konflikti prislušnikov dvoch národnostných orientacií spoločnoho etnika / Mikulaš Mušinka / Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti: zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207.

349. Najdôsojnejši Apoštolský Nuncius v Slovenskej republike J.E. Henryk J.Nowacki / Jozafat V. Timkovič, OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch / – 1 diel. – Užhorod: Vydavateľstvo V.Padaka, 2006. – 648 s. – Словац. мовою. – Рез. англ., рос. та нім. мовами. – С. 80-81.

350. Obyvateľstvo s rusínskym materinským jazykom a s gréckokatolíckym, resp. Pravoslávny náboženským vyznaním v obciach Prešovského a Košického kraja // Zdroj údajov: databáza ŠÚ SR z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rusin.sk/data/files/10.xls

351. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-101.pdf

352. Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.scitanie2011.sk/wp-content/uploads/Tab.-11.pdf

353. Odborné terminologické slovníky v jazykoch národnostných menšín [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/odborne-terminologicke-slovniky-v-jazykoch-narodnostnych-mensin/

354. Odporučanie RecChL(2007)1 Vyboru ministrov o uplatnovany Europskej charty regionalnych alebo menšinovych jazykov na Slovensku (prijatý Vyborom ministrov dta 21. februara 2007 počas zasadania Vyboru delegatov ministrov) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava_narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov

355. Odporučanie RecChL(2009)6 Vyboru ministrov o uplatтovanju Europskej charty regionalnych alebo menšinovych jazykov v Slovenskej republike (prijatý Vyborom ministrov dta 18. novembra 2009 počas zasadania Vyboru delegatov ministrov) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/sk/zahranicna__politika/ludske_prava-narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov

356. Okrúhly stôl Rusínov Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pilip.sk/%D0%BE%D0%BA%D1%80%D1%83%D0%B3%D0%BB%D1%8B%D0%B9-%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB-okruhly-stol/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B-%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97-zakladne-informacie/

357. Paďak V. Zníženie statusu rusinskeho jazyka na uroveňdialektu ukrajinčiny ako zaklad jazykovej politiky ZSSR na uzemi Podkarpatskej Rusi (Zakarpatska) / Valerij Pad'ak // Rusini na Slovensku sučasne postavenie a historicke kontexty vyvinu. – Bratislava – Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2012. – C. 58-64.

358. Peters T. Researching Carpatho-Rusyns [Електронний ресурс] / Tom Peters // FEEFHS (The Federation of East European Family History Societies). – Режим доступу : http://www.feefhs.org/links/carpatho/peters1.html

359. Plišková A. Jazyk a skolsnvo Rusinov v transformujucej sa spoločnosti / Anna Plišková // Narod a národnosti na Slovensku v transformujucej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226.

360. Podoba J. Ethnic conflict in Slovakia / Juraj Podoba // International Journal on Minority and Group Rights 4. – Netherlands, 1997. – P. 279-287.

361. Podstawowe prawa. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stowarzyszenielemkow.pl/new/modules/publisher/item.php?itemid=80

362. Polska Akademia Nauk. Warszawa. Wniosek o powlanie Oddziału PAN w Zyndranowej // Загорода. – 1998. – Груден. – №1 (16). – С. 46-47.

363. Powołanie Instytutu Łemkowskiego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/2/9137/Powolanie_Instytutu_Lemkowskiego.html

364. Pozun B. A minority in Waiting [Електронний ресурс] / Brian Pozun // Transitions Online; 12/26/2005, p1-1, 1p. – Accession Number 28551654. – Database: Academic Seurch Complete.

365. Pozun B. Multy-ethnic Outpost [Електронний ресурс] / Brian Pozun // CER (Central Europe Review). – Vol. 2. – №40. – 20 November. – 2000. – Режим доступу : http://www.ce-review.org/00/40/pozun40.html

366. Pozun B. Rusyn Review. Rusyns in Central and Eastern Europe [Електронний ресурс] / Brian Pozun // CER (Central Europe Review). – Vol. 3, No 16, 7 May 2001. – Режим доступу : http://www.ce-review.org/01/16/pozun16.html

367. Prehlad rozhodnutj sudov Slovenskej republiky o žiadostiach vlastnikov konania o ustanovenie tlmounika v občianskopravnych a trestnopravnych konaniach

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/sk/zahranicna_politika/ludske_prava_narodnostne_mensiny_a_ochrana_mensinovych_jazykov

368. Protokol_XXIV_KWRiMNiE, Warszawa, 1 października 2010 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/313/4228/Komisja_Wspolna_Rzadu_i_Mniejszosci_Narodowych_i_Etnicznych.html

369. Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

370. Rada pre národnostné školstvo [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minedu.sk/rada-pre-narodnostne-skolstvo/

371. Rada vlády SR pre ľudské práva, národnostné menšiny a rodovú rovnosť [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.radavladylp.gov.sk/

372. Reinfuss R. Śladami Łemkov / Roman Reinfuss. – Warszawa : Wydawnictwo PTKK «KRAJ», 1990. – 151 s.

373. Report on the status and rights of members of national minorities for 2012. – Government Office of the Slovak Republic, 2012. – 151 p.

374. Rezolucia ResCMN(2011)15 o implementacii Ramcoveho dohovoru na ochranu narodnostnych menšin Slovenskou republikou (prijata Vyborom ministrov 6. jula 2011 na 1118. zasadnuti zastupcov ministrov [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_A4A31815102A1A24C125792D0048FB35_SK/$File/111018_Rezolucia_Vyboru_ministrov_o_implementacii_Ramcoveho_dohovoru.pdf

375. Rieger J. A. The Lemkos (Rusyns) in Poland [Електронний ресурс] / Janusz A. Rieger // Polish Academy of Sciens, Institute of Slavistics, Warsaw. – Режим доступу : http://www.rusyn.org/images/8.%20Lemkos%20in%20Poland.pdf

376. Rothstein Robert A. The Language of Slovakia's Rusyns [Електронний ресурс] / Robert A. Rothstein // Harvard Ukrainian Studies. Cambridge: Dec 1999. Vol. 23, Iss. 3/4, p. 185-187 (3 pp.). – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=983653621&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

377. Rusíni navrhujú na post splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny a etnické skupiny PhDr. Michala Kalinaka, PhD. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusinskaobroda.sk/?cat=12

378. Rusíni Slovenska [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusin.sk/

379. Rusínska obroda na Slovensku [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusinskaobroda.sk/

380. Sadowski A. National Identity : the Process of the Construction of the National Identities on the Polish – Lithuanian – Belarusian Borderland [Електронний ресурс] / Andrzej Sadowski // Times; 2008, Vol. 1 Issue 1, P. 46-54, 9p. – P. 47. // SSN: 20290209 DOI: 10.3846/2029-0187.2008.1.46-54 Accession Number: 43638101 Database: Academic Search Complete.

381. Sčitanie obzvatelov, domov a bytov 2011. Prezentácia prvých výsledkov [Електронний ресурс]. Bratislava, 29. február 2012. – 39 с. – с. 25 – Режим доступу : http://portal.statistics.sk/files/prezentacia-vybranych-vysledkov-sodb-2011.pdf

382. Serbian Government. National minorities [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.srbijan.gov.rs /pages/article.php.

383. Serbia's Ruthenians unhappy with changes to Law on Election of Deputies [Електронний ресурс] // BBC Monitoring European. – London : Feb 27, 2004. – P. 1. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=552260671&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

384. Seton-Watson H. Nation and States: An Enquiry into the Origins and the Politics of Nationalism [Електронний ресурс] / Hugh.Seton-Watson. – Westview Press, Boulder, Colorado, 1977. – Режим доступу : http://coursesa.matrix.msu.edu/~fisher/bosnia/readings/setonwatson1.html

385. Ševčenko K. Kulturni a narodnostni politika Prahy v Podkarpatské Rusi v 1920 letech / K. Ševčenko // Копорова К. Studium Carpato-Ruthenorum. – Пряшів, 2009. – С. 42-56.

386. Shea J.J. Light From the East [Електронний ресурс] / John J. Shea // America; 11/13/99, Vol. 181 Issue 15, p12, 3p, 1 color. – Режим доступу : www.americamagazine.org

387. Siwicki M. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich / M. Siwicki. – Warszawa : Tyrsa, 1992. – 317 s.

388. SMK chce presadit' modely menšinových samospráv [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.webnoviny.sk/slovensko/smk-chce-presadit-modely-mensinovych/698416-clanok.html#

389. Šoltes P. Asimilačne procesy na slovensko-rusinskom etnickom pomedzi pred nastupom narodných hnuti / Peter Šoltes // Карпатские русины в славянском мире. Актуальные проблемы. – Москва, 2009. – С. 29-44

390. Splnomocnenec vlády Slovenskej republiky pre národnostné menšiny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/

391. Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín ya rok 2013. Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny, Úrad vlády SR, 2014. – 67s.

392. Stefanowski P. Łemkowie / Pavel Stefanowski // Загорода. – 1996. – №3-4. – С. 43-46.

393. Stowarzyszenia Łemków [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stowarzyszenielemkow.pl/new/index.php

394. Šujanová S. Problematika definície národnosných menšín / S. Šujanová, M. Slovaková, J. Šikuta // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. – S. 13-28.

395. Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2007. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Institut for Publik Affairs, 2008. – S. 164-192.

396. Šutaj Š. O. Národnosné menšiny / Š.Šutaj, Z. Sáposová // Slovensko 2008. Súhrnna správa o stave spoločnosti. – Bratislava : Inštitút pre Verejné otázky, 2009. – S. 176-210.

397. Szemet E. Pravá menšín vo vzdelávaní / E. Szemet, L.A. Szabô // Stav menšinovej legislatívy na Slovensku 2001/2002. – Bratislava : Nadácia Kalligram, 2003. – S. 75-83.

398. The protection of national and ethnic minorities in Poland [Електронний ресурс] // Ministry of the interior. – Режим доступу : https://www.msw.gov.pl/en/document/the-60th-anniversary-o/30,The-protection-of-national-and-ethnic-minorities-in-Poland.html

399. Tretia sprava o implementacii Ramcoveho dohovoru na ochranu narodnostnych menšin v Slovenskej republike [Електронний ресурс]. – Bratislava, 2009. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_3000400352FAB47BC125792D0049721D_SK/$File/111018_Tretia_%20sprava_o_implementacii_Ramcoveho_dohovoru.pdf

400. Trvale bývajúce obyvateľstvo podľa národnosti a podľa okresov a obcí [Електронний ресурс] // Zdroj údajov: databáza ŠÚ SR z údajov zo sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2001. – Режим доступу : www.rusin.sk/data/files/11.xls; Publikacia_SODB_SR [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/.../Publikacia_SODB_SR

401. Trzeci raport dotyczacy sytuacji mniejszosci narodowych I etnicznych oraz jezyka regionalnego w Rzeczipospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. – Warszawa, 2011 r. – 46 s. – Режим доступу : https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/III-Raport-dotycz%C4%85cy-sytuacji-mniejszo%C5%9Bci-narodowych-i-etnicznych-oraz-j%C4%99zyka-regionalnego.pdf

402. Udaje za školsky rok 2008/2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mzv.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_658AD4E0A4BF48EFC125792E0031F4BA_SK/$File/111019_priloha_4_skolske_udaje.pdf

403. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym w języku ukraińskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.msw.gov.pl/download/1/2343/ukrainski.pdf

404. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych. Opracowano na podstawie: tj. Dz.U. 2011 Nr 155, poz. 924 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sejm.gov.pl/prawo/partiepol/partiepol.htm

405. Ustava z dnia 13 czerwca 2008 r. o ratyfikacji Europejskiej karty językow regionalnych lub mniejszościowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 5 listopada 1992 r. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://orka.sejm.gov.pl/opinie6.nsf/nazwa/427_u/$file/427_u.pdf

406. Užiwanie języka mniejszości narodowych jako pomocniczego języka urzędowego wybrnych krajach europejskich: o Słowacja // Загорода. – 2004.– №1 (40). – С. 46-48.

407. Vlada Republike Srbije. Kancelarija za ljudska i manjinska prava [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ljudskaprava.gov.rs/index.php/yu/dokumenta-l/konvencije/61-okvirna-konvencija-za-zastitu-nacionalnih-manjina

408. Vystúpenie podpredsedu vlády Slovenskej republiky pre ľudské a menšinove práva a rergionálny rozvoy Palá Csákyho [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.sf skdokumentypublikacie88pa.

409. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011 Podstawowe informacje o sytuacji demograficzno-społecznej ludności Polski oraz zasobach mieszkaniowych [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/5840_12766_PLK_HTML.htm.

410. Wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002 w zakresie deklarowanej narodowości oraz języka używanego w domu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus/8185_PLK_HTML.htm

411. World Congress of Rusyn [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusynworldcongress.org/index1.php

412. Young C. Southam News Vojvodino - the province where multiculturalism works... [Електронний ресурс] / Christopher Young // CanWest News. Don Mills, Ont. : Nov 28, 1988. p. 1. – Режим доступу : http://proquest.umi.com/pqdweb?did=329030411&Fmt=3&clientId=45648&RQT=309&VName=PQD

413. Zákon č. 524 Z.z. z 8. decembra 2010 o poskytovaní dotácií v pôsobnosti Úradu vlády Slovenskej republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vlada.gov.sk/data/files/4309_zakon-524-2010.pdf

414. Zakon o nacionalnim savetima nacionalnih manjina (Službeni Glasnik Republike Srbije Br. 72/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zenta-senta.co.rs/doc/zonsnm_sr.pdf

415. Zakon o političkim strankama («Sl. Glasnik RS», br. 36/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_politickim_strankama.html

416. Zákon z 10. júla 1999 o používaní jazykov národnostných menšín (зі змінами 2009 та 2011 рр. – Авт.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/1277_zakon-184-1999.pdf

417. Zákon z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (245/2008 Z.z.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minedu.sk/data/ USERDATA/ Legislativa/ Zakony/ 245_2008%20-%20zakon%20-%20novela%20390_2011.pdf

418. Zakon zo 4. februára 2005. o politických stranách a politických hnutiach [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3Fpoliticke-strany%26subor%3D31488&ei=97vqUYztFrCu4QT1y4GIAQ&usg=AFQjCNHZy3oj_lB9IyOPmWlv5ieDoPhDzA&sig2=tJ4MxBAScrs0w-C8m3fwFw